E 1804

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

ČESKOSLOVANSKÝ.

VYDÁVÁ

SPOLEČNOST NÁRODOPISNÉHO MUSEA ČESKOSLOVANSKÉHO.

REDAKČNÍ KOMISE

A. KRAUS, J. POLÍVKA, V. TILLE.

VYDAVATEL A ODPOVĚDNÝ REDAKTOR

J. POLÍVKA.

ROČNÍK IV.

V PRAZE.

NÁKLADEM SPOLEČNOSTI NÁRODOP. MUSEA ČESKOSLOVANSKÉHO.

1909.

PODPOROU ČESKÉ AKADEMIE
CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA PRO
VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TISKL ALOIS WIESNER V PRAZE, KNIKTISKAŘ ČESKÉ AKADEMIE CÍS. FRANTIŠKA JOSEFA PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ A C. K. ČESKÉ VYSOKÉ ŠKOLY TECHNICKÉ. — PAPÍR ZE SKLADU ČESKÉ SPOLEČNOSTI PRO OBCHOD A PRŮMYSL PAPÍRNICKÝ G. WIESNER, DUFFEK A SPOL V PRAZE.

THE GETTY CENTER
LIBRARY

OBSAH

Články:

Ant. Boháč, Jest možno dokázati větší plodnost Slovanů v Rakousku? (Odpověď prof. dru Ot. Srdínkovi) 162—169.
A. Boháč, Přirozená měna obyvatelstva na Moravě a ve Slezsku 98—122, 145—162.
Jože Černík, Naše písně 42—49.
Stanislav Klíma, Národopisné potulky na východě Slovenska (Spiš, Šaryš, Abauj) 207—212.
Stanislav Klíma, Východoslovenské pohádky 212—219.
L. Niederle, Cholmská Rus 82—85.
Karel Procházka, Kolárovice v trenčanské stolici 37—41.
O. Srdínko, Účast a jevy národnostních vlivů při reprodukci obyvatelstva 97—103.
Jan Tykač, Plátenictví na Českotřebovsku 1—6; 25—37; 73—82; 170—174; 193—206.

Posudky:

O. J. Brummer, Ueber die Bannungsorte der finnischen Zauberlieder (Akademické pojednání) Helsingfors 1908. Str. III + 153. (Ota Dubský) 59—61.
Emanuel Cosquin, correspondent de l'Institut, Le lait de la mère et le coffre flottant. Légendes, contes et mythes comparés. A propos d'une légende historique musulmane de Java. Par —. Paříž 1908. (M. Křepinský.) 90—92.
České národní písně a tance. Sebral prof. Č. Holas. Díl I. Písně duchovní. Klatovsko a Domažlicko. VIII + 218. Díl II. Pošumaví (Prácheňsko). Str. 199. Nákl. B. Kočího. V Praze 1908. (Jiří Horák.) 53—59.
Alphons Dopsch, Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslaven. Výmar 1909. Str. 179. (J. Janko.) 123—124.
Arnold van Gennep, Les Rites de Passage. Paříž. Nakl. Emile Nourry 1909. Str. II + 288. Frc. 5.—. (Otta Dubský.) 177—180.
Arnold van Gennep, Religions, moeurs et légendes. Essais d'ethnographie et de linguistique. Paris 1908. Str. 318. (K. Paul.) 220.
Володимир Гнатюк: Весїлє в Керестурі. Відбитка з „Матеріялів до українсько-руської етнології“ III. X., Lvov 1908. Str. 53. (Josef Páta.) 137—139.
Володимир Гнатюк: Віршована леґенда про рицаря і смерть. Otisk ze Zápisků Nauk. Tov. im. Ševčenka, sv. LXXXV. Str. 19. (Josef Páta.) 86—87.
J. Janko, Hlídka kritik o Peiskerově theorii, hlásající dvojí (turkotatarskou i germánskou) praporobu slovanskou 122—134; 174—177.
Max Höfler, Volksmedizinische Botanik der Germanen. V Blümlově sbírce Quellen und Forschungen zur deutschen Volkskunde. Sv. V. Nakl. dr. R. Ludwig. Vídeň 1909. Str. 124. (F. V. Vykoukal.) 220—223.
Вѣра Харузина: Къ вопросу о почитаніи огня. Введеніе въ программу для собиранія свѣдѣній о почитаніи огня у русскихъ крестьянъ и инородцевъ съ приложеніемъ программы. Этнограф. Обозрѣніе LXX—LXXI. (jpa.) Str. 8—10.
Извѣстия на семинара по славянска филология при университета въ София. Книга II. (за 1906 и 1907 год.) Печат. под редакцията на Проф. Л. Милетичъ. София 1907. (IV + 587.) (Jiří Horák.) 10—16.

Gustav Jungbauer, Volksdichtung aus dem Böhmerwalde. Gesammelt und herausgegeben von —. V Praze 1908. (Beiträge zur deutschböhmischen Volkskunde VIII.) (Jiří Horák.) 86—89.
Th. E. Korš, О нѣкоторыхъ бытовыхъ словахъ, заимствованныхъ древними Славянами изъ такъ называемыхъ урало-алтайскихъ языковъ. (Записки Имп. Рус. Географ. Общ. XXXIV, 537—546.) (J. Janko.) 175—177.
Slavische Volksforschungen. Abhandlungen über Glauben, Gewohnheitrechte, Sitte, Bräuche und die Guslarenlieder der Südslaven. Vorwiegend auf Grund eigener Erhebungen von Dr. F. S. Krauss. Nakl. Wilhelm Heims. Lipsko 1908. Str. VII + 431. (J. Polívka.) 180—182.
Kaarle Krohn, Der gefangene Unhold, Finnisch-ugrische Forschungen VII, 129—184 (jpa) 126—127.
Ostravský Sborník I, 1908. Přívoz. Nákl. vlast. (Ant. Boháč.) 124—125.
G. Paris, Le conte du trésor du roi Rhampsinite. Annales du Musée Guimet. Revue de l'historie des religions. Paříž 1907. Nakl. Leroux. (M. Křepinský—Otto Dubský.) 183—188.
Dr. Franz Riklin. Wunscherfüllung und Symbolik im Märchen. Schriften zur angewandten Seelenkunde. Herausgegeben von Prof. Dr. Sigmund Freud, II. Lipsko 1908. Nákl. F. Deuticke. Str. 96. (P—a) 127—128.
Sčítání lidu v kr. hl. městě Praze a obcích sousedních, provedené 31. pros. 1900. Díl III. Poměry populační v podrobném zpracování. Napsal JUC. Jan Srb. V Praze 1908. Nákl. městské statistické komise. (Ant. Boháč.) 50—52.
Daniele Sinapiuse, Neoforum Latinoslovenicum. Tisk z r. 1678. Nově vydali J. V. Novák a V. Flajšhans. Nákl. České Akademie. V Praze 1908. Str. VI + 80. (jpa) 52—53.
Prof. dr. Otokar Srdínko, Plodnost a úmrtnost v Rakousku. S 3 diagramy a 3 mapkami. Zvl. ot. z Čas. čes. lékařů 1908. (Ant. Boháč) 49—50.
J. Šubrt a V. Hošek, Podrobná národnostní mapa severozápadních Čech. Most 1908. Nákl. O. J. Bukáč. (Ant. Boháč.) 6—7.
J. Šubrt, Vývoj a život českých menšin. Most 1908. Nakl. O. J. Bukáč. (Ant. Boháč.) 7—8.
Adolf Thimme, Das Märchen (Handbücher zur Volkskunde, Sv. II.). Lipsko 1909. Str. VII + 200. (J. P—a) 223—224.
А. Ветуховъ, Заговоры, заклинанія, обереги и другіе виды народнаго врачеванія, основанные на вѣрѣ въ силу слова. (Otisk z Ruského filologického Věstnika.) Varšava 1907. Str. VII + 509. (Otta Dubský.) 226—227.
Николай Виноградовъ: Бѣлорусскій вертепъ. Его устройство. Описаніе куколъ. Вертепная драма въ Смоленскѣ. Представленіе въ Спасъ-Деменскѣ. Petrohrad, 1908. Zvláštní otisk z Izvěstí Otděl. rus. jaz. i slovesnosti, sv. XIII., kn. 2. Str. 38. (Josef Páta.) 188—191.
A. Wallensköld, Le conte de la femme chaste convoitée par son beau-frère. Etude de litterature comparée. (Acta Societatis scientiarum Fennicae, sv. XXXIV, 1) Helsingfors 1907. Str. 172. (Otta Dubský.) 92—93.
Karl Wehrhan, Kinderlied und Kinderspiel. Lipsko 1909. Str. IV + 189 (F. V. Vykoukal.) 125—126.
Albert Wesselski, Mönchslatein. Erzählungen aus geistlichen Schriften des XIII. Jahrhunderts. Lipsko 1909. Nakl. W. Heims. Str. LI + 264 (P—a) 224—226.
Helena Windakiewiczowa, Katalog pieśni polsko-morawskich zestawiła i w przypisy zaopatrzyła —. (Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograf. X.) Dział etnograficzny. Str. 3—43 (Jiří Horák) 129—137.

Bibliografie za rok 1905—1907.

IV. Pověry 16—21. Lidová medicina 61—63.
V. Zvyky a obyčeje: *a*) Všeobecná pojednání 63—64. *b*) V životě rodinném 64—68.

Drobné zprávy národopisné 21—22; 68—71; 93—96; 139—143; 227—229.

Zprávy o museích a společnostech národopisných 22—24; 71—72; 96; 143—144; 191—192; 230—232.

Rejstřík str. 233—236.

Mapy:

K článku A. Boháčovu, Přirozená měna obyvatelstva na Moravě a ve Slezsku: Svobodní muži starší 24 let na Moravě a ve Slezsku r. 1900 Str. 110. — Porody na Moravě a ve Slezsku v létech 1891—1900. Str. 115. — Plodnost žen na Moravě a ve Slezsku v létech 1891—1900. Str. 118. — Nemanželské porody na Moravě a ve Slezsku. Str. 147. — Úmrtnost na Moravě a ve Slezsku v l. 1891—1900, pozorována s desítiletím 1881—1890. Str. 154. — Přirozený vzrůst obyvatelstva Moravy a Slezska v l. 1891—1900. Str. 161.

Vyobrazení:

K článku J. Tykačovu „Plátenictví na Českotřebovsku“: Kozlík, neboli malý stav 26. — Náčrt levého stativa velkého či celého stavu, zřízeného na pytle 27. — Náčrt tkalcovského fofru 36. — Mandl Narcise Uncajtyka v Čes. Třebové 199. — Pres čili olejné klády v olejně J. Nováka ve Sloupnici 205.

Povídky Kladské. Sebral a zapsal Josef Kubín. Komentářem kriticko-bibliografickým provází J. Polívka. Část I. (Přílohou ke všem číslům IV. ročníku.) Str. 81—160.

Výroční zpráva Společnosti Národopisného Musea Československého za rok 1908 str. 1—18.

Plátenictví na Českotřebovsku.*)

Část I.

Příprava příze.

1. Ukládání.

Když měla hospodyně napředeno, ohlížela se po dobrém tkalci, jenž by jí přízi setkal. Říkalo se, že tkalce pozná dle krajů (roz. plátna), jsou-li rovné nebo zubaté.

V České Třebové nebývali tkalci pláten (t. j. jemných, z příze lněné), nýbrž snad vesměs culkoví. Proto bylo se i českotřebovským hospodyním uchylovati do vesnic. Vzkázalo se některému, „karlec" přišel, obyčejně v neděli, když šel do kostela, dostal od hospodyně snídani a pak nastalo vyjednávání.

Hospodyně předložila mu na ukázku přadeno příze, tkadlec mačkaje přízi v ruce, odhadoval její tloušťku a ukládal potom, t. j. stanovil, kolik štuk bude třeba na osnovu (podélné nitě) a kolik na outek (příčné nitě) kopy (60 loket) plátna. Nebo vyslovila se hospodyně, co má napředené příze, a tázala se, kolik plátna by jí z toho nadělal. Tu mistr opět ukládal, kolik z toho bude mu vzíti na osnovu, kolik na outek a určil pak, kolik loket plátna jest s to udělati.

Když se dohodli o množství, začalo smlouvání o mzdě. Tkadlec řekl si, co dostane od kopy na penězích, mnoho-li mouky na šlichtu, co za vyprání a jaký jiný přídavek. Na pěkné plátno (tenké) dávala se pěkná mouka, na hrubé černější. Smávali se ovšem po straně, že to jedno, že ta i ona přijde na placky. Místo mouky nebo chleba ve skutečnosti dávaly se také peníze.

V Kozlově počítali na kopu pačesného plátna 5 štuk příze (na osnovu i outek), na kopu tenkého, 32tipásmového, 12 štuk.

V Říčkách platily selky tkalcům od kopy 2 zl. stř., bochník chleba a čtvrtci „vejražky" na šlichtu.

Z České Třebové stůjž zde několik záznamů mlynářky, paní Pavliny Dařílkové:

„R. 1866. Na 12 ručníků $5^1/_2$ štuky příze, od udělání 12 kr. (r. č.) za ručník. R. 1866. Od udělání kopy plátna v Přívratě 4 zl. R. 1866. Od 36 loket kanafasu 3·60 zl. Příze vážila $6^1/_2$ libry a 1 lot. R. 1866. Od udělání půl kopy dlouhé 2·10 zl. R. 1868 22./8. Vavřínovi 14 štuk a přadeno na kopu plátna tenkého, 7 štuk a 11 půldruháků tvrdé příze na kopu plátna hrubého. Od udělání 3 zl. 60 kr. r. č. R. 1869. Z $15^1/_2$ štuky udělal Horský

*) Viz „Lnářství na Českotřebovsku" v Národop. Věstníku II.

na Člupku 80 krátkých loket plátna. Od toho dostal 4 zl. r. č., bochníček chleba za 30 kr., čtvrtci výražku přídankem a 20 kr. od prádla. R. 1870. $16^1/_2$ štuky — krátká kopa véby, $^5/_4$ l. široké. Od práce 6 zl., mouka 64 kr., chléb 30 kr. R. 26./5. 1870. 11 štuk — kopa krátká, placeno 3 zl., přidáno mouky za 40 kr., chleba za 30 kr., od prádla 20 kr. R. 5./6. 1870. $16^1/_2$ štuky, z toho kopa krátká, $^5/_4$ l. šir. Dáno 6 zl., přidána bílá mouka v ceně 64 kr., chléb 30 kr., od prádla 20 kr. R. 1872. Horský-Člupek: 22 štuk — 70 loket $4^1/_2$ čtvrtky šir., 12 kr. od lokte, za 80 kr. mouky a za 30 kr. chleba, od prádla 20 kr. R. 1874. Horskýmu na Párník: pačísky 11 štuk — 71 loket na široko, od práce 4 zl. 40 kr.“ —

Po smlouvě odevzdala hospodyně tkalci přízi, kterouž on do loktuše (plachty kanafasové neb z hrubého plátna) svázav odnesl.

2. Praní příze.

Bílenou přízi (též bavlněnou) může tkadlec dáti hned sukačům, jimiž jsou obyčejně žena a děti. Režná příze strojová se však valchuje, t. j. jako len ku předení bouchačem, oblým to nebo placatým dřevem, nebo též paličkou za sucha vybouchá. Čím lépe se to činí, tím příze jest poddajnější, kručky všecky povolí. Příze domácí se však před bouchánim vyprala, aby se zbavila slinového lepidla a rezavé barvy. K tomu konci namočila se do nádoby čisté vody. Po 12 hodinách se přadeno po přadeně vytahovalo a za mokra na špalku bouchačem nebo paličkou vybouchalo a v potoce vymáchalo.

Vymáchaná příze rozvěsila se venku na bidlo a roubíkem dole prostrčeným vykroutila (vyždímala). Někde měli k tomu ždímák, kozičku s dvěma železnými háky, na něž se přadeno vodorovně navlíklo a otáčením kliky s jedním hákem spojené vyždímalo. Potom se na bidle protřásala, natahovala a rovnala a nechala se uschnouti.

V zimě sušila se na věšáku u kamen. Věšák má dvě bidla pečlivě uhlazená, jedno blíže stropu, druhé níže. Bidla („vidla“) trčí obyčejně jedním koncem ve stěně, druhý konec nese příčka. Jest to sloupek často vkusně vyřezávaný a opatřený okrouhlými děrami pro bidla. Vršek příčky přibit jest ke trámu stropovému nebo trčí ze stropu.

Močením se příze skrucuje. Proto se usušená rovnala, pokud byla pro osnovu, na stole; outková, aby změkla, valchovala se mezi dvěma vařečkami křížem přeloženými. Příze se pověsila, vařečky se prostrčily a příze se jimi třela vzhůru dolů.

Na osnovné přízi k laciným plátnům se žádá, aby byla ostřejší, aby se nitě, trouce se při prošlupu (v. t.) o sebe, nechlupatěly a netrhaly. Proto se škrobí či šlichtuje. Hrubá šlichtuje se napřed, jemnější až na stavě, o čemž níže.

3. Soukání.

Všecka příze se nápotom souká, t. j. přetáčí na cívky, a sice nejprv osnovná, potom — již mezi tkaním — outková. Dle toho jsou také cívky dvojí: velké (ve Výprachticích hrubé) neboli vosnovní. vůbec píšťalami zvané, a malé, outkové, vůbec cívkami zvané. Bývá také, jak podotknuto, dvojí příze: na osnovu tvrdší, pevnější

i tenčí, na outek tlustší a chatrnější. Tak jest to z pravidla u culkoviny. U pláten lněných, zvláště z domácí příze, jest jen jeden druh příze na osnovu i na outek, ale osnova ztvrdí se škrobením.

Na soukání (přetáčení) jest zvláštní kolovrat, jemuž někde říkají prostě kolovrat, většinou však dle německého (Spulrad) špudlat neboli špulíř. Skládá se ze dvou částí, kola a vijáku. Kolo vypadá jako u jiných kolovratů, jen že jest veliké a těžké. Má hlavu s čepy a špicemi (špruslaty). Špice nesou obvod kola (loukoť) na němž navlečena jest šňůra; čepy zavěšeno jest kolo na podstavci, jenž má stojaté sloupky a ležaté příčky. Na podstavci nachází se též truhlička na cívky (prázdné). Dvě protilehlá prkénka truhličky, jimž se též dešky říká, prodloužena jsou do výše a slouží k zasazení železného vřetýnka s dřevěným přeslínkem, jenž má žlábek pro šňůru, která jde kolem přeslínka a kola. Na vřetýnko navlékají se cívky.

Viják jest též kolo, ale skládací. Stojí opodál pro sebe. Má kozu (= kozičku) se sloupky, v nichž na čepích spočívá válek (= váleček), t. j. hřídel s perutinami, v Kozlově křidýlky. Na obou koncích válku navlečeno jest totiž tré párů tenkých latěk, činky neboli loučky zvaných, kteréž tvoří 6 ramen kola na pravé straně a 6 na levé. Ramena ta čili perutiny jsou navzájem spojena dřevky, z nichž horní jsou oblé a slují hůlky, v Kozlově lopatky, dolní ploché a zovou se příčky. Jednotlivé dvojice perutin jsou ještě vzájemně spojeny provázky, tak že lze viják složiti a rázem opět roztáhnouti. Zařízení toto slouží k tomu, aby se na ně příze pohodlně a rychle navlekla.

Sukač (sukačka) naloží na viják přadeno, roztáhne perutiny od sebe tím, že provázek od první dvojice natáhne až k určité dírce a koneček jeho do dírky roubíčkem čili skolíčkem zatkne a udá (udělá), „aby se to nerozdělalo“.

Přadeno se tím obratem napne, sukačka z něho vytáhne pásmici, najde „konec“ niti, přidruží jej k cívce a vezme pravou rukou za kliku kola. Kolo se točí, roztočí cívku, ta uvede v pohyb viják, souká s něho nit a navíjí ji na sebe. Když jest píšťala nebo cívka dle ustanovení plna, vymění se za jinou.

Při soukání třeba jako u přádla k tomu obraceti zřetel, aby se příze stejnoměrně navíjela, což platí najmě o cívkách. Souká-li se na cívku rovně, dlouho na jedno místo, tak při házení člunkem zaskočí. Niti se totiž vyvine více než třeba, následkem čehož se člunek přirazí (bidlem), nedoletí na konec, zaplete se a přetrhne některou nit na osnově. Navíjí-li se příliš vysoké vroubky, pak se v člunku omete, vroubek se smekne a udělá se copanice, t. j. nit se scuchá v hnízdě, (v. t.) člunek zaskočí do prošlupu a strhá osnovu. Pakli sukač nit postrkuje ke konci cívky a náhle se obrátí zase na druhý konec, tedy se cívka při hození v člunku zarazí a nit se nevyvíjí.

Sukač tehdy dobře souká, když myká. Drže nit mezi palcem a ukazováčkem na krátko, vodí ji po cívce ne pomalu, ne spěšně. Nanáší tak nevysoké vrstvy a nikde nepřehodí. Spolu přihlíží k tomu, aby soukal tvrdě, t. j., aby příze nebyla načechraná.

Když jest vosoukáno, vytáhne sukač kolíček, viják se shrkne, složí. Nenechá jej roztažený, aby mu po smrti nezůstala ústa otevřena.

Cívky outkové jsou buď papírové nebo rákosové. Papírové dělá si tkadlec sám, že pruhy papíru na vřeteno navine, klihem pomázne a slepí. Rákosové dělali zde onde cívkaři, jako n. př. v Čermné. Teď je dělá Pospíšil ve Svinné a Částek v Kozlově z dobrého, tvrdého rákosu třtinového. Nožem nařeží kousky bez kolínek, navlekou je na vřeteno špudlatu, kraje pomáznou něco málo ševcovskou smolou, opředou nití a zase pomáznou. Kopu cívek s donáškou do domu prodávají za 16 haléřů, při čemž ještě uvážiti sluší, že rákos musí koupiti a že práce musí býti řemeslně provedena.

Píšťaly dělali kolovratníci z lipového dřeva. Píšťala má válek s dutinou a po stranách kotouče.

V Kozlově soukají píšťaly na špulíři a outkové cívky na kozlíku. Tak si pojmenovali obyčejný kolovrat, s něhož sňali vřeteno s pírem a nahradili je vřetenem na špulíře.

Ve Výprachticích říkají píšťalám hrubý cívky a cívkám malým špulata (dle něm.).

Špudlaty hotovili kolovratníci i s vijákem po 5 zl. šajnových jako obyčejné kolovraty.

Chudí soukali a soukají dosud též pro výdělek. Sukačky píšťal nevydělají si denně více než 30 h a musí i cesty do měst ještě vážiti. Dříve nebývalo lépe. V létech sedmdesátých musila si sukačka přízi od faktora přinésti, rozbouchati, namočiti, usušiti (v zimě ve světnici) a vsoukati. Za $1^1/_2$ dne práce*) vydělala 18 kr. r. č. Proto si sukaři z pravidla něco příze nechávali. Čím faktor hůře platil, tím více mu brali.

4. Snování.

Osnova zřizuje se snováním. K tomu slouží šrák, deska (deška) a snovadlo. Šrák jest stojan asi 2 m. vysoký, mající spodek či podstavec, v němž zaraženy jsou 3 sloupky a spojeny u vrchu příčkou. Děrami ve sloupcích prostrčeny jsou cejnky, tlusté přímé to dráty v libovolném počtu. Na ně nastrčí se nasoukané píšťaly po dvou na cejnek. Je-li 10 cejnků, nastrčí se 20 píšťal.

Deska (deška), ve Výprachticích probíračka, jest obdélné prkénko s rukojetí a háčkem u vrchu. Po krajích jsou rovnoběžné dírky nebo na obvodě kroužky, očka. Dírek jest 20 až 32, na štrůzok (v. t.) stačí 8.

Snovadlo, v Kozlově a ve Svinné snovadla, jsou dva obdélné rámy či snovadla jednotlivě pojmenované. Podélné, svislé latě slují sloupky krajové, příčné slují příčky či šraňky a rozeznávají se horní příčky, dolní příčky. Příčky mají uprostřed příčné dlaby, jimiž do sebe zapadají a tím se zpevní. Spojením příček povstává kříž (horní a dolní). V křížích jsou díry, jimiž provléká se hůl (=štangle, sloupek, břeteno). Postavená snovadla mají křídla. Každý rám šíří se ve 2 křídla. Snovadla bývají složena obyčejně venku pod střechou. Má-li se snovati, přinesou se do seknice a postaví svisle mezi stropem a podlahou. V trámě stropním jest k tomu konci upev-

*) Rozumí se všude, kde mluvím o denní práci, že to nebyla práce osmihodinná ani devítihodinná. V létě se pracovalo ode tmy do tmy, v zimě od 5 do 9 i 10, vůbec tedy 16 hodin.

něna trubka (trubka vod snování), dřevěné to, někdy úhledně vysoustruhované pouzdro, do něhož se vstrčí horní konec vřetena. Pod dolní konec, jenž mívá železný čípek, postaví se podložka, by se snovadlo volně otáčelo. Bývá tam někdy pánvička.

Obyčejná snovadla čtyřkřídlová jsou pětiloketní, t. j. jedno otočení nití obnáší 5 českých loket. Ale jsou i šestiloketní, velká či těžká snovadla. Taková mají 3 rámy, tudíž 6 křídel a také 3 kříže: horní, prostřední a dolní. Nežli snovač počne snovati, zavěsí mezi dvě křídla nahoře a stranou dole dvě volné lafky opatřené hřebíky, jimž se říká též příčky nebo dešky, desky či rohatiny. Vsune je do rýh na sloupcích připravených a přiváže provázky. Horní rohatina má tři hřebíky, první v levo, druhé dva na pravém konci blíže při sobě; dolní rohatina má jen 2 hřebíky.

5. Pořízení osnovy.

Začátky (konce) nití z píšťal provleknou se nejprve dírkami neb očky dešky. Práci tuto jmenují ve Výprachticích návod, navíst do probíračky. Konečky všech nití svážou se vespolek nitkou v pramen či pramínek. Nitě pramínkové třídí snovač hned na začátku na liché a sudé, t. j. nabírá páry. Chápe totiž nitě po dvou a navléká si je střídavě na dva prsty, t. do dvou kousků prstových, takže má na jednom prstě páry liché, na druhém sudé, což jest základem prošlupu = dělení či rozvírání osnovy.

Pramen takto v prstech rozdělený přenese na snovadlo a zavěsí jej na horní rohatině na první hřebík. Vede jej pak spodem ke druhému a vrchem k třetímu hřebíku. Potom se s ním vrátí zase nazpět, t. j. obchází.

Když takto pramen zavěsil, pobízí snovadlo a přivádí je v kolotavé otáčení. Při tom drží v ruce probíračku a nechává pramen procházeti mezi palcem a prsty. Snovadlo otáčejíc se, samo si přízi s píšťal stahuje; příze pak se závitkovitě kolem něho od hůry až dolů navíjí.

Přetrhne-li nebo scuchá-li se někde nit, snovač zastaví, pověsí probíračku háčkem na snovadlo a spraví to.

Když pramen dospěl až k dolní rohatině, snovač přeloží, t. j. zavěsí pramen na hřebíky, jako učinil nahoře, otočí snovadlo směrem opačným a toče stále tím směrem vrací se nazpět zase až k vrchu, kde rovněž přeloží. Tak dodělal chod. Překládání a obcházení se opakuje a pramen postupuje dolů nahoru tolikrát, pokud nitě na píšťalách staví. Obešel-li 30krát dolů a nazpět, uděláno 30 chodů. Překládáním se prameny křižují, jdou křížem. Bez křížení nedocílilo by se prošlupu. Potom udělá se podvaz nahoře i dole. Nahoře mezi 2. a 3. hřebíkem, kde se nitě křižují, podváží se motouzem všechny chody tak, aby se nepomíchaly. Totéž učiní se dole. Po nasnování shledá se, že na píšťalách zůstalo více méně příze. Zbytky ty slovou nedosnovky.

6. Známkování osnovy.

Osnova na snovadle ještě se označmkuje. Známky se dělají čímkoli, rudkou, sazí rozmočenou a p. Od prvního kolíku nahoře udělá se

tlustá čára přímo dolů přes všecku přízi. Když se nápotom osnova stáhne, objeví se na ní tolik známek (hrubých teček), kolikrát snovadlo objala. Jedno o b e j m u t í jmenuje se též z n á m k a a obnáší na obyčejných snovadlech 5 loket. Každá šestá známka značící polouch (půl kopy loket) dělá se tlustší. Je-li zboží úzké, možno nasnovati až 30 známek.

Osnova známkuje se z té příčiny, aby tkadlec věděl, kolik loket plátna již udělal a kolik mu zbývá ještě udělati. Podle toho odhaduje, vystačí-li s outkovou přízí, nebo má-li řídčeji dělati (méně dorážeti), aby vystačil.

(Pokračování.) *Jan Tykač.*

LITERATURA.

J. Š u b r t a V. H o š e k: **Podrobná národnostní mapa severozápadních Čech.** Most 1908. Nákladem severočeského menšinového knihkupectví a nakladatelství (O. J. Bukač). Cena 2 K.

K národopisné mapě Čech dlouho u nás nedochází, zatím co pro Moravu a Slezsko vydává se již národopisná mapa druhá. Této citelné mezeře z části jest teď odpomoženo vydáním uvedené Národnostní mapy severozápadních Čech. Zajisté zejména nyní, kdy probouzí se zájem pro naše menšiny, přijde tato mapa vhod. Zakreslena jest na ní část Čech obsahující celá hejtmanství mostecké, duchcovské a teplické, téměř celé hejtmanství ústecké, největší část polit. okresů litoměřického, žateckého a chomutovského a přiléhající části hejtmanství sousedních. Jest to území, na němž zuří nejostřejší národní boj, jest to kraj, který národní svůj ráz kvapem mění následkem rychlého přílivu českých dělníků a s nimi živnostníků a úředníků do hnědouhelného revíru; podle úřední statistiky stoupá počet Čechů od r. 1880 do 1900, tedy ve 20 letech, v hejtmanství mosteckém z 8·13% na 17·99% a na 24·46%, v hejtmanství duchcovském z 10·81% na 12·94% a posléze na 20·54% (a to v soudním okrese duchcovském 14·45% na 16·12% a na 26·13%, v soud. okr. bilínském ze 6·82% na 8·40% a na 11·16%), v okrese teplickém z 5·21% na 6·05% a na 10·35%, a stejným způsobem vyvíjejí se národní poměry i dále v době současné. Víme však dobře, že počet Čechů, jak jest úředně zjištěn, neodpovídá skutečnosti, že jest mnohem vyšší. Podle poloúředních výpočtů Meinzingenových přihlásilo ze 100 osob narozených v české oblasti Čech českou obcovací řeč v polit. okrese mosteckém 91, v duchcovském již jen 76, v teplickém pouze 53, a v jiných okresích klesá číslo to ještě hlouběji, ve falknovském na 24 a v ústeckém dokonce už na 8. Proto s tím větším potěšením můžeme uvítati, že vydavatelé se odhodlali zpracovati mapu na základě osobního vyšetření místních poměrů a soukromého sčítání. Že stalo se tak po důkladných šetřeních předchozích, o tom pěkné svědectví vydávají monografie Šubrtovy, o niclž doleji.

Jest pak zajímavo srovnati skutečné národnostní poměry takto zjištěné s oněmi, jak jsou stanoveny posledním sčítáním z r. 1900 a jak jsou zachyceny na mapě Rauchbergově. Podle mapy Šubrtovy a Hoškovy táhne se smíšené území ve velké šíři nepřetržitě hnědouhelným revírem od Ústí n./L. až téměř po Chomutov, s ním pak na dvou místech (v soud. okrese mosteckém a bilinském) spojen jest smíšený pás, jenž ve značné šířce vroubí celou délku jazykové hranice. Již sčítání z r. 1900 zná na zmíněném území pět osad většinou českých, a to Čouš, Kopisty, Růžodol, Záluží v soud. okrese mo-

steckém a Lom (Bruch) v soud. okrese horno-litvínovském. Podle této mapy mají ještě dále českou většinu v okrese duchcovském Libkovice (tu ostatně česká majorita zjištěna byla i při říšských volbách r. 1907), Nový Osek, Starý Osek, Hegeholz, Liptice a Ledvice, v okrese bilinském Březánky, Lískovice, Hostomice, Němečky a Dolánky a v okrese chabařovickém Hotovice, Roudníky a Zalužany; tedy v německém území severozápadních Čech bylo by ne méně než 19 osad, v nichž většina obyvatelstva jest česká. Mimo to na jazykové hranici jsou proti úřednímu sčítání většinou české Vodolice v okrese bílinském, Děkovka, Podsedice, Doly a Šířejovice v okrese lovosickém (Doly a Podsedice byly převážně české podle statistiky z r. 1890) a Terezín v litoměřickém, tak že také jazyková hranice doznává značných změn.

Proti mapě Rauchbergově znamenáme ovšem množství odchylek v určení velikosti menšin. Srovnávání obou map jest umožněno zejména tím, že Šubrt a Hošek přidrželi se téměř úplně stupnice Rauchbergovy, pouze spojivše v jeden jeho odstín 6. a 7. (70—79·9% a 80—89·9% Čechů); vycházejí tedy také jako Rauchberg od menšin 10%ních a mají 7 odstínů místo Rauchbergových 8, krajní po 10% a prostřední po 20%. Na mapě jejich zachyceno jest 292 menšin větších 10%, Z těch pouze 45 (t. j. 15·4%) má týž odstín jako na mapě Rauchbergově, z oněch 45 pak jest 17 v polit. okrese mosteckém, což činí 41·5% všech smíšených osad tohoto hejtmanství; výpočty Meinzingenovy docházejí tu skvostné illustrace! Ve 151 případě (51·7%) jest česká menšina o stupnici výš, v 65 (22·3%) případech o dvě stupnice, v 26 (8·9%) dokonce o tři a v několika i o čtyři; nejsilnější úchylky co do velikosti menšin najdeme v hejtmanství ústeckém (srv. Meinzingena!), pak i duchcovském a zvláště i podél jazykové hranice.

Dotčenou shodou s výpočty podnikanými za docela jiným účelem získává tato mapa na věrohodnosti a stane se zajisté pramenem, z něhož hojně budou se čerpati u nás vědomosti o síle našich národních menšin (a leckde větším) v Čechách severozápadních.

Ant. Boháč.

J. Šubrt, **Vývoj a život českých menšin.** Menšinová knihovna, roč. II., Most 1908. Nákladem severočeského menšinového knihkupectví a nakladatelství (O. J. Bukač). Cena celého ročníku (4 čísla) 3 K.

Vhodným komentářem k Národopisné mapě severozápadních Čech jsou monografie Šubrtovy o jednotlivých okresích českého severozápadu, vycházející v Menšinové knihovně pod úhrnným názvem Vývoj a život českých menšin. Posud vyšlé dva svazky líčí nám národnostní poměry okresu (soud.) lovosického, mosteckého, chomutovského a bílinského. Autor podává nejprve stručný přehled historický poněmčení jednotlivých okresů, pak přehlednou národnostní statistiku, načež obšírně probírá národnostní poměry v každé osadě, udávaje přesně velikost českých menšin, jak ji seznal osobním šetřením a soukromým sčítáním, při větších českých minoritách podává i líčení národního jejich života a končí vždy přehledem českého školství v okresu. Prací Šubrtovou nabýváme jiného obrazu síly českých menšin, než jak nám vystupuje z úřední statistiky. Podle Šubrta žije v okrese lovosickém místo 5.364 úředně napočtených Čechů (26·1%) 7618 Čechů, tedy 36·1%, v okrese mosteckém místo 15.900 (31·2%) 20.194, t. j. 39·7%, v chomutovském místo 607 (1·7%) dokonce 3026 (8·7%) a v bílinském místo 3474 Čechů (11·2%) 8259, t. j. 26·1%. Celkem pak v 15 soudních okresích

severozápadních Čech zjištěno bylo soukromým sčítáním 121.609 Čechů (20·6%) místo 66.557 Č. (11·3%), jež zná úřední statistika.

Data, k nimž dospělo se soukromým sčítáním, jest možno vhodně srovnat s daty, jež podává Rauchberg v II. díle svého spisu Der nationale Besitzstand in Böhmen, na str. 97 a násl. o původu přítomného obyvatelstva podle národního rázu polit. okresů. V polit. okrese žateckém pochází (podle rodiště) 8856 obyv. z okresů většinou českých, soukromým sčítáním zjištěno bylo Čechů 7800, úředním pouze 2509. V polit. okrese chomutovském pochází 4807 obyv. z okresů většinou českých, soukromé sčítání zná 4694 Čechů, úřední pouze 1302. V ústeckém okrese jest podle úředního sčítání 1277 Čechů, podle soukromého 11.446 a podle údajů Rauchbergových narodilo se 15.094 obyv. v českých okresích. V těchto okresích nedostupuje tedy počet Čechů zjištěných soukromým sčítáním ani počtu osob narozených v českých okresích i v udajích soukromého sčítání jeví se nám poněmčování rozptýlenějších českých menšin, ovšem ne měrou tak ohromnou, k jaké by poukazovalo sčítání úřední.

Jinak jest tomu v polit. okresích mosteckém, duchcovském a teplickém, tedy ve vlastním hnědouhelném revíru. V mosteckém polit. okrese pocházelo 20.819 osob z okresů většinou českých a úředně bylo napočteno 19.221 osoba s českou řečí obcovací, v duchcovském 22.070 osob z českých okresů a 17.135 Čechů; soukromé sčítání, jež vychází od pozdějšího rozdělení, při němž Lom (Bruch) přešel z duchcovského hejtmanství do mosteckého, zná v mosteckém 29.909 Čechů a v duchcovském 26.202 Čechy; v teplickém soukromě bylo shledáno 17.555 Čechů (úředně 9018) a bylo v něm r. 1900 16.578 osob narozených v českých okresích. V těchto jmenovaných okresích nám vystupují tedy soukromým sčítáním již silně do popředí mladší ročníky českého obyvatelstva narozeného v nich; patrně také soukromě byl zjišťován národní stav v prvních letech nynějšího století, tak že snad ani úplně nemůže se srovnávati s čísly z r. 1900; právě tam se národní ráz rychle mění v náš prospěch.

Moje poznámky dostačí, aby konstatovaly věrohodnost dat Šubrtových. Pokud byli soukromou cestou zjištěni Čechové smýšlením, tedy podle národnosti ve smyslu ethickém, nikoli jen Čechové svým původem, jest ovšem těžká otázka, a není možno říci, bylo-li také od Šubrta a těch, kteří podnikali soukromé sčítání, vždy k tomuto momentu přihlíženo.

Ant. Boháč.

Вѣра Харузина: **Къ вопросу о почитаніи огня.** Введеніе въ программу для собиранія свѣдѣній о почитаніи огня у русскихъ крестьянъ и инородцевъ съ приложеніемъ программы. Этнограф. Обозрѣніе LXX.—LXXI., 68—205.

Práce tato skládá se ze dvou částí, z úvodu (68—182) a vlastního programu, otazníka pro sběratele dotčených materiálů u ruského a neruského lidu selského. V úvodě probírají se dosavadní práce o kultu ohně, všech názorů, zvyků a pověr lidových, jak o ohni, taktéž o všech přírodních úkazech s ním souvisících. Předmět pojímá spis. v nejširším rozsahu a probírá takto převážnou část národopisu. Rozbírá a kritisuje vývody dosavadní vědecké práce, vytýká desiderata, ukazuje, kde a které otázky, zvláště co se Ruska týče, by se měly zodpověděti. Otevřena jest dosud otázka, jakým způsobem se člověčenstvo seznámilo s blahodárnou a zkázonosnou činností ohně, otázka to sotva rozřešitelná. Představy o ohni jako bytosti živé, personifikace ohně,

antropomorfní představy o něm jsou ještě velmi málo prozkoumány. Centrem kultu ohně stalo se ohniště. Obyčeje při udržování stálého ohně, o něj pečovati bylo povinností ženy. Na ženu vložena také péče o kult ohně, a tak stala se žena kněžkou. Institut kněžek nevdaných, vestálek dosud se udržuje u mnohých afrických kmenů, v Dahomeji a j. S kultem ohniště souvisí co nejúže kult předků. Líčí se tu obšírněji obyčeje Votjáků, Čukčů, Giljaků, sledy zachované místy u ruského lidu. Poměr názoru o různých bytostech v domě a hospodářství, „domových", „dvorových" ke kultu předků. Splynutí kultu předků a kultu ohně jeví se nejvíce ve zvycích při stěhování do jiného obydlí, jak se láká „domovoj" ze starého obydlí a zároveň přenáší žár, po případě popel ze staré peci do nové. Vykonavatelem kultu předků jest pravidelně nejstarší mužský člen rodiny, ale nejsou z této hodnosti u některých kmenů vyloučeny ženy. Zvyky při volbě a posvěcení kněze, žrece. Uvádění nového člena rodiny, obyčejně nevěsty a pocta jí vzdávaná ohništi. Tu se mohly připomenouti zvyky u Srbů rozšířené. Jakkoliv jest namnoze zcela jasná tato souvislost kultu ohniště s kultem předků, přece základy této souvislosti daleko ještě nejsou vyzkoumány. Třeba tu objasniti, kde sídlili domácí duchové, kde se jim přinášely oběti, jaké byly představy o jich vnějším vzezření. Spis. probírá názory ruského lidu i ukazuje, že není většinou určitých představ o sídle „domového" a v tom ohledu nelze ho spojovati s ohništěm, s pecí, jakožto místě svatém. Není také příčin spatřovati v peci místo, kde by se považovalo za nutné a nejúčelnější přinášeti oběti duchům předků, t. j. předkládati pokrmy „domovému". Jsou-li snad v představách o duších domových, které by nasvědčovaly jeho spojení s ohněm, které by dokazovaly výrok něm. etnografa Wachtera („Das Feuer in der Natur, in Kultus und Mythus, im Völkerleben" 1904), že oheň krbu jeví se býti „stělesněním předka", aneb ruského učence Bogdanoviče (Переживанія древняго міросозерцанія у бѣлоруссовъ 1895), že by byl „prototypem domového". Vnější vzezření domácích duchů jest nedostatečně určeno, málo také prozkoumáno u národností obývajících Rusko. V některých, ačkoliv řídkých případech „proklouzá" ve zjevu domového jakási spojitost s ohněm. Úplné splynutí kultu předků a kultu domácího, rodinného ohně nelze přiznávati, ale částečné jich splynutí dle mínění spis. nepodléhá pochybnostem. Jaké příčiny podmínily tuto etapu v evoluci pověr? Tu dotýká se spis. názorů o poměrně pozdním vývoji kultu předků, v novější době projevovaných. Je-li skutečný kult předků, t. j. předků lidí, antropomorfních duchů, nikoliv kult předků-totemů jev pozdější, nejeví se nutným viděti v ohništi hlavní sídlo předků, ale v hořícím na něm ohni stělesnění předka aneb jeho duše. Oheň jeví se objektem mnohem rannějšího kultu, ke kterému se připojil předmět kultu pozdějšího, ohniště — místem, kde se kult prováděl za dřívější doby, a kde se umístil i nový kult. Spis. klade otázku, zda-li nepřešly některé črty starodávného ochránce obydlí, ohně na jinou bytost, a sice na ruského „oviňanika": byl to duch dobrý, ochraňující sušárnu. Probírají se proto zvyky při sušení a mlácení, svěcení sušárny a jejího ducha-ochránce. K tomu připojuje se také zmínka o jiném domácím duchu, silně rozšířeném, o t. zv. hospodářičkovi.

Oheň jako živel spojoval se přirozeně s ohněm nebeským, sluncem a s bleskem. Názvy slunce a ohně — nejsou-li také u neruských národností Ruska příbuzné, jako u indianských kmenů severoamerických? Představy o slunci. Vnitřní souvislost ohně pozemského se sluncem nejjasněji se projevuje v obyčeji páliti hranice v určité dny, hlavně o slunovratu. Představy

a pověry o hromu, blesku a též kroupách. Stromy, byliny odvracející hromobití, různé pověrečné zvyky při bouři. Názory o hromových střelách, kamenech (118), o bludných světýlkách, meteorech. Pokud mohou přispěti k vysvětlení těchto záhad slovesné tradice lidové, říkadla při zapalování louče, ohně v peci a j., při léčení ohněm a j., hádanky, konečně umění lidové, zvláště ornamentika. Druhá kapit. (128 sl.) pojednává o víře v očisťující, léčivou a oplozující sílu ohně; sestavena tu opět řada pověr a zvyků sem se táhnoucích; připomenut zvyk, že v určitou dobu aneb o jistých událostech rodinných, při smrti hospodářově se oheň hasí a nový zažíhá, a sice pradávným prostředkem, třením a p. V 3. kap. (144 str.) probírají se způsoby, jimiž se projevuje úcta. přinášejí se oběti i rozbírá se tu mimo jiné otázka, přinášely-li se skutečně též lidské oběti, jak někteří učenci míní (Frazer, Wachter). Dni posvěcené ohni, životy svatých, jichž uctění jest ve spojení s kultem ohně, názory o požárech a jich hašení; pec, slavnosti při její stavbě, uctívání peci, jako stálého sídla ohně; pověrečné názory o louči, svíčkách a p., zvláště pak o předmětech vzbuzujících oheň: o starobylém dřevěném nástroji starých Indů, Čukčů. K tomu připojuje spis. ještě lidové obřady o chlebu a pečení chleba. Konečně rozebrány tradice o ptácích a jiných zvířatech snesších blesk, oheň na zemi — tu vyslovena hypotesa, že třeba v nich shledávati ozvy totema, praotce rodiny, demiurga a kulturního herosa — a tradice o zvířatech a rostlinách, jež jsou v nějakém spojení s ohněm. — „Program", dotazník (str. 182—217) jest velice podrobně rozpracován. Otázky jsou seřaděny do několika skupin. *a*) Uctívání ohně, jako živlu. Personifikace ohně. Spojení ohně s kultem rodovým (59 otázek). *b*) Představy o slunci, blesku, bludných světýlkách, sopkách a p. (64 otázek). *c*) Lidové hry, tradice, umění, ornament (11 otázek). *d*) Představy o vlastnostech ohně. *e*) Uctívání ohně (102 otázky).

Jak sama rozprava pí. Charuziny velmi pěkně uvádí do celého souhrnu důležitého oddílu etnologického, seznamuje s dosavádním stavem vědy a jejími výsledky, staví nové hypotesy, klade nové otázky a otvírá nové cesty, tak i dotazník může posloužiti všem, kdož by chtěli hlouběji pracovati dále na tomto poli, a také mimo Rusko sbírati a sestavovati látku, jakož i prozkoumati ji. Ještě jedna poznámka budiž dovolena, stesk, který nemůžeme potlačiti. Ruská spis. využila bohatě vší literatury národopisné, připomíná i nápěvy a zvyky kmenů afrických, ale o slovanských národech mimo Rusy ví tolik jen, co shledala psané jazykem německým. Dokonce kde uvádí zvyky, pověry huculské, dovolává se prací Kaindlových, velkého spisu Šuchevyčova jakoby neznala. Dosti značná národopisná literatura bulharská, srbská, chrvatská, zdá se, nebyla jí vůbec přístupná. Velice příznačné!

jpa.

Извѣстия на семинара по славянска филология при университета въ София. Книга II. (за 1906 и 1907 год.) Печат. под редакцията на Проф. Л. Милетичъ. София 1907. (IV + 587.)

Objemný svazek vydaný redakcí prof. Miletiče obsahuje mimo práce grammatické také (na str. 471—531) bibliografii umělé literatury za dobu od 1901—1904 a dále též bibliografii slovanské filologie a literatury v bulharském tisku za 1905—1906. Ukazuje tento bibliografický přehled, že ethnografická práce v Bulharsku se dosud soustřeďuje na sbírání materiálu, máme právě ve sborníku slovanského semináře dvě studie, jejichž cílem jest systematicky seřaditi a kriticky oceniti sebraný material.

Jest to předně práce P. Paraškevova: Погребалнитѣ обичаи у българитѣ (371—411). V úvodě omlouvá se autor, že nemůže podati vše, čeho by bylo třeba. Málo studií a neúplné zpracování materialu jsou toho příčinou. Tak na př. bylo by zajímavé zjistiti poměr pohřebních obřadů k mythologii. Ale nových, spolehlivých studií o slov. mythologii není mnoho a v starších pracích jest mnoho podezřelého a nesprávného. Z toho důvodu omezuje se spisovatel jen na popis pohřebních obyčejů u Bulharů, zachovávaje přirozený postup: předtuchy před nemocí, průběh nemoci, smrt — připojen stručný exkurs o vampyrismu —, obřady v domě, pohřeb, žalozpěvy, oslavování památky v den úmrtí a obřad vykopávání mrtvých na počátku třetího roku. —

Neštěstí, nemoc zvěstují člověku dílem sny, dílem zvířata, na př. slepice — snáší-li malé vejce —, kukačka a pod. Léčení svěřuje se hlavně lidovým lékařům. Víra v jejich léčení jest pevná. Ve mnohých krajinách bulharských jdou lidé ke skutečnému lékaři na poradu jen ve věcech vnějších, chirurgických; choroby vnitřní svěřují úplně svým lékařům. Je-li choroba těžká, jest hlavní snahou domácích zmírniti smrtelný zápas. K ulehčení podávají obyčejně jordánskou vodu. U umírajícího zůstane stará žena se svící. Když nemocný zemře, umyjí tělo vínem, octem a teplou vodou, ořezávají nehty a zatlačí oči zemřelého. Kdyby zůstaly otevřeny, znamená to, že zemře ještě někdo z domácích. Zemřelým dávají šátek, aby se na své daleké cestě mohli utírati, ženám mimo to ještě jehlu, nit a hřeben, u něhož se nechává jen tolik zubů, kolik členů rodiny jest.

Duši si představují jako hmotný předmět, jenž se může pohybovati určitým směrem atd. Existuje víra v posmrtný život, v ráj a peklo. Ráj jest dle lidové představy rozsáhlá krásná zahrada na nebi. Uprostřed je veliký strom. Duše spravedlivých sedí — muži, ženy, panny a mládenci odděleně —, nemluví, nejedí, nepijí, žijí bez starostí a práce dívajíce se na trápení zavržených v pekle, ohni neuhasitelném. Tresty jsou rozmanité: Kdo někoho zabil, líže krev řinoucí se z ran; kdo kradl ovce a husy, sbírá vlnu a peří a vítr mu je roznáší. Kdo někoho zaklel, pojídá jeho tělo.

V lidu však udržuje se též víra, že duše žije v hrobě. Odtud také v Sofijsku žena, je-li u hrobu mužova, odhalí roušku. Pěkný pendant k tomu jest pověst o ženě Mohamedově. Pokud Mohamed byl v hrobě sám, odhalovala vdova nad hrobem svou tvář. Když však po Mohamedovi pochovali tam i Abu-Bekra a Omara, chodila na hrob s tváří zastřenou. Zajímavé jsou další vývody autorovy, kde ukazuje, že pieta k zemřelým má u národů primitivních základ čistě sobecký. Jde o to, 1. aby zemřelý nepoznal příbuzných, 2. aby se vzbudilo domnění o zármutku, jejž způsobuje rozloučení. Tak na př. u Dajaků na Borneu, u Papujců a pod. přestrojuje se žena, aby jí muž při pohřbu nepoznal; bojí se, že by ji mohl přinutiti, aby s ním šla do říše smrti. Autor s tím uvádí v souvislost obyčej bulharský, že příbuzní nosí o pohřbu šaty na ruby a pod. Zármutek projevují primitivní národové hodně křiklavě: drásají tváře, uřezávají si kusy uší, vyrážejí si přední zuby atd. S tím snad souvisí obyčej Albánců, že si na znamení smutku ustřihují vlasy.

Autor popisuje dále průběh pohřebních obřadů v Bulharsku. Se slovy: Богъ да прости přicházejí a odcházejí příbuzní a známí (všichni v černých šatech). Ženy zpívají тъжалки, t. j. pohřební žalozpěvy. Skládají je ženy; mnohé z těchto prostých písní dojímají hlubokou vroucností citu.*) Roz-

*) Také nápěvy jsou velmi svérázné. A. Strauss upozorňuje v předmluvě ke svým překladům (Bulgarische Volksdichtungen 1895), že v bulharské hudbě lidové na př. v písních tanečních jest mnoho melodií, jež upomínají na hudbu řeckou.

dávají se koláče přítomným, v kuchyni zatím připravují pečeni. Byl-li zemřelý muž, tedy maso beraní, byla-li to žena, tedy hovězí, když dítě, — jehněčí. Večer, když pláč utichl, zůstane u mrtvoly nějaký stařeček nebo stařenka a dávají pozor, aby mrtvolu nepřeskočila kočka, poněvadž pak by se zemřelý změnil ve vampyra. Spisov. připujuje několik poznámek o vampyrismu. Vampyr žije na hřbitově a večer vylézá. Přijde-li do stavení, shazuje všechno s polic, nahází nábytek na jedno místo atd. Ssaje lidem krev. Jakmile kohout zakokrhá, musí se vrátiti do hrobu. Vampyr může přijmouti podobu lidskou, ale nemá nehtů. Jsou lidé zvaní „вампирджии", poznají totiž, který mrtvý se stane vampyrem. Vykonávají pak rozmanité obřady nad zemřelým, aby jej učinili neškodným. Někdy rozkopají vesničané hrob osoby, jež je v podezření, že je vampyrem, probodnou ji hlohovým kůlem a spálí na hlohové hranici. Pověsti podobného rázu objevují se u všech národů evropských. Jsou to reflexy starého názoru, že duše žije i po smrti.

Zemřelé ženy mění se v „нави". Z žen, které za živa zabývaly se kouzly a zaříkáváním, stávají se вещици. Pijí krev dětem. Nekřtěňátka mění se v „навяци" a pijí v noci krev lidem a dobytku.

Pohřeb koná se druhého dne. Před časem byl obyčej probourati ve stěně otvor a tímto průlomem vynášeti nebožtíka. Před spouštěním do hrobu kněz přikryje mrtvolu. V nářcích nad hrobem ozývají se legendární tradice lidové. Někde maluje se temnými barvami život záhrobní, jindy líčí se zase radosti života posmrtného. —

Hrob se zasype. Se slovy „лека пръстъ" odcházejí všichni, usednou někde na blízku pod stinným stromem a hodují. Víno způsobí jinou náladu, pohřební hostina změní se ve veselou pitku. D. Marinov vypravuje, že kdysi ve všední den setkal se v krčmě s opilým člověkem, jehož cynické poznámky ho zarazily. Přítomní ho omlouvali: „Онъ иде отъ Богъ да прости". Po hostině se rozejdou. Ženy odvedou hospodyni domů a muži jdou do krčmy. V některých krajinách koná se hostina doma.

Třetího dne ráno jdou na hrob a tam pláčí. Lijí víno na místo, kde je hlava zemřelého. Rovněž čtyřicátý den po úmrtí se oslavuje. Dále třetího, šestého, devátého měsíce, rok, dvě léta po smrti některého člena, koná rodina obřady na památku jeho. Jsou též výroční dni, zvané „задушници". Jest to několik (3, 5) dní sobotních v roce. V pátek před takovým dnem každá rodina jde na hrob svého člena, kněz jde od hrobu k hrobu s kadidlem a jmenuje zemřelé jménem. Koná se hostina, mnoho se pije. Druhého dne jsou v kostele obřady.

Na počátku třetího roku vykopají hrob, vezmou kosti, umyjí vínem, dají do zvlášť připravené bedny a odnesou do kostelní hrobky.

Není-li tělo ještě rozloženo, považuje se to za znamení hněvu božího. Je-li jen pravice nesprávhnivělá, jest to proto (je-li nebožtík muž), že bil příliš svou ženu. —

Jak patrno, sebral spisov. bohatý material (mimo tištěné prameny čerpal také ze svých vlastních sbírek) a podal tak přehledný obraz pohřebních obyčejů bulharských. Ale tím jest tuším vykonána teprve první část práce. Třeba srovnávati. Autor to sice činí na mnohých místech, ale neděje se to soustavně. Především by bylo nutno přibrati k systematickému srovnání všechny národy ethnografické provincie balkánské, jako to učinil na př. Dr. Iv. Šišmanov ve znamenité studii Пѣсеньта за мъртвия братъ въ поезията на балканскитѣ народи. (Sbornik min. sv. XIII. a XV.); myslím, že by bylo velmi zajímavé srovnati bulharské obřady s tureckými. K tomu

by bylo ovšem třeba připojiti analogické zjevy u ostatních národů slovanských, západoevropských atd.

Úkol sice veliký, ale krásný; material, jejž autor sebral a který jistě vlastní prací sběratelskou bude doplňovati, by toho zasluhoval.

* * *

Ve studii Мотиви за клетва въ нашитѣ народни пѣсни (str. 290—371) uvažuje Ivan Chadžov v úvodních poznámkách o víře prostého, kulturou nedotčeného člověka v sílu slova. U starých národů (na př. u Peršanů) a dosud u národů primitivních jest kněz zároveň lékařem: léčení děje se hlavně zaříkáváním, kouzelnými formulemi, jež mají odstraniti nemoc.

A na této víře v sílu slova vůbec jest založena také víra v sílu kletby. Kletby existovaly patrně již v prvotní společnosti. Ve mnohých kletbách tají se staré zaklínací formule. Také apokryfní literatura středověká, hlavně spisy různých sekt rozmnožují kletby. Tak na př. hnutí bogomilské a flagellantské mělo hluboký vliv na duševní život národů. Jsouce revoltou spodních vrstev lidových proti vševládné autoritě církevní, zmocnili se tito sektáři lidové písně, prosaické tradice a konečně i — jazyka.

Původně vyskytovaly se některé kletby jen v určitých případech. Časem tyto rozdíly byly setřeny, týchž kleteb užívá se v různých situacích. Pátrání o tom znesnadňují ovšem mnozí sběratelé, kteří nezapisují, kdy a proti komu se kletby užívá. Časem pozbývá kletba své síly. Kdežto dříve, dokud se v její moc věřilo, byla vyslovována patrně jen zřídka, klesla nyní na pouhé rčení.

V lidových písních stíhají se kletbami hlavně osoby nejbližší. Příčinou toho jest, že kruh, v němž písně se odehrávají, jest velmi úzký; jest to rodina a její strasti a radosti. Jen v historických písních se scena trochu rozšiřuje mimo kruh rodinného života; vypravuje se událost, ale zároveň se líčí, co se děje v domě hrdinově. Jest přirozeno, že v takových podmínkách životních nejsilnějšími impulsy ke skládání písní s kletbami jsou spory a sváry mezi členy rodiny. Kletby tohoto druhu jsou také proto oblíbeny, poněvadž jsou neodvratné, neúprosné jako Fatum.

Písně, v nichž kletby se vyskytují, dělí autor na několik typů.

I. Kletba stíhá člověka za hřích. Na př. Šapkarev, Sbornik atd. kn. I., čís. 34.: Stojan pobije celý svatební průvod, který potká, ze zlosti, že mu nepodali vína. Na hrobě ženichově vyroste lilie, na dívčině réva. Za rok jel Stojan tou krajinou, vztáhl ruku po hroznech — ruka mu uschne. Zpovídá se matce z tohoto zločinu, matka mu klne: zavraždil vlastní sestru.

II. Obět klevety proklíná klevetníka. Na př. Miladinovci č. 56: Dva bratři se oženili, ale ženy jejich žárlí na sestru. Zabijí tedy sestřiným nožem jedno dítě a bratrům namluví, že to učinila sestra. Bratři uvěří a usmrtí sestru v lese. Před smrtí pronese nevinně osočená kletbu, aby švakrové marně hledaly útěchy v chrámě nad jejím hrobem. Bratři jako kněží slouží v chrámě.

III. Dvě osoby proklínají se ze záští navzájem. Kletby se vyplní. Na př. Šapkarev, kn. 5.—6., č. 589. Dva bratři se ožení. Švakrové se nemohou snésti a proklínají se. Jedna přeje druhé, aby měla 9 synů, aby všichni zahynuli, jen jeden aby zůstal, stal se vojákem, přišel domů se 77 ranami a ona aby musila jíti k ní pro plátno. Druhá jí zase přeje skoro totéž s dcerami.

IV. Kletbou mstí se nelidské jednání. Matka proklíná Stanka Duka, jenž v hádce ji shodil s koně. (Sbornik minist., kn. X., str. 15., č. 9.)

V. Kletbou stíhá matka neposlušné děti. Stojana, který se nežení a raději hajdukuje, proklíná matka, aby ho oběsili na sofijských šibenicích. Kletba se splní. (Šapkarev, kn. 5.—6., č. 587.)

VI. Kletby způsobeny jsou neshodami stavů vyšších s nižšími: Stojan odmítá Radu, poněvadž jest chudý sirotek, kdežto on je bohatých rodičů syn. Rada ho proklíná a kletba se splní. (Šapkarev, č. 826 a j.)

VII. V přečetných písních jest podnětem ku kletbě láska. Rodiče starají se s nemístnou péčí o děti. Hlavně jim jde o to, aby dcery se „dobře" provdaly, t. j. zaopatřily se hmotně. Z toho vznikají spory. Konec většinou tragický. (Srovn. na př. Miladin., č. 288 a j.) Často ovšem jsou spory mezi milenci samými. (Nevěra.)

VIII. Veliký převrat, jenž nastal v životě všech balkánských národů vlivem nadvlády turecké, ozývá se i v písních. Často se vyskytuje motiv: Sestra jest v zajetí; prosí bratra, aby ji vykoupil. Bratr drsně odmítá. Stihne ho kletba sestřina, aby dcera a syn jeho upadli do zajetí tureckého. (Šapkarev, kn. 3., č. 284.)

IX. Kletbou se trestá věrolomnost. Matka proklíná Marka, poněvadž zavraždil dceru královskou, jež s ním prchla, vysvobodivši ho ze zajetí. (Sbornik minist., kn. III., str. 95., č. 1.)

X. Ve všech typech doposud probraných proklínají se osoby, jež jsou v úzkém svazku příbuzenském. Ale jsou i písně, v nichž se objevuje Bůh, andělé a světci. Tak na př. sv. Jiří proklíná oves, že se mu kdysi nepoklonil. To jsou motivy apokryfní. (Srovn. Veselovskij, Разыскания въ области русс. духов. стиха. VI.—X., 223—231.)

K tomuto stručnému obsahu bych připojil ještě několik poznámek o methodě práce. Píle, se kterou autor sbíral látku, jest obdivuhodná. Prostudoval celé bohatství bulharských sbírek, rozdělil motivy, v nichž se kletby vyskytují, na několik typů a připojil ke každému všechny známé mu bulharské (místy i srbské a ruské) varianty. Ale zase vykonal jen polovici práce. O každém z typů, jež autor uvádí, věděli bychom rádi, vyskytuje-li se jen na území bulharském, nebo je-li společným majetkem všech národů balkánských. Hlavně pro studium psychologie lidové jest velmi důležité věděti, v jakém poměru jsou kletby v písních bulharských ke kletbám v písních sousedních národů. A dále: kletby jsou ve většině případů nerozlučně spojeny s určitými motivy; jak zajímavé by bylo zjistiti na př., zda v písních jiných národů balkánských v témž případě stihne viníka také kletba nebo jiný trest atd. Zdá se mi slovem, že by práci bylo prospělo, kdyby autor byl více srovnával.

Připojuji ještě několik dat o našich písních. V lidové poesii západoslovanské jest velmi málo motivů, v nichž kletba opravdu se vyplní a způsobí neštěstí. Jest to na př. v písni o Heřmanovi a Dorničce. (Erben 1864 str. 473.) Matka přijde k Heřmanovi do stáje a když jí oznámí, že jede pro Dorničku, napomíná ho, aby nejezdil. Poněvadž neposlechne, klne mu: „Bodejž Heřman hlavu srazil, víc se domů nenavrátil." Kletba se vyplní, nevěsta zemře žalem. Erben ibid. 475*) uvádí ještě jiný variant tohoto motivu, ale není tam zmínky o kletbě matčině. Praví se jen, že na cestě kůň si zlomil nohu a Heřman srazil hlavu. K literatuře citované Erbenem a Máchalem připojuji ještě:

*) Srovn. Máchal, O bohatýrském epose slovanském, str. 233.

Bartoš 1899 I. 10, 12; Slovenské Spevy II. 154, kde hoch naříká, že musil se střeliti do boku, poněvadž mu nedovolili vzíti si děvče, jež miloval. Poněkud jiný motiv: Slov. Spev. II. 170: Žeň se šohajku, je ti třeba ženy. Mamka mu nedala, sestra kázala. Jdou spolu hledati. Když šli přes zelené louky, spadl Janko s koně a polámal si ruku.

Z lužických písní cituje Erben Haupt-Smoleř Pjes. I., 31. Také tam není řečeno jasně, že matka klne synovi. Zřejmě jest vyslovena kletba, ibid. I. 135—6, kde matka synovi, jenž se nechce oženiti dle jejího přání, klne:

Stara mać doma Boha prošeše
Zo by ju živu dom nepšiwed.

Cestou vylétne ženichovi z pochvy meč a probodne nevěstu. Haupt-Smoleř upozorňují na podobné motivy německé: Wunderhorn II., 289, 294 a Meinert 23. (Stejný motiv má též Kurelac, Jačke čís. 444, 445, 448, 454.)

Obdobná kletba jest ještě v jedné písni slovenské: Sborník slovens. nár. pís. atd. II., 93: „Šelma král" naučil se choditi k Zuzaně; přišel v noci. Prosí, aby otevřela. „Neotevru, jsi šelma král, bodajs hlávku zlomil." Odešel na louku, klopýtl mu kůň, zlomil si pravou ruku. „Pravda je to, když milá zakleje a kdo po noci chodí, každému se zle vodí." Neozývá se v těch slovech „kdo po noci chodí" již názor, že úraz zavinila vlastně temná noc a nikoli kletba milenčina?

Mimo to jsou v naší poesii ještě motivy, že někdo klne, rouhá se a za to ho stihne trest. Na př. Sušil 1860 str. 790: Pánovi, jenž chudé dlužnici vzal krávu, pošel všechen dobytek. Rozzlobený boháč vyjel do pole, střílel do nebe a volal: „Kdyžs mi pane mrch nadělal, pošli mi psa, aby je sežral!" Proměnil se v psa, který zdechlé krávy sežral.

Suš. 1860 str. 789: Dívka nechce již svého milence. „By mě ďábel měl vzít, nevezmu si ho." Ďábel ji odnese. Srovn. polskou versi o Rozynie Lud. VIII., 154, ale tam přijde ďábel pro dívku proto, že chce jen pána a ne chlopa.

Podobně zaklíná se matka v lužické písni Haupt-Smoleř Pjes. I., 290: Na svatební hostinu přinese ovčák dítě, jež nalezl v dutém stromě. Nevěsta-matka se ďáblem zaklíná, že to není její dítě. Ďábel ji odnese. (Rozbor motivu srovn. Jul. A. Javorskij: Духовный стихъ о грѣшной дѣвѣ. Изборникъ Кіевскій посвященный Т. Д. Флоринскому 1904 Кіевъ.)

Ještě jest zmínka o děvčátku zakleném v jablko v jedné písni Erbenově (ibid. str. 470) a o dívce, kterou matka zaklela ve strom v několika písních československých. (O těchto srovn. nahoře III., 38.) Soudím, že vůbec v naší a v lužické poesii lidové není mnoho motivů, v nichž by se projevovala síla kletby. (Tím ovšem netvrdím, že tento výčet jest úplný.) Co se polské epiky týče, nemám okamžitě přesných dat po ruce, ale jest velmi pravděpodobno, že poměry budou tam asi stejné jako u nás.

Postupujeme-li však na jih, najdeme častěji písně, v nichž kletba není jen rčením, nýbrž skutečně trestem.

Tak v písních slovinských. Na př. Štrekelj, Slovenske nar. pesmi I., čís. 289. Matka vzkřikne na neposlušné syny: „De bi zletela ko dva vrani!" Stalo se. (Srovn. známou pohádku o sedmi havranech.) Ibid. I., 288. Mládenec přijede ke kovárně a žádá, aby mu okovali koně. Když vráželi hřeby, promluvil kůň lidským hlasem. Byla to kmotřička. Tato píseň jest původu německého.

Proměny lidí ve zvířata jsou časté v písních germanských. Srovn. Warrens, Germ. Volkslieder I., 63, IV., 32, 37, III.

Již z těchto několika poznámek jest patrno, že v západoslovanské poesii lidové jest kletba až na nečetné výjimky pouhým rčením. Čím dále na jih, tím účinnější jest. Proto by bylo zajímavé srovnati v té věci písně všech národů balkánských.

Jiří Horák.

BIBLIOGRAFIE.

Za rok 1905—1907 (srv. III. 223—229).

IV. Pověry.

*Dr. Franz Heinemann, Aberglaube, Geheime Wissenschaften, Wundersucht. I. Hälfte. Bearbeitet von —. Bern. Verlag von K. J. Wyss. 1907, 8° XVII + 240.
Ref. Arch. suisses d. trad. pop. 1907, 294. Nár. Věst. III., 179—182.

Andrew Lang, The Secret of the Totem. London, Longmans, Green & Co. 1905. p. X. + 215.
Rec. R. d. l'hist. d. relig. XXVII., 241—245.

H. Hubert et M. Maus, Esquisse d'une théorie générale de la Magie. L'Année Sociologique. VII. Paris 1904, p. 1—146.
Rec. Этногр. Обозр. LXV.—LXVI., 234—247 (В. Харузина).

E. Wastburn Hopkins, The fountain et Youth. Journal of Amer. Oriental Society XXVI., 1—67.
Ref. R. d. l'hist. d. relig. XXVII., 246.

Franz Xaver Kugler, Sternkunde und Sterndienst in Babel. Assyriologische, astronomische und astral-mythologische Untersuchungen. Münster 1907.
Rf. Journal d. Savants V., 564.

Н. Н. Кононовъ, Изъ области астрологіи. Обзоръ статей Планетника, Звѣздочтеца. Колядника, Громника, Лунника, Трепетника, Тайная тайныхъ, Лѣчебника и пр. рук. XVIII. в. А. Г. Первухина. Древности, Труды Слав. Комиссіи Имп. Моск. Археол. Общ. IV., 16—53, Москва 1907.

*D. A. Hellwig, Umfrage über kriminellen Aberglauben. Mitt. d. schles. Ges. f. Volkskunde XV., 158—160. Unser Egerland X., 9—10. — Zft. f. vergleich. Rechtswiss. XIX. — Zft. f. oesterr. Volkskunde XII., 75—78. — Zft. f. rhein. u. westfäl. Volkskunde III., 87—89. — Arch. suisses d. trad. pop. X., 104—106.

* — Die Beziehungen zwischen Aberglauben und Strafrecht. Ein Kapitel aus der volkskundlichen Kriminalistik. Archiv, Suiss. Trad. Popul. X., 22—44.

*Wehrhan, Zum kriminellen Aberglauben. Ztft. d. V. f. rhein. u. westfäl. Vkde. IV., 68.

Gerhardus Kropatscheck, De amuletorum apud antiquos usu capita duo. Münster. Inaugural-Dissert. Greifswald, Julius Abel 1907, 72 s. 8°.
Rec. D. Litztg. 1907 č. 25, str. 1584—7.

A. M. Pachinger. Phallische Amulete aus Oberösterreich. Anthropophyteia III., 411—417.

W. L. Hildburgh, Notes on Spanish Amulets. Folk Lore XVII., 454—471.

— Spanish Votive Offerings. ib. 471—2.

*Dr. J. Klapper, Das Gebet im Zauberglauben des Mittelalters. Mitt. d. schles. Gesell. f. Vkde. XVIII., 5—41.

А. В. Ветуховъ, Заговоры, заклинанія, обереги и другіе виды народнаго врачеванія, основанныя на вѣрѣ въ силу слова. Заговоры отъ болѣзней рѣже встрѣчающихся. Рус. Фил. Вѣст. LV., 246—274; LVI., 284—323; LVII., 29—83; LVIII., 80—153.

Туркевичъ, Заговоръ отъ рожистаго воспаленія. Кіев. Стар. 1905, XI.—XII., 66—67.

*P. Jan Hájek, Zaříkání zloděje (z Jenišovic). Časopis Spol. přátel starožit. českých XIII., 94.

*K. Kostka, Požehnání domovní a zaklínadla na povětří, na požár a na zloděje. Selský Archiv V., 43—47.

*Julie Vlasáková, Zažehnávání dětí ze Žiželic n. Cidl. Č. Lid XV., 202—203.

*Dr. Maria Brie, Der germanische, insbesondere der englische Zauberspruch. Mitt. d. schles. Gesell. f. Volkskunde XVI., 1—37.

*Dr. C. Fischer, Zaubersegen aus dem Schaufigg. Archives Suisses d. Trad. Popul. X., 103.
*E. Gerber, Drei Beschwörungsformeln. Ztft. f. Gesch. u. Kulturgesch. Oesterr. Schl. 1907. Str. 83—84.
*Dr. A. Becker, Ein Pestsegen. Arch. f. Religionswiss. IX., 290—291.
*A. John, Ein Pestsegen (Zachariassegen). Unser Egerland X., 11.
*Al. John, Blut- und Wundsegen im Egerlande. ib. XI., 53—55.
*Dr. F. Peter, Alter Prozess Segen. ib. XI., 45.
*K. Reiterer Segenssprüche aus den Alpen. Ztft d. Ver. f. Vkde XVII., 450.
*Otto Schell, Bergische Zauberformeln. ib. XVI., str. 170—176.
*O. Schütte, Braunschweigische Segenssprüche. ib. XVII., 451.
*Zauberspruch für eine verhexte Kuh. Jhrb. d. Bukowiner Landes-Museums XIII., 23—26.
*Wehrhan, Eine Verwünschung. Ztft d. V. f. rhein. u. westfäl. Vkde IV., 232—233.
*P. Beck, Ein Wettersegen aus dem XVI. Jahrhundert. Ztft. d. V. f. Vkde XVII., 313—314.
L. Weber, Die Wünschelrute. Kiel 1905. Lipsius a Tischer. Str. 62. Mk 1·—. Ref. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde XVI., 124—125.
*H. Sökeland, Noch einmal die Wünschelrute. Ztft. d. V. f. Volkskunde XVI., 418—422.
*Wehrhan, Die Wünschelrute im Siegerlande und in Zippe. Ztft. d. V. f. rhein. u. westfäl. Vkde 1907, 227—228.
*Jan Tyka č, O virgulích. Č. Lid XVI., 242.
Dr. Čeněk Zíbrt, Hledači vody a pokladů virgulí. Národní Listy XXXXVI., č. 252.
*Dr. J. Zítek, Hledání utopeného bochníkem chleba a hořící svící. Č. Lid XVI., 204.
Dr. Michal Janik, Czary u starożytnych. Lud XII., 92—94.
*R. M. Meyer, Mythologische Fragen (I. Die Überschätzung des Zaubers). Archiv f. Religionswiss. IX., 417—428.
*Max Höfler, Das Hausbauopfer im Isarwinkel. Zft. d. Ver. f. Volkskunde XVI., 165—167.
Alf. Harou, Les rites de la construction. Rev. d. trad. pop. XXI., 377. XLIX: místo označeno jest pro budovu spadlým křížem s nebe. L. zázračný vozík přiváží sám stavební materiál. LI. místo pro budovu naznačeno hedbávnou nití. LII. potrestaná krádež staviva kostelního.
*Jan Soukup, Na sv. Matěje (pranostyky). Č. Lid XVI., 303.
*Únor v podání lidu a selské pranostyky. Hlasy z Hané XXV. (1906) č. 13.
*D. J. Zítek, Zvonění na povětří a zvony. Č. Lid XVI., 204.
*Przepowiadanie pogody. Lud XIII., 161.
*J. Schreiber, De Wederglok (Gewitterglōk) zu Denerew. Ztft. d. V. f. rhein. u. westfäl. Vkde IV., 67—68.
*J. Köferl, Tiere als Wetterpropheten. Unser Egerland XI., 68—69.
*Wettstreit zwischen Sommer und Winter. Mitteil. zur Vkunde des Schönhengsterlandes; r. 1906, str. 31—57.
*Les pronostics du temps. Arch. suisses d. trad. pop. X., 276.
*K. Reiterer, Die zwölf Goldenen Freitage. Ztft d. Ver. f. Vkde XVII., 449—450.
*V. Prasek, Kříž sv. Benedikta proti čarám. Selský Archiv V., 40—43, 128.
*Modlení ku sv. Krištofu o peníze. ib., V., 194—195.
*Pověry soudobé. Národopisný Věstník I., 125 (vykládání karet), 126 (hledání vody kouzelným proutkem), 127 (pověry hornické), 157 (čarování krávám, aby nedojily — díž, v níž v pátek bylo zaděláno na chleba, ochranou proti ohni), 158 (probodnutí mrtvoly, aby nebožtík nestrašil — léčení modlitbou a vkládáním rukou), 187 (ucho zavražděné talismanem proti vyzrazení), 222 (list s nebe seslaný z Velvarska; zaříkávací formulky z Novo Kdyňska; cit. z Volné Myšlenky I., 62—63); 255 (hlavy a pohlavní údy, zakopané ve stáji, aby se dobře dařilo dobytku; cit. z Času 15. čce.); 302 (štla, evangelium sv. Jana a klíč — pomůcky při zvídání tajných věcí).
*Moderní pověra při hádání ženicha. Č. Lid XVI., 203.
*Jos. Šach, Pověry při svatbě (z Táborska). ib. XVI., 303.
*J. Hojsák, Svatební pověra. ib. XVI., 250.

*J. Bačovský, Šenfeld (m. j.: pověry, obyčeje, řeč). Čáslav. Kraj I., 129—136.
*Jindřich Bačovský, Ochrana před zloději a vyzrazením. Č. Lid XV., 394—395.
*J. Hojsák, Zlodějská pověra. ib. XVI., 251.
*Dr. J. Zítek, Zlodějský palec. ib. XIV., 349.
*Ed. Domluvil, Aberglauben der Schafhirten oder „Valachen" in der mährischen Walachei. Ztft. f. österr. Vkde XIII., 23—26.
*V. F., Třísky, „hromové". Č. Lid XV., 251.
*Jan Grmela, Zaklínání na Pačlavsku v okresu Kroměřížském na Moravě. ib. XV., 379—382; 426—430.
*Hynek Gross, Odsouzení dvou kouzelníků v Čes. Krumlově 19. a 20. října r. 1615. ib. XV., 299—300.
*V. Schulz, Čarodějnice na Chrudimsku v XVI. stol. ib. XVI., 389.
*Fr. Viktorin, Čarodějnice na Slovácku (ze Šardic u Kyjova) ib. XVI., 153.
*V. Schulz, Umí s čerty. ib. XVI., 203—204.
*Bl. Stržínková, O bosorkách na 1. mája (Hanácká pověra). ib. XVI., 395.
*P. J. Jelínek, Kterak duchovenstvo brojilo proti pověrám. Sel. Archiv V., 59.
*Stanisław Piotrowicz, Znachorka i wróżka Jewdokia Bojczuk. Materiały folklorystyczne ze wsi Bortnik na Pokuciu. Lud XIII., 118—129; 216—233.
*O. J. Novotný, Zavinšované peníze (z Veselic u Nov. Města n. Met.). Č. Lid XV., 301.
*Em. Průcha, Jak cikánka poradila selce od učarování. ib. XVI., 339.
*Frant. Tepl ý, Vylívání studánek. ib. XIV., 29.
*Dr. Isidor Zahradník, Výklady snů podle písmen v modlitbách. ib. XV., str. 251.
*Vykládání karet. ib. XVI., 396.
*Mundartliches u. Abergläubisches (III. Aus Öls-Döberney, Tschermna u. Niederöls. — IV. Aus Hilbetten, V. Aus Irschings und Umgebung im Bezirke Stecken). Deutsche Volkskunde a. d. oestlichen Böhmen V., 148—152; VI., 25—532
*J. Hofmann, Taufbräuche und Aberglaube im ehemaligen Elbogner Kreise. Unser Egerland XI., 61—64.
*Binhack, Aberglaube und Sympathie im Stiftland Waldsassen. ib. XI., 22—23.
Berger, Zum Hexen- und Vampyrglauben in Nordmähren. (Zvl. otisk z Zft. des deut. Ver. f. d. Geschichte Mährens u. Schlesiens 1904.) Str. 23. Ref. Zft. f. Gesch. u. Kulturgeschichte Oesterreichisch-Schlesiens. 1905—6, str. 94.
*A. Czerny, Schönhengster Volksaberglaube (Geburt u. Kinderjahre — Liebe — Vorbedeutungen — Elemente, Wetter, Erfahrungsregeln). Mitt. z. Volkskunde d. Schönhengster Landes r. 1906, str. 83—90.
*Michal Vojtek, Povery v Terchovej. Časopis Mus. Slov. Spol. IX., 40—41: X., 9—10, 19.
*Iremský, Povery a obyčaje zo Spiša. ib. X., 42—43.
*O. Knoop, Aberglaube und Brauch aus der Provinz Posen. Mitt. d. schles. Gesell. f. Volkskunde XV., 74—87.
*Dr. F. Pradel, Alte u. neue Heil- und Zauberbräuche. Mitt. d. schles. Gesell. f. Vkde XVII., 35—48.
*Ob eine Frau eine Hexe war, erfuhr man . . . Zft. f. rhein. u. westfäl. Vkunde III., 90.
*P. Johnsson, Livre de sorcellerie, trouvé en Scanie. Svenka Landsmål XX., 18—23.
Др. Зенон Кузеля, Причинки до народнїх вірувань з початком XIX. ст. Упирі і розношенне зарази. Зап. Наук. Тов. ім. Шевч. LXXX., 109—124.
А. Л-цкій, Гадалные дни и святки на Украинѣ. Странникъ 1905, XII.
*В. Н. Добровольскій, Культъ зернового хлѣба въ повѣрьяхъ крестьянъ Рязанской губ. Изв. отд. рус. яз. т. XI., кн. 4, str. 109—128.
*Н. Н. Виноградовъ, Заговоры, обереги, спасительныя молитвы и проч. Живая Стар. XVI. прилож. 1—102.
*И. В. Костоловскій, Изъ повѣрій Ярославской губ. Этногр. Обозр. LXX.—LXXI., 217—221.
Послѣдній снопъ дожина. Изъ вѣнчальныхъ обычаевъ. Похоронныя примѣты и суевѣрія.
*Tomo Dragičević, Narodne praznovjerije. Glasnik zem. mus. Bos. Herc. XIX., 311—333, 483—497.
F. S. Krauss, Liebezauber der Völker. Anthropophyteia III., 165—168. Materialy srbské a chrvatské.

*Народни повѣрия и прокобявания въ с. Дованъ-хисаръ, Дедеагачка каза. Родоп. напрѣд. V., 89—90.
*Народни вѣрвания и прѣдсказания отъ с. Наречснъ Станимашка околия. ib. V., 174—5.
*Баяне за лѣкуване отъ заикница. ib. V., 174.

*Георги Л. Пашевъ, Народни баяния и лѣкувания от С. Павелско, Станимашка околия. Родоп. Напр. V., 133—5, 172—173.

Franz Andress, Volksaberglaube. Ein Beitrag zur Volkskunde. Dobřany 1905. Str. 20.
Ref. Mitteil. d. Ver. f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen (Liter. Beilage) XLIV., 65—66.

*Josef Köferl, Sonn- und Montag im Glauben und Aberglauben, in Sprüchen und Redensarten. Unser Egerland X., 7—8.

*E. John, Aberglaube, Sitte u. Brauch im sächsischen Erzgebirge. Mitt. d. V. f. sächs. Vkde 1907, IV., 49—64, 103—116, 205—209.

*Gertrud Gesell, Aberglaube aus Mittweide. ib. IV., 29—30.
*Analogiezauber. Archives Suisses des Trad. Popul. X., 108.
*Dr. C. Fischer, Aberglauben aus dem Schaufigg. ib. X., str. 104.
*J. Goldziher, Eisen als Schutz gegen Dämonen. Arch. f. Religionswiss. X., 41—47.
*K. Österreicher, Beiträge zum Volksaberglauben und zur Volksmedizin in Niederösterreich. Ztft. f. österr. Volkskunde XIII., 100—110.
*Helene Pagés, Der Aberglaube auf dem Hunsrück. Ztft. d. V. f. rhein. u. westfäl. Vkde IV., 116—123.
*Karl Prümer, Westfälischer Aberglauben, bezüglich Freien und Hochzeit. ib. III., str. 81—82.
*Otto Schell, Liebeszauber und Liebesorakel im Bergischen. ib. III., 60—66.
*Wehrhan, Gegen das Wiederkommen Verstorbener. ib. IV., 231.

Marco Belli, Magia e Pregiudizi in Tito Lucrezio Caro, Monza, Tip. Artigianelli 1906, 8°, pp. 26.
— De quibusdam praeiudicatis vulgaribus opinionibus deque artis magicae vestigiis in G. Lucilii satirarum fragmentis. Romae Typis Cuggiani 1906, 8°, pp. 15.
Ref. Archivio d. Tradiz. pop. XXIII. 517.

M. Belli, Magie e pregiudizii in P. Vergilio Marone.
Archivio tradiz. pop. XXIII., 5—23, 145—165, 267—277.

G. Ferraro, Un libro di exorcismi del 1616. Archivio trad. popol. XXIII., 40—68.
Gli spiriti dominatori dei corpi. Malefici, maleficiati, magia.

*Johanes Bolte, Charles Perrault über französischen Aberglauben. Ztft. d. Ver. f. Vkde XVII., 452—454.

Paul Sébillot, Fr. Pérot. Dr. P. Raymond, Légendes et superstitions préhistoriques. R d. trad. p. XXI., str. 1. sl. 291. CXLVII.: Les objets préhistoriques. (jako na př.: hromový kámen, blesk vé skály „Roches de tonerre“. „Pointes des fées“. CLX.: Dans l'Allier (o hromovém kameni). CLXI.: En Languedoc (kamennou sekyru přivěšují na krk beranovi, aby chránil stádo).

F. Duine, H. de Kerbeuzec, Pelerins et pélerinages. ib. XX. 328. 454. CXXXVI.: Studánka sv. Goulvena, jejíž voda léčí zimnici. CXLV.: Notre Dame de l'Ecuellée dává ženě a jejímu nemanželskému dítku v lese vody pro uhasení žízně. CXLVI.: La transmission du mal au saint. Ženy dávají pentle na nohy sochy, aby přenesly nemoc na svatého.

H. Marlot, P. Sébillot, H. de Kerbeuzec, Al. Ledieu, Alf. Harou, Pélerins et pél rinages. ib. XXI., 143. 161—165, 309, 341, 448. CLVI.: La fontaine de saint Entrope. Před východem slunce přicházejí ž ny, aby zde léčily nemoci své neb svých dětí. CLVII.: Les ex voto (slíbené dary Bohu za nějakou vyslyšenou prosbu, nejčastěji za uzdravení). CLVIII.: emblèmes portés par les pélerins. CLIX.: Le tour de l'église (chození okolo kostela). CLX.: Le tour de l'autel (chození okolo oltáře). CIX.: Cultes populaires dans l'arondissement de Vitré (o sv. Aignanovi, kte ý léčí malomocenství a jiné nemoci dětské). CXLI.: Bienvilliers-au-Bois: O kultu sv. Ettona a kaple jemu zasvěcené. CXLII.: Le tour de l'Eglise (třikráte se běží okolo kostelní věže). CXLV.: La Saint-Eloi à Wavrin (svěcení koní na svátek sv. Elogia). CXLVI.: Les ex-voto (v čem záležejí slíbené dary svatým a zač se slibují). CXLVII.:

Cierge donné comme ex-voto (popsán celý obřad se svíčkami slibnými). CXLVIII.: Le tour des églises (třikráte obejde se kostel, než vstoupí se do kostela atd.). CXLIX.: Les épingles jetées dans une source (označuje to jaksi lovení ženichů).

Alfred Harou, Mythologie et folk-lore de l'enfance. ib. XXI. 9.
XI.: Jak straší se děti, aby večer nevzdalovaly se od domu. XII.: Co se říká dětem, aby nedůvěřovaly vodě.

René Basset, Les ongles. ib. XXI., 144.
(§ 55.: Kdo si uřezává nehty tiše v pátek, jest chráněn před bolestí zubů. Bílé skvrny na nehtech značí štěstí, někde jen u pravé ruky, kdežto u levé jest to neštěstí; skvrny bílé na nehtě palce označují dary atd.; též řezání nehtů a stříhání vlasů má vliv na plodnost.)

Ed. Edmont, La mer et les eaux. ib. XXI., 99.
CCCXVI.: O léčivých a zázračných studánkách v Pas-de-Calais.

G. Fraysse, Au pays de Baugé. ib. XXI., 253.
X.: Deux sorciers en justice. (Známé soudy s čarodějníky a ukázky z jejich zápisníků.)

Al. Merrieu, Faujone, Harou F. M. Le Mug a j. Traditions et superstitions de la Basse-Bretagne. ib. XXI., 310. XXIX.: Environs de Morlaix (na př.: předzvěst smrti, špendlíky a svatba. o bludičkách, o krkavcích a ženatých; o mrtvých změněných ve zvířata atd.), XXX.: Plouzévédé (o studánce sv. Jana, léčící bolesti oční; o studánce prázdné; o ještěrce snášející stříbro; stopa sv. Hervé atd.). XXXI.: Le Faon (o hvězdách královských, předzvěst smrti atd.). XXXII.: Hermeur (o postu vlků). XXXIII.: Saint Sauveur (blesk a předměty špičaté; nebezpečné maso atd.). XXXIV.: Morlaix (kočky a kmotr atd.). XXXV.: Quimerc'h (svíce mrtvých, rada pomocí kříže). XXXVI. až XXXVIII.: Z různých míst bretonských podobné pověry.

Marie Chevallier, M. E. Vaugeois, Traditions et coutumes de la Haute-Bretagne. ib. XXI., 178, 258. (Tradice o místních kostelích, o zvycích při hrubé mši, o svatých, kteří uzdravují, o zázračných studánkách a různých pověrách.) LXXIX.: Croyances diverses de Fougères. O zázračné kapli, o posazování dětí k tabernakulu; o pohřbech, o závisti dětí; o svatbách atd. LXXX.: Le chaut des oiseaux. (Dans la Soire-Inférieure.) (Sýkora, sova, slavík, kos, kohout.)

Queruau-Lamerie, Les croyances superstitieuses dans le département de la Maine-et-Loire. ib. XXI., 302.
I.: Le Calandrier, Jour des Rameaux: S které strany věje vítr na květnou neděli, odtud bude váti tři čtvrti roku atd. O svatém týdnu: sázeti fizole na zelený čtvrtek, nebo potom nejvíce rostou; na velký pátek nemá se orati, neboť v ten den kopali hrob Páně atd. O velikonocích postiti se, aby nebolely zuby celý rok atd. II.: Les Saints: Saint Antoine 17. janvier: fêtes aux oignous atd. III.: Les Jours: co se má činiti a nemá v neděli a ve všední dni s dobytkem. IV.: Le croissant: nemá se síti v prvních dnech, kdy měsíc roste. V.: Les maladies. VI.: Le four. VII.: Les sorciers. VIII.: Conjurations. IX.: Divers.

R. M. Lacuve, Contribution au folk-lore. Du Poitou. ib. XXI. 194—202.
Pověry: Pere-li se prádlo po zemřelém dříve, nežli byl pochován, to znamená, že do roka někdo zemře z téže rodiny atd. Znamení (Bésages) viděti ráno česati se ženu, znamení blízkého neštěstí atd. Z lidové mediciny: proti horečce, bolení v krku, bradavicím atd. Médecine vétérinaire: zarazí-li si vůl do nohy hřeb, má se hned vytáhnouti a zabíti do jha (chomoutu) volova, aby rána nehnila atd.

*E. Weslowski, Wettuntergang. Volksglauben der Rumänen in den Karpathen der Bukowina. Zft. f. oesterr. Volkskunde XII., 163.

*E. Weslowski, Sonnen- und Mondesfinsternis. Volksglauben der Rumänen in den Karpathen der Bukowina. ib. XII., 163.

P. S., Glanures Canadiennes. R. d. trad. pop. XXI., 184.
I.: Pranostika žní. (Světlé vánoce, prázdné stodoly a pod.) II.: Vánoce a bludičky. (Prostředek dostati se z moci bludiček.)

Э. А. Вольтеръ Латышскіе отрывки. Изв. отд. рус. яз. XII., кн. 3, 163—175.
Pro dějiny pověr, čarodějství a pod.

Д. Васильевъ, свящ. Обозрѣніе языческихъ обрядовъ, сусвѣрій и вѣрованій Остяковъ Казанской и Вятской губ. Изв. Общ. Археологіи, Исторіи и Этнографіи. Казань. XXII. Ref. Этногр. Обозр. LXXII.—LXXIII., 223—227.

П. Востриковъ, Повѣрья, примѣты и суевѣрные обычаи паурцевъ. Сборникъ Матер. Кавказ. XXXVII., odd. 2, str. 1—93.
*D. S. Fraenkel, Aus orientalischen Quellen (1. Bleigiessen. — 2. Menschliche Glieder als Weihgeschenke. — 3. Zum Schwertklingengelübde). Mitt. d. schles. Gesell. f. Volkskunde XV., 72—73.
J. A. Decourdemanche, Sur quelques pratiques de divination chez les Arabes. R. d. trad. pop. XXI., 65—73.
*Th. Zachariae, Ein merkwürdiger Fall von „Durchziehen". Ztft. d. V. f. Vkde XVII., 315.
*Marie Abeking, Ein Aberglaube der portugiesischen Seeleute. ib. XVII., 314.
*C. Brockelmann, Ein syrischer Regenzauber. Arch, f. Religionswiss. IX., 518—520.
*H. Meltzer, Zentralasiatischer Aberglaube. ib. X., 311—314.
Fr. Aegidius Müller, Wahrsagerei bei den Kaffern. Authropos. II., 43—58.

Drobné zprávy národopisné.

Matouš Václavek, řed. škol v. v. zemřel 3. pros. 1908 na Vsetíně. Zesnulý byl nadšený a neunavný národopisný sběratel a literární pracovník. Účastnil se činně již prvého ruchu lidopisného na Moravě, zejména při všech místně organisačních pracích pro Národopisnou Výstavu Československou, pro niž budil porozumění a připravoval půdu pro její obeslání Vsackem. Se stejným zájmem sledoval později práci a rozvoj Národopisného Musea Československého v Praze, v řadách jehož členstva setrval až do své smrti a jehož práci byl — ať informacemi, ať místní intervencí vždy ochotně nápomocen. Ze sběratelské své činnosti těžil se zdarem i literárně a vydal mimo jiné „Několik pohádek a pověstí z Mor. Valašska", „Valašská svatba", „Moravské Valašsko", „Děti na Mor. Valašsku", „Obrazy ze života bývalých cechů řemeslných na Vsetíně", „Dějiny města Vsetína" a j. drobnější práce.

—

Evanj. reform. farář Frant. Prudký vypsal v malé brožurce „Návštěva českých exulantských reform. osad na Rusi" (v Praze 1909. Nákladem Spolku Komenského, str. 39) své dojmy, jichž zažil na své informační cestě, způsobem prostým, nehledaným a také neliterarním. Knížka má jistý význam také pro národopisce a to tím větší, že právě o těchto roztroušených osadách velmi málo víme. Hlavní osady jsou v ruském Polsku Kučov a Zelov, založené na poč. 19. stol. od vystěhovalců z českých exulantských osad pruskoslezských. Ze Zelova šířily se české rodiny reformované dále, jednak patří k Zelovskému evanj. reform. sboru několik okolních osad, jednak založili svůj sbor v Lodźi, šířily se do Žirardova, ba až do gub. Volyňské a Chersonské. Na Volyni jsou hlavně ovšem mladší osady české, a sice též evanj. reform., jmenovitě Kupičev a Borotín založené vystěhovalci z Čech a z Moravy v třetí čtvrti min. století. Spis. ovšem hlavně líčí náboženský život těchto českých osad, jich odpor úsilné snaze ruské vlády po šíření pravoslaví, do jisté míry také hospodářský život. Zajímavé jsou některé českobratrské snad přežitky u potomků starých exulantů, kteří z Pruského Slezska se byli vystěhovali do Ruského Polska. Škoda, že se jich spis. dotýká jen letmo.

—

V Pruském Slezsku, v Hlučínském okresu, jak zaznamenává Pošumaví, bylo na 36 školách, vesměs ovšem německých, 10.187 žáků, z nichž 9655 bylo české („moravské") řeči mateřské.

—

Zemská školní rada v Čechách vydala letošního podzimu výnos o spolupůsobení učitelstva při ochraně památek umění stavitelského, památek historických, uměleckých a kulturně historických. Žádá, aby učitelstvo budilo a šířilo v lidu porozumění pro význam a cenu starých památek a aby bránilo jejich prodeji do ciziny. Přeje si, aby učitelé budili již v dětech, ve svých žácích a žačkách lásku k historickým památkám, a aby ve směru tom využívali zejména vlastivědného vyučování ve třetím školním roce a všeho vyučování dějepisu. Spolu byl dodán učitelstvu seznam konservatorů a korespondentů ústřední komise, k nimž by se mohlo obraceti, kde by bylo třeba zakročiti na ochranu památek.

—

V redakci Časopisu Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci nastane s novým ročníkem změna, jež — doufáme — bude spolu změnou i ve směru listu. Redakcí bude pověřena zvláštní komise redakční, v níž budou pp. JUDr. J. Chylík, P. J. Vyvlečka a prof. Ad. Vašek.

—

Z posledního sešitu časopisu „Hessische Blätter für Volkskunde" (VII, 135) dovídáme se, že v Německu jest zájem pro lidovědu mnohem značnější než u nás. Spolek vydávající jmenovaný čtvrtletník (o 16 arších do roka), „Hessische Vereinigung für Volkskunde" měl dle zprávy tu vytištěné 1046 členů, tedy dvakráte tolik, co jich má naše Společnost. V minulém roce zabýval se hessenský lidovědný spolek jmenovitě sbíráním a tříděním písniček a her dětských; rozeslal v té příčině podrobný dotazník po hessenském velkovévodství. V novější době obrácena pozornost na systematické sbírání jmen a názvů polí. Sestavují se za tím účelem důkladné dotazníky. V nich obrácena pozornost na pět bodů: 1. moderní jména, která se mají excerpovati z map katastralních, 2. historická jména ze starých archivalií, 3. dialektické tvary těchto jmen, 4. způsob vzdělávání polí (louka, role, les a j.), 5. lidový výklad jmen, pověsti o těchto nivách a j. Zminili jsme se o podobném podniku, který vzala na se Krakovská akademie věd, a upozorňujeme na to, aby také u nás byla obracena pozornost na systematické vědecké zpracování těchto jmen vysoce důležitých jak pro dějiny agrární a pro jazykovědu, tak neméně pro lidovědu.

—

Antropologové obraceli v novější době pozornost na zvláštní modravé skvrny nalézající se na zádech, v kříži (řídčeji jinde dětí) japonských pravidelně takřka, a po různu se vyskytující též u evropských dětí. V novější době činil pozorování taková Dr. S. Vatev u bulharských dětí v Sofii a uveřejnil o tom zvláštní studii v „Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris" r. 1907. Nyní se stať tato s některými doplňky sděluje v Sofijském časopise Периодическо списание kn. 69, str. 440 sl. Podle těchto vývodů vyskytují se tyto modré skvrny asi u 5 dětí z 1000. Dr. Vatev podává ve svém článku podrobnou zprávu o dětech, jež popisoval, i o jich rodičích. Považují se tyto modré skvrny za mongoloidné znaky.

Zprávy o museích a společnostech národopisných.

Technické museum v Praze získalo z komorní výstavy četné objekty — mimo jiné i cenný model cukrovaru — a podařilo se též pro zatímné uložení jeho sbírek získati místnost na výstavišti. Nyní jde o zabezpečení stavebního místa a úhradu stavebního nákladu pro budovu technického musea a o zabezpečení pravidelných příjmů na jeho udržování. Spolu byl již dán podnět, aby dosavadní technické sbírky pražské, zejména musea průmyslového Náprstkova byly sloučeny v novém museu technickém. Německé kruhy průmyslové odřekly svoji účast, k níž zprvu byly ochotny, na projektu technického musea v Praze. Vedle myšlenky musea technického dala komorní jubilejní výstava podnět i snahám o samostatné museum sociální, jež však dosud nevyšly za meze propagace časopisecké. A i tu hlasy z kruhu odborných nejsou vždy příznivy myšlence musea sociálního. Na př. Obzor Národohospodářský upozorňuje účelně, že z výstavy objekty, jež by byly vhodny pro museum sociální, přejdou jednak do musea technického jednak technologického, v jejichž program spadají. Přímý zisk z výstavy byl by tedy pro sociální museum slabý.

—

Včela Čáslavská — dle zprávy podané letošní letní valné hromadě — podnikla v uplynulém roce vykopávky v Zaříčanech, na úpatí Bambousku, při úpatí Železných Hor a v Ronově. Numismatickou svou sbírku rozmnožila o 507 kusů, krojovou a uměleckou po 1 kuse. Členů měla 183, z nichž bylo 25 čestných, 24 zakládajících, 59 dopisujících a 75 činných nebo přispívajících. Příjem byl 607·97 kor. a výdej 400·37 korun.

—

Městské museum v Novém Bydžově vydalo právě stručného — pouhých 32 stránek — průvodce po svých sbírkách. Při vší stručnosti je však knížečka vyčerpávající a podává dostatečný obraz o uspořádání i o bohatém obsahu musejním. Upozorňuje na význačné jednotlivosti sbírkového materiálu, které cenou

a vzácností vynikají, kdežto běžné kusy sbírek zaznamenány jsou v průvodci hromadně. Nejpodrobnější je výklad průvodcův o sbírkách prehistorické archeologie — zaujímá celou třetinu knížky a snaží se podati jakýsi celkový obraz o archeologickém bádání na Bydžovsku a o jeho výsledcích. Jinak rovněž je průvodce po Bydžovském museu opravdu přehledný a to jak svým obsahovým uspořádáním, tak i vhodnou úpravou typografickou. Vykoná dobré služby návštěvníkům musea v Novém Bydžově, jež rychle orientuje v musejních exposicích, ale nebude bez ceny ani pro toho, kdo potřebuje seznati ráz a celkový obsah místních museí českých, aniž by mohl všechna očitě shlédnouti.

—

Městské museum v Soběslavi vydalo obšírný a podrobný katalog svých sbírek, jejž uspořádal p. Karel Lustig, který je od samého založení správcem soběslavského musea. Jak uvádí stručně kronika, která je katalogu úvodem, i v Soběslavi vzešla myšlenka založení musea ze sběratelského ruchu, který doprovázel Národopisnou výstavu československou. Podnět k musejnímu spolku byl dán koncem r. 1896; v polovici roku 1897 spolek se ustavil a prvý jeho výbor, v němž byli účastni osvědčení sběratelé K. Lustig a E. Fryšová, zahájil svoji činnost. R. 1898 otevřel museum, tehdy ještě dosti chudé: — bylo všechno umístěno ve 2 velkých a v 5 malých skříních. Současně uspořádal místní výstavu národopisnou a průmyslovou, jejíž čistý výnos — na 3000 kor. — umožnil vhodnou instalaci musejních sbírek stejně, jako zájem výstavou vzbuzený (navštívilo ji 11.442 osob) přispěl k novému rozšíření musejního materiálu. Následkem toho počaly brzy prvé místnosti, propůjčené museu městem nedostačovati. R. 1899 najaty byly pro museum místnosti v domě soukromém, v nichž museum setrvalo do r. 1904. Roku toho zakoupilo město t. zv. rožmberský dům za 20.000 kor. a propůjčilo jej celý pro účely musejní. Zde konečně museum definitivně instalováno v devíti místnostech, k nimž r. 1907 byla přistavěna nad bývalými stájemi další, větší — desátá to — síň musejní. V blízké době chystá museum instalovati ještě síň Petra Voka z Rožmberka a interiér starobylé kaple. „Museum v prvém desítiletí — uvádí katalog — hlavně sbíralo, kupovalo, inventovalo a ukládalo do skříní. V příští době nastává museu úkol ještě těžší: nejen v jmenované činnosti sběratelské, výstavní, publikační a výzkumné pokračovati, nýbrž v prvé řadě věnovati se úloze učitelské.“ A třeba dosavadní výsledky musea byly velmi pěkny — uspořádáno 8 výstav, podniknuty 3 vykopávky, vydáno 11 publikací — přece není budoucnost musea zcela bezpečna: „Co bude z musea, až vy umřete?“ táží se musejního správce sami místní lidé. A tím je velmi případně charakterisována osobní odvislost většiny českých museí venkovských: otázka to, jež je vážnou starostí při vší naší musejní organisaci. Jinak, pokud jde o katalog sám, nutno uvésti: soupis jeho snaží se ovšem podati všechen podstatný obsah musejních sbírek, ale, jak sám připomíná, podrobný výčet všech předmětů musejních neobsahuje. Více než polovici katalogu vyplňuje seznam knihovny, fotografií — ba i soupis clichés je připojen, což je přece skoro nadbytečno: neboť úkolem katalogu je informovati jednak vědecké pracovníky o materiálu musejním, jednak orientovati návštěvníky v bohatých musejních sbírkách. Návštěvníci budou však sotva s katalogem spokojeni: chtěl-li býti katalog dosti úplný a podrobný, aby mohl sloužiti pracovníkům vědeckým jako informační pomůcka o soběslavském museu, musil předem resignovati na přehlednost, po které budou toužiti prostí návštěvníci. Mimo to — patrně, aby nevzrostl rozsah knížky, čítající i tak nad 200 stran — podává katalog jen suchý výčet předmětů bez podrobnějšího popisu a výkladu. Pouze národopis, který je — soudě dle katalogu — v museu velmi bohatě zastoupen (vyplňuje 27 skříní mimo úplný interiér selské světnice se 7 figurinami), má i v katalogu stručný, ale výstižný slovný doprovod aspoň o kroji a vyšívání blatském. Mimo ilustrace v textu provází soupis 11 tabulí jednak pohledů do musea, jednak jednotlivých musejních kusů. Vydáním katalogu podniklo soběslavské museum a jeho správce K. Lustig záslužnou práci, jakou se může vykázati nemnoho venkovských museí a zasluhuje — i když jednotlivosti by si kdo jinak přál v něm upraveny — opravdové uznání.

—

Musejní spolek v Soběslavi chystá výstavku rodinných památek a obrazů. Účel výstavky je propagační: upozorniti široké vrstvy na význam a cenu uměleckých památek drobných, jež se po různu nalézají v ruce soukromé, a nabádati k jejich šetření.

—

V Turnově byla v době předvánoční uspořádána výstava dětských hraček českých, slováckých, polských a ruských, při čemž především bylo hleděno k hračkám lidovým a k výrobkům domáckého průmyslu.

—

Německá místní musea na Moravě budou konati svůj třetí sjezd letos v době kulturně historické výstavky ve Znojmě.

—

Ve Varšavě byla lonského roku pořádána menší výstava lidového průmyslu, k níž podnět dalo Kolo ziemianek. Mimo to měli Poláci v Lowiči výstavu národopisnou, spojenou s výstavkou pedagogicko-řemeslnou.

—

Moskevská universita má zvláštní museum antropologické i etnografické. Zvláště vynikají sbírky ze života Čukčů, Sojotů a Vogulů. Obsahuje také předměty z národopisu u různých národů sibířských a středoasiatských, mimo to též z Číny i Japonska, rovněž z různých kmenů ostatních dílů zcmě, jež slouží velmi dobře při výkladech etnologických.

—

Časopis Историческій Вѣстникъ přináší ve svém zářijovém sešitě sv. 113, str. 982—986 krátkou zprávu o bohatém a krásném museu V. V. Polivanova na jeho statku u vesnice Akšuatu v Korsun. okr. Simbirské gub. Obsahuje vedle velmi zajímavých starožitností, vykopanin z dob klassických, z doby tatarské a j., zvláště bohatou sbírku lidových prací, ozdob krajkových, nádob a j.

—

Ukrajinské město Poltava může se nyní pochlubiti slušným museem, po výtce národopisným. Dostalo darem bohaté sbírky někdejšího musea E. N. Skarzynské a obsahuje v oddílu národopisném 9533 předměty, v archeologii 1438, v histor. 5178 a v přírodovědeckém 3836. Má také dosti slušnou knihovnu o 4000 sv. Sbírky dále byly doplněny za r. 1906, v kterém vydána byla zvláštní výroční zpráva, národopisnými sbírkami nejen z Ukrajiny a blízkých krajů, než také z Německa i z Číny, jednak darem, jednak museum pečovalo o doplnění sbírky etnografické a archeologické.

—

V Odesse se probouzí zájem pro maloruskou lidovědu přednáškami populárními v „ukrajinském“ spolku místním „Prosvita“. Přednášky konaly se jazykem maloruským průměrně po dvou týdně z různých oborů, a mimo jiné též o lidovědě maloruské. (Živ. Star. XVII, 402.)

—

Pro r. 1912 je projektována všeněmecká výstava v Drážďanech, jež bude národopisná, politická i kulturní. Zejména bude se zvláště pečovati o to, aby dobře a co nejúplněji byli representováni Němci v cizině (Sedmihradsku, Rusku, Malé Asii, Turecku, Sev. Americe a Brasilii) a německé kolonie. Styk a organisace práce v cizině má se díti, pokud možno, cestou diplomatickou. Iniciatorem výstavy je Dr. Hopf.

—

V Berlíně uspořádá Lyceum-Klub v době od 20. ledna do 20. března 1909 mezinárodní výstavu lidového umění. Úkolem jejím bude oživiti zájem pro lidové umění a otevříti mu světový trh. „Úkolem výstavy bude, pokud je to možno, předvésti lidové umění v jeho dějinném vývoji a zjistiti, co bylo pro naše dny zachráněno z pokladu tradičních forem a uměleckého cítění starých časů. Výstava má přispěti k tomu, zjistiti lidovou duši v jejích uměleckých projevech a stanoviti, pokud umělecký průmysl může na půdě národně diferencované čerpati pro svoji současnou výrobu ze sděděných, právě lidových námětů. Zvláště má býti znázorněna svéráznost výroby jednotlivých zemí, takže se bude jeviti důležitější výrobek v mnohém méně dokonalý, který však je charakteristický pro formový výraz lidový, než jiné výrobky dokonalejší, jež však nenesou pečeť národního svého svérázu.“ Výstava bude předváděti ve třech odděleních 1. Lidové umění (a to i výrobky prodejné). 2. Umělecké práce ženské, opírající se o lidové umění. 3. Staré umění lidové. Historickou část výstavy pořádá prof. Curt Stoering.

Vychází péčí publikační komise Společnosti Národopisného Musea Československého, nákladem Společnosti NMČ. a za vydavatelství a odpov. redakce prof. dr. J. Polívky. — Papír ze skladu České společnosti pro obchod a průmysl papírnický G. Wiesner, Duffek & spol. v Praze. — Tiskne Alois Wiesner, knihtiskař České Akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění v Praze.

Plátenictví na Českotřebovsku.

Část II.

Druhy stavů. Tkaní.

1. Stav tkalcovský a tkaní.

Dle velikosti rozeznává se tkalcovský stav (veřtat) dvojí, t. celý či velký neboli hrubý, též český zvaný, a půlový, půlveřtat neboli malý či moravský, jemuž na Českotřebovsku též kozlík říkají. Než úprava obou jest tak rozmanita, jak rozdílné jest zboží, které se na nich vyrábí. Dle zboží rozeznává se „veřtat plátěnej, pytlovej, culkovej, barchetovej“ a p. Avšak ani úprava jednoho druhu není vždy tatáž. Tak na př. kozlík čili půlveřtat českotřebovský vypadá značně jinak než půlnik v středních Čechách tak známý. Všem stavům jsou společny některé části, o jiné má ten neb onen stav více. Popis zde uvedený přihlíží ovšem jen ke stavům v České Třebové a okolí užívaným; k názvům jinde běžným, ale zde neznámým se nepřihlíží. K vůli snadnějšímu přehledu rozdělen jest výklad na odstavce.

1. Na každém stavě rozeznává se předek, zadek, vrch a spodek. Směry stanoveny jsou od místa, kde tkadlec sedí, tedy od lávky (lajčky, sicpánku). Kde by nepovědomý dívák soudil, že jest předek, tu část nazývá tkadlec zadkem, poněvadž jest dále od něho. A naopak. O kozlíku praví se, že nemá vrchu, ač se to doslovně nesmí bráti. Má sice stativa jen do polovice výšky velkého stavu, ale vrchu pro bidla a skřipce potřebuje též nevyhnutelně; avšak má jej pouze z latí.

2. Stativa, ve Výpr. postranice, jsou podobny kozám kramářských stánků. Nazývají se pravé stativo a levé. Sloupkům jejich říká se též stativa, také stojany nebo prostě sloupky, a rozeznávají se přední (u lávky, na které tkadlec sedí) a zadní (zdánlivě vpředu). Oba stojany spojeny jsou nahoře i dole příčnými trámky, z nichž dolní, silnější, nazývá se kobylice (na Lhotce kobyla), vrchní o něco slabší pak sluje svrcholek, svrcholec, též příčka. V rozích velkého stavu bývají opory v nestejném počtu.

Kozlík jest kratší i nižší, potřebuje tudíž méně místa. Budiž však připomenuto, že jeho horní vratidlo bývá umístěno někdy na svrcholci stavu, jindy jest postaveno níže, t. v polovici zadního stativa (stojanu) nebo asi tam, kde jest jinde horní svůrka, které pak není potřebí. (Více o tom viz v odstavci 16. a ve článku 2. Stav pytlový.)

3. Rýgle. Obě postranice jsou stejné a jsou mezi sebou spojeny čtyřmi trámky ležnými, rýgly („lígry“). Dva jsou nahoře, dva dole. Dolní zadní rýgl jest široký a jmenuje se lávka; na něm sedí tkadlec, když stahuje zboží. Rýgle mají čtyrhranné čepy vyčuhující z dlabů stativ. Do čepů vraženy jsou klíny k utužení veřtatu.

4. Vratidla. Každý stav má tři vratidla (ve Výpr. války): horní, řečené též zadním nebo vosnovním, dále prsní neboli

Opravy tiskových chyb. Nahoře str. 5. řád. 20 čti koutků m. kousků a ř. 9 zd. stačí m. staví.

prsník a ponečně dolní čili vratidýlko. Na prvním navinuta jest osnova, přes druhé, o něž se tkadlec prsy opírá, jde hotové dílo dolů k třetímu, na něž se dílo navíjí. V Kozlově říkají dolnímu vratidlu též beran a v Č. Třebové kolo. Příčina vysvětlí se u 6.

Vratidla mají na koncích čepy. Voskovní vratidlo má ještě po stranách dva kotouče, aby nepadala osnova, a žlábek pro bičík k zachycení osnovy.

5. Kačenky a hnízda. V kobylicích zapuštěno jest po dvou krátkých sloupcích (Výpr.) či kačenkách neboli káčer-

Kozlík neboli malý stav.

1, 1′. stojany zadní,
2. stojan přední,
3. kobylice,
4. opora,
5, 5′. svrcholce,
6. rýgl,
7, 7′. pantofle stojanů,
8. lajčka,
9. vratidlo horní,
10. vratidlo prsní,
11. vratidlo dolní,
12. beran dolní,
13. beran horní,
14. cuka horního berana,
15. závaží,
16. bidla,
17. brdo (list nahoře, list dole),
18. vázka,
19. skřipce,
20. popříky,
21. paprsek,
22. podnůžky (pravá sešlápnutá),
23. příze culková,
24. dolní svůrka.

kách (Č. Tř.), které mají polokruhové výřezy (hnízda) nebo celokruhové díry, též hnízda, pro čepy vratidel. Vzhůru trčící kačenky nesou prsník, dolů visící jsou pro dolní vratidlo. Horní vratidlo kačenek nemá; hnízda jeho jsou ve stativech.

6. Berany a cuchty. Dílo na stavě (= osnova i hotová již látka) musí býti stále silně napjato. Napíná se války a vratidly, t. j. horním i dolním. Aby pak se vratidla samovolně netočila, jsou zadržována ozubenými koly, řečenými berany, opatřenými cuchtami = cukami.

Berany sedí na prodlouženém čepu vratidel jsouce čtyrhranně seříznuty. Horní beran, též malý beran, beránek, jest u horního vratidla někdy na pravé straně, jindy na levé, a má na obvodě 8 až 14 velkých zubů, jež zadržuje horní či velká cuchta, cuka, řečená též klapačka, protože klape (ve Výpr. fena). Jest dlouhá, dřevěná a otáčivě přidělána hřebíkem na zadním stativě. Spouští se šňůrou (provázkem), chce-li tkadlec dílo spustiti (= popustiti). Dolní beran jest větší a sluje tudíž velký či starý. Má na obvodě hřeben drobných zubů. Spolu z něho vyčnívá 6 dlouhých palců,

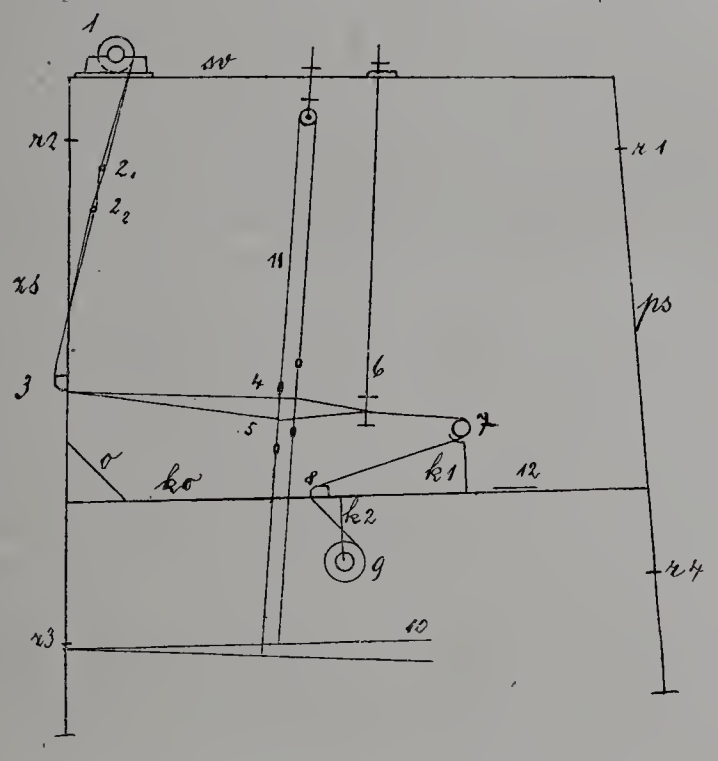

Náčrt levého stativa velkého či celého stavu zřízeného na pytle.

ps přední stojan (= přední stativo),
zs zadní stojan (= zadní stativo),
sv svrcholec,
ko kobylice,
o opora,
*k*1 kačenka prsníková,
*k*2 kačenka dolního vratidla,
*r*1, *r*2, *r*3 rýgle,
*r*4 dolní zadní rýgl či lávka,
1 horní vratidlo,
2, 2′. hůlky,
3. horní svůrka,
4.—5. prošlup (rozevřená osnova),
6. bidla,
7. prsník,
8. dolní svůrka,
9. dolní vratidlo,
10. podnůžky,
11. nádobí,
12. lajčka.

jež tkadlec pravou nohou postrkuje, chce-li přitáhnouti (napnouti dílo). Dolní cuka, která jej zadržuje, jest menší, u starých stavů dřevěná, u novějších železná. Má hřeb svůj v kobylici. Neotvírá se, nýbrž prostě jede po hřebeně, jestliže se palci přitahuje. Sluje malá, též cučka. Někde mají cučky dvě, „když jedna pustí, druhá drží“.

7. Svůrka, trámek, jest čtyrhranné dřevo, jehož zadní hrana jest prostě seříznuta nebo v oblinu zaokrouhlena. Spočívá na kobylicích právě nad dolním vratidlem. Přes ni jde hotové dílo na dolní vratidlo, svůrka pak je napíná. U pytlového stavu jest ještě jedna svůrka (horní), kteráž napíná osnovu.

Postup díla jest takovýto. Osnova jde s horního vratidla k brdu či nádobí kolem horní svůrky, u stavů s níže umístěným vratidlem přímo, kde

se dělí (udělá se prošlup), aby se prohodil outek, jenž se bidly přirazí; hotové dílo pak jde kolem prsníku k dolní svůrce, kde se přehýbá dolů a navinuje se na dolní vratidlo.

8. Nádobí neboli brdo jest nejpodstatnější část stavu. Přístrojem tím složitým dociluje se prošlup, t. j. rozvírání osnovy ve dvě roviny, z nichž jednu tvoří nitě liché, druhou sudé. Do úhlu, jejž spolu tvoří, hází se člunek s nití outkovou. K nádobí počítá se vlastní brdo, skřipce, brdíčka a podnůžky.

9. Brdo vlastní dělí se na listy (dle něm. šefty). List má dva činky, ploché to hůlky asi $^1/_4$ *m* od sebe vzdálené. Na nich visí lícny či pletení. Jsou to tři řady ok z pevných, silných nití. Horní dlouhá oka slují hadlafy (haarlauf), dolní, též dlouhá, patky, prostřední, malá, zovou se vočka. Vočko jest spojeno s hadlafem (jedna nit), patka pouze visí na vočku jsouc navlečena, aby je napínala. Na vočku dělá se psí uzel, aby zůstávalo otevřeno po niti. Kdyby se udělal uzel formanský, stočilo by se očko bočně a nit (osnovná) by jím volně neprocházela.

Při plátěném brdu jest potřebí pouze dvou listů. Očky jednoho listu procházejí liché nitě, očky druhého listu procházejí sudé. Očka v brdě jsou jedině činná táhnouce nitě buď dolů, buď nahoru. Ona to jsou, která rozvírají osnovu. Hadlafy slouží pouze k tomu, aby nitě druhého listu na prázdno jimi procházely.

Na hřbetě horního činku u každého listu jest natažen drát, silná to nit, ku které se uzlíky hadlafové připevňují. Všecko pletivo na brdě dohromady zove se nícení. Brda pletou, vážou brdaři dřevěnou jehlou na zvláštním šráku (stoličce). Prostředkem jde železná hůl pro očka, nahoře i dole umístěn jest činek. Nitě přetočené z dobré příze ovinují se kolem obou činek*) i hole. Když jest dělník hotov, smekne „brdo“ s hole a natře je pokostem, aby netrhalo nitě. Na domácí plátna mělo brdo délky dva (české) lokte („od konce ke konci“).

10. Skřipce. Listy se zavěšují popříky, řemeny nebo provázky na skřipce. Skřipce mají svrchní trámek, jenž svými konci spočívá na svrcholcích stativ. K svrchnímu trámku připevněn jest dvěma dřevěnými šrouby trámek spodní, od něhož visí dvě dřevěné pracičky, kteréž nesou otáčivý váleček, k čemuž mají hnízdečka, v nichž váleček na čepích chodí. Přes válečky přehozeny jsou zmíněné popříky atd., na každém konci jeden, kteréž mají pro sebe žlábky a kolem těch se pohybují. Každý popříček nese dva listy na jednom konci.

Pomocí šroubů lze skřipce buď spustiti = popustiti nebo zdvihnouti = najmouti.

Od obou konců dolních činků jdou provázky dolů, kde zavěšeno jest brdíčko = vážka. Od prostředka brdíčka jde provázek dolů k podnůžce.

11. Podnůžky, podnížky, šlapáky jsou rovné dlouhé lafky, páky, kteréž na jednom konci jsou prostrčeny dlouhým železným nebo dřevěným svorníkem, jenž jest zasazen ve hnízdech kačenek na spodu stavu.

Když se prošlápne (sešlápne jedna podnůžka), sníží se brdíčko s podnůžkou spojené a stáhne s sebou list příslušný. Poněvadž pak na těchže popřících visí druhý list, jde tento vzhůru a tak se rozdvojí

*) Uchylka skloňovací.

osnova, utvoří se prošlup. Když se do prošlupu vhodil outek, prošloupne se podruhé (t. druhá podnůžka se sešlápne), nitě se opět skříží a uzavrou outek.

Podnůžky jakož i brda rozeznávají se dle zboží a jsou: plátěný či široký, ty jsou 2; dále trylichový, ty jsou 4, barchetový, těch jest 6, a pytlový brda a podnůžky, kterých je 8. Vůbec kolik listů, tolik podnůžek.

Jsou-li jen dvě, tkalci na sebe volají: „Děláš ve dvě?“

Jsou-li podnůžky příliš široké, nejdou brda svisle, nýbrž křížem, t. j. šikmo a osnova se trhá.

12. Bidla = vidla, ve Výpr. bitlem, visí mezi brdem a prsním vratidlem. V celku jest to čtyrhranný rám určený k umístění paprsku, jímž se bije, přitlouká, přiráží outek. Kdyby se outková nit ku předešlé nepřirazila, ležela by nerovně a byla by mezi oběma větší nebo menší mezera. Pakli tkadlec přitlouká ztuha, jest plátno husté, „nadělaný“, „moc doražený“. Jestliže neuhodí rázně, nýbrž jen podélně, zlehka k sobě přitáhne, říká se, že tkadlec stahuje. Plátno takové jest řídké.

Bidla mají dvě svislé lafky, mečíky, ve Výpr. rámce, pak horní příční latku čili horní svrcholec a dvě dolní příčky, z nichž jedna sluje dolní svrcholec, druhá spodek Dolní svrcholec lze nadzvihnouti a vložiti do bidel paprsek. Paprsek jest úzký, dlouhý rámeček, v němž upevněna jest hustá řada třtin = křtin, které se dříve dělaly ze třtiny, později z ocele. Kraje uzavírají se sloupky dřevěnými. Po straně bidel jsou ještě klínky k uvolnění paprsku.

Aby bidla pravidelně chodila, mají na horním svrcholci po obou stranách kování (ve Výpr. želízka), skládající se z pánvičky (na Lhotce škoble) a kozičky.

Pánvičky leží pevně na stativech a mají kulaté sezení, t. j. oblé rýhy. Do sezení zapadá kozička, ploské to želízko. Kozička má ostrou hranu (jako u váhadel), která zapadá do sezení, a dvě nožičky, jimiž jest zaražena do svrcholce bidel. Tření, ač nevelké, mírní se ještě mazáním.

V nové době rozeznávají se dvojí bidla: ruční či domácí pro obyčejný člunek a šnelový bidla pro nový či šnelový člunek. První jsou výše popsané staré soustavy a pracují jimi ještě staří mistři, druhá vytlačila pro svou rychlost starý druh téměř nadobro.

Ve šnelových bidlech je laufpón, nepřilehavě přeloženo v běhoun, široká to družka pro šnelový člunek. Na koncích družky jsou kastlíky, truhličky, v nichž obou jezdí prkénko nazvané trajbl, trajblíček. Prkénko má kožené voko, někdo říká ouško, do něhož člunek vletí a zase z něho vyletí, o čemž níže u 13.

13. Člunek. Člunek jest přístroj k házení outku (příčné niti). Jméno má od podoby s loďkou, neboť nejen že má nosy, ale i dutinu a dno jako skutečný člun na vodě. Starý člunek hází se prostě z ruky do ruky a proto se nazývá ruční. Tkalci užívají ho dosud na dělání domácích pláten, odkudž mu říkají plátěnej. V prostředku má lůžko, vydlabanou to prohlubinku pro cívku. V lůžku jest duše, pohyblivý to drát, na nějž se cívka navléká. Jeden konec drátu (duše) zasadí se do dirky ve stěně lůžkové, druhý připíchne se pérem. U starších člunků bývaly dvě protilehlé dirky, jedna mělká, druhá hlubší. V této bylo vloženo šlamprdle, zá-

vitkovitě stočený drátek se špalíčkem dřeva na konci. Duše vtlačila se jedním koncem nejprvé do hlubší dirky, pak teprv druhým do mělčí; šlamprdle zadržovalo ji, aby nevypadla. Dno lůžka jest pánvicovitě vyhloubeno a v něm uprostřed nachází se dirka na vypadávání pazdeří. Postranní menší dirkou vychází outková nit z člunku ven. Aby člunek dobře běhal, jest spodek dna jeho žlábkovitě vybrán. Kraje žlábku toho, po nichž člunek běží, nazývají se plejtvy. Cívka v lůžku zavěšuje se tak, aby se nit odvinovala směrem dolů, nikdy nahoru, sice by se cívka zavinovala.

Duše i cívka v člunku musí býti volny; chyba jest, komu člunek uvnitř poklepává. Na špicích mívají člunky mosazné kování. Celkové tělo starého člunku jest ledvinovitě vykrojeno. Nový či šnelový člunek jest naproti tomu přímý. Vespod má široká dřevěná kolečka, po nichž hbitěji běhá. Nehází se rukama, nýbrž pohání se strojkem, jemuž jinde šnorce říkají. Na Českotřebovsku není pro něj jména.

Nad hlavou tkalcovou visí k tomu cíli kladka = skřipce, a na skřipcích vážka = brdíčko. Vážka kloní se střídavě v pravo, v levo, jak tkadlec cukem tahá. Cuk jsou dva provázky jdoucí od konců vážky dolů k trajblíčkům v truhličkách bidel umístěným. Od těchto provázků vedou kratší provázky k roubíčku dřevěnému, jejž tkadlec ustavičně v jedné (pravé) ruce drží a za něj šikmým směrem v pravo v levo tahá. Člunek sám z truhličky do truhličky běhá, tkadlec pak volnou rukou drží bidla a přitlouká.

14. Rejkan, regan. Přezná (lněná) osnova dělí se na pásma, chody, prameny a nitě. Do pramene dá se nití dle libosti, podle toho jest i různý počet pásem. Tak na štrůzok (nejhrubší plátno) na př. dají se 4 chody, kteréž mají 8 pramenův, ale nití dle libosti. Na osnovu vůbec vejdou se nejméně 4 pásma, nejvíce 60 pásem. Počet řídí se dle tloušťky příze a dle hustoty díla. Do pásma hrubé příze počítají se 4 chody po 2 pramenech, pramen o 8 nitích. Má tedy pásmo 64 nitě.

Podle počtu pásem, jež k určité šířce plátna lze vedle sebe srovnati, volí se řídčí neb hustší rejkan.

Rejkan (regan) jest přístroj podobný úzkému a velmi dlouhému žebříčku. Má dvě rovnoběžné lafky, svrcholec a spodek. Ve spodku jsou navrtány dirky a v nich jsou pevně zasazeny kolíčky, hřebíčky čili zoubky asi 3½ *cm* vysoké. Svrcholec jest pohyblivý a možno jej rozepnouti nebo zapnouti. Na koncích má po mečíku, sloupku, které při zapnutí do spodku zapadnou. Úkolem rejkanu jest urovnati přízi na vosnovní vratidlo.

Tkalci mají rozličné rejkany, na obyčejná díla od 14 až do 40 pásem a dle počtu pásem je jmenují: dvacítní, čtyrdvacítní, dvěatřicítní a p. i hovoří: „V kolika pásmech budeš dělat?“ — „Ve dvacet, ve čtyry ve dvacet, ve dvě ve třicet“ a p.

V Litomyšli na trhu bývaly úhledné rejkany z lípového dřeva po 40 kr. r. č. Na hřbetě svrcholce mívaly číslo pásem v takovémto označení: ||| ⊤|- t. j. 18ti pásmový, -|-|-|- 30ti pásmový, ||| -|-|-|- t. j. tři ve třicet (33ti pásmový), | ⊤|-|-|- šest ve třicet. Také obyčejné známkování: + + VI šest ve dvacet nebo šestadvacítní. Někdo si dal na rejkan i začáteční písmena jména svého: I W ||| ⫫

Hustý rejkan jest na d í l o (roz. lepší plátno), řídký na š t r ů z o k (roz. špatné, hrubé plátno, jež tedy ani jména „dílo“ nezasluhuje).

Ostatní části stavu a vedlejší přístroje poznáme nejlépe sledujíce práci na stavu, kterouž sem tedy zařadíme.

15. N a v í j e n í či n a v i n o v á n í. Když se byla osnova se snovadla s t á h l a, n a v í j í s e na stav, t. na horní vratidlo.

Konec osnovy s podvazem protáhne se nejprvé celým stavem v opačném směru, než jak potom bude dílo dolů postupovati, tedy přes první svůrku, která se po navinutí odstraní, kolem dolního vratidla na druhou svůrku a kolem prsníku k hornímu vratidlu. To děje se proto, aby při táhnutí byl velký opor a osnova se dobře napjala. Tažená takto osnova tvoří jediný tlustý pramen, v němž všecky chody jsou na sebe nakladeny.

Nyní se pořídí p r o v l e č e n í; místo podvazu provleče se totiž b i č í k, v Kozl. b i č n í k. Bičík má přímou n á s a d k u neohebnou, kteráž jest na jednom konci opatřena š ň ů r k o u, na druhém r o z š t ě p k e m, r e j ž k o u, do které se nápotom koneček šňůrky zaklesne.

Provlékání bičíku děje se tak, že hůlka či násadka prostrčí se do obou ok podvazu, šňůrka pak provleče se všemi pramínky střídavě vrchem i dolem, aby se nepomíchaly. Spolu pak se pramínky r o z k l á d a j í, t. j. rozhrnují a r o v n a j í na hůlce. Konec šňůrky přehne se rozštěpem hůlky, otočí a zaklesne, by se nevysmekl. Potom teprv se s d ě l á (s e j m e) podvaz. Bičík s navlečenou osnovou přijde nyní na vratidlo.

K zachycení bičíku se začátkem osnovy slouží ž l á b e k na v á l e vratidla vykrojený. Do něho vloží se bičík a provázkem nebo jiným způsobem k válu připevní (z a t í n á se též k o l í č k y). Pravili jsme, že vratidlo má na jednom konci beran; na druhém konci pak jest h l a v a jakožto pokračování čepu či k r k u. Hlavou veskrz prochází díra, do které se strčí teď h ů l k a, r o u b í k neboli t o č á k k otáčení vratidlem.

Vzadu na stativech (od diváka v předu) umístěny jsou dva z o u b k y, ž a b k y, dřevěné to nosiče. Do těch vloží se konci svými rozpjatý rejkan. Pramínky nebo celé chůdky (chody) se nabírají a postupmo rovnají mezi zoubky rejkanu. Nato se rejkan zapne a ze žabek vyndá. Nyní se osnova natáhne a může počiti vlastní n a v í j e n í.

K tomu jest potřebí tří silných lidí: první t o č í, t. j. roubíkem otáčí vratidlo, druhý t á h n e, t. j. spojený pramen osnovy. Táhne jej k sobě a jen ponenáhlu p o p o u š t í. Třetí r o v n á, t. j. pramínky na vál. Nejnamáhavější jest práce t o č i č o v a, jemuž druhý, maje osnovu pověděným způsobem pod stavem provlečenu, ze vší síly odpor klade. Největší pozornosti však vyžaduje rovnání, práce to třetího. Proto se mezi chasníky přidělovala tomu, jehož byl stav. Platilo pravidlo: „Jak navineš, tak zděláš.“ Jinak uvazuje se v úkol ten sám mistr.

Žádoucno jest, aby se navíjelo t v r d ě. Jestliže se m ě k k o navine, pak se dílo m a č k á, t. j. zatlačují (zamačkávají) se některé pramínky do spodnějších vrstev a jsou nestejně dlouhé. V této stránce záleženo jest na d r ž i č i, jenž táhne a přitom řetěz osnovy z a t ř e p á n í m rozplétá. Jes povinen stejnoměrně táhnouti. Kdyby příliš popustil, osnova by s p a d l a, t. j. tuze se uvolnila a popletla.

R o v n a č drží v rukou rejkan, jímž všecky chůdky procházejí, a bedlivě hledí na všecka místa válu, zdali se osnova stejnoměrně navíjí, zdali na některém konci není napjatější nebo volnější než na protějším, čili zdali u kraje příliš n e m ě k n e nebo n e t v r d n e. V případech takových p o-

tahuje nebo uvolňuje rejkan (táhne k sobě nebo popouští od sebe). K zastavení volá „dost! dost!“

Je-li mnoho nasnováno, t. j. je-li velký počet pramenů, objeví se hned na začátku, že se některý kraj volní. Tomu lze odpomoci (ale jen na začátku), že se volný pramen projme, přenese na jiné místo. To nazývají projímání osnovy.

Když se s navíjením dojde ke konci, provlekou se všemi chody činky, při krajích se přiváží, aby nešpadly, načež se rozváže a sejme dolní podvaz, konec osnovy se rozdělá a rozřízne. Jest navinuto.

16. Činky vosnovné, ve Výpr. šínky, jsou „plackaté“ tenké latky podobné pravítkům. Vkládají se do osnovy, aby se nepletla a náležitě v prošlup dělila. U stavu pytlového jest zadní vratidlo vysoko umístěno, osnova má tudíž velký spád a sama se dělí. Proto stačí oblé hůlky. Bavlna jsouc hladší ani hůlek nepotřebuje. Avšak u pláten, kde osnova má spád malý a kde ostrá příze (lněná) za sebe se chytá, jest potřebí činek a to hned na místě, kde schází s vratidla.

Činek jest obyčejně pět a počítají se takto začínajíc od vratidla:

1. ———————————————
2. ———————————————
3. ———————————————
4. ———————————————
5. ———————————————

První a třetí svázány jsou provázkem a slují tudíž párový. Jsou potřebny „skrze“ příkruc (viz t.) a rozdělují nitě do listů. Druhý vkládá se mezi ně a sluje nabírák, že nabírá páry a vede vždy dva spodem, dva vrchem. Čtvrtý a pátý slují fochový, protože dělají fochy (prošlup), foch horní a dolní. Rozdělují zmíněné páry již na jednotlivé nitě.

Ve Výprachticích jmenují 1. a 3. šraňkový, 2. štípací páry, 4. štípací nitě, 5. též štípací. Tento napíná osnovu, aby nešla plandato (nebyla splehlá).

Činky se vytahují (posunují výše).

17. Závaží. Aby poslední (pátý) činek nesjížděl, zadržuje se závažím hlíněným, kamenným nebo železným. Závaží visí na popříku nebo řemeně přes vratidlo, druhý konec popříku opatřen jest háčkem, jenž se zapne na činek.

18. Navádění a příkrut, příkruc. Navinutá osnova se navádí, t. j. provleče se brdem a paprskem. K provlékaní slouží dřevěná jehla s píď dlouhá. Dělník provleče jehlu s dolní strany, druhý dělník zaklesne mu na ni konec niti, jejž onen protáhne. U brda dvoulistového protáhne se vždy jedna nit očkem, druhá hadlafem, což se u druhého listu vystřídá.

Když navedli brdo, navádějí paprsek. Očky paprskovými (mezerami mezi třtinami) provlekají se páry a žádné očko se nepřeskočí.

Páravá práce ta se uspoří, nechá-li se na stavě z posledního kusu kraj čili třísně. Osnova se totiž nedodělá, nechá se kus nití v paprsku i v brdě viseti, dílo pak se ustřihne za bidly, aby zůstal kousek (látky, plátna) zšíři 2—3 prstů. Okraj ten sluje třísně. Nová osnova se k třísním přikrucuje, dělá se příkrut čili příkruc a to tak, že se každá nit osnovná k niti třísňové (= třísněné) v prstech navlhčených přikroutí. Když brdo sejde a dává se nové, pak ovšem se musí i znova

naváděti; do té doby hledí tkadlec ponechati vždy na stavě třísně. Po stažení díla se stavu se starší třísně odstřihnou a na stavě nechají se nové (od horního konce osnovy).

19. Svodníky. Navádí-li se nové brdo, jest k tomu mimo jehlu zapotřebí ještě svodníků. Svodníky co do počtu jsou 4. Jsou to tenká prkénka, loučky, asi 40 *cm* zdéli a 4 *cm* zšíři. Mají široké zuby a mezi těmi rejžky. Do rýžek zasazují se činky listové. Jelikož bývá v brdě až 8 listů (při obyčejném zboží), mají svodníky tolikéž zubů. Činky zasadí se v řadě za sebou. Dva svodníky drží dolní činky, dva horní. Činky sváží se pevně šňůrami k sobě, aby se listy mezi nimi neviklaly, načež se navádějí zcela bezpečně.

20. Podepření stavu. Aby se dílo dařilo, jest třeba, by stav rovně a pevně stál; proto musí býti důkladně zpodpírán. Velký stav má vrch opřený o strop nejméně čtyřmi opůrkami, podporami, úhledně osoustruhovanými to dřevci. Kozlík nemaje vrchu utvrzen jest dole v předu k podlaze. Stativa jeho totiž spočívají v pantoflích neboli střevících, špalících to s dlaby; do nichž stativa jsou zapuštěna. Pantofle pak jsou železnými skobami přibity k podlaze.

Není-li stav rovně postaven, tu bidla nedorážejí, nejdou dobře; tkalci praví, že urážejí, což se přenáší i na celý stav a řekne se, že uráží. Stav v takové poloze klade outek šikmo, při jedné straně hustěji, při druhé řídčeji. Přičina může vězeti i v tom, že pánvičky a kozičky bidel křivě jsou zaraženy.

21. Zarážka, lindr, zalindr a plátynko. Na dolním vratidle jest žlábek jako na horním. Když se má začíti dělat, vloží se do člábku zarážka, skolíček, hůlka to s loket dlouhá, a přiváže se. Na zarážku zavěsí se dvě šňůry opatřené oky na koncích. Šňůry ty jmenují se lindr, lindry, a jdou od vratidla přes svůrku a prsník až k začátku osnovy (k třísním). Začátky nití jsou vzájemně podvázány a jejich podvazy prostrčí se druhá zarážka, na kterou se zavěsí konce lindrů, kteréž mají také oka. Když pak se pracuje, navinují se lindry na dolní vratidlo a táhnou za sebou kraj hotové tkaniny. Až pak tato sama dojde k vratidlu, lindr se odstraní a plátno (tkanina) pomocí zarážky se na vratidlo upevní.

Místo šňůr (lindrů) připínají jakožto počinek také kousek plátna, kolik třeba od vratidla až k třísním, k nimž se šňůrkou připojí. Tomuto plátnu říkají ve Výpr. zalindr, v Dl. Třeb. a na Lhotce prostě plátynko, v Č. Tř. plátno. Když se utká takový kus díla, že sahá až k dolnímu vratidlu, zalindr se vyručí a odloží. Až pak se kus dodělává, zavěšují se lindr nebo zalindr opět na horní konec, aby se osnova mohla dodělati. Tu se z horního vratidla vyndá bičík a místo něho zadělá se zarážka s lindry; bičík nechá se v koncích osnovy a spojí se s druhou zarážkou. Osnova, jak praveno, nedodělá se do samého konce, nýbrž nechá se kousek na třásně (na příkruc).

Tkalci hovoří: „Jak jsi daleko?“ — „Budu hnedle dávat na plátynko (dodělávat).“ —

22. Tkaní. Z uvedeného sice dostatečně vysvítá, jak se tkaní na stavě provádí; nicméně zopakujeme si postup ještě celkově, aby pochopení bylo bezpečnější, při čemž se některé nové momenty objasní.

Tkadlec sedne na lajčku (v Kozlově) či na sicpánek (v Č. Tř.), mající nakloněný podložek, aby byl schýlový, k dílu nakloněný,

„by měl tkadlec silu na dílo“. Nohy položí na šlapadla, do jedné ruky vezme člunek (domácí) s vloženou cívkou, druhou rukou chopí se svrcholce bidel a prošloupne (jednou nohou). Tu zdvihne se jeden list vzhůru a současně stáhne se druhý s ním spřežený dolů. Osnova se roz'evře a udělá se prošlup (ve Výpr. šraňk neb fok, jinde foch). Otevřeným prošlupem tkadlec prohodí (roz. člunek), nit se odvinuje, povstává outek, jejž tkadlec buď přitáhne, nebo dvěma údery bidel přirazí. Pak prošloupne druhou nohou; listy se vystřídají, fochy (poloviny) osnovy se skříží a uzavrou položenou nit outkovou do vnitř. Spolu otevře se nový prošlup, jímž tkadlec člunek nazpět prohodí. Člunek vypustí tak druhou outkovou nit, která se opět bidly přitáhne nebo dvakrát uhodí. Zlehka přitahuje se bavlněný štrůzok (v. t.), aby tkadlec neprotkal, aby neudělal méně, než má faktoru odvésti. O tomto způsobu tkaní vyjadřuje se tkadlec, že tlučeotevřenou ranou. Zavřená rána jest tato: prohodit, protlapnout, uhodit, t. j. přitlouká se zavřený outek. Možno tlouci též na jednu ránu nebo na půl druhé. Toto poslední znamená střídavé tlučení, jednou silně, podruhé slabě, t. j. po prvním hození outku se dá silná rána, po druhém hození slabá.

Která příze jest málo sliněna a tudíž málo nakroucena, ta se spiná při prošlupu, t. j. foky se vzájemně chytají a trhají. (To platí jen o nejhorší culkovině.)

23. Spouštění, popouštění. Když má tkadlec takový kus díla utkáno, že před sebe rukama již obtížně dosahuje, zastaví a připustí, spustí neboli popustí. Zatažením šňůrou zdvihne t. horní cuku, aby se vosnovní vratidlo uvolnilo, spolu pak šlape nohou na palce dolního berana. Jak se tento otáčí, navíjí na sebe dílo, a kolik navinul, o takový kus spustí se osnova s horního vratidla. Když jest přípustek učiněn, pracuje dále.

24. Rozpěradla, šperejzně, připínák. Aby se dílo po krajích nestahovalo a tím spolu třtiny v paprsku se nelámaly, připíná se do okrajů přístroj, jemuž všeobecně dle něm. říkají šperejzně,*) ač někteří znají i české, domácí výrazy rozpěradla, připínák. Jsou to dvě lopatkovité lafky, na koncích skoro podobné krtčím pračičkám. Na hůlkách jsou opatřeny zapínáním. Jedna šperejzně či půle má t. zoubek, jenž zapadá do rejžky (rýhy) v druhé šperejzni (půli). Poněvadž rýžka jest dlouhá, mohou se rozpěradla dle šířky díla popustiti. Aby nešly zase do sebe, mají obě půle dirky, jimiž provlekou se provázky a zavážou. Na koncích lopatek jest železné kování, z něhož vyčuhují krátké drátky či zoubky, kteréž se připínají do látky (plátna). Má-li se osnova popustiti, šperejzně se na tu chvilku vodpínají.

Šperejzně jsou na domácí plátna široké, pro obchod úzké.

25. Stahování. Když tkadlec dílo dodělal, odstřihne je od třísní, jak výše praveno, ponechaje proužek díla zšíři asi decimetru u třísní, kteréž sváže, aby z brda a paprsku nevypadly. Potom stahuje. Sedne totiž na rýgl (viz lávka) a plátno s dolního vratidla k sobě táhne. Klade si je na klín po listech, po kusích tak dlouhých, co dosáhne. Stažené v listech položí pak na zem a řbetuje. Vezme vrchní list, kraje složí na sebe, položí na stůl, nebo nechá i na podlaze a plátno na ohebu štrechof-

*) Ve Výpr. šperajzně.

koumačká, hladí řbet. A to dělá tak dlouho, až celý kus list po listě vořbetuje.

Štrechofka*) jest uhlazený špalíček z habrového neb pod. tvrdého dřeva asi 40 *cm* dl., 8 *cm* šir. a 4 *cm* vys. Vořbetované plátno pak skládá. Rovná je na stole v listy stejně dlouhé, ty skulí v balík a kraj nahoře i dole přišije, by se kus nerozbaloval.

Plátna do obchodu jinak se stahují. Upravují se v polouchy dle starého způsobu po 30 loktech. Osnova jsouc delší vydá ovšem několik polouchů. Dle známek na snovadle učiněných pozná při stahování, kdy má polouch na klíně. Odstřihne jej a, je-li to dílo široké, hned vořbetuje, načež stahuje další.

Obyčejně však — a to hlavně u culkového zboží — stahuje polouch za polouchem hned mezi tkaním, protože by se mu na vratidlo nevešly. Dodělav totiž dle známek první polouch, přeskočí kousek osnovy asi 2 *cm* zšíří a začne dělati druhý kus (polouch). Když dojde začátek druhého kusu k dolnímu vratidlu, tkadlec první kus uřízne, stáhne a stranou odloží. Začátek druhého kusu pak upevní na vratidlo a pracuje dále. Tento začátek jdoucí od dolního vratidla až k paprsku zastupuje lindr a jmenuje se obálka, protože při stahování přijde na vrch a zabalí se do něho celý ostatní polouch. Z příčin obchodních dělá se obálka lepší než ostatní kus, dává se na ni lepší outek.

2. Stav pytlový.

Pro přesvědčení, jak se dle druhu zboží stav upravuje, uveden budiž zde stav pytlový, jenž se na Českotřebovsku zhusta vyskytuje.

Obyčejný celý stav změní se na pytlový přidáním příčních podnůžek, jež tkalci jmenují kontramarše. Jinde jim říkají vodiče, vodítka. Jsou pak dvoje, dlouhé a krátké.

Pro dlouhé kontramarše stojí na zemi pod kobylicí šrák či kastl. Slouží k umístění dvou svorníků, na něž se kontramarše zavěšují a kolem nichž se pohybují. Od podnůžek jdou provázky ke kontramaršům, od těch vzhůru k vozejku, truhlíku to upevněnému nad stavem, jenž zastupuje místo skřipců. Ve vozejku umístěny jsou krátké kontramarše. K těm zavěšeny jsou vážky, brdíčka, otáčející se na svornících, železných hřebích. Vážky zdvihají listy pomocí provázků.

Toto veškeré spojení podnůžek s vodítky či kontramarši dlouhými i krátkými, s vážkami i listy zove se podvaz. „Dělá s podvazy," praví se o někom.

Na pytle je zapotřebí 10 podnůžek obyčejných, nad nimi 8 dlouhých a ve vrchu 8 krátkých kontramaršů. Tolikéž ovšem jest potřebí i listů. Na rouru pytlovou slouží 8 kontramaršů, 2 zbývající podnůžky obyčejné s příslušnými 2 listy tkají dno pytlové, kteréž není nic jiného než obyčejné husté plátno, a plátno, jak víme, dělá se dvěma podnůžkami.

Někomu stačí na rouru i jen 6 a na dno 2 podnůžky.

Na velké pytle i míšky peněžní jest vosnovní vratidlo vysoko umístěno a osnova s něho jde skrze dvě hůlky na horní svůrku (něm. šlajflígr), která slouží k zvětšení spádu osnovy a u jiných stavů nebývá.

Na velké, těžké pytle potřeba, aby měla osnova ještě větší spád; pročež se horní svůrka ještě podložkem zdvihne.

*) Zde slyšeti f, jinde ov vyznívá v ou.

U culkového stavu zastupuje horní svůrku pouhý rýgl.

V nejnovější době tká se do okraje erárních pytlů (zvl. p o š t o v á k ů) provaz, k čemuž bylo opět nového zařízení na stavě potřebí. —

3. Šlichtování.

Je-li osnova slabá nebo hustá, tedy se při prošlupování o sebe d r h n e a tím se t r h á neb naspoň c h l u p a t í, k o u d e l a t í, c v r n í (Člupek). Proto se š l i c h t u j e, š k r o b í či š t e r k u j e. Outek se nešlichtuje, jen osnova, která se tím stane t v r d š í a h l a d š í.

Hrubá šlichtuje napřed, hned při praní nebo po praní, jemná až na stavě. Šlichta připravovala se z uvařených bandorů („jablek zemských“) nebo z mouky, někdy z obého dohromady.

Na jemnou přízi uvařili hustě bramborový škrob a nechali jej u s t a r a t i, aby nelepil. Pravidlo bylo, čím starší škrob, tím lepší. Osnova natírala se dvěma š t ě t k a m i; zespod natíralo se h r u b š í štětkou, navrchu m ě k č í. Natíralo se tak, že se jednou potřelo spodem, podruhé vrchem a to od bidel až k vratidlu, čemuž se říkalo r á z.

Ještě za vlhka musil se ráz z d ě l a t i (utkati); ani oken ve světnici neotvírali, aby příze n e p ř e s c h l a. Jak se ráz zdělal, popustil tkadlec osnovu a ošlichtoval druhý ráz.

Také si vedli tímto způsobem: spustili větší kus, asi 5 loket, ošlichtovali a táhli nazpět na horní vratidlo. Při tom vrstvy proložili plátnem nebo papírem, aby se neslepily. Také lojem je potírali.

Na pěknou přízi dělávali šlichtu též z bílé mouky. Nanášeli ji také štětkami a sice pospod i po vrchu zároveň. Takto ošlichtovanou osnovu nenavinovali nazpět, nýbrž ji s u š i l i. V Dl. Třebové měli k tomu p e r o u t k u sešitou ze dvou r o z v i t ý c h a usušených kosinek. Někdo (nejčastěji dítě) vlezl pod stav a zespod fofroval. Mívali též f o f r y či v ě j í ř e, dva listy z tuhého papíru na v á l k u, opatřeném k r č k y nebo drátěnými č í p k y takovéto podoby:

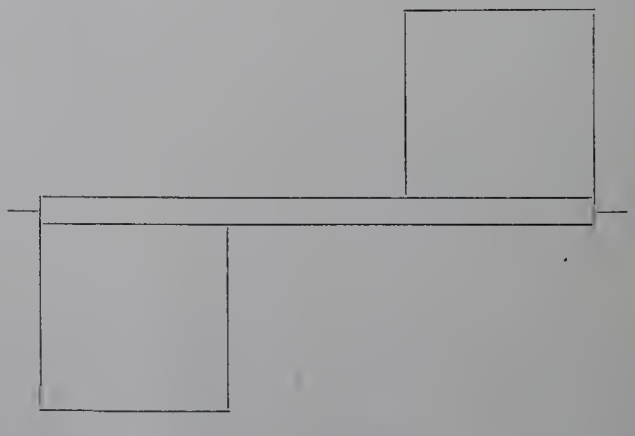

Vějíř zapuštěn byl do stavu. Na brdičkách přivázány byly motouzy, kteréž vedly k válečku a při prošlapování jím hýbaly, že se v á l e l a vítr dělal. V žádném případě nesměla se příze nechati přeschnouti, sice praskala.

4. Šlichtování culkoviny.

Na culkové plátno brává se osnova z tvrdé příze (koudelné); taková se nešlichtuje, šlichtuje se jen, když i osnova jest z culkoviny. Děje pak se to p ř e d soukáním a sice š l i c h t o u b r a m b o r o v o u. Dřívější

doby uvařili brambory, roztloukli a močem zředili. Do této šlichty namočili na noc přízi, ráno ji vybrali, paličkou na špalku silně utloukli a ještě mokrou za kamna na sebe narovnali. Tam se nechala p a ř i t i několik hodin, dle okolností i několik dní, až se v ní letního času třeba červi zlíhli. Potom se venku v y ž d í m a l a a na bidle rozvěsila, kdež se rovnala, natahovala a třepala, aby nebyla scuchaná, posléze se štětkami r o z č e s á v a l a. Když uschla, nechlupatěla a pěkně se dělala. Nezdála se ani jako culková, spíše jako koudelná, a leskla se jako vosk, ani pazdeří nepouštěla. V nedostatku zemčat — bylať někdy vzácná, nebo jich vůbec ani nebylo — „škrobila“ se příze žlutou hlínou, což podnes někteří dělají. V zimě, kdy ani té nebylo při ruce, umylo se třeba kousek podlahy a škrobilo se špínou; bylatě dosti hustá a vydatná, ježto se podlaha nikdy nemyla. Kde měli „zem“ hlíněnou, smočili tu. Ráno ji upěchovali a byla zase hladká.

Outek se neškrobil, na nejvýše se v y p r a l, t. j. do potoka namočil, aby se příze trochu vyčistila a byla méně hrubá. Potom se jen na bidle osušila.

Zimní dobou dělo se namáčení a sušení v seknicích, neboť by bylo venku všecko zmrzlo. Považí-li se, že se v seknici také vařilo pro lidi i pro dobytek, že se tam pralo, spalo a vše dělalo, možno se domysliti, jaký tam býval vzduch, třeba že měli l u f t n í k ve stěně nebo ve stropě.

Š p u ň k o v i c e čili c u l k o v i n a, nebyla-li dostatečně škrobena, dělala ve stavení prach a smeti, a pak-li se v seknici ještě kramplovala a předla, bývalo tím hůře. Lidé vypadali od temena až k patě uprášeni i upapuzeni*) a po podlaze mívali hromady smetí, v nichž při poklízení na svátky nacházeli někdy pohřešované věci, třeba moždíř, cihličku, jak se o jednom stavení vědělo. (Pokračování.)

Jan Tykač.

Kolárovice v trenčanské stolici.

V roce 1905 vydal jsem knihu o kolárovických drátenících s více obrázky. Po té vydal ve „Sborníku Museálnej slovenskej spoločnosti“ (roč. XI., sv. II.) pěknou studii o této vesnici, Karol Ballay Kožar.

Při sepsání knížky mé zbylo mi něco materialií národopisných o Kolárovicích — jako tenkráte, jak se vypráví v bájce, zbylo něco barviček na omalování stehlíčka. Zatím tu a tam přišla mi z Kolárovic i leckterá novinka.

I neváhám na doplnění monografie své i páně Ballayovy věci ty podati.

Nejdříve o j m é n u vesnice, čehož nevzpomíná Ballay a já teprve později po vydání knihy jsem se dozvěděl od stařičkého jednookého drotara Komedy z Kolárovic.

Odvozujíť Kolárovští jméno dědiny své od císařovny Marie Teresie. Dříve vesnice jejich slula prý „Krásná Lúčka“. Až jednou jela císařovna z Makova do Krásné Lúčky. Ale tu na cestě se jí „kolo pobouralo“. Jelikož v Kr. Lúčce bylo mnoho kolářů, kolo jí na místě spravili — a odtuď Lúčka přezvána byla na „Kolárovice“. Ušla p. Ballayovi tato tradice, neboť jinak ve své monografii nebyl by mohl napsati, že by „sa kedysi tamejší farár „z Krásnej Lúky“ farárom bol nazýval, o tom v Kolároviciach ničoho nevedia.“

*) kousky vláken, pazdeřím a p. pokryti;

Zajímavo jest, co v paměti lidu koluje o v ý s a d n í l i s t i n ě vojvodů kolárovických, později fojty a nejposléze rychtáři a škultéty zvaných, kterou sobě dali přepsati v letech 1417, 1774 a 1789 a kterou rychtáři kolárovičtí až do r. 1827 opatrovali. Na základě listiny té kolárovičtí škultéti a tolikéž ostatní Kolárovci domáhali se opět a opět různých výsad.

Zejména v r. 1826 Ondrej Brečka, jináče Čiko zvaný, podjal se toho, že výsady kolárovické na panstvu Eszterházovském, jemuž zatím Kolárovice připadly, vymůže. Leč smutně vše pro Brečku i Kolárovce skončilo, jak nejvýše poutavě vyličuje Karol Ballay, bývalý „sirotski" a „úradnik vo filialke banky Tatry veľkobytčianskej", bohužel dne 10. června 1908 zemřelý. — V roce 1827 privilegia ta navždy jsou jim odebrána.

„Čiko" — jak se mnou sdělil vzpomenutý Komeda — „bydlil ve „fojtovské ulici". Je to část Kolárovic od kostela výše až po krčmu židovu. Tam v té ulici prý mívali „zlatom stribrom pisany kontrakt". Když v té ulici nechtěli choditi na robotu, odvolávajíce se na kontrakt, přišel tam patalion vojáků. Sotvaže přišli do této zemanské ulice, oficíři veleli: „Cicho, tu sa nesmie bubnovac". — Až zase na hoře od krčmy dále se bubnovalo. V celé ulici pak fojtovské dostali po 10—12 ranách a kontrakt byl odebrán. Od těch čas prý nikdo nesměl býti rychtářem v ulici té — musil býti jím někdo na horním nebo dolním konci Kolárovic. A skutečně po tu dobu nikdo v ulici té nebyl jmenován rychtářem."

Události tyto v paměti chová stařina Kolárovická — ale u mládeže sotva na tradici tu lze se již doptati.

Nicméně jiné pověsti dosti hojné jsou v Kolárovicích a vypráví se zvláště, když v té či oné jizbě „perie drápajú" i za jiných příležitostí.

Některé z nich prozradil mi zmíněný Komeda, dráteník — kmet 80letý. Dle vypravování jeho, řídě se fonetickým pravopisem, je uvádím.

. . . „Taký hád — h á d d o m á c í — je celoroční, nekúsne ništ, len mlze (ssaje) krávu. Jenna gazdina mala krávu a kedz ta hodzina prišla a ten hád, hospodár domácí, mal mlzc, horem nohum sa vysúknul a mlzol a nekúsnul. Mleko niemohli pic od niej. Zabili ho a krávu museli predac.

U nás bol pramen vrchní a bol v nem silný hád veru silnější jako ruka. Kedz kosci koseli, vyšol z pramene a zabili ho. Hnedz voda bola ceplá. Kedz tám bol hád, bola studzená, dobrá a jak ho zabili, bola ceplá. Obesili ho na strom, sallo z nieho kapkalo a dali ho do apatejky. Vravija, že v každej izbe na tých salašoch je hád gazda.

Aj o j a š t e r i c a c h u nás rozpravejú.

Jašterice, vravija, sú slepi a nosija na sebe lopatu a ryl: smrc. Kedz sčipne, ani doktor niepomože. S déšťom spannú s oblak — a pasáci kotníkoma jaštericu pohlánnú (pohladí), aby neobrazela krávu aj ovci.

Zvláště o m ů ř e mnoho vědí v Kolárovicích.

„Jeden raz" — zase se rozpovídal Komeda — „ležali sme na peci, ocec a jeho synovia. Synovia, vravil ocec, kedz pridze mora, prichystajce si sekeru a do klučky rubce. Vráno to urobili a hla! jeden súsed mal všecko pokosené na tvári. A pýtal sa ho ocec, jak sa mu to stalo. I vravil súsed: Tejto noci sa to na mňa vyrazilo. — „Právě ty si bol na mne tej noci" — vravil mu ocec. Von bol ta mora. Kedz prišla ta hodzina na teho súseda, ten mesiac, mal von prevracene paprče na ruce.

„Ale počuj" — ocec muoj mu pohrozil — „jak budzeš chodic na mňa a kru mlzc, tak ca pribijeme hrebikoma". To je pravda spravedlivá — doložil Komeda. A pokračoval: „Aj jenna žena bola u nás mora. V noci dala

metlu (koště) vella muža svojho a išla jako mora po babách (ženských). To bolo od prinarodzenia, od Pána Boha. Bola mesiačná, svoju pokutu odbyla. Hrešeli na to a muž kelo raz to vyzradzel aj vona sama sa priznala."

„Rok aj na mna chodzela" — posteskl si Komeda — já namazal prse kuracim . . . a potom už nechodzela. Mal som prse tvrde." —

Můru všelijak od sebe Kolárovci odhánějí. Tak prý — porozprávěli se mnou někteří mladíci z Kolárovic — když se na můru volá:

„Mora, mora, pridz ke mne,
dam ci chleba se solú — kedz sa to povie, ta mora sa boji a idze preč."

Přivolává se prý: „Mora, mora." Povie mora: „Ty jsi moja." —

Jak vypadá mora, tvrdil Komeda, že neuvidí žáden. Ale jiní mi jistili: „Ta mora je člověk bezhlavy" — a dokonce jeden výrostek drátenický mi tvrdil: „Moja mamka hu jeden raz chycela za ruku. Chodzi v noci aj na chlapa aj na dzieci aj na ženy. Až vráno sa to pozná, prse bolía. U nás na jenneho chlapa prišla každý dzen, až z teho umrel" — zabědoval sobě jeden hošík z přátelstva mrtvého.

Při táčkách v chatkách kolárovických zhusta se vypráví i různé strašidelné historie „o m á t á n í".

Tak „nad Škorubama" (jedna partie povýše Kolárovic tak je zvána) — vyprávěly mi v jednom domku ženy za mého pobytu tamže — „mátá". — „Umrel tam paholek a chčilej tam mátá a tam jedna dzievka stretuvala duchvo. Keri umreli obečajnú smrcú: — maly dzievky na hlavách vence, mládenci kysce se šmorkami — čo sa utopili z tých cekla voda — čo sa obesili, ty nesli porvazy na krku." —

Jinde prý „obesila sa jedna dzievka — v te izbe nikdo niebyva — a kedz jeden raz išli ludia na polnočku, sa tam sviecelo. A kedz sa tam išli dzivác, nikeho tam nebolo."

Také v Kolárovicích se vypráví tato historka: „Bola jedna dzievka chorá a ta vravela svojej mamce: Idzi preč ode mna. Kedz umrem, račiej vidzim háda než teba na cinteriji.

Mamka neišla tej dzievce na pohreb. A kedz hu tam donesli, ten had prišol a bol tam furt, kým ho nedonesli na križi vymaluvaného. Potom ten živý ušol." (Na hřbitově totiž — jak bývá někdy v obyčeji — na jednom kříži v Kolárovicích as byl vyobrazen had — a to as zavdalo podnět k této pověsti.)

Hoši dráteničtí o „b o s o r c e" mi vyprávěli: „U nás nezbedni ludzia berú sebú bosorku a ta chodzi po izbách orezávajúci ze džbera aj z hrotku aj z prahu a to dajú svojej kráve a potom majú z teho moc mlieka a másla — a jiní nemajú ništ.

O č e r n o k r i ž n i c í c h a š a r k á n e c h Komeda vyprávěl: „Jeden raz u nás moc hrimalo a sa blyskalo a prišol do našiej dzedziny černokrižník. Von má pres nos križ. Jeden gazda oral. „Chytro vorajú" — povedal temu gazdovi — „budzece vidzec za hodzinu" — a stracel sa mu. Vyšly dve mračna a slunko zašlo. — Černokrižník išol k jaskyni a vyviedol draka z jaskyně a posadzel ho na mrak.

Ludzia vidzeli sedzec na mraku draka a krúpy potom padaly len nad horámi, lebo ženské boly chytrejšie jako gazda a chcely ho zhodic dolů a von kríčal: „Nechajce ma, lebo bych uškodzel všetkím. Já ídzem

nad hory a spuscim krúpy.“ Tak išol na hory a padaly z draka krúpy jako laskie orechy. —

Ten černokrižník teho draka odviedol do krajíny, dze draka sekajú a pod jazykom nosia to maso z níeho, aby studenosc him držalo. Predávajú ho tam jako maso iné.

A ten černokrižník nesmie jesc mimo od čiernej krávy mlieko a od čierné kury vajco. U nás to ludzia od nieho počuvali. —

A kohút, kedz je čierný a má ho 7 rokov gazda a snese vajco na ten 7mý rok a to vajco dá gazda pod kuru a kura ho vysedzi, budze z nieho kohút. Za rok sa ten kohút ztraci a pridze k velikemu močiaru a ten kohút vejdze do teho močiára a budze hád a z teho háda je ten drak, šarkan. — Aj z čierneho kocúra je, kedz je mu 7 rokov, taky sa gazdovi ztraci a je z nieho drak.“ —

Důvěru svoji v pomoc Rodičky boží vyjádřují Kolárovci touto pověstí: „U nás v Kolárovicách prisahal jeden v koscele u oltára aj paterik prijmul, že nebudze pic palené. No išol jeden raz do Hlinika pre palene. Tam sa napil páleného — prestúpil a sa prehrešil. Kedz išol domo, na hranicách Kolarovic u kríža vidzel dva čierny pány a ty mu povedali: Daj vreco dolu aj recjaz — mal na krku pacerik — a včilej pojdzeš s nami, prečo si sa prehrešil. Ale von nechcel a volal: Panenka Maria nebeská, pomož mi od týchto diabluo — a jednum rukum okolo jalovca otočil a sa držal. P. Maria prišla a s ňú aj anzel: Panenka Maria dala ho na váhu, čie budze jej lebo diablvo. Kec scházalo nieco na váhu, aby bol Panenky Marje, povedala P. Maria anzelu: „Idz anzel ešče pre jennu slamu z tej slamy, čo dával lužko žebrákom.“ A kedz anzel hu prinesol a dal hu na váhu, tak pripadol Panence Marijej.“ — (Komeda vyprávěl.)

U kapličky Mariánské — poblíže Rovného — kamž rádi docházívají z Kolárovic, navěšují na strom nemocní své vlasy, tu nemoc prý tam nechají.

Rakve v Kolárovicích pravidlem nenatírají, nechávají je „bílé“, jen na víku kříž barvou malujíce.

Kravky zvou: Babuše, ružená, selloša, kropená, bobená, lisaňa, belena, brezula, kvetula.

Pravidlem si Kolárovci tykají, výminkou „si dvojija“. „U Babišků“, nejvýše na brdech Kolárovických v poslední izbě, žena při dešti vynáší ven lopatu, co se jí dává chléb do pece a ohreblo, aby rozehnala mraky. Při bouři dává na oheň „bahnatka“ (kočičky), aby neuhodilo. Jediný snad již jen stařík Babišek nosívá v Kolárovicích širák — dříve tak charakteristický pro dráteníky.

U nás v Čechách krom koled mnou již otištěných ještě tuto zpívávají kolárovičtí dráteníci:

1. Hop, hop hoši do hory
obuvajte bačkory.
Berte nohy na ramena
Pojdzeme do Betlema.

2. Narodil sa Messiáš
opravdivý Pán Boh náš.
Narodil se nám narodil
aj nás hriešných vyslobodil.

3. Tu sme remesníci všechni,
poraďme sa na reči:
Jak Ježíška privítáme
a z remesla, čo mu dáme.

4. A ty ševče, čo mu dáš?
Sám nemnoho, málo máš.
Ušijem mu já strevičky,
na jeho malé nožičky.

5. A ty krejčí, čo mu dáš?
Sám nemnoho, málo máš.
Kusek plátna a cvilinka,
ušije sa mu perínka,
čo sa budze prikrivaci,
ve dne v noci zahrivaci.

6. Aj ten reznik bohatý,
má zamaštěny šaty.
Taky može s námi jíti,
dva klobásky sebú vzíti.

7. A ten hrncir z doliny,
zabroukaný od hlíny,
taky může s námi jíti,
dva hrnečky sebú vzíti.

8. A ten kovač okruhlý
zabrukaný od uhlí,
ať sa s nami nehotuje
ať si doma radši kuje.
Lebo by kladivem klepal,
Ježíška by nalekal.

9. Kominik ať sa sklidí
ať ho dítě nevidí.
Lebo dítě nemá zubů,
kričelo by: „mamo bubu".
Tenhle černej jako šlak,
to by nebyl žádný špás.

10. Ježíšku narodzený,
prijmajže naše dary.
Čo mi Tebe darujeme,
a s Tebum sa radujeme,
až na věky, Amen.

Dráteníci u nás téměř pravidlem nosívají „palice" (hole), tolikéž doma, zejména pastevci. Mezi těmi palicemi zvláště jednu jsem viděl pozoruhodnou. Je hezky silná, dole bodec, na hoře obyčejným způsobem rukojeť okrouhlá. Z konce jejího jako vlasy visí nesčetné řetízky, na jichž konci upevněny jsou různé závěsy jako prstýnek, pěkný hádek mosazný, zejména ale mince italské, čínské, americké, anglické, ruské, německé, belgické, rakouské jakož i dvě vzácné medaile svatojanské. Na holi jsou přibity dva plíšky. Na měděném plíšku vypícháno jest jméno: „Jan Komeda s Kollarovicz rozený." Na druhém mosazném plíšku vypícháno stojí: „Pochvalen pan Ježíš Kristus. Leta pane 1763." Celá hůl pobita je okrasami ručně zrobenými z plíšku měděného a mosazného. Jsou to srdce různých velikostí, housenka, kalich, puška, hvězdice, jezdec na koni, sova, paňák, dvě čertí hlavy, kocour atd. Jsou tu i dva ozdobné krucifixy: Neschází na holi té ani píšťalka, a sklíčkem v holi té spatřiti lze Ukřižování Páně. — Však váží *2 kg 22 dkg* V poslední době dědic hole té přidal k ní i pokladničku, po drátování dětem hrál na píšťalku, dal nahlédnouti do sklíčka a na konec ukázal ještě pokladničku. Zcela moderně skončila. Odkoupil ji hodinář v Unhošti a jako reklamu vystavil ji ve výkladní skříni.

Ku konci sděluji ještě úryvek z dopisu nadšeného vlastence slovenského, jenž Kolárovce dobře znal — žel, že tento muž zemřel. Píše: „Hlavná vlastnost ludu kolarovického je istá sebapovedomost, čo do neho vštepil jeho bývalý farar † Ondrej Tvrdý, verný syn matky Slávie. Ale časy se menia, lud bez vodcov upadá, v svojej biede hladá potešenie v korhelstvu . . . Dalo by se všetko napravit, veď lud náš je dobrý, mäkky ako vosk, ale keď chybajú horliví a v práci neunavní pastieri. Snad časom sa to polepší. Sú výhlady v mladší dorost."

A ještě doplněček. Při poslední ablegátské volbě dne 30. dubna 1906 odbývané 18 kolárovických voličů v čele s 19-tým nynějším farářem Eduardem Tvrdým hlasovali pro slovenského kandidáta Ďuru Čajdu, za to ale „úřední osoby", učitelé, židi, krčmáři a hajní hlasovali pro stranu maďarskou.

Karel Procházka.

Naše písně.

Jest podivno, jak nápadně odlišují se lidové písně slovenské, moravské, české a slezské, nejen po stránce textové, ale zvláště hudební. Rázovitost jejich jest tak příznačná individualitě kmenové, že ji lze už na motivech postřehnouti. Nemíním motivy mluvy, t. j. nápěvný spád slova mluveného, na mysli mám nápěvky písní vůbec, resp. nápěvky, jež slyšel jsem na př. v Turné — na Slovensku v Uhrách. Skupina „košiláčků“ ze Šťávníka a Hvozdnice,*) hrajících si pod kolnou, notila si:

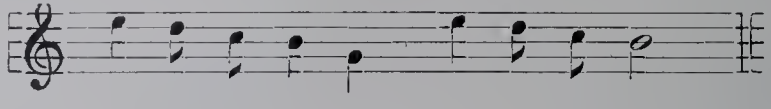

Popěvky „dětské“ — i bez textu charakteristické! Ve své „Slovácké suitě“ znamenitě podobných užil Vítězslav Novák:

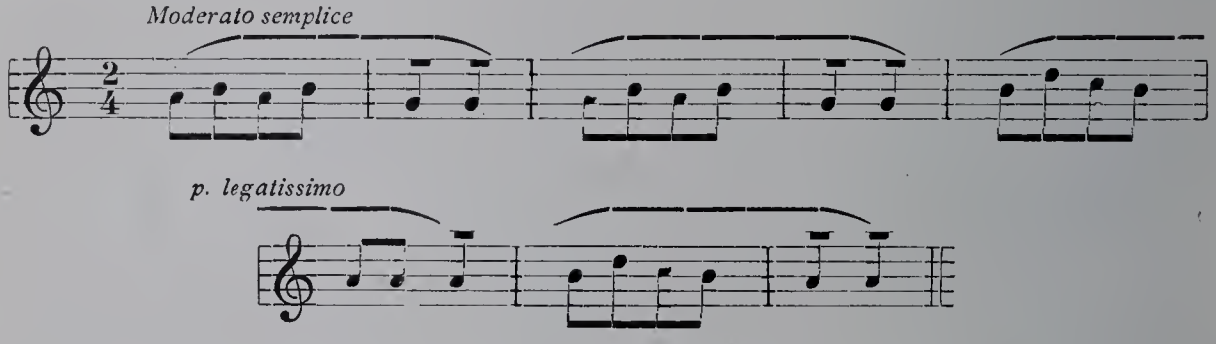

K popěvkům „košiláčků“ v zápětí družily se nové: už celé úryvky písňové, přehlušující i rozmluvu dětí ostatních:

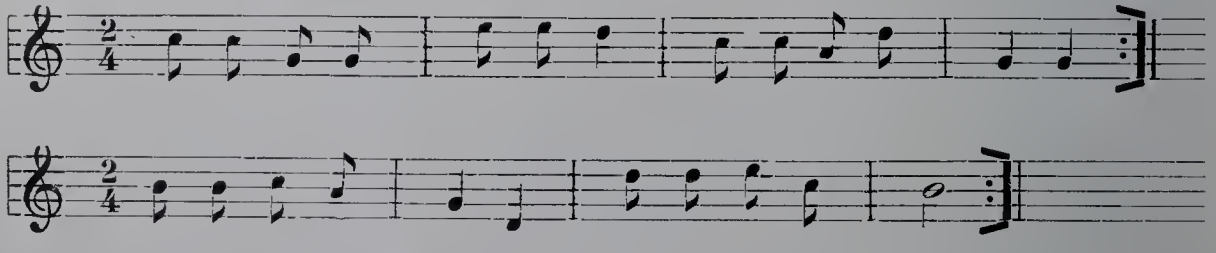

Konečně přejímá nálada zpěvná docela z nápěvů vlastních, třebas o sčasování do jisté míry — nevlastním:

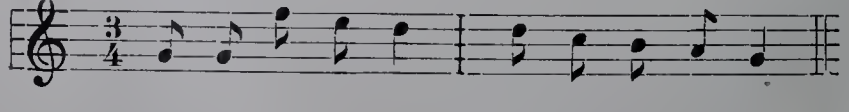

Myslím tu na takt —, jenž poměrně zřídka vyskytuje se v písních slovenských a slováckých, kterýž však vyjímá se v písních českých! Jest bezmála prototypem, jenž vlažností svou a mělkostí strhuje massy . . . A zvláštní, že koření i v půdách cizích, kde jinak neznáma jest síla jeho.

*) Z osad těch chodívají na práci do Turné — u Trenčína.

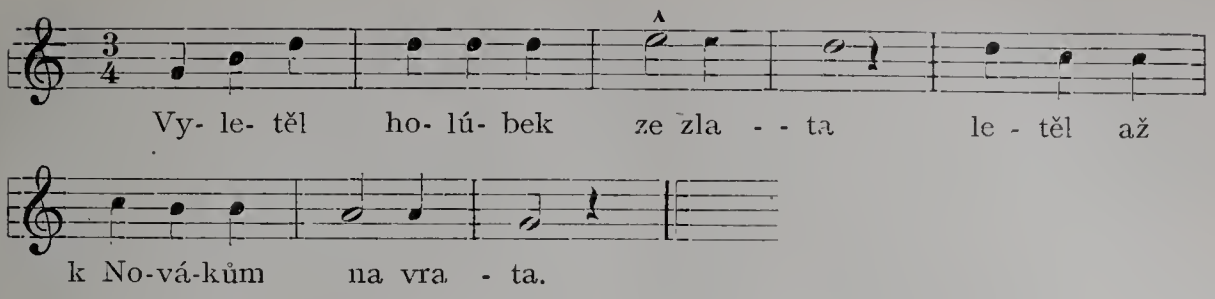

Trochu žertu nevinného, jenž uplatňuje se způsobem svým! Tak prozpěvovaly si veselé děti v Záběhlicích u Prahy. V nápěvu známém ocelovým ostřím vyniká tu sčasování. Jiné písně české*) jiného způsobu v podstatě se neliší; jsou vždy lehčího stylu nápěvného s případně lehčím rytmem i modulací. Zazpívejte si kteroukoliv — třeba z Erbenovy sbírky : nezapírá žádná — i z těch nejkrásnějších vážných — původu českého. A českostí tudíž vyznamenává se i Smetanův „Sbor venkovanů“ z „Prodané nevěsty“! Zde mistr uhodil na pravou strunu, která jak stříbro rozezvučela se ovzduším českým . . .

* * *

Nějak zvláštní — hudebně — nejsou ani zmíněné popěvky ze Slovenska: spíše ploché, bez vzkypění melodického, harmonického i rytmického. To snad proto, že popěvky jsou to dětské!? Či proto, že osvojila si tu drobotina slovenská snad jen snadnější začátky určitých písní, jichž sílu a výraz dosud znamenati nelze?

Mimo popěvek první, částečně nasvědčují stopy písňové, jako: septima posledního útvaru:

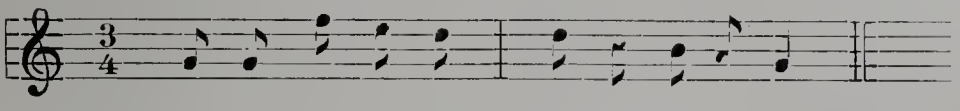

se zakončením diatonickým — s nímž se v písních slovenských často setkáváme, — že útvary ty vzaty jsou ze skutečných písní. Než — právě proto ničeho nemění okolnost ta na etnografické barvě slovenské, která v nápěvu s textem, t. j. v písni, teprve náležitě vždy vynikne. Na př.:

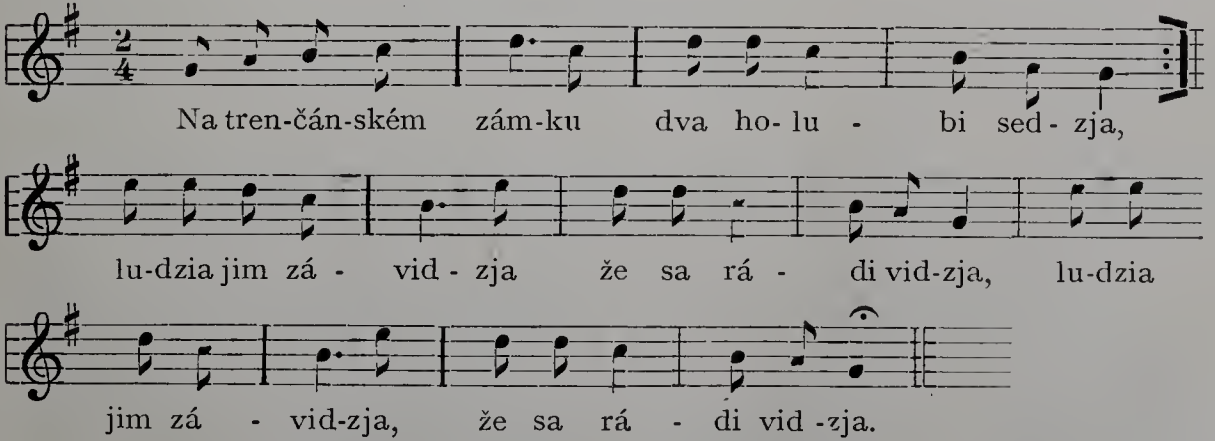

Na trenčánském zámku
dva holubi sedzja,
ludzia jim závidzja,
že sa rádi vidzja.

Ludzia milí, ludzia,
nězávidzte teho,
šak je to těžká vec,
hdo miluje keho.

*) Čel. I. 23 Erb. II., 13, Sušil č. 556.

Slovenské písně podobné nejvíce blíží se písním českým; jsou nápěvně skoro všední, bez charakteristiky v pravdě hudební. Takové jsou mnohé ze „Slovenských spevů“ *) Kadavého, Ruppeldta a j., tak zpívá lid slovenský — ovšem jen na místech určitých.

Jiného významu jsou písně slovenské o sčasovkách typických: , . Podobně „zatahují“ rovněž jen na určitých místech, na př. v okolí Marikova, kdež i dvojhlasný zpěv ozvěnou se rozléhá jako čtverozpěv mužský! Dosud slyším kovové hlasy, t. j. krční rejstříky „kvartetta“ dívčího**) :

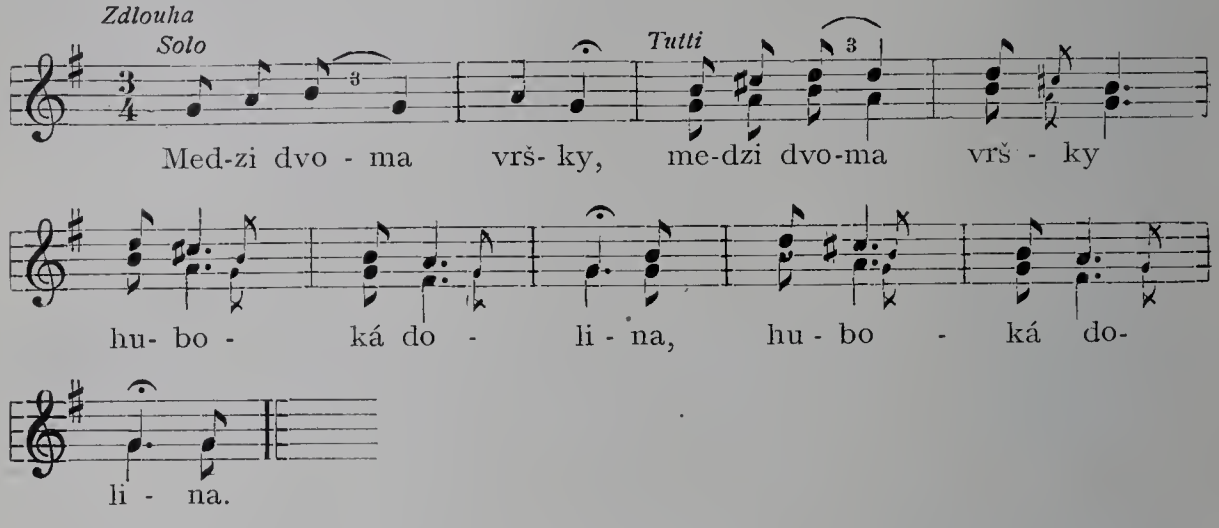

Nezapomenu na hluboký dojem písně této, kteráž vymyká se z rámce písní — všedních. Žalostný a tklivý jest výraz její, k textu přiléhavý, hudebně výstižný. Vysoko ceníme písně toho druhu, jaká jest v mé sbírce str. 85, č. 109:

Živé sčasovky trhavé, v nichž účinně odráží se vznětlivá povaha slovenská, neodolatelně dopadají i na duši laika-posluchače. Proto hned postřehl p. starosta P., ač není hudebníkem, ducha slovenského na nápěvcích:

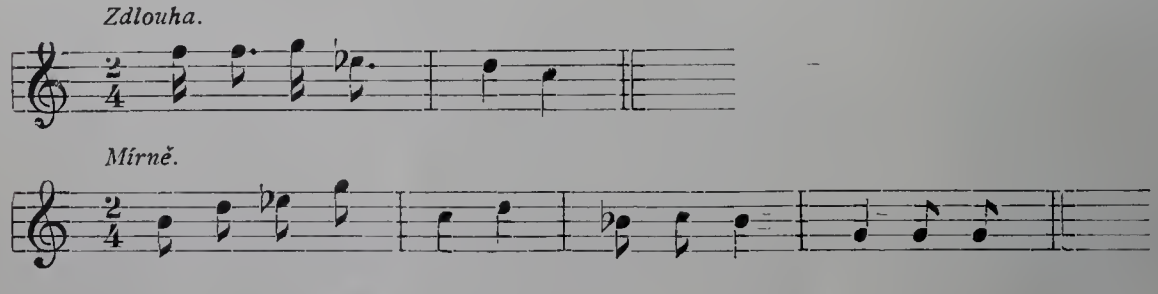

Podobně dotýká se hudebníka-laika i písně stylu „čardášového“, t. j. o známé sčasovce , kteráž vyvinula se zřejmě z předcházející: . Jest velká příbuznost obou, vztah jejich pak příliš úzký: nelze tudíž pochybovati o původu slovenském! A čardáš?!***) Charakteristický právě typem té sčasovky!? Jest to tanec slovenský, ni-

*) Dosud vyšly tři svazky v Turč. sv. Martině.
**) Zpěvy moravských Kopaničářů, str. 182, č. 277.
***) Název patrně odvozen od maďarského „csárda“, t. j. „hospoda“ (na samotě), kde se tančívalo.

koliv — jak dosud za to se má — maďarský. Snad laskavě promine mi čtenář, odchýlím-li se od thematu svého a naznačím-li stručně vznik „čardáše“, jak tradice v Uhrách samých jej podává:

Divocí Maďaři vtrhli do Uher — známo z historie — když dávno usedlí byli tam už Slováci, v y z n a m e n á v a j í c í s e k u l t u r o u. Zpěvem a tancem tudíž bavíce se kmenovci naši, překvapeni byli — poblíže řeky Tisy — divochy p o l o n a h ý m i . . ., jež nevlídně pronásledovati začala hejna komárů.*) Z počátku jen mírně, brzy však živě bráníce se divoši komárům dotěrným, t. j. „l e p k a j í c e“ p r ý o b n a ž e n é s p o d n í ú d y s v é, přirozeně strhnouti dali se i podlehli proudu křepčivého tance s l o v e n s k é h o (!), jejž později, p ř i z p ů s o b i v š e o v š e m p o v a z e s v é za „vlastní“ (jako slovenské výšivky a p., jimiž světu se chlubí) přijali.

Tomuto charakteristickému podání o vzniku „čardáše“ věřím úplně z důvodu, že není možno: a b y t ý ž n á p a d n ý z p ů s o b v ý r a z u h u d e b n í h o m ě l o d l i š n ý n á r o d — d v o j í: slovenský s maďarským neb maďarský se slovenským.**) Jinak mohl by leckdo pochybovati o slovenském-slováckém původu písní:

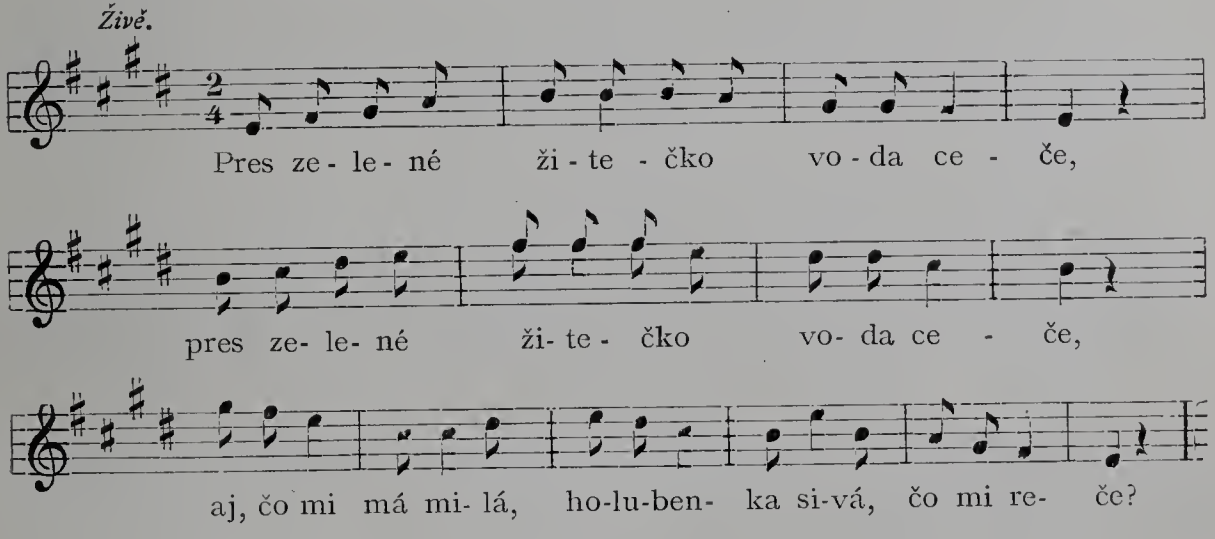

Pre zelené žitečko voda ceče,
aj, čo mi má milá, holubenka sivá, čo mi reče?
Aj, čo by mi reknula šohajovi,
prepil som žitečko, aj oves zelený — na koreni.
A keď som to šetko prepil, nebojím sa,
na vojnu verbujú, slobodu slubujú, zverbujem sa.

Nápěv písně této s nepatrnou změnou jest i Maďarům velmi dobře znám: z p í v a j í j e j — ovšem maďarsky!

Dajce, krpce, dajce ohňa,
jak nědáce, budze vojna,
ach, jój, Bože mój.

Budze vojna, budze velká,
nědaleko Vizimburka,
ach, jój, Bože mój.***)

Dosud temperamentně „Dajce krpce“ zpívá na př. starý Maršálek z Lopeníka, zajímavo však, že nápěv týž, poněkud přizpůsoben, p a r á d n ě (!)

*) Jsou známa v širých rovinách uherských!
**) Není analogického případu jiného!
***) Zpěvy moravských Kopaničářů, str. 195, č. 295.

rozléhá se též jako „maďarský čardáš“ — v kavárnách*) budapeštských:

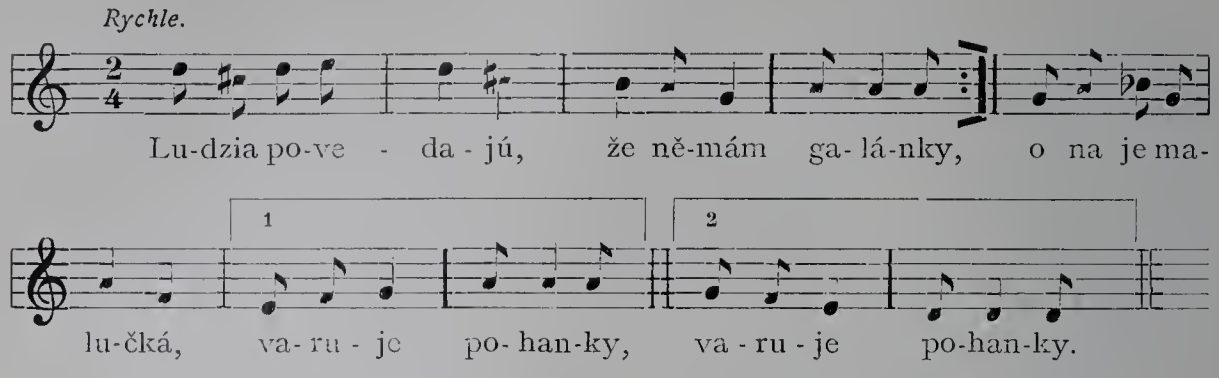

Ludzia povedajů,
že němám galánky,
ona je malučká,
varuje pohanky.**)

Slovenský tanec „sedlcky“, kterýž — nápěvně téměř ničím neliší se od „čardáše“ a tudíž opětně jen dotvrzuje — jako písně *a*), *b*) — živou pravdu, že: není „čardáš“ původu maďarského! Jsem vždy u téhož pramene, třebas by i anekdoticky***) zajímavá byla episoda . . .

Z dalších našich písní, jež hudebně vysoko ceníme, zvláště důležité a významné jsou písně moravsko-slovácké, vynikající neobyčejným bohatstvím výrazu sčasovacího a — jako mnohé písně ze Slovenska uherského: též harmonickými zvláštnostmi nápěvů původních. Jest jich nejméně ve sbírkách našich, a proto tím vzácnější jsou. Uvádím z nich píseň: „Jde šohaj . . .“:

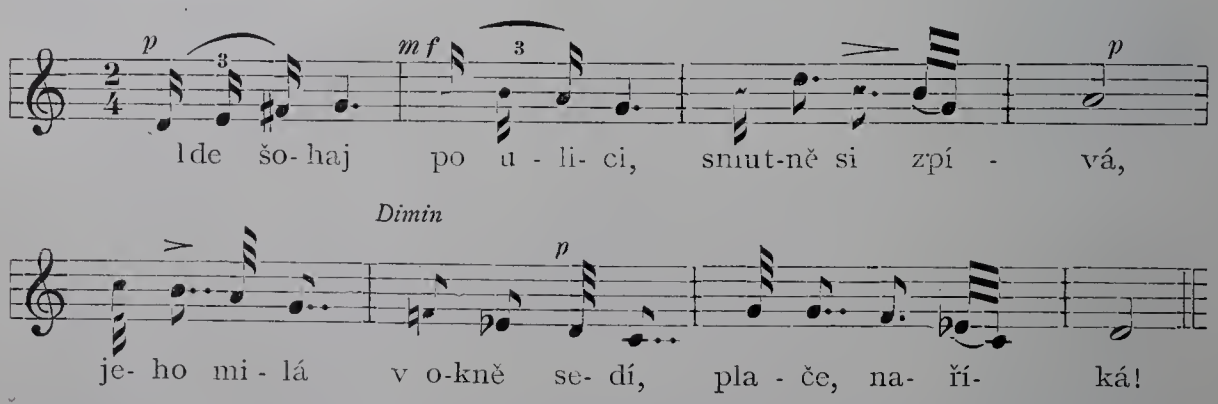

Ide šohaj po ulici,
smutně si zpívá,
jeho milá v okně sedí,
plače, naříká!

Neplač, milá, nenaříkej,
však ty budeš má,
až kukačka o vánocích
třikrát zakuká.

---

*) „Française“, „Helvetia“ a j.
**) ib. 145, č. 210.
***) Zajímavý jest též charakteristický a v Uhrách rovněž tradicionalní výklad původu maďarského slova: „ajtó“ = dvéře: Když nejbližší okolí pustošiti a lid slovenský pronásledovati začalo divé plemeno, ustrašeni Slováci kvapně prchali z příbytků svých, pobravše dříve všecko, což v čas vzíti ještě se dalo. Shlédnuv mezi jiným ještě dvéře, volal prý „tacíček“ na syna svého: „Zeber aj to! Odtud maďarsky: „ajtó“. — Že Maďaři od Slováků „vypůjčili“ si i výrazy slovné, tomu nasvědčují slovensko-maďarská slova.

Těžko vysloviti se o b ř e c l a v s k ý c h písních způsobu toho! Není-liž uvedená exotickým květem barev nejpestřejších, jež oslňují nádherou zlatolesklého jasu třpytivého . . .? Je velká škoda, že mnohé z písní kraje onoho zapadly v zapomenutí dříve, než sebrány býti měly i mohly. V době ministerského ruchu sběratelského upozorňuji na tento bohatý kraj písní nejvýš vzácných i doporučuji k prozkoumání zvláště bedlivému. Nechť n e j p o v o l a n ě j š í z p o v o l a n ý c h ujme se té práce, poněvadž vzhledem k notaci potřebí hudebníka jen seriosního, znalce — nad pomyšlení inteligentního.

V příčině nápadné ethnografické barvy nápěvů t. zv. k m e n n ý c h buďtež z ostatních našich písní k disposici ještě tyto:

a) Z Lišně u Brna:

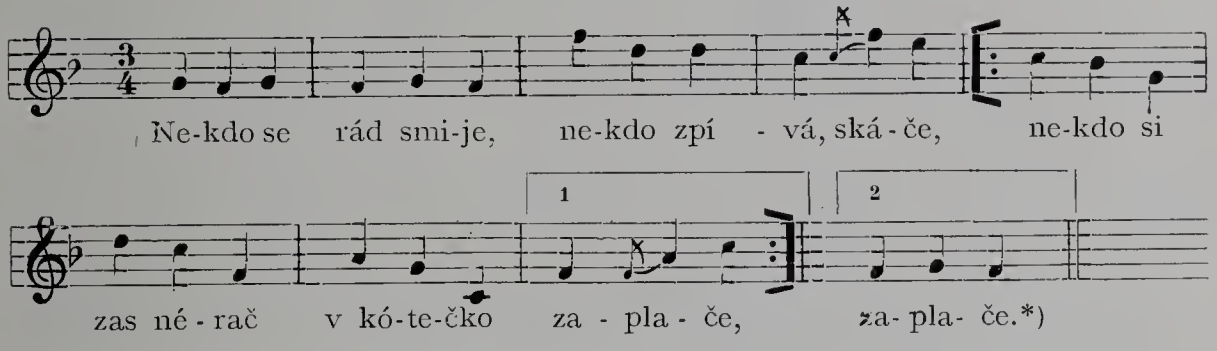

b) Od Příbora:

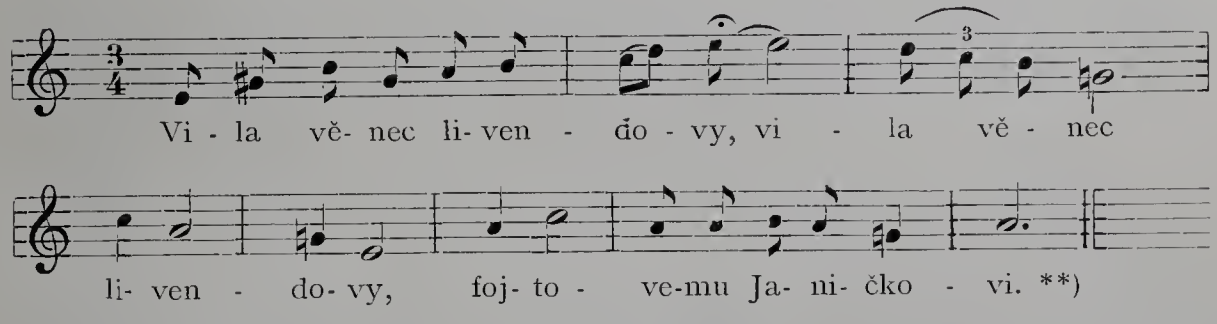

c) Od Frýdku:

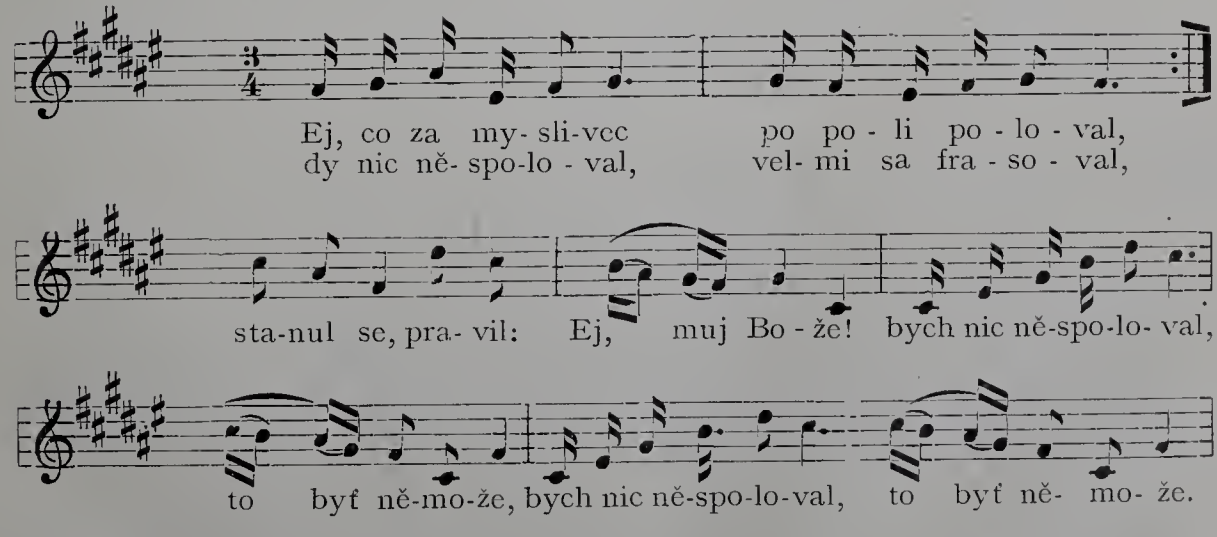

*) Bartoš, Nár. písně mor. 1889, str. 341, č. 577.
**) Sušil, str. 305.

Protivy nápěvů z různých krajů jsou vždy — na všech písních — patrny. Poukázav na ně jen stručně, jsem přesvědčen, že obraz tento neúplný snadno doplní si každý sám.

* * *

Chci zmíniti se ještě o písních našich cikánů. Jsou též zajímavy, poněvadž jeví se tak zvláštními, jak zvláštní jest způsob života toho plemene. I na nich patrny jsou stopy kmenové fysiognomie, projevující se rovněž způsobem svým. Poslyšme cikánskou píseň: bohužel bez textu, obsahově však spřízněnou s naší známou balladou moravskou: „Osiřelo dítě . . .“, jíž naslouchati měl jsem kdysi příležitost poblíž boudy cikánské, nedaleko ohně plápolajícího . . ., za měsíční noci v přírodě podzimní:

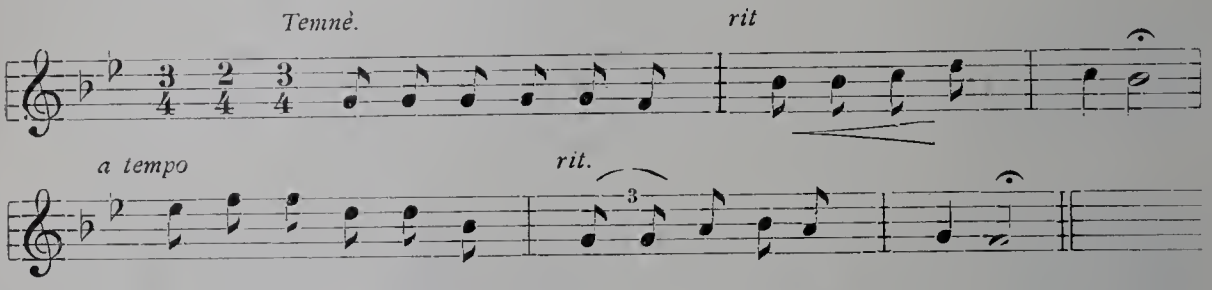

Zajímavý nápěv! Cítíte jeho sílu i výrazný způsob závěru charakteristického?! Tak v temnu „pohádkovém“ dumala cikánka — se třemi cikáňaty.

Jiná píseň: *)

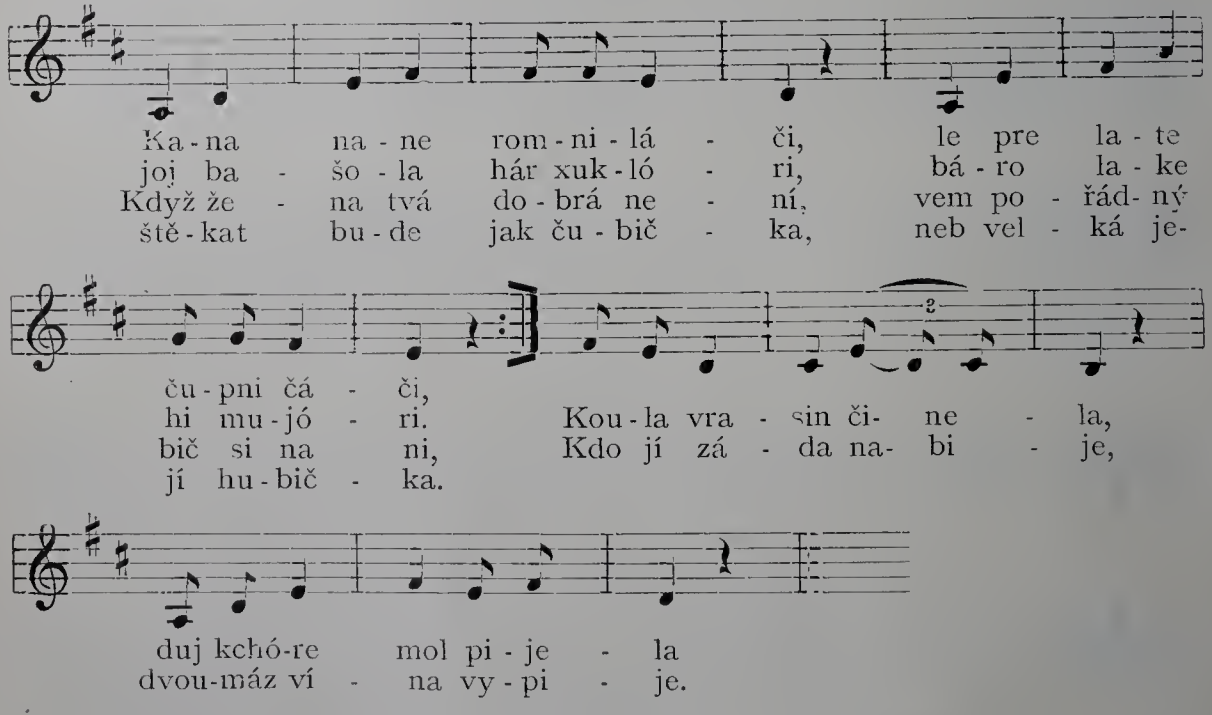

Potřebovali bychom sbírku podobných písní — ovšem v překladu! Jsem nucen opětně poukázati na sběratelský ruch ministerský, jemuž, myslím, i v tomto velezajímavém a do jisté míry též našem odvětví písňovém: pracovati přináleží.

* * *

*) Z díla faráře Josefa Ješiny: „Románi čib člii jazyk cikánský“, vydaného nákladem Fr. A. Urbánka v Praze r. 1882.

Měl bych nyní podati nejvýš pozoruhodné ukázky výrazových prostředků čili dramatického spádu nápěvů lidových, respektované už skladateli novodobými, na př. Vítězslavem Novákem, jenž jen se stanoviska moderního a na podkladě jen nejpřirozenějšího zpěvu lidového objasniti může třebas tajemný začátek 5. dílu své „Slovácké suity“, nadepsaného „V noci“:

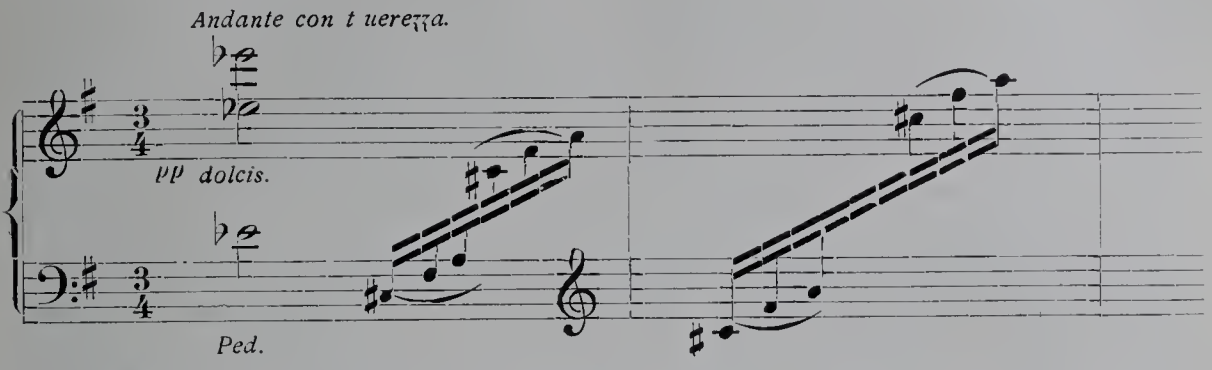

měl bych osvětliti obrázky podobných útvarů nápěvných, jakým jest na př. variační útvar nápěvu již uvedeného:

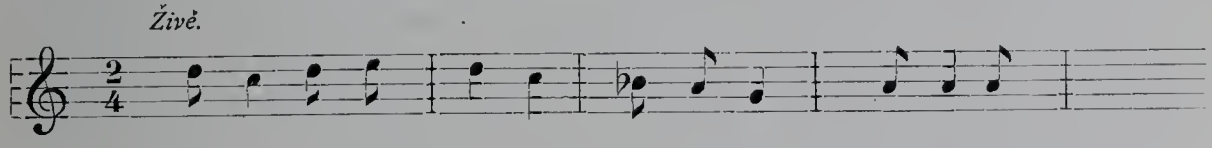

jenž překrásně ozvěnou nesl se horskými stráněmi, zdobenými zlatem paprsků dohasínajících . . . a který proudem linul se ze slavíčího hrdla kopaničárky svižné: jak nejvzácnější kolorit zvukový, i Rebikova originalního připomínající — mohl bych konečně ukázky ty odlišiti od frappantních dokladů, analogických na př. s fanatickým ballastem:*)

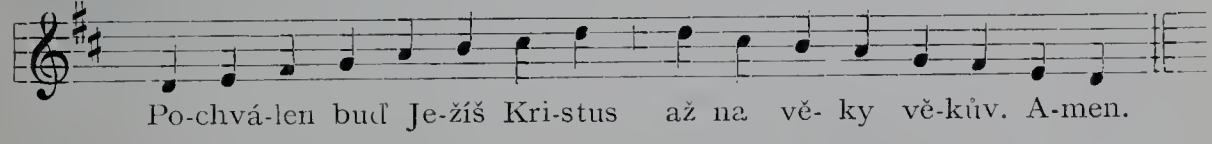

jenž nezamlouval by se (?) snad ani p. děkanovi J. — než: učinil jsem podobně už na místě jiném. Mimo to patrný úmysl můj byl jiný: přispěti k důležitému srovnávání našich lidových písní pokud týká se nápěvů jejich kmenných.

Joža Černík.

LITERATURA.

Prof. Dr Otokar Srdínko: **Plodnost a úmrtnost v Rakousku.** (S 3 diagramy a 3 mapkami.) Zvláštní otisk z Časopisu lékařův českých roč. 1908.

Autor uvedené rozpravy věnuje pozornost přirozené měně obyvatelstva v Rakousku v l. 1894—1903 a dospívá k závěru, že země slovanské vyznačují se mnohem vyšší plodností než země německé, a že, ačkoli úmrtnost v zemích slovanských jest o něco vyšší než v německých, jsou přece přírůstky obyva-

*) Zaveden prý na jisté škole na Slovácku!

telstva vzhledem k vysokým číslům porodů daleko větší v zemích slovanských. Usuzuje pak z vysokých čísel porodů v zemích většinou Slovany obydlených na větší danou reprodukční sílu Slovanů. Prof. Srdínko se však mýlí, myslí-li, že z čísel jím uvedených lze onu větu dokázati. Aspoň o nás Češích neplatí rozhodně, že bychom byli plodnější Němců. Dnes v Čechách se přece rodí více dětí na půdě německé než na české, jak dokázal Rauchberg, Der nationale Besitzstand in Böhmen, str. 194, a jak po něm opakuje Živanský v České politice I., tr. 108. Plodnost nelze stanoviti poměrem narozených k množství obyvatelstva, nýbrž jedině poměrem narozených k ženám schopným porodu a ještě lépe k vdaným ženám schopným porodu (14—45letým). Na číslice, z nichž prof. Srdínko vychází, působí věkové složení obyvatelstva a jeho rodinný stav; kde jsou zastoupeny výše střední věkové třídy, tam jest také více narozených dětí, aniž by musela býti větší plodnost, a vyšší kvota svobodných stlačuje zase cifru narozených. Markantní doklad toho máme na př. na Slezsku, zemi to, která má vysoké číslo porodů a stojí hned za Haličí a Bukovinou. V polském Těšínsku připadá v l. 1891—1900 na 1000 obyv. 433·6 porodů, v české části Opavska 385·9 a v německé pouze 328·1; na 100 provdaných žen 14—45letých připadá v téže době narozených manželských dětí v Těšínsku 294·1, v německé části Opavska 267·0, — tedy číslice ty jsou si mnohem blíže — a v českých okresech dokonce víc než v Těšínsku, t. 301·2.

Plodnost obyvatelstva Rakouska jest třeba podrobiti důkladnějšímu zkoumání a zejména jest se vyvarovati ukvapených úsudků o vlivu národnosti na plodnost. *Ant. Boháč.*

Sčítání lidu v král. hlav. městě Praze a obcích sousedních, provedené 31. prosince 1900. **Díl III. Poměry populační** v podrobném zpracování. Napsal JUC. Jan Srb. Praha 1908. Nákladem statistické komise. 16 K.

Statistická kommisse pražská uveřejnila výsledky sčítání lidu z 31. prosince r. 1900 ve 3 svazcích. R. 1902 vyšel první díl, obsahující hlavní výsledky sčítání, r. 1906 vydán byl díl druhý, věnovaný poměrům příbytečným, a před nedávnem uveřejněn díl třetí a poslední, vztahující se k poměrům populačním. Tento třetí díl obsahuje materiál neobyčejně důležitý pro ethnografii, a proto chci mu zde věnovati pozornost.

První díl obsahoval, jak bylo řečeno, jednotlivé výsledky sčítání lidu v Praze a všech obcích předměstských. Díl právě vyšlý omezuje se z důvodů úsporných pouze na Prahu a čtyři největší předměstí: Karlín, Smíchov, Vinohrady a Žižkov, za to doplňuje se první tím, že přihlíží se v něm k jednotlivým obvodům pražských čtvrtí a předměstí. Vedle toho — a v tom je jeho hlavní význam — kombinují se v něm různé momenty: věk obyvatelstva s pohlavím a civilním stavem, rodiště s pohlavím a vyznáním, vyznání s pohlavím, věkem a civilním stavem, příslušnost obyvatelstva s pohlavím a vyznáním a posléze obcovací řeč s náboženstvím.

V první řadě poutají náš zájem zajisté národnostní poměry v Praze a na předměstích. A tu pokládám za hrubou a neodpustitelnou chybu, že národnostním poměrům byla věnována právě pozornost nejmenší. Kdežto vyznání bylo kombinováno s tolika různými momenty, podává se nám pouze kombinace obcovací řeči s náboženstvím; a přece stále osou, kolem níž se točí celý náš veřejný život, jest otázka národnostní. Schází tu naprosto tolik důležité členění obou národností podle věku, podle pohlaví a civilního stavu. Právě kombinace obcovací řeči se stářím mohla, jak ukáži, poskytnouti velice účinnou zbraň proti tvrzením Rauchbergovým.

Naprosto jest dále pominuto povolání obyvatelstva, tedy vedle národnosti jeden z nejdůležitějších populačních momentů. Jest velice toho litovati, že městská statistická kancelář nedala pobočni kanceláři, které bylo uloženo zpracování poměrů populačních, dosti času a sil k provedení celého programu. Tak jeví se nám třetí díl jako dílo kusé a neúplné, jemuž právě ty nejdůležitější partie scházejí.

Než i to, co podáno, nevyhovuje úplně. Vadí mi, že Praha s předměstími byla osamocena a pozorována bez zřetele k ostatnímu království. Nedostatek ten zvláště mi byl nápadný při rozbírání rodinného stavu obyvatelstva a jeho vývoje od r. 1880, resp. 1869. Byl jistě dobře formulován zákon, že zámožné obyvatelstvo tlačí se dovnitř Prahy, a chudé že jest vytlačováno na periferie. Tohoto zákona bylo také použito k výkladu posunů v zastoupení svobodných, resp. ženatých a vdaných osob. Stoupání počtu ženatých mužů na Vyšehradě, v Holešovicích-Bubnech, Libni, na Žižkově a Smíchově způsobováno jest prý hromaděním chudších vrstev obyvatelstva, které dříve uzavírají sňatek než kruhy zámožné. Ale není možno říci, že v těch čtvrtích jest vytlačováno zámožnější obyvatelstvo chudším, naopak na několika místech bylo konstatováno, že poslední dobou v Holešovicích (na Letné) usazují se zámožnější třídy obyvatelstva. A přece v posledním desítiletí zvýšení kvoty ženatých mužů i tam! Odkud to? Onen zákon tedy nám zjevu toho nevyloží. Autor rozboru nevšiml si jiného, neméně nápadného zjevu, že v uvedených čtvrtích a předměstích s chudším obyvatelstvem ve všech byl počet ženatých mužů (a vdaných žen) r. 1890 poměrně značně nižší než 1880 a že r. 1900 nastalo opět stoupnutí kvoty ženatých (a vdaných). Známo pak jest, že v celém království klesl poměrně počet sňatků v letech 1881—1890, v následujícím desítiletí pak opět stoupl. Spojíme-li tento fakt s tím, že v období 1891—1900 se zahraniční vystěhování značně umenšilo proti době předchozí, což jest očividným důkazem zlepšených poměrů hospodářských, vidíme zřetelně, že v době hospodářského rozkvětu počet sňatků roste, za hospodářské depresse se umenšuje, a nebudeme se rozpakovati prohlásiti, že účinek tohoto zákona jest patrný i v Praze a v předměstích. Klesnutí kvoty ženatých (a vdaných) ve vnitřních čtvrtích pražských a na Vinohradech (poněkud i v Karlíně) vysvětlíme si pak ovšem podle onoho zákona o vytlačování chudšího obyvatelstva zámožnějším.

Málo prohloubené zpracování dat, jež zde jsou podána, vidím také při věkovém složení jednotlivých konfessí. Sociálním a národnostním složením stojí si zajisté nejblíže katolíci a evangelíci helvetského vyznání. Proto také bylo konstatováno, že ročníky do 10 let, kdy totiž ještě nepůsobí tak rušivě immigrace, jsou u obou konfessí přibližně stejně silné. A přece mohl býti konstatován velice nápadný zjev: ve čtvrtích spíše dělnických (Josefově, Holešovicích-Bubnech, Libni, na Žižkově) jsou tato léta zastoupena u evangelíků reform. mnohem slaběji než u katolíků, ve čtvrtích ostatních, tedy zámožnějších, naopak silněji. Myslím, že k objasnění tohoto zjevu vedlo by nás pozorování náboženství v rodinách, kde jeden z manželů je katolík, a jeden evangelík. Tímto šetřením vysvětlila by se asi leckterá jiná záhada, jako na př. slabé zastoupení evang. děvčat v stáří do 10 r. na Smíchově. Šetření v tomto směru pokládal bych za zvlášť důležité pro zjištění vnitřní síly určité konfesse, která ve smíšených rodinách na výchově dítek jest nejvíce patrna.

Nejvíce každého upoutá oddíl IX., věnovaný polemice s Rauchbergem, a přece ani ten nás neuspokojí úplně. Rauchberg, jak známo, bral v pochyb-

nost správnost výsledků posledního sčítání lidu v Praze (nikoli v předměstích), při němž byl zjištěn značný absolutní úbytek Němců a chtěl hlavně na základě dat o znalosti řečí školních dětí dokázati, že počet Němců v Praze jest mnohem vyšší, než jak byl zjištěn, že vůbec Němců jest v Praze absolutně tolik jako r. 1880. Tvrzení Rauchbergova hravě jsou vyvrácena poukazem na židy, kteří při posledním sčítání již většinou přihlásili se k obcovací řeči české, a pečlivým srovnáním vzrůstu a úbytku židů s obcovací řečí českou a německou od r. 1890, a důkazem, že počínání Rauchbergovo, který z dvojjazyčných dětí připisuje tři pětiny Němcům, jest nejen úplně libovolné, nýbrž i naprosto nesprávné. Nicméně vyvrácení Rauchbergovy these mohlo býti ještě účinnější a mohlo se státi právě školskou statistikou. Koncedujme Rauchbergovi, že z dvojjazyčných dětí jsou tři pětiny německých; pak bylo r. 1890 německých dětí v Praze 4331 (1279 jednojazyčných a 3052 dvojjazyčných), r. 1900 jen 3621 (1435 + 2186), ubylo tedy německých dětí za desítiletí plných 16·4%, a úbytek byl ještě větší, uvážíme-li, že dvojjazyčné děti rekrutují se nejvíce z dětí židovských, a židé přikloňují se k Čechům. Školská statistika právě potvrzuje výsledky sčítání lidu a dokazuje, že Němci v Praze jsou na nezadržitelném ústupu i absolutním, tedy pravý opak toho, co tvrdí Rauchberg. A ještě jedním způsobem lze dokázati, že Němců ubylo a bude ubývati dále, a to věkovým členěním pražského obyvatelstva podle národnosti, jak je zpracovala ústřední statistická kommisse. Z 1000 pražských Němců jest 292 mladších 20 let, a 312 starších 40 let, z 1000 Čechů však jest 369 mladších 20 let a jen 262 mají vyšší stáří než 40 let. Generace německé čím jsou mladší, tím jsou slabší, pražští Němci jsou tedy odsouzeni k nenáhlému vymírání, poněvadž slabý dorost není nahrazován přistěhováním, jež z německých krajů jest minimální, a na germanisování nyní již v Praze není pomyšlení.

Za to velice účinně zakončena jest polemika poukazem, že k stížnostem na nesprávnosti sčítání lidu v Praze nejméně jest legitimován prof. Rauchberg, jenž sám chtěl sesilovati německou državu v Praze svými dvěma českými služkami. Objevuje se, že německým učencům z Čech — a Rauchberg patří mezi nejbystřejší — věda stala se služkou politiky, jako kdysi ve středověku filosofie byla ancilla theologiae. *Ant. Boháč.*

Daniele Sinapiuse: **Neoforum Latinoslovenicum.** Tisk z r. 1678. Nově vydali J. V. Novák a V. Flajšhans. V Praze. Nákladem České Akademie 1908. Str. VI + 80.

Nové toto vydání nadmíru vzácné tištěné sbírky přísloví slovenského učitele a literata Daniela Horčičky-Sinapia jest nemálo vítaným příspěvkem k československé lidovědě. Převážná část přísloví a pořekadel není sice ryze domácí, lidová, než podle vyšetření prof. Flajšhanse jest přejata aneb aspoň zpracována podle polské sbírky přísloví Knapského z r. 1632, a skutečně domácích, slovenských jest ze všech 534 čísel jistotně 84, snad na 200. Nenepatrný počet možno považovati více méně za vlastní výtvory Sinapiovy. Velice málo přísloví jest původu českého. Vydavatelé neobmezili se na pouhý přetisk originalu velmi vzácného — známý jest jediný výtisk, který chová prof. Jaroslav Vlček — než péčí V. Flajšhanse byl opatřen náležitým aparatem vědeckým, pečlivým komentářem. V tomto uvádí se u každého jednotlivého čísla jeho pramen, zvláště bylo-li převzato ze sbírky Knapského, je-li domácí, slovenské, bylo-li sběratelem samým složeno a j. Zhusta se připomíná, kde se ještě připomíná zvláště v českých a jiných sbírkách

přísloví, aneb porůznu v staročeských památkách. A takto zásluhou V. Flajšhanse dostalo se nám první všem požadavkům vyhovující sbírky paroemiologické. Ovšem možno připomínati, že mohlo ještě více se přihlížeti na př. na sbírku Komenského, ku př. u č. 11: Kom. 1830, č. 12a Kom. 1832, č. 19b Kom. 1129, č. 25a Kom. 1417, č. 63a Kom. 952, č. 64b Kom. 489, č. 84a Kom. 2155, č. 84c Kom. 836, č. 88 Kom. 420, č. 101a Kom. 288, č. 101c Kom. 1140, č. 108a Kom. 374, č. 114a Kom. 1432, č. 124a Kom. 1826, č. 125a Kom. 1448, č. 141c Kom. 648, č. 147 Kom. 683, č. 168 Kom. 1870, č. 194 Kom. 1436, č. 204a Kom. 1800, č. 211a Kom. 702, č. 226 Kom. 1302, č. 229a Kom. 424, č. 245a Kom. 754 (ostatně Sinapiovo „Hněv bezsilný ne jest silný" jest také blízko latin. „vana est sine viribus ira") a j. Myslíme, že se větší měrou mohlo a mělo přihlížeti k německým sbírkám, zvláště starším, a to by bylo bývalo důležitější, než odkazovati na přísloví maďarská při sbírce, kterou sestavil tento Slovák v zemi polské, a tu ji vydal v pátém roce svého pobytu na polské půdě. — Přísloví č. 156 „Jeden hledí do lys'e druhý do Rysa" možno zajisté jen z pol. vyložiti; myslím, že bylo původně pol. d o b y ś a — d o r y ś a, totiž byś = byk, ryś = vůl (srov. Slownik gwar polskich V., 81). Taktéž asi č. 118c „Spadla mu hrjanka do popela", h r j a n k a = pol. g r z a n k a, „suszony w piecu kawalek chleba", připomenuté v poznámce pol. přísloví „spadlo mu z grzanki" má již další přenesený smysl, vynecháno tu slovo „maslo", a pak znamená to „zawiodla go nadzieja", „wymknęła mu się korzyść" a p.

V připojeném ukazateli (str. 72—80) sestavena jsou všecka přísloví, seřazena abecedně podle hesla, nejdůležitějšího v přísloví slova, tak vůbec se nyní sbírky paroemiologické pořádají. Tímto ukazatelem posloužil V. Flajšhans velice příštím studiím a zasloužil si plný vděk všech, kdož se blíže tímto odvětvím lidových tradic obírají. *jpa.*

České národní písně a tance. Sebral prof. Č. H o l a s. Díl I. Písně duchovní. Klatovsko a Domažlicko. VIII + 218 str. Díl II. Pošumaví. (Prácheňsko.) 199 str. Nákladem B. Kočího. V Praze 1908.

Kdo se o sbírání ethnografického materiálu sám pokusil, dovede jistě oceniti podivuhodnou píli a vytrvalost sběratelovu. Ale právě proto, že sbírka prof. Hol. jest tak významná, třeba připomenouti, čeho v ní postrádáme a čím by vědecká úroveň její mohla býti zvýšena.

Co se zásad vydavatelských týče, následoval prof. Holas Erbena.*) Avšak nelze popříti, že od let čtyřicátých a padesátých, min. stol., kdy Erbenovy sbírky vznikly, studium písní lidových značně pokročilo. Sběratel naší doby, který zapisuje písně přímo z úst lidu, má úkol mnohem složitější, než před padesáti lety, kdy ve studiu písně lidové převládaly tendence aesthetické a mythologické.

Dnes jest píseň lidová především důležitým dokumentem literárněhistorickým a psychologickým. Proto musí míti vydavatel na paměti, že jeho úkolem není jen sebrati texty s nápěvy, nýbrž podati pokud možno přesné zprávy o — zpěvácích. A těch postrádáme ve sbírce prof. Hol. Pan sběratel se sice na četných místech zmiňuje o tom, že mu zpěvák něco vy-

*) Seznam variantů ze sbírek čes. mor. a slovenských jest všude připojen. Zdá se mi, že srovnávání s materiálem v Českém Lidu nebylo prováděno důsledně. Všiml jsem si při četbě, že na př. ve svazku II., str. 146, č. 253 není podotčeno, že pro píseň „Má milá" atd. máme var. Č. L. II., 592 (31). Mezi varianty uvedenými ve sv. II., k čís. 32, mělo býti připojeno: Č. L. III. 508 (13).

pravoval a pod.*); při tom udává tu a tam věk, ale nikdy jméno, stav atd. Výpovědi zpěváků nejsou (vyjímaje str. 107 čís. 150) zapsány jazykem lidovým. A přece by bylo tak důležito, kdyby se byl autor v úvodě zmínil o tom, kdo zpívá, kdy se zpívá, jaké písně zpívají dívky, ke kterým stavům patří zpěváci, zpívá-li dosud zemědělské dělnictvo atd. Při každé písni bylo třeba oznámiti, kdo ji zpíval a připojiti stručná bibliografická data o zpěvákovi. Připouštím, že by tím práce sběratelská byla značně vzrostla, ale považme jen, jak cenných dat bychom byli získali. Neboť k hlubšímu poznání lidové poesie nezbytně nutno znáti pěvce, jejich „erudici básnickou" atd.

Po této stránce mohou býti vzorem ruské sbírky od Hilferdingovy znamenité publikace počínaje do novější sbírky bylin A. Grigorjeva, sebrané v l. 1899, 1900, 1901 v archangelské gubernii.**)

Před každým oddílem (jeho sbírka jest sestavena dle vesnic) má stručný popis krajiny a krátké vylíčení sociálních poměrů obyvatelstva. Před každou písní podává životopis zpěvákův. Jak tím oživne sbírka! Rybáři, řemeslníci, калѣки перехожіе stojí před námi. Víme, čím se živí, kde se naučili zpívati, kam putovali atd. —

Připojuji několik poznámek o písních. Epických jest jen 10. (Čís. 42 bych nezařadil mezi epické.***)

Jest tu (čís. 33) známá ballada o Heřmanovi, jejíž text se dle poznámky sběratelovy shoduje s versí Erbenovou; dále (čís. 37) píseň o záletném tovaryši, který miloval mlynářku a byl od mlynáře sťat. Jiný variant této písně (čís. 38) jest odchylný od textů u Erbena, Sušila a Bartoše — nekončí totiž tragicky.

Látku o vražednici dítěte obsahuje čís. 40 (upozorňuji na metrum ve verších: „Po břehu Dunaje chodila" atd.; objevuje se jen v balladách staršího typu).

Motiv o mluvícím nástroji máme v čís. 32. O této látce studované R. Köhlerem, zmínil jsem se v NVČ. 1908, str. 38 n. a poznamenal tam, že v naší epice lidové není tohoto motivu. Ostatně text zapsaný prof. Holasem není epickou písní v pravém slova smyslu. Jest to prosaické vypravování s vloženými verši. Matka poslala dcery na jahody; mladší natrhala více, starší ji zabila a pochovala pod stromečkem. Forman, který jel kolem, uřízl si píšťalku a když zapískal, ozvala se slova:

Můj zlatý formánku,
sestra mě zabila,
červené jahůdky
z plinčičky vybrala,
(v lese pod zelenou)
tam mě zahrabala.

Píšťalka prozradí zločin. Rodiče vyhrabali mrtvolu. Dle pozn. sběratelovy nevěděla zpěvačka, co se stalo se starší sestrou. Text Holasův jes zajímavý; ukazuje totiž, že patrně i v české epice lidové existovala píseň o zabité sestře; z této ballady zůstal jen popěvek, jenž zní z píšťalky a k tomu

*) Str. 12 čís. 3; s. 17 č. 10; 19 č. 13; 38 č. 35; 39 č. 36; 119 č. 169; 153 čís. 231; 160 čís. 245; 169 čís. 258; 173 čís. 264; 210 čís. 341 a j.

**) Архангельскія былины и истор. пѣс. Собр. А. Д. Григорьевымъ. T. I. Москва 1904.

***) Jest to — jak p. sběratel připomíná — umělá skladba. Opěvuje v lyrických strofách Strážov na Šumavě, který má býti stráží proti vlivu cizoty.

jako výklad připojeno vypravování prosaické. P. sběratel nezapsal bohužel přesně textu. Tím prosaická část velmi utrpěla — i aestheticky. Autor chtěl patrně napodobiti ve vypravování sloh pohádek. Jest sice pravda, že v pohádkách zhusta bývá sloveso na prvním místě, ale opakují-li se věty jako: „Divil se forman takové písničce“ a pod. příliš často, působí to únavně. Tak jistě nevypravovala zpěvačka.

K „legendárním balladám“ patří čís. 35. Chudá vdova měla 3 malé dítky. Přišla k švakrové prosit o chleba. Ta ji odbyla. Nešťastná matka dvě dítky oběsila, třetí se vyprosilo. Když se sedlák vrátil domů, a ukrojil chléb, vytryskla z něho krev. Žena se přiznala, že vyhnala švakrovou. Muž popadl chléb a běžel do lesa. Dával jim skývu do úst, „jsou-li v nich ještě dušičky“. Dítky byly ještě na živu. Ani matka nebyla ještě mrtva:

„(Svatá Maří Majdalena)
zdržovala mně ramena,
abych se neoběsila.“

Zázračné zachránění vylíčeno v písni čís. 36. Děvčátko hledalo pro nemocnou matku kořínky. Jakýsi stařeček podal dítěti kousek chleba. Děvče se vrátilo domů; matka okusivši chleba hned se uzdravila. (Obdobný motiv: Kurelac, Jačke 466.)

Ve sbírce lidových písní z Klatovska a Domažlicka hledáme přirozeně též zmínky o Kozinovi. Dle ústního podání zpíval si Kozina v žaláři a cestou na popraviště píseň, již sám složil. Po dlouhém pátrání podařilo se sběrateli nalézti tuto píseň. Shledal, že to jest píseň kramářská. Člověk (Kozina není vůbec jmenován) loučí se se světem. Lidová tradice připisovala píseň Kozinovi. Ostatně jest možná, že některý podnikavý prodavač sám onu píseň prohlásil za dílo Kozinovo, aby jí dodal zajímavosti. Existuje prý ještě jiná kramářská píseň o Kozinovi, vypisující obšírně jeho osudy; pan sběratel zná ji jen z doslechu. V lidu žijí také prosaické tradice o Kozinovi. Ale vlastní příčina jeho smrti upadla v zapomenutí. Výmluvný tribun lidu, hrdina pochmurného socialního dramatu, změnil se v mlhavého, skoro pohádkového reka-milence: Lomikar měl krásnou dceru, jež si zamilovala Kozinu, a proto ztratil mladý sedlák život. Teprve Jiráskův román a hromadné návštěvy Chodů v Praze přispěly k oživení památky Kozinovy. —

Nejhojněji jsou ve sbírce Holasově zastoupeny lyrické písně milostné (str. 44—124). Musím upustiti v tomto referátu od podrobného rozboru, ač na př. srovnání některých krátkých lyrických popěvků se „Schnadahüpfel“ německého Pošumaví by bylo zajímavé.*)

Následují písně žertovné a satyrické (str. 124—132), vojenské (—144), svatební (—157), koledy (—166), písně pijácké (—171), tance a písně taneční (172—194) a písně o sedlácích, ovčácích, řemeslnících atd. (195—209).

Tu a tam objevují se v písních starobylé rysy. Na zašlé doby formanské slávy upomínají verše (str. 66, čís. 80 *b*):

Proč bysme formani
veselí nebyli,
když už máme vozy
naložený;
vozy naložený,
k Vídni obrácený,
sedni, ty Nanynko,
pojeď s námi.

(Srovn. ještě str. 202, čís. 324 a 325.)

*) P. sběratel poznamenává (str. 49), že v písních, zvaných „jukačky“, jest na Chodsku patrný vliv německého jodlování.

Také o těžké robotě jsou zmínky, na př. str. 196, čís. 313 o šafáři, který

„ráno vstává,
povolává,
na večer jako čert předržává.“

(Srovn. též str. 197, čís. 316.)

Historickou narážku máme ve verších str. 200, čís. 320:

Čekali jsme na tři sedmy (patrně 1777)
jenom až ty přijdou,
tenkrát že z nás v celém světě
svobodáci budou:

ty sedmy už uplynuly,
my jsme tu ještě zůstali,
a my tu zůstaneme,
co živi budeme.

Erben nemá této písně, ač jistě byla dosti rozšířena. Jako hoch slýchal jsem od své babičky zcela podobnou píseň. Melodii jsem zapomněl, ale text mi utkvěl v paměti:

Pořád ste nám povídali,
až tři sedmy budou,
že už potom nikdá žádný
roboty nebudou:

tři sedmy sme dočkali,
ba i taky přečkali
a přece sme ještě všichní
na robotě zustali.

Zajímavé jsou písně vojenské. Bílé kabáty se v nich ještě drží (str. 137, čís. 202 a 203); nováčka vezou v poutech do Prahy (str. 142, čís. 211). Ale již se také hlásí všeobecná branná povinnost: kdo je malý, nebojí se vojny; neodvedou ho (str. 132, čís. 193).

Písní pytláckých, které v německém Pošumaví se častěji vyskytují, není. Jsou jen písně o myslivcích a satirické popěvky o hajných (str. 205, čís. 333 a 334).

Některé písně jsou zřejmě umělé. Někde to p. sběratel sám poznamenal. Srovn. str. 43, čís. 42; 199 čís. 320, 136, čís. 201. Připojil bych ještě str. 67, čís. 81 a str. 192, čís. 304. Tato píseň zní:

1. Zelená se louka
slunce na ni svítí,
jestli pak tě ještě
jednou budu míti?

2. Jetel paličkuje,
v poli žloutnou klasy,
kdy pak budem spolu
trávit sladké časy.

3. Hlídačové bdějí,
ohně v poli hoří,
a mé srdce láskou
div že neuhoří.

4. Pasák žene z pole
v podvečerní době,
a mě láska žene,
moje milá, k tobě.

5. Až jen poutem lásky
kněz nám ruce spojí,
pak nás nerozdvojí
než muž s kosou v hrobě.

Umělý původ jest patrný. Nevím, kdo jest autorem, ale nalezl jsem ji s malými obměnami také ve sbírce „Nejlepší české humoresky“. Nákl. Hum. Listů 1870, str. 41 v humoresce „Osudný proslov“ od V. H.

Z duchovních písní, které pan sběratel nerozdělil dle krajů, nýbrž umístil všechny v čele sbírky, upozorňuji na legendární balladu o Lazarovi (str. 21, č. 17). P. sběratel poznamenává, že var. této ballady jest v Č. L. 1902, str. 12. Shledal jsem, že to není správné. Ale měl uvésti také starší varianty: Slavia II.$_1$ 136; Suš.$_2$ 19 č. (18). Obsah:

Když boháč trachtu strojil, bratr Lazar drobtů prosil. Pro Lazara, vyštvaného psy, přišli „nejstarší Serafínové". Pro boháče přišli ďáblové a vyletěli s ním oknem. Zaklepali na dvéře pekelné.

17. Otevřete, tovaryši,
nesem vám tělo i duši.

18. O tělo my nestojíme,
jen když tady duši máme.

19. Poneste pánu stolici,
nalejte vína konvici.

20. Jak se boháč vína napil,
modrej plamen z úst vypustil atd.

Uvádím tyto verše proto, poněvadž upomínají na verše z ballady o nesvěcení neděle, Erb. 1886, str. 566:

„Hoj, otevřte tovaryši!
vezu vám tělo i s duší!
Postavte panně stolici,
nalejte vína sklenici!"
— — — — — — — — — —
Druhou sklenici vypila,
hned plamen z huby pustila. atd.

Z tohoto stručného přehledu jest tuším patrno, jak bohatý materiál obsahuje první svazek Holasovy sbírky. Od dob Erbenových první rozsáhlá sbírka č e s k ý c h písní. Jen ještě více zpráv o „nositelích lidového zpěvu" tak, abychom měli před sebou jasný obraz života a vzdělání pěvcova a aspoň stručné zprávy o sociálních poměrech jeho rodné krajiny.

Autor slíbil (v předmluvě k I. dílu, str. IV. a v Nár. Obzoru ze dne 10. října 1908), že o svých sběratelských zkušenostech zmíní se obšírněji. Snad by se to mohlo státi v předmluvách k jednotlivým dílům, ale tam zároveň (nebo při jednotlivých písních) měly by býti biografie význačných zpěváků.

Ještě malou poznámku.

Ve vývoji lidového zpěvu lze pozorovati obdobný zjev jako v nářečí. Místo tvarů dialektických rozšiřuje se vlivem školy a měst směs spisovného jazyka a řeči městské. A právě tak ustupují písně lidové umělým a nebo skladbám poloučených básníků. I tomu by sběratelé měli věnovati pozornost.

Tak na př. by ke každému dílu sbírky Holasovy mohl býti připojen přehled písní umělých, t. j. 1. skladeb od poloučených skladatelů *) (míním

*) Srovn. posudek Hauffenův o Köhlerově sbíce Volkslieder von der Mosel und Saar (Euphorion V., 738). Jsou tam uvedeny básně Vossovy, Schillerovy, Raimundovy, Heineovy a j., jež kolovaly v lidu.

písně toho druhu, jako na př. str. 199, č. 320), a 2. básně známých spisovatelů, jež žijí v lidu.*) Tím by jednak byly tyto skladby odloučeny od vlastních písní lidových, jednak bychom získali jistě mnoho podrobností o vkusu našeho lidu.

Nebylo by ovšem nutno uváděti celé texty. U skladeb skupiny první mohl by se podati jen přehled látek s charakteristickými ukázkami a při básních známých spisovatelů stačilo by uvésti jen odchylky textové.

Tento referát byl hotov dříve, než vyšel druhý díl sbírky Holasovy, obsahující písně z Prácheňska. Ježto vydání jest upraveno dle týchž zásad jako díl I., zmíním se stručně jen o některých písních.

Epických (str. 5—13) jest zase 10. Ze známých motivů tu jsou: „Dívka bojovnice" 2 var. (čís. 6*a*, *b*); „Pán v měchu"**) (čís. 8); legendární ballada o dívce, jež tajně zabila své děti (čís. 1);***) (čís. 2) „Milá v hrobě": „Když jsem šel přes ten černý les, žaly tam tři panny oves" atd. Ptá se jich, oznamují mu, že zemřela; (č. 7*a*, *b*) „Nemocná paní a žebrák". K variantům českým bych připojil ještě: Slavia I.$_2$, str. 57—8; Sborník Mat. slov. II., 98 (č. 3). „Zabitý milý". („Náš rychtář má čtyry koně vraný, hezkou dceru, půjdeme mu za ní — tam!" Husaři přijedou na pole a oznamují, že je milý zabit.) Zajímavé jsou závěrečné verše:

7. Natrheite
té chvojky zelený,
přikrejte s ní
moje potěšení — tam!

8. Aby nad ní
vrány nekvákaly,
modré oči
pro něj neplakaly — tam!

9. Jedna vrána
přece zakvákala,
jedna panna
přece zaplakala — tam!

Tyto verše jsou v naší lidové poesii velmi oblíbeny. Srovn. Erben 1886, str. 559, čís. 47; 548, čís. 24. Suš. str. 84, čís. 89 (var.); str. 113, čís. 113; 158, čís. 158. Poněkud i Kolberg, Pieśni, str. 76, č. 6 f strofa 24; (čís. 4) „Pastevnice". (Dívka odejde s milým.) Z ostatních drobnějších upozorňuji na čís. 9 a 10. První líčí, jak uvězněného přišla navštíviti milá, a ve druhé (pololyrické) vypisuje milý smrt své dívky, jaký pohřeb jí vystrojí atd. Tyto písně jsou asi mladší, neboť u Erb. a Suš. není variantů.

Z lyrických porozuhodné jsou krátké samostatné popěvky, které se často připojují k písním, ač s obsahem naprosto nesouvisí. (Srovn. str. 56, č. 85.) U Písku, Protivína a v celém Pošumaví jmenují se „ouvratě", nebo „přes konce".

Z vojenských zmínky zasluhuje satira o úplatnosti při odvodu za časů patrimoniálních (str. 92, čís. 152). Komu pomáhá „panna Marja Křemnická" (t. j. stříbrné, v Křemnici ražené dvacetníky s obrazem p. Marie), toho felčar neodvede.†)

Ze staré knížky kostelníka v Čížové vypsal si autor známou píseň o úplatnosti panských úředníků, složenou nejmenovaným veršovcem selským z XVIII. stol. Jiný variant u J. Vlčka, Děj. české lit. II., 1, str. 131.

---

*) Pod titulem „Ze školy" připojil sběratel na str. 209—211 písně umělé, jež vlivem školy rozšířily se v lidu.

**) Pán dá se v pytli donésti do komory mlynářovy deery. Rozbor motivu podal 3. Кузеля ve sborníku Науковий Збірник присьвяченний М. Грушевському. (У. Львові 1906.) Srv. Národop. Věst. II., 93.

***) Rozbor látky od Jul. A. Javorského: Духовный стихъ о грѣшной дѣвѣ (Изборникъ Кіевскій посвященный Т. Д. Флоринскому. Кіевъ 1904.

†) Jest to patrně skladba nějakého lidového písmáka—satirika.

Starý rys zachován jest v písni str. 86, čís. 138:

U kostela stála — já jsem se dopustila,
na housličky hrála: — vítám vás slovem božím,
vítám vás do kostela, — kam já ty housle složím.

Obdobný text otiskl Holas v I. sv. své sbírky (str. 124, čís. 176) a připojil tam výklad: „Panně, která se dopustila, dány byly na záručí dřevěné kladky, zvané „housle", poněvadž tvarem svým se houslím podobaly („housle" ty byly v hrdle sešroubovány), a provinilá holka za trest a výstrahu postavena na veřejném místě u kostela. (Viz Ottův Slov. N. „Housličky".)"

Z umělých uvedeny jsou ballady Erbenovy „Svatební košile" a „Vodník" s nápěvy.*) Škoda, že nebyly uvedeny textové odchylky!

Mimo to zapsal autor ještě popěvek Raisův (str. 157, čís. 272), pak píseň skládanou dle písně Kalafůnovy (Dorotko Trnková) z Tylova Strakon. Dudáka.

Od jisté mladé selky slyšel prý autor písně Hálkovy. Mělo býti uvedeno, které.

Tu a tam připojeny jsou — bohužel nesoustavně — drobnosti o zpěvácích, ale i tak jsou cenné. Na př. na str. 62, č. 96*a*, *b*. Znamenitý zpěvák zpíval při první návštěvě sběrateli variant *b*. Při druhé návštěvě však var. *a*. Když jej autor upozornil, že předešle zpíval jinak, prohlásil: „Ten nápěv já neznám, ten jsem nezpíval, to bude mýlka!"

Nebo (str. 132, čís. 226): Nápěv jedné vánoční písně „slyšela neobyčejně nadaná zpěvačka v kostele času vánočního při požehnání. Jí se tato kostelní koleda Ježíškovi tak zalíbila, že pod nápěv podložila slova světská a vytvořila dětskou ukolébavku." (Srovn. ještě str. 158, č. 274.)**)

V závěru připojuji přehled skupin v tomto svazku obsažených:

Výpravné (str. 5—13). Zvláštní (13—14). Tu uvedeny ballady Erbenovy. Milostné (14—49). Láska nešťastná (50—81). Vínek (81—86). Žert. Satira (87—91). Vojenské (92—104). Svatební (105—130). Rodinné (—140). Taneční a tance (—164). Pijácké (—172). Sedlák a selské hospodářství (—184). Stavy (—190). Poslední věci. Smrt (—193).

Pro snazší orientaci jest třeba, aby aspoň v dalších dílech byl vždy — jako u Erbena a Sušila — vedle abecedního seznamu písní připojen obsah dílu dle skupin. *Jiří Horák.*

O. J. Brummer: **Über die Bannungsorte der finnischen Zauberlieder.**, (Akademické pojednání.) Helsingsfors, 1908 8°, str. III + 153.

Víra, že jest možno nemoci lidské přenésti na zvířata nebo zaklíti na místa, odkud by neměly návratu, vyskytuje se ve všech téměř lidových literaturách a případy, jež i mezi třídami vzdělanějšími velikých měst zhusta se přiházejí, že totiž pověrám a čarám majícím moc léčivou na slovo se věří, dokazují jenom náklonnost lidstva i ve stavu nejcivilisovanějším spatřovati ve všem nepřirozeném a tajemném vliv a působení zvláštních bytostí a démonů.

*) Také z jiných částí Čech mám zprávy o Erbenových balladách v ústech lidu. Prokop Slavík, žák c. k. reálky v Praze na Novém městě, upozornil mne, že ve Starém Bydžově v létě zpívají staří lidé „Vodníka". Koll. Dr. J. Konrád sdělil se mnou, že na Dymokursku zapsal Holoubka a Vrbu (s náp.).

**) Detaily toho druhu odůvodňují tuším přání, abychom se o zpěvácích dověděli více.

Přítomná studie Brummerova přináší bohatý materiál, týkající se zaříkacích formulí finských, jimiž bytosti nemoc působící se zaklínají na určitá místa, a vztyčuje si úkolem rozřešiti na základě sebraného materiálu tři důležité otázky: 1. Na která místa finský zaklínač zahání nemoci a zlo, 2. zjistiti, pokud místa ta jsou typická pro finská zaříkadla a pokud vnesena byla vlivem literatur cizích, a 3. osvětliti působení lidové fantasie na volbu míst zakletí a na vývoj zaklínadel. Při řešení svého úkolu autor obírá se dle historicko-geografické methody Julia Krohna nejprve zaklínadly západofinskými (na str. 4—38) a pak východofinskými, k nimž pojí též ingermanlandské, rusko-karelské a estonské varianty (na str. 38—101). K tomu připojuje kapitolu „o vzájemném vztahu estonských a finských zaříkadel“ (str. 101 až 106) a „o vzájemném poměru zaříkadel finských a ruských“ (str. 106—111). Táž methoda zachována jest i v druhé části při roztřídění sneseného materiálu. Nejprve uvedeny jsou varianty západofinské (str. 1—15), pak východofinské (str. 6—103), dále wermlandské (str. 104—108), rusko-karelské (str. 109—127), ingermanlandské (str. 128—136) a konečně estonské (str. 137—141). Na konec (str. 143—153) připojen jest bohatý seznam pramenů, z nichž autor při sestavování materiálu čerpal.

Místa, na něž se nemoc a příčina její zaklíná, jsou všeobecně místa divokého vzhledu, pustá a osamělá, aby nemoc nemohla odtud uniknouti a zachvátiti snad jiný předmět ve svou moc. Ve formulích finských zřejmě zaklínání se děje na místa, „kde ani měsíc ani slunce nesvítí, kam ptáci ani vzduch nedoletují, kde ani vrabci neposkakují ani sýkory nepokřikují“. „Tam neozve se zvoneček na krku dobytka ani zakokrhání kohouta, tam nevstoupí kopyto skotu, tam nezabloudí hříbě koňské.“ Pochopitelno jest, že místy takovými jsou v představě finských zaklínačů rozlehlé plochy močálů laponských, vodopád Rutja atp. Autor vzhledem k místům, na něž zaklínání se děje, dělí jednotlivé třídy zaklínadel na několik skupin. Nejobyčejnější západofinská místa zakletí jsou vedle Laponska a Rutje peklo, moře, voda, kameny, vrchy, skály, země, pak též i strom, dřevo, vzduch a oheň. Místa ta, kromě Laponska a Rutje, jsou všeobecně evropská a autor usuzuje, že vzorem zaklínadel západofinských na místa ta byla zaříkadla germánská, jichž prostředníky pro Finsko vidí autor v zaklínadlech skandinavských. Ve východofinských zaříkadlech vedle podobných západofinským přistupuje nová skupina (skup. 5.), vzniklá ze zaklínadel válečnických: „na velké pole válečné, na bojiště mužů, před velké ústí pušky, do jícnu železných děl“ atp. Skupinu tu charakterisuje autor jako čistě východofinskou. Rovněž skupinu 13. zaklínání ve zvířata — ryby a ptáky, autor přisuzuje domácímu původu, třebaže pozdějšímu, ježto v norvéžských a švédských zaříkadlech zaklínání ve zvířata se nevyskytuje. Velikou část případů sporných vysvětluje autor analogií lidové fantasie, na př. východofinské epitheton „pestrý“ (kirjavan) při zaklínání „do pestrého kostela“ analogií dle formule „do pestrého kamene“. Nebo do „tlamy“ (kitaan) kostela dle zaklínadel „do tlamy medvěda nebo vlka“ atp. U estonských zaklínadel autor konstatuje, že jsou u porovnání s ostatní lidovou poesií počtu skrovnějšího, že formou nerovnají se finským, a že i vývojem svým ukazují na vzory germánsko-lotyšské. V poměru pak zaklínadel finských a ruských autor na základě ruských sbírek od Majkova a Vinogradova kvituje sice shody mezi ruskými a finskými zaklínadly, ale omlouvá je parallelami v něm. literaturách. Bylo by si přáti, aby jasněji rozřešena byla otázka popisných atributů, které jako v ruských zaklínadlech objevují se i ve finských: tmavé, černé, suché, modré moře, žlutá země, modré kameny atp.

Celkem dlužno tuto knihu uvítati jak pro bohatý materiál, methodicky sestavený, tak neméně i pro kritický rozhled po literaturách evropských, zvláště germánských, jež autor při srovnání případně aplikuje na případy finské. *Ota Dubský.*

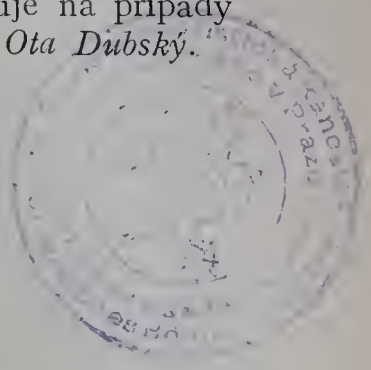

BIBLIOGRAFIE.

Za rok 1905—1908 (srv. IV., 16—21).

Lidová medicina. (v. I, 154—155).

Northcote W. Thomas, Crystal Gazing, its History and Practice, with a Discussion of the Evidence for Telephatic Scrying. Londres 1905.
Ref. Rev. d. trad. pop. XXI., 157.
Precious Stones for Curative Wear and their Remedial Uses; likewise the Nobler Metals. By W. T. Fernie, M. D. Bristol, John Wright Co. 1907, pp. XVIII. + 486. Rec. Folk-Lore XIX., 364—366.
Baas Karl, Dr. Prof., Gesundheitspflege im mittelalterlichen Freiburg im Breisgau. I., II. Alemannia (33.) N. F. 6. Bd. 25 násl., 104 násl.
Obsah: I. Allgemeine Anlage der Stadt in gesundheitlicher Hinsicht. II. Ärzte, Wundärzte, Apotheker und sonstiges Heilpersonal. III. Heil- und Pflegeanstalten.
*Dr. O. v. Hovorka, Fraisen und andere Krankheiten im Lichte der vergleichenden Volksmedizin. Zft. f. oesterr. Volkskunde XIII., 116—122.
*Dr. Dan. M'Kenzie, Children and Wells. Folk-Lore XVIII., 253—282.
Albert Hellwig, Ein eigenartiger Diebsaberglaube in Europa und Asien; Appetitliche Zaubertränke; Der böse Blick als Mordmotiv; das Ameisenbad als Heilmittel; Regenwurmmedicin; Erbschlüssel und siebentes Buch Mosis. Tirages à part de l'Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik 1907. Rec. Rev. des Et. Ethnogr. et Sociol. 1908, 180.
H. de Kerbeuzec, L. Morin, Leo Desaivre, Médecine superstitieuse. R. d. trad. pop. XXI., 57, 404, XXII., 29—30, 225—6, XXIII., 268—9. 338—341, 458. XCV.: Proti vzteklině. XCVI., XCVII.: O léčení skrofulosy. XCVIII.: O vzteklině. XCIX.: O léčení popálenin. C.: Čaroděj a mor dobytčí. CI.: O svíčkách, které pomáhají odkrývati v noci pod sněhem léčivé byliny. XCIII.: Štěnice jako prostředek proti ochrnutí jazyku. (Les cloportes et la paralysie.)
P. Laurent, Légendes et superstitions préhistoriques. ib. XXI., 455.
CLX.: Une pierre à frictions en 1832. (Kámen před kostelem ležící uzdravuje hluchotu.) CLXI.: Les oeufs et le mégalithe. Zvyk rozbijeti vejce na tvrdo o skálu čertovu. (La Hotte du Diable.)
*Dr. J. Matiegka, Provolání k sbírání materiálu o lidovém léčení. Národop. Věstník I., 155—156.
*Léčení lidové. ib. I., 61.
Čím se lidé léčili. Národní Listy 1906, 8. srpna.
A. Hellwig, Das Einpflöcken von Krankheiten. (Zvl. ot. z Globusu.)
*Dr. H. Magnus, Die plastische Auffassung der Gebärmutter in der Volksmedizin. Mitt. d. schles. Gesell. f. Volkskunde XV., 49—67.
Georg Sticker, Volkssagen als Quellen für die Seuchenlehre. Zft. f. vergl. Lit.-Gesch. XVI., 387—397.
*Alfred Wiedemann, Prof. Dr., Mumie als Heilmittel. Zeitschrift d. Ver. f. Rhein. u. Westf. Volkskunde III., 1—38, též Sep. Bonn, Alterfeld 1906, 8°, 38.
*O. J. Novotný, Kdy se koření sbírá. Č. Lid, XV., 471.
*Jan Hojsák, Bludné koření. ib. XVI., 396.
*J. Bačovský, Zažehnávání rozmanitých neduhů lidských a dobytčích na Přibyslavsku. (Nátka — Oustřele — Újmy — Psotník — Ouroky dobytčí.) Čásl. Kraj I., 148—149.
*Jan Kluh, Něco z lidového léčení na Čáslavsku. ib. II., 7.
*J. P. Kučera, Lidové léčení na Veletínsku na Moravě. Č. Lid XVI., 367.

*L. V. Lábek, Lidové lékařství. ib. XVI., 332.
*Dr. Č. Zíbrt, Mech z oběšencovy lebky (užíván jako lék). ib. XVI., 361.
*Č. Zíbrt, Když dítě pláče celou noc. (Návod staročeský na odpomoc.) ib. XV., 396.
*F. Velc, Lidské sádlo lékem. ib. XVI., 480.
*Člověčí sádlo lékem. Věstník Poděbradska IX., 187.
*R. Eder, Volkstümliche Überlieferungen aus Nordböhmen. II. Volksmedizin. Ztft. f. oesterr. Volkskunde XIII., 130—139.
*Štefan Mišík, L'upśćik (ligusticum levisticum) lék proti jedu hadímu. Čas. mus. slovenskej spol. X., 10.
*Dr. Ján Petrikovich, L'udová liečba v Turci. Sborník mus. slov. spol. IX., 71—73.
*MUDr. Ján Petrikovich, Železným klincom prehlobená (preklincovaná) člověčia lebka. Časopis Mus. Slov. Spol. IX., 33—36.
*Domjace lěkarśke srědki. Z rukopisa † M. Rostoka za ćičś přihatował Karl Wyrgač, Sorabičan. Čas. M. Serbskeje LIX., 126—136.
*Witowt, Leki ludowe (pow. Radzynskiego). Lud XII., 264—268.
*Podobieństwa z dziedziny lecznictwa ludowego. ib. XIII., 161.
Н. Ѳ. Высоцкій, Лихорадка, ея происхожденіе, причины и способы лѣченія, по народнымъ воззрѣніямъ. Изв. Общ. Археол., Ист. и Этногр. при И. Казан. Универс. XXIII., seš. 4, 249—273.
Ref. Жив. Стар. XVI., odd. 3, str. 58—59.
*В. Костко, Цѣлебныя деревья въ Бѣлоруссіи. Жив. Стар. XV., отд. 5, 56.
Friedr. St. Krauss, Die Mittel zur Verhinderung des Beischlafes. Anthropophyteia III., 247—253.
*Mijo Žuljić, Narodna medicina u Varešu (Bosna). Zbornik za nar. život j. Slav. XI., 218—276.
*Mijo, Biljan, Snaga nekih trava. ib. XII., 154—6, XIII., 308—9.
*Тома А. Братић, Народно лијечење. Из времена једне љекаруше из 1843 године. Гласник зем. муз. у Босни и Херцег. XX., 343—362.
Вероване, Гатање, Лечење. Здравље, лекарске науке о здрављу и болести. II., 22 až 25, 53—56, 86—88, 118—121, 149—151, 182—185, 214—216, 246—248, 277 až 279, 311—313, 342—344, 375—376.
Др. Т. Р. Ђ. Медицина у Србији првих година владе кнеза Милоша. Грађа за нашу културну историју. Београд 1908, str. 31. (Прештампано из „Српског Архива за Целокупно Лекарство".)
Д-ръ С. Ватевъ, Др. С. Петковъ, С. Стомболовъ, Г. Болѣшановъ, Материяли по народната медицина въ България, str. 68. Сборникъ за нар. умотвор., науки и книжнина XXI.
I. Отъ разни мѣста (1—29). Обичаи и повѣрия. Лѣкуване болести на цѣлото тѣло. Заразителни и остри болести. Мозъчни, нервни и душевни болести. Болести въ устата и гърлото. Болести на гръднитѣ органи. Болести на коремнитѣ органи. Болести у дѣцата. Болести у женитѣ. Хирургия. Очни, ушни, кожни болести и паразити. Хигиена и огледване болни. II. Отъ Ловечъ (29—35). Зачатие, раждане, бабуване. Оризване и оризници. Самодиви. Разни. III. Отъ Берковско (35—41). Зачатие и раждане съ бабуване. Прѣдизвикване, менструация. Прѣдпазване отъ зачатие. Заболѣване и лѣкуване на дѣца. IV. Отъ Берковско (41—62). Вѣрвания. Празднични обичаи. Лѣкуване на разни болести. Лѣковити билки. V. Отъ Горно-Орѣховско околия (63—68). Лѣкове. Хигиена. Раждане. Баяния.
А. Ив. Явашевъ, Прыносъ къмъ българската народна ботаническа медицина str. 62. ib. XXI.
*Etwas folkloristisches über den „Wadenkrampf". Mitt. f. sächs. Vkunde IV., 32.
*Heilmittel gegen die sg. Rose. Ztft. d. V. f. rhein. u. westfäl. Vkunde III., 301—302.
*Marie Andree-Eysn, Kirchenstaub heilt Wunden. Ztft. d. V. f. Vkunde XVI., 320—322.
Johann Haudeck, Volksheilmittel. Deutsche Arbeit VI., 28—32.
*Mieser Kräuter- und Arzneibuch. Herausgeg. v. Georg Schmidt. (Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde. B. V., 3.) Prag 1905.
Lit. Bl. für germ. und rom. Phil. XXVIII., 150. Lit. Beilage z. d. Mitt. d. V. f. Geschichte d. Deutschen in Böhmen XLV., 20—21. — Čes. Lid XV., 206.
A. Paudler, Gegen Zahnschmerzen. Mitteil. d. Nordböhm. Excursionsclub XXVIII., 354—369.

Dr. Michael Urban, Zur altvolkstümlichen Therapie der Lungentuberkulose. Praha 1906. Str. 12.
Ref. Mitteil. f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen XLIV., 90. (Litter. Beilage.)
*Wehrhan, Heilmittel gegen Asthma; — gegen Halskrankheiten. Ztft d. V. f. rhein. u. westfäl. Vkde IV., 232.
*—, Heilmittel gegen die sogen. Abzehrung der Kinder. ib. III., 301.
*—, Mittel gegen Epilepsie. ib. IV., 231.
*—, Volkstümliche Heilmittel gegen Gelbsucht. ib. IV., 230—231.
*Dr. Th. Witry, Kurpfuscherei im alten Churfürstentum Trier. ib. IV., 81—94.
*E. Hoffmann-Krayer, Fruchtbarkeitsriten im schweizerischen Volksbrauch. Arch. suisses d. Trad. pop. 1907, 238—269.
*Marianne Kautsch, Sympathiemittel. Ztft. f. österr. Volkskunde XIII., 110—116.
*E. Wymann, Rezepte aus Uri von 1715—1724. Archiv f. schweiz. Volksk. X., 167—172, 267—274.
Bryan H. Jones, Irish Folk-Lore form Cavan. Meath, Keiry and Limerick Folk-Lore. XIX., 315—323. Lidová medicina a j.
Em. Rongier, Maladies et Médecines à Fiji autrefois et aujourd'hui. Anthropos II., 68—79.
Eine Parallele der Schlafkrankheit bei südamerikanischen Indianern. Globus LXXXVII., č. 16, str. 291.
Der Arzneistoff Pituri oder Pidgery der Australier. ib. LXXXVII., 221.

V. **Zvyky a obyčeje** (sv. I., 217—221).

a) **Všeobecná pojednání.**

R. Hildebrand, Recht und Sitte auf den primitiveren wirtschaftlichen Kulturstufen. Jena, G. Fischer, 1907. Rec. R. d. Et. Ethnogr. et Sociol. I., 288.
Schram W., Bausteine zur Kultur- und Sittengeschichte. Brünn 1905. (162 str.). Listinný material ze XVI.—XIX. stol. Ref. Lit. Zb. 1905, 16, 538.
Westermarck, Ursprung und Entwickelung der Moralbegriffe, Bd. I., s. 632. Leipzig, Klinkhardt 1907. Ref. Zblatt f. Anthropol. XII., 329.
*Seyffert: Von der Wiege bis zum Grabe. Ein Beitrag zur Sächs. Volkskunst. Wien 1905. Ref. Archiv f. schweiz. Volksk. X., 190.
Karl Hahn, Volkskundliches aus mittelalterlichen Denkmälern. Hess. Blätter f. Vkunde VII., 119—122. (Über das Schlagen mit Ruten an Ostern. Warnung vor Besprechung durch alte Weiber. Teufelaustreibung. Traumdeutung. Wilde, Leute, Waldleute.)
*Dr. Č. Zíbrt, V. Krolmusa Slovník obyčejů, pověstí, pověr, zábav a slavností lidu českého. (Řada další). Č. Lid. XVI., 222—227; 282—285; 344—346; 390—393; 461—474.
Vyhlídal Jan, Rok na Hané. Ref. Čas. mor. musea zem. VII., 125—126 (Fr. J. Rypáček).
*Jakub Lolek, Rok v naší chalupě v minulém století. Léto. Čas. vl. muz. sp. v Olom. XXIV., 27—50.
*Iremsky, Zvyky a obyčaje v Kluknave na Spiši. Sbor. mus. slovenskej spol. XII., 145—150.
*F. V. Peřinka, Ze života lidu slezského 1792—1802 (drobné zprávy o zvycích, krojích atd.). Sel. Ar. VI., 13—16.
А. Г. Первухинъ, Изъ міра изчезающихъ обрядовъ и обычаевъ. Труды II.-аго областного Тверскаго Археологическаго съѣзда. 1903 г. Изд. Тверской Ученой Архивной Комиссіи, Тверь 1906.
В. В. Васильковъ, Народные обычаи казаковъ станицы Бекетевской. Сборникъ матер. Кавказ: XXXVI., отд. II., 80—148. Ref. Зап. Шевч. LXXXII., 235.
*Jovan Erdeljanović, Nová kniha o srbských obyčejích. N. V. Č. II., 141—144.
Станоје М. Мијатовић, Левач и Темнић, Обичаји српскога народа I. Српски Етнограф. Зборник VII., 1—169.
Поп Дена Дебељковић, Косово поле. Обичаји српскога народа I., ib. 171—332.
Поп Атанасије Петровић, Скопска Црна Гора. Обичаји српскога народа I., ib. 333—528.
Fr. Krauss, Slavische Forschungen, Abhandlungen über Glauben, Gewohnheitsrecht, Sitten, Bräuche und die Guslarenlieder der Südslaven. Leipzig, W.

Heims, 1908. Rec. Rev. des Etud. Ethnogr. et Sociol. 1908, 469. Живъ. Стар. XVII., 255 Folk Lore XIX, 503—505.

*Božićević Juraj, Narodni život u Šušńevu selu i Čakovcu. Zbornik za nar. život južnih Slav. XI., 30—107. Život u zadrugi, u porodici, prema dobi.

F. J. Bronner, Von deutscher Sitt' und Art. Munich, Max Kellerer. 1908. Rec. Rev. des Etud. Ethnogr. et Sociol. 1908, 382.

*Aloiss J o h n, Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. Praha 1905. Calve. Str. 458 + XVII. s 1 mapou. Ref. Lit. Beilage z. d. Mitt. d. V. f. Geschichte d. Deutschen in Böhmen XLV., 7—10 (Dr. Ad. Horcicka). — Ztft. d. V. f. Volkskunde XVI., 125—126. — Č. L. XV., 206. — Ztft. f. rhein. u. westfäl. Volkskunde III., 91—92 (Sartori). — Národop. Věstník I., 108—114 (F. V. Vykoukal). — Ztft. f. oesterr. Vkunde XII., 88—91 (Jos. Blau).

*Bräuche im Bezirke Stecken. (Das Gregorigehen — der Sumalaum — das Totengehen). Deutsche Volkskunde a. d. oestlichen Boehmen V., 134—140.

*Bräuche in der Arnauer Gegend. (Das Summergihn — Am Gründonnerstage — Schmeckostern), ib. 141—144.

Dr. Paul D r e c h s l e r, Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. (Schlesiens Volkstümliche Ueberlieferungen. Sammlungen und Studien der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde, herausgegeben von Th. Siebs. Bd. II.) Lipsko B. G. Teubner. Mk. 5·20. Str. XIII. + 348. Ref. Unser Egerland X., č. 1., str. 13. — Deutsche Volkskunde a. d. oestlichen Boehmen V., str. 214—216. — Oberschles. Heimat II., 117—118. — Arch. suisses d. trad. pop. X., 108.

F. J. Bronner, Von deutscher Sitt' und Art. Volkssitten und Volksbräuche in Bayern und den angrenzenden Gebieten. (Im Kreislauf des Jahres dargestellt.) Mit einen Anhang über Friedhöfe und Freskomalerei. München 1908. VIII. + 360, s. 5 M. Ref. Globus XCIII., 129.

E. Kück und H. Sohnrey, Feste und Spiele des deutschen Landvolkes. Im Auftrage des deutschen Vereines für ländliche Wohlfahrts- und Heimatspflege. 1, 298. Berlin 1909. Ref. Globus XCV., 98.

*W. T s c h i n k e l, Brauch und Volksglaube in Gottschee. Ztft. f. oesterr. Vkde. XIII., 18—23.

*Karl A d r i a n, Volksbräuche aus dem Chiemgau. (Das Brecheln.) Ztft. d. Ver. f. Vkunde. XVI., 322—323.; XVII., 321—325.

*Paul S a r t o r i, Zur Volkskunde des Regierungsbezirks Minden. III. Tage und Festzeiten des Jahres. IV. Geburt, Taufe, Kindheit, Konfirmation. Ztft. d. V. f. rhein. u. westfäl. Vkde. II., 1—31; 110—116.

*Bernhard K a h l e, Volkskundliche Nachträge. (Die freiwillig kinderlose Fraunamenstudien. — Durchs Nadelöhr kriechen. — Steinhaufen. — Bier in Eierschalen gebaut. — Redende Häupter. — Schmauserei vor der Bestattung.) Ztft. d. Ver. f. Vkunde XVI., 311—320, 414—418.

Ledien A., Contribution au traditionisme picard, baptêmes, mariages, enterrements. Extract de la conférence des Rosati Picards, faite le 15. avril 1905. 8° 43 str. Caycux-sur-Mer. Arch. suis. d. Trad. pop. 1907, 289—290.

F. Duine, Coutumes et superstitions de la Haute Bretagne. LXX. Les lutins (Skřítkové) jsou dvojí dobří a zlí. LXXI. O vánocích se přeje radost a zdraví zvířatům. LXXII. Aby stromy nesly ovoce. LXXIII. Kdy se má který květ trhati. LXXIV. Moc slunce na sv. Jana. LXXV. Tance a první máj v Saint-Briac. R. d. trad. popul. XX., 295—296.

Luigi Fumi, Usi e Costumi Lucchesi Vol i. Lucca. 1907. 8°, 224. Ref. Archivio tradiz. popul. XXIV., 95.

Чурсинъ Г. Ф. Народные обычаи и вѣрованія Кахетіи. Тифлисъ 1905. Зап. Кавк. отд. И. Рус. Геогр. Общ. XXV., 2.
Ref. Живъ. Стар. XV., отд. 3, 8. Этногр. Обозр. LXVIII., 134.

J. Bellon, Kultus und Kultur der Tochi-Neger im Spiegel ihrer Sprichwörter. Basler Missionsstudien, Bâle, Missionsbuchhandlung. Rec. Rev. des Etudes Ethnogr. et Sociol. 1908, 121.

b) V životě rodinném.

Havelock Ellis, Geschlechtstrieb und Schamgefühl. Autoris. Übersetzung mit Unterstützung von Dr. med. M. Kötscher, besorgt von J. E. Kötscher. Dritte, erweiterte und umgearbeitete Auflage. Würzburg, A. Stuber 1907. Ref. Zblatt. f. Anthrop. XII., 330.

J. Müller, Das sexuelle Leben der Naturvölker. Geschichte des sexuellen Lebens der Menschheit. III. verm. Aufl. 79 S. Leipzig, Göschen 1906. Ref. Zentralbl. f. Anthropol XII., 13—14.
Otto Stoll, Das Geschlechtsleben in der Völkerpsychologie. 8°. XIV.+1020 s. Leipzig, Veit & Co. 1908. Ref. Zentralbl. f. Anthropol. XIII., 205.
William J. Thomas, Sex and Society, Studies in the social psychology of sex. Chicago, The University Press. Rec. Rev. des Etudes Ethnogr. et Sociol. 1908, 59.
*A. E. Crawley, Exogamy and the mating of cousins. Anthropol Essays pren to Edw. Burnett Tylor 51—64.
*N. W. Thomas, The origin of Exogamy. ib. 343—354. Rec. Zentralbl. f. Anthropol. XIII., 203.
H. Bab, Geschlechtsleben, Geburt und Missgeburt in der asiatischen Mythologie. Zs. f. Ethnologie 1906, 269—311. Ref. Зап. Шевч. LXXXII., 236.
Friedrich S. Krauss, Das Geschlechtleben im Glauben, Sitte und Brauch der Japaner. Leipzig, 1907. Rec. Rev. des Etudes Ethnogr. et Sociol. 1908, 114.
*Th. Möldeke, Die Selbstentmannung bei den Syrern. Arch. f. Relig. X., 150—152.
Краулей Эрн. Мистическая роза. Изслѣдованіе о первобытномъ бракѣ. Съ англ. М. Чепинская. Спб. 1905. 3 р.
Andrew Lang, Exogamy. Rev. des Etudes Ethnogr. et Sociol. 1908, 65.
N. W. Thomas, Kingship Organisations and Group Marriage in Australia. Cambridge, University Press. 1906, str. XIII.+ 163. Rec. Folk-Lore XVIII., 105—110. (E. Sidney Hartland.) Mitt. d. Anthropol. Ges. Wien XXVIII., 135.
Dr. Friedrich S. Krauss, Beischlafsausübung als Kulthandlung. Anthropophyteia III., 20—33.
E. Hermann, Beiträge zu den indogermanischen Hochzeitsgebräuchen. Indogerm. Forsch. XVII., 373—387.
— Zur Geschichte des Brautkaufs bei den indogermanischen Völkern. Wissenschaftliche Beilage zum XXI. Prg. der Hansa Schule zu Bergdorf bei Hamburg, 44. Lit. blatt. für ger. und rom. Phil. XXVIII., 321.
Dr. Otto Knapp, Die Homosexuellen nach hellenischen Quellenschriften. Anthropophyteia III., 254—260.
E. Bethe, Die dorische Knabenliebe. Ihre Ethik und ihre Idee. Rhein. Mus. f. Philologie. 1907. N. F. Bd. CXII., 438—475. Ref. Zblatt. f. Anthropol. XII., 330.
*V. J. Dušek a F. V. Vykoukal, Svatební řád. NVČ. II., 217—228.
*Jos. F. Král, Svatební zvyky z okolí Vamberka. Č. Lid XV., 314—317.
*Přípitek družky o svatební hostině. (Z Ronova.) Věstník Poděbradska IX., 103.
*J. Hojsák, Přípitek mládence o svatebním veselí. (Z Jeseníka.) ib., 187.
*Jos. Beneš, Svatební tuším říkadlo. Selský Archiv V., 264.
*Pantaleon Engel, Groš v trní (svatební říkadlo). Č. Lid XV., 300.
*Fr. Homolka, Svatební říkání z Podřipska. ib. XVI., 250.
*F. Bartošek, Svatební říkadla z Bosonoh u Brna. Sel. Archiv V., 183—185.
*Frant. Mozler, Kylešovská svatba. Opavský Týdeník XXXVII., č. 23 (21. března); č. 25 (24. března).
*Svadební podvazek. Č. Lid XVI., 110—111.
*Fr. Homolka, Vdavky (lidový vtip). ib., 351.
— Recept nevěstě na kucmouch (lidový vtip). ib. 351.
*Píseň kratochvilná o svadebním veselí pana vlka s ušlechtilou pannou kozou. (Ve Skalici 1820 u Škarnycla.) Otiskuje Selský Archiv V., str. 125—126.
*Viliam Šimko, Svadba na Starej Turej. Slovenské Pohl'ady XXVI., 185—190.
*A. B., Svadba na Dolniakoch. Dennica IX. (1906), č. 1, str. 11—18.
*B. Schneider, Der wendische Hochzeitsbitter (Braška). Mitt. d. Ver. f. sächs. Vkde 1907, 184—191.
R. F. Kaindl, Die Hochzeitsfeier bei den Ruthenen in Berhometh am Pruth. (Bukowina). Globus LXXXV., 281—288. Ref. Зап. наук. тов. ім. Шевч. 79, 231.
*Józef Sulisz, Zwyczaje wielkanocne w Sanockiem. Lud 1906, 309—318. Ref. Зап. наук. тов, ім. Шевч. LXXIX., 230.
Ор. Левицкій, Сговоръ малолѣтныхъ, страница изъ исторіи брачнаго права на Украинѣ XVI. в. Кіевская Старина 1906, I., 64—72. Ref. Зап. наук. тов. Шевч. LXIX., 194.
Вол. Яблоновськый Весилля въ с. Отакахъ, Этнограф. нарысъ. Кіев. Стар. 1905, V., 205—227. Ref. Зап. наук. тов. Шевч. LXXIV., 162.
Володимир Гнатюк, Бойківське весїлє в Мшанци (старосамбірського повіта). Матер. до укр.-русь. етнол. X., 122, 1—29.
Юрій Кміт, Бойківське весїлє в Гвіздци (турчанського повіта). ib. 82—100.

Володимир Левинський, Бойківське весїлє в Добрегостові (дороговицького повіта). ib. 101—120.

Др. Зенон Кузсля, Бойківське весїлє в Лавочнім (стрийського повіта). ib. 121—150.

Володимир Гнатюк, Всєїлє у Керестурі (багбодрог'ською столиці в полудневій Угорщинї). ib. 30—81.

*Е. П. Казиміръ, Изъ свадебныхъ и родильныхъ обычаевъ Хотинскаго уѣзда. Бессарабской губерніи. Этногр. Обозр. LXXII.—LXXIII., 200—208.

*— Изъ свадебныхъ, родильныхъ и похоронныхъ обычаевъ Подольской губ. ib. 208—210.

В, Доманицький, Цівільний шлюб і шлюбна розлука на Украіні. Нова Громада 1906, str. 5.

*Ив. Абрамовъ, Обрядъ повиванья въ Курской губ. Жив. Ст. XV., отд. 4, 1—2.

— Пережитки трупосожженія. ib 2.

В. А. Андрониковъ, Свадебныя причитанія Костромскаго края съ стороны содержанія и формы. Труды II.-го областного Тверского Архсол. Съѣзда 1903. Тверь 1906.

В. Н. Мальсковскій, Свадебные крестьянсніе обычаи, пѣсни и приговоры, записанные въ Рыбинской волости Бѣжецкаго У. Тверской губ. въ 1902 г. ib.

А. Г. Первухинъ, Изъ міра исчезающихъ обрядовъ и обычаевъ. ib.
Ref. Изв. отд. рус. яз. XII., ки. 3, str. 397. Жив. Стар. XVII., odd. 3, str. 19.

Молчановъ, Крестьянская свадьба въ южной части Шенкурскаго уѣзда. Пам. книжка Арханг. губ. на 1907 г. Архангелъ. 1907, 8⁰, str. 41.

*Ив. Вас. Костоловскій, Изъ свадебныхъ обрядовъ и повѣрій Ярославской губерній. Этногр. Обозр. LXXV., 104—107.

М. А. Харламовъ, Свадебные обряды и пѣсни г. Еиска. Сборникъ матер. Кавказ. XXXVI., отд. II., 35—71. Ref. Зап. Шевч. LXXXII., 234.

*Лавровъ К., Свадебная плачня. (Новг. г. Новг. у.) Живая старина. XIV., str. 226—232.

*Paul Bartels, Fortpflanzung, Wochenbett u. Taufe in Brauch u. Glauben der weissrussischen Landbevölkerung. Ztft. d. Ver. f. Vkde XVII., 160—171.

*Владимир Ћоровић — Др. Мих. Ђорђевић, Бигамија и полигамија код Срба. Срп, Књиж Глас. XIX., 575—583, 662—672.

Др. Александар Митровић, Женидба и удадба у сјеверној Далмацији. Прештампано из „Архива“ Београд. „Доситије Обрадовић“ штампарија 1906, стр. 8.
Ref. Лет. Мат. Срп. књ. 240, str. 107—109.
Více o sociálních poměrech znesnadňujících včasné ženění.

*Стево Р. Делић, Сеоска свадба у Гацку. Гласник зем. муз. Босн.-Херц. XVIII., 509 až 540; XIX., 115—154, 253—302.
Předeslány některé všeobecné poznámky o národopise hercegovském. Tak zvláště o únose děvčat (otmica), od čeho odlišuje ukradnutí děvčete („krađa“), totiž, když se to děje v souhlase s dívkou; bývá ještě zdánlivé ukradnutí („prividna krađa“) s vědomím zvláště dívčina domu a sice u chudých. Obšírně popsána „řádná“ svatba se všemi obřady.

*Filakovac Ivan, Ženidba Narodni običaji u Retkovcima (Slavonija). Zbornik za nar. život już. Slavena XI., 108—128.

*Др. М. В. Смиљанић, Отмице, забјеглице и трагови куповине дјевојака у српскога народа. Глас. срп. крал. акад. LXIV., (1901).
Ref. Školski Vjesnik zem. vlade za Bosnu i Hercegovinu XIV., 504—509.

*Bogdan Bjielić pl. Pavlina, Krađa djevojaka u Konavlima. Zbornik za nar. život. już. Slav. XI., 158—160.

Карактер убрађивања и покривања главе невјсстине у обичају и церемонији народној. Написао Светозар Грубач. парох у Крижевцима . . . Босан. Вила 1906, č. 13, 14.

*Томо Драгичевић, Гатке босанске млађарије. Прибрао- Гласник зем. музеја у Босни-Херцег. XIX., 31—56.
1. Избор дјевојке. 2. Љубавни знакови. 3. Дјевојачка гатања. 4. Момачка гатања. 5. Ашиклук.

*Zovko Ivan, Ašikovaće u Herceg.-Bosni. Zborn. za nar. život już Slav. XII., 156—159.

*Ženidba. Običaji u Popovu u Hercegovini. Napisao biskup Vice Palunko. Zborn. za nar. živ. już. Slav. XIII., 233—266.

П. Апостоновъ, Родопска свалба. str. 28. Сборникъ за нар. умотвор, наука и книжнина XXI.

*Ст. Н. Шишковъ, От вличане или гробване въ Родопскитѣ свадвени обичаи. Родопски Напрѣдокъ IV., 53—58.

*Die Hochzeitsgebräuche der Schönhängstler. (Aus Jurendes „Wanderer“ für das Jahr 1813.) Mitteil. zur Vkunde d. Schönhängstlerlandes; r. 1906, str. 65—70.

*Das Brautstückel. (2. Nachtrag zu den Stecken-Iglauer Hochzeitsbräuchen.) Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen V., č. 1., str. 26—27.

*Traugott Gebhardt, Eine Bauernhochzeit in der Brieger Gegend vor 50 Jahren. Mitt. d. schles. Gesell. f. Vkde XVIII., 119—123.

*H. Niessen, Die Mädchen- oder Mailehen. Ztft. d. V. f. rhein. u. westfäl. Vkde IV., 62—67.

*D. J. Müller, Beitrag zur Geschichte der Mädchen- oder Mailehen. ib. 1907, 208—211.

E. Hoffmann—Krayer, Fruchtbarkeitsriten im schweizerischen Volksbrauch. Extrait des Archives Suisses des Traditions Populaires, 1907. Rer. Rec. des Etudes Ethnogr. et Sociol. 1908, 60.

*O. Schütte, Braunschweiger Hochzeitbitterspruch vom Jahre 1825. Ztft. d. V. f. Volkskunde XVI., 442—444.

*Ida von Düringsfeld, Die Hochzeit im Egerlande. Unser Egerland XI., 2—5.

*J. T. Stäsche, Bäuerliche Hochzeitsgebräuche im Kirchspiel Klein Ellguth. (Kr. Oels) um Mitte des vorigen Jahrhunderts. Mitt. d. schles. Gesell. f. Vkde XV., 96—105.

*O. Heilig, Badische Volksbräuche des XVII. Jahrhunderts (1. Wägen der Knaben, 2. Mailehen). Ztft. d. Ver. f. Vkde XVII., 96—97.

O. Schulte, Taufsitten und -bräuche in einem oberhessischen Orte von 250 Jahren und heute. Hess. Blätter, f. Vkunde VII., 65—78.

Jehan de la Chesnaye, Coutumes de Mariage. XXVII. Le charivari en Vendée. R. d. trad. pop. XXI., 181. (Tanec před domem vdovy neb vdovce, kteří opět vstupují do stavu manželského.)

Ernest Olivier, Coutumes de Mariage. XXVI. En Bourbonnais. ib. 143. (Dívka objímá starostu, svatební pár předchází muzikant s violou a za párem jdou rodiče; vdána připíná na prsa stužku tomu, koho chce míti na svatební hostině.)

М. Н. Бекимовъ, Свадебные обряды киргизовъ Уральской области. Изв. Общ. арх., ист. и этногр. XXI., 389—392.

Г. И. Ахмаровъ, Свадебные обрядъ казанскихъ татаръ. Изб. общ. архсол., ист. и этногр. при Казан. унив. XXIII., 1—38, 1907.
Ref. Этногр. Обозр. LXXII.—LXXIII., 241.

Ларіоновъ М., Зырянская и русская сватьба въ Обдорскѣ. (Тобольск. губ.) Ежегодникъ Русс. Антроп. Общ. I., 1905, стр. 327—354.

Gaudefroy-Demamlynes. Coutumes de mariage. Algérie. Rev. d. trad. pop. XXII., 49—60.

*Дитина в звичаях і віруваннях українського народа. Матеріяли з полудневої київщини, зібрав Мр. Г. Обробив Др. Зенон Кузеля (Матеріяли до українсько-русскої етнольогії VIII.—IX.). Львів 1906—1907, str. VIII. + VI. + 220 a str. XXIII. + 145. Rec. Národop. Věst. II, 45—48, III, 217—220.

*В. Харузина, Нѣсколько словъ о родильныхъ и крестинныхъ обрядахъ и объ уходѣ за дѣтьми въ Пудожскомъ у. Олонец. губ. Этногр. Обозр. LXVIII. + LXIX., 88—95.

*В. И. Степановъ, Свѣдѣнія о родильныхъ и крестинныхъ обрядахъ въ Клинскомъ у. Московской губ. Этногр. Обозр. LXX.—LXXI., 221—234.

S. Weissenberg, Das neugeborene Kind bei den südrussischen Juden. Globus XCIII., str. 85—88.

— Krankheit und Tod bei den Juden. ib. XCI., č. 23.

— Palästina in Brauch und Glauben der heutigen Juden. ib. XCII., č. 17.
Ref. Этногр. Обозр. LXXV., 126—9.

A. M. Pachinger, Die Geburt im Glauben und Brauch der Deutschen in Oberösterreich, Salzburg und den Grenzgebieten. Anthropophyteia III., 34—40.

Richard Wossidlo, Mecklenburgische Volksüberlieferungen. Im Auftrage des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde gesammelt und herausgegeben. III. Bd. Kinderwartung und Kinderzucht. S. 453 + 10. Wismar, Hintorffsche Hofbuchhandlung 1906. Ref. Zblatt. f. Anthropologie XII., 213. Arch. suiss. d. trad. pop. X., 280.

*Karl Prümer, Ein Beitrag zur Kindtaufe in Westfalen. Ztft. f. rhein. u. westfäl. Vkunde. III., 82—83.

*Markgraf, Mutter und Kind in den Weistümern des Mosellandes. ib. 118—124.

*Dr. B. Hüser, Zur Geschichte der weltlichen Kindtauffeier in Warburg. ib. IV., 31—44.

*B. Struck, Niederlegen und Aufheben der Kinder von der Erde. Arch. f. Relig. X., 158.
Paul Hermant, Les coutumes familiales des peuplades habitant l'État Indépendant du Congo. Bruxelles, Vanderamoera et Cie, 1906. Rec. Rev. des Etudes Ethnogr. et Sociol. 1908, 121.
Richard Andree, Ethnologische Betrachtungen über die Hockerbestattung. Extrait de l'Archiv. für Anthropologie, 1907. Rec. Revue des Etudes Ethnogr. et Sociol. 1908, 119. Zentralblatt f. Anthropol. XIII., 227.
*Paul Sartori, Feuer und Licht im Totengebrauche. Ztft. d. V. f. Vkde XVII., 361—386.
Владиміръ Даниловъ, Обращеніе къ читателямъ о собираніи украинскихъ похоронныхъ причитаній. Україна III., 224—231.
Владимір Данилів, Порівнання смерті і весілля в українськихъ погрібових голосінняхъ. ib. II., 351—355.
*П. Парашкевовъ, Погребалнитѣ обичаи у българитѣ. Изв. семин. слав. филол. Универ. София. II., 371—410.
*Das Todaustreiben in Hilbetten bei Wildenschwert. Deutsche Volkskunde a. d. oestlichen Boehmen V., str. 141.
*Fr. Stolz, Das Totenbrett ein Überrest des bajunarischen Heidentums. Ztft. f. oesterr. Vkunde XII., 113—120.
Hildegard Knötel, Einiges über Geburt und Tod im oberschlesischen Volksaberglauben. Oberschlesien VI., 475—8.
*Dr. H. F. Feilberg, The corpse-door, a Danish Survival. Folk-Lore XVIII., č. 4. Ref. Этногр. Обозр. LXXV., 134—5. Některé pohřební zvyky z Jutska.
*Dr. B. Kahl, Noch einmal die „Gräber der Wöchnerinnen". Mitteil. d. Schles. Gesell. f. Vkunde. VII., (1905) 59—60.
*W. Tobler, Der Anisäger. (Alte Parodie einer Leichenbitterformel.) Archives Suisses des Traditions Populaires IX., (1905) č. 4., str. 313—314.
*H. Braus, Leichenbestattung in Unteritalien. Archiv f. Religionswissenschaft IX., 385—396.
С. К. Кузнецовъ, Погребадьныя маски. Изв. Общ. Арх., ист, и этногр. при И. Казан. Унив. XXII., 75—118.
Ref. Этногр. Обозр. LXX.—LXXI. 330.
Gisbert Combaz, Sépultures impériales de la Chine. Tirage à part des Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles, 1907, Vromant et Cie, Bruxelles. Rec. Rev. des Etudes Ethnogr. et Sociol. 1908, 185.

Drobné zprávy národopisné.

Niederle v Čes. Čas. Historickém (XV, 72 sl.) zabývá se otázkou: „Jak daleko seděli Čechové na jih?" Odpovídá — spoléhaje na doklady jmen místnich —, „že Čechové nejen sahali k Dunaji, nýbrž jej i překročili, což naopak o Slovincích, mimo jeden, pochybný případ, doložiti nelze." „Klín českých osad (soudíc z rozložení jmen, odvozených od chlum a jedla, která přestávají v Korutanech, Krajině a též v Horních Rakousích) sahal od dolnorakouského Dunaje mezi Enží a Litavou přes Vídeňské Město, po Murici a Muře až po Drávu." Pokud jde o Pannonii shledává Niederle důvodnou domněnku, „že patrně po skončení válek avarských a po vylidnění Pannonie byla tato znovu kolonisována nejen od západu Slovinci a Němci, nýbrž i od severu Slováky, zv. tehdy Moravany".

—

K národopisné mapě Slovenska. Dočítám se v posledním čísle Izvěstijí imp. akademie nauk v Petrohradě (1909, Nr. 2) následujících zajímavých dat ze zprávy, kterou Akademii podává A. L. Petrov, známý badatel Uherské Rusi.

A. Petrov přišel r. 1907 v státním archivě peštském na slovník pod titulem „Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum" (sic!), sestavený na rozkaz Marie Terezie r. 1773 a obsahující seznam osad podle stolic a okresů a při tom seznamu nalézá se vždy rubrika: „An et cuius religionis parochos et ludimagistros habeant?"

A jiná rubrika: „Quae principaliter in singulis locis lingua vigeat?“

Při značném stáří dokumentu — je tomu téměř 1½ století — a při proměnách náboženských a národnostních, které se zatím v Uhrách udály během XIX. století, bylo by zajisté svrchovaně zajímavo, seznámiti se se slovníkem a s poměry, které r. 1773 zachytil. Věrohodnost nebude ovšem absolutní. Ale jistě tehdejší úřady ať městské nebo církevní, ať státní či obecní, nepodléhaly ještě těm tendencím, které se vyvinuly v stol. XIX. a je velmi pravděpodobno, že na dané otázky odpovídaly přirozeně a podle pravdy, jak mohly. Poněvadž pak leckde i při farnostech katolických objevuje se lingua slovenica i ruthenic anebo střídavě, vidíme dále, že neztotožňovaly víru s národností, že už tehdy nelišily Rusa od Slováka podle toho, je-li orthodoxní čili ne, nýbrž že správně přihlížely k řeči; a poněvadž na ruskoslovenské hranici úředníci sami sotva dovedli posouditi filologicky, běží-li o dialekt slovenský nebo ruský — vždyť se o tom dnes neshodují ani filologové, — máme ve Slovníku patrně přiznání národa samého, přiznání národní příslušnosti. Začse osada sama pokládala, za to byla připsána. A to je jistě pro r. 1773 zjev velmi zajímavý a pro poznání, jak se utvořily nynější poměry a jak dlužno dnes řešiti spory o ruskoslovenskou hranici, jistě důležitý.

Tuto důležitost postřehl hned A. Petrov a předložil nyní petrohradské akademii návrh na vydání map území ruského, tedy stolice spišské, užhorodské, zemplínské, šaryšské, marmarošské, ugočské a berežské, doprovozených příslušným popisem na základě Lexiconu z r. 1773 a jiných ještě starších soupisů z r. 1715 a 1720 (srv. Magyarország népessége a Pragm. Sanctio Karában. Budapest 1896) pak soupisu Fenyésova (1839—44), Czernigova (1858), Le-Monnierova (1888) a Niederlova (1903). V těchto mapách, jež mají vyjíti už r. 1909 bude také slovenská oblast, ale jen z části, na své východní hranici, ovšem nejzajímavější. Vzhledem k důležitosti pramene bylo by však velmi záhodno, aby i jižní slovenská oblast oproti Maďarům byla tímto Lexiconem z r. 1773 ověřena. Pomocí map a soupisu, který jsem před 6 lety sdělal, nebylo by tak obtížno nynější hranici zkontrolovati a český badatel, který by se přímo za touto prací zastavil v Pešti, nebo se jí tam podjal vedle některé své jiné, vykonal by zajisté práci zajímavou a potřebnou. Snad by ani Česká Akademie po příkladu petrohradské neodepřela své pomoci. Na konec bych připomněl, že Petrov ukazuje ještě na jeden soupis chovaný ve státním archivu, který by bylo užitečno prohlédnouti. Je to Conscriptio portarum z r. 1553. Ten by se měl ovšem vypsati celý, pokud se Slovenska týká. — *L. Niederle.*

Věda ve službách národnostního boje. V známém týdenníku Globus v 1. čísle t. r., str. 19 čteme následující drobnůstku: „Německý národ, uzavřen mezi ostatními národy evropskými, musí s nimi se všemi bojovati o své hranice národnostní; nejvíce na východě, kde Slované zdánlivě postupují, kde Slovinci, Češi a Poláci s nenapodobitelnou gracií se jeví a starému německému kantoru přivolávají slovo o mouřenínu, který učinil svou povinnost a může nyní jíti. Úplného porozumění pro všecky ty boje, kteréž nejspíše jsou jen předchozí srážky většího měření sil, nabudeme teprve, když studujeme historický průběh, který přivedl ke stvoření nynějších krajů východoněmeckých, tak oceníme obrovskou práci kolonisační, kterou konal na severu kmen saský, na jihu bavorský. Mravní oprávnění záleželo však mimo pokřesťanštění v tom, se že jednalo o revindikací, že znovu byla dobyta pradávná sídla Svevů a gotsko-vandalských kmenů.“ „Jak se dála germanisace širokých krajů od Sály a Labe až po Vislu, o tom mnoho bylo psáno, aniž by se bylo dospělo ke konečným vývodům. Co se stalo, a co v tomto ohledu ještě se státi má, o tom poučuje nás přehledně a jasně přednáška, kterou měl Zvěřínský archivář Dr. Hans Witte na schůzi historického spolku hanseatského v Rostoku 1908 a která jest vytištěna v „Hansische Geschichtsblätter“. Dříve vládlo mínění, že byli Slované jednoduše úplně vyhubeni a nahrazeni německými osadníky, ale nyní ukazuje se, čím hlouběji proniká lokální zkoumání historické (v tom byl Witte pro Meklenbursko vzorem), jak ovšem celé kraje byly osazeny německými přistěhovalci ze západu, v jiných krajinách nastalo mísení se Slovany, ale konečně v některých krajích zůstali Slované a poněmčili se, přijavše německý jazyk. Jak nyní se tu má počínati lokální zkoumání, jak má pracovati, posuzuje listiny místní, polní a rodinná práva, právní a agrární poměry, stavbu vesnic, to vykládá tato pozoruhodná přednáška, která končí s odkazem na nynější boje a dnešní Němce vyzývá, říditi se příkladem účinnou

sílou předků 12. a 13. století, kteří vzbudovali nové Německo na troskách rozbitého Slovanstva.“

A týž pisatel zajisté by se nerozpakoval mluviti o slovanských chauvinech. —

Lednové číslo měsíčníku „Świat Słowiański“ přináší velmi podrobný přehled poměrů katolické a řecko-uniatské církve ve východní Haliči a zároveň mapu znázorňující tyto poměry na základě dat z r. 1907. Nepodává jen počet far, kostelů, kněží obou vyznání, než líčí také národohospodářské poměry far a kněží, význam a úlohu jich ve veřejném životě. Spis. přiznává, že farní duchovenstvo uniatské má nepoměrně větší vliv na ruský lid, než duchovenstvo latinské na lid polský, i polský autor dovozuje, že následkem toho ruská církev zatlačuje církev polskou. Pozoruhodný jest daleko větší počet klášterníků katolických než uniatských a spis. i v tom shledává spíše ujmu pro polské zájmy. Vliv kněžstva ruského na lid ruský jest daleko větší než polského kněžstva právě následkem rodinného života uniatského kněžstva proti celibatu katolickému. Důležité jest, že ještě v uniatské církvi haličské nepoměrně větší počet presentačních práv mají lidé soukromí než v církvi katolické. Následek všeho toho jeví se dle vývodů autora, dra L. Kolankovského, v ústupu polského živlu ve východní Haliči. —

Ad. Piskáček v Daliboru (XXXI, 14 a 17) zaznamenává hru vánoční a tříkrálovou ze starých pražských jeslí. Zmiňuje se i o velmi charakteristických komických výstupech a lidových kupletech, jež přednášely jednotlivé typické jesličkové figurky (kominík, lampář, dráteník, Kačenka a j.) a jež byly po svém způsobu zajímavé, třeba někdy formou i obsahem obhroublé, ale nezapisuje jich.

—

Dědictví Komenského připravuje vydání nového zpěvníku školského. Pokud jde o píseň lidovou, slibuje pořadatelstvo: „Lidová píseň bude ponechána v původním znění zpěvní části, průvod bude slohový t. j. úměrný rázu, době a stylu písně i jejímu původu (vzniku; na př. písně, jež vznikly z hudby instrumentální, budou provozeny v duchu nástroje). Násilných a přeumělkovaných harmonisací bude vyvarováno.“ Po hříších většiny dosavadních školních úprav proti naší národní písni konečně krok, jejž nutno jenom vítati.

—

Dřevěný kostel ve Velkých Kozojedech (u Nového Bydžova) bude restaurován, při čemž — dík vlivu centrální komise památkové — bude dobře zachován jeho starý ráz. (Centrální komise na př. správně nepřipustila, aby sroubené stěny byly odstraněny a nahrazeny zděnými; způsobila, že plechová krytba sakristie bude vyměněna šindelovou a p.)

—

Krása Našeho Domova IV,-10 podává řadu reprodukcí Jurkovičových fotografií valašských a slovenských chalup. V slovném doprovodu lituje, že všecka krása českého venkova přechází do museí, do sbírek a archivu a ničeho se nepodniká, aby byla zachována na svém místě. A přece v nejednom směru mohli bychom tu mnoho vykonat. Vliv města nivelisuje a uniformuje lidové umění a beře mu všechnu životnou sílu. Proti tomu těžko bude bojovat. Ale města mohla by aspoň spolupůsobit pro uchování památek starého lidového umění a to nejen v musejních svých sbírkách, nýbrž i na místě jeho vzniku: Vzniká potřeba letních bytů, drobných vill. Už takové drobné „villy“ na venkově se objevují, ale jaké, srovnáme-li je s našimi chalupami! . . . Vnést jen do těchto starých chalup více čistoty a pořádku, co by hned z nich bylo! . . . Přímo ideál drobných vill, našich to vill.

—

Na berlínské výstavce lidového umění, na kterou již Národopisný Věstník upozornil, byla krajkářská exposice rakouská uspořádána ústředním krajkářským kursem ve Vídni a exposice česká družstvem Zádruhy. Účel její byl rozšířiti odbyt rakouských krajek. Jádro výstavky — dle zpráv časopiseckých — tvoří exposice z jubilejní výstavy pražské obchodní komory 1908. Pro oživení výstavky i proto, aby poskytla co nejnázornější poučení, pracovaly v ní krajkářky jednotlivých rakouských národů: z Čech krajkářka z Chebska, která pracovala rudohorské krajky (šitou technikou); Češka, jež vyráběla krajky technikou ažurovou; Slovenka, paličkující krajky; Dalmatinka, jež hotovila krajky-reticella a Polka, pletoucí irské krajky. —

V Rixdorfu byla letos zrušena škola českých bratří, jež byla založena r. 1753, a na níž dlouho se udržovala česká řeč vyučovací. Učitelé na škole byli po dlouhá léta prostí rixdorfští řemeslníci. Zajímavý byl poměr jejich k dětem: považovali se za starší bratry dětí, které jim také tykaly.

—

Mitt. d. Schles. Gesell. f. Vkde (XX, 43 sl.) podávají dialektický slovníček obce Dubraucke (kraj Spremberg), jenž četnými slovy (zjm. jmény místními a výrazy z oboru náboženského, právního) svědčí o slovanském původu obce. „Před sto léty bylo obyvatelstvo ještě téměř výhradně srbské, prostoupené ovšem živlem německým. Germanisace postupovala rychle zejména v druhé polovici minulého století. Nyní Dubraucke, Tschernitz, Wolfshain, Friedrichshain jsou vesnice zcela německé. Srbové naučili se v kostele a ve škole německé řeči spisovné; mimo to působily na ně vlivy dialektické řeči Němců, kteří se mezi ně nastěhovali.“ Výsledkem těchto vlivů (slovanského původu a dialektu německých přistěhovalců) jsou nynější dialektické odchylky v Dubraucke.

Zprávy o museích a společnostech národopisných.

V Národopisném Museu Československém byly nově instalovány a lednem 1909 opět otevřeny síně nábytkové. Sbírky lidového nábytku vyplňují nyní síň IV, V a pravou přízemní chodbu a to tak, že síň IV je úplně věnována nábytku vykládanému, síň V a chodba nábytku malovanému. Bylo upuštěno od toho instalovati dle původu musejního materiálu a sbírky nábytkové byly rozděleny jednak dle způsobu výroby (nábytek malovaný a nábytek vykládaný) a v mezích tohoto rozdělení bylo instalováno dle předmětů (dle upotřebení) a dle jejich formového rázu (slohu, ornamentu). Tím je usnadněno studium a srovnávání lidového nábytku, který v řemeslnických, odborných kruzích pražských docházel vždy hojné pozornosti. Z dalších změn instalačních připravuje se nová instalace zvykosloví v síni II. Za tím účelem obrací se tuto musejní správa s prosbou ku všem pp. členům Společnosti N. M. Č. a všem, kdož se o věc zajímají, aby s ní sdělili, zda dosud a které zvyky se uchovávají v jejich kraji, a zda se dají z nich uchovati některé vhodné, hmotné památky. I za jiná upozornění na zvykoslovné předměty a za darování fotografií lidových zvyků bude Společnost N. M. Č. vděčna. Pro zvykoslovné oddělení získala Společnost N. M. Č. darem od farního úřadu v Drahoňově Újezdě prostou vysýpací rakev z doby josefinské, jakých v Čechách uchováno nemnoho. Dětská vysýpací rakev z téhož místa byla darována do městského musea v Rokycanech.

—

V posledních létech byl uveden do služeb musejí, zejména lidovědných, fonograf. Nyní již propaguje se požadavek, aby musea přijala mezi své pomůcky i kinematograf. Není pochyby, že živými obrazy kinematografu bylo by možno budoucnosti uchovati mnoho ze života lidu, co nedá se vystihnouti a zachytiti neživými, hmotnými památkami (zvykosloví!). Ovšem u nás nákladnost podobného podniku bude na dlouho překážkou.

—

V České Revui (II, 4—5) uveřejnil dr. K. V. Adámek podrobný svůj referát o stavu českých musejí, jež zaznamenává v 89 českých městech. Nejvíce musejí bylo vyvoláno ruchem, vzbuzeným pro Národopisnou Výstavu Českoslovanskou, kdy vzniklo v desítiletí 1890-1900 nových 39 musejních korporací. Desítiletí předchozí vykazovalo 25 nových musejí, kdežto za dvě decennia minulá 1860—80 vzniklo jen 10 musejních ústavů. Do r. 1860 bylo v Čechách jediné veřejné museum, dnešní Zemské Museum král. Českého.

—

Obzor Národohospodářský (1909, 48) ve zprávě o dalších krocích pro museum technické touží: „Při zakládání technického musea mělo by se však v úvahu vzíti soustředění musejí, jichž je v Praze snad již nadbytek: zemské, národopisné, městské, Náprstkovo, umělecko-průmyslové, technologicko-průmy-

slové (u něhož jde ovšem vlastně o nesprávné pojmenování), obchodní a nová nyní musea technické a pedagogické, i projektovaná musea Husovo, sociální, hudební a snad ještě jiná. Soustředění sbírek nyní rozptýlených v několik málo museí poskytlo by Praze musea, která by mohla býti ozdobou kteréhokoliv velkoměsta střední Evropy."

—

Brdský Kraj podává obšírnou zprávu o museu v Radnicích, jehož družstvo ustavilo se r. 1892 a pořádalo hned v prvém svém roku výstavku starožitností, navštívenou 600 osobami. Práci pro radnické museum oživil ruch národopisný. Spolu r. 1893 získalo museum slušnou místnost v radním domě, kde sbírky své uložilo zprvu na nábytek jen improvisovaný. Teprve r. 1896 nabylo finančních prostředků, aby mohlo zakoupiti pro získaný musejní materiál vhodné skříně. Roku 1905 získalo museum další výstavní místnost, v níž instalovalo národopisné předměty a uložilo městský archiv. Dnes má museum 2376 čísel.

—

V poslední době byla ve Slezsku založena nová dvě německá, místní musea a to ve Svatoňovicích, jež jsou nevelikou vsí, v staré školní budově museum selské a v Bruntále museum vlastivědné. Obojí museum bude v obecní správě.

—

Verein für oesterreichische Volkskunde ve Vídni získal v r. 1908 koupí 2695 čísel, výměnou a darem 130 čísel musejních předmětů. Sbírka fotografií byla rozmnožena o 187 kusů. V nákupu je velká sbírka moravských vyšívek a krojových součástí (1200 čísel), k jejímuž získání přispěl kn. Liechtenstein darem 4000 korun. Z ostatních nově získaných předmětů je 58 ze zemí českých.

—

Verein für bayerische Volkskunde und Mundartforschung udržuje dosti značný archiv (na 2000 čísel), jenž obsahuje zejména zvláštní oddíl zodpovědných dotazníků a jiných sdělení o typech selských stavení v Bavorsku. Mimo to pečuje spolek o soustavné zpracování všech katastrálních map pro studium o osídlení Bavorska. Spolek dále udržuje knihovnu, vydává Mitteilungen und Umfragen zur Bayerischen Volkskunde, jež ovšem mají význam a ráz pouhého spolkového věstníku a pravidelného dotazníku, pomýšlí vydávati vlastivědný a lidopisný časopis a vydává Pfälzer Volksliederschatz, jehož vyšel dosud svazek prvý. Mimo to byl dán na prosincové valné hromadě 1908 popud k akci pro založení vlastivědného musea dolnofranckého, jež by mělo oddělení zeměvědné, lidopisné a retrospektivní oddělení zemědělské a průmyslové. Příjem spolku byl v r. 1907 Mk 2965·60, výdaj Mk 3069·92, výdajné jmění Mk 1901·98.

—

Národopisný oddíl Musea cís. Alexandra II. v Petrohradě, o kterém V. N. přinesl své doby obšírnější stať (I., 73—81) jest dle posledních zpráv (srv. Živ. Star., XVII, 399) zvláště bohat na sbírky ze života ruského obyvatelstva i četných domorodých národků sibiřských. Nejbohatší jsou sbírky jakutská, burjatská, o niž získala si zásluhu mladá burjatská intelligence, sbírkami jest z krajů zabajkalských dosti pěkně zastoupen lamaism a šamanism. Bohatě representuje se v museu též gub. Jenisejská, kdežto Kirgizský jih Sibiře a též východnější kraje, oblast Amurská a Přiamurská, ostrov Sachalin a j. jsou sotva zastoupeny. Tak má museum cís. Alexandra III. velmi mnoho ještě práce, aby se skutečně stalo úplným a spolehlivým vůdcem pro studium přečetných těch národků osedlých v ruských krajích asijského severu.

—

Berlínský spolek pro zachování a zvelebení domácké ruční výroby krajek, jenž si stanovil úkolem vzkřísiti německé, národní umění krajkářské a pěstovati předem německou národní krajku, otevřel r. 1908 svoji prvou dílnu. Zahájil nejprve kurs paličkování krajek, jenž se těšil neobyčejné účasti. Spolek ovšem stará se nejen o zachování a zvelebení staré techniky a vzorů německého lidového krajkářství, nýbrž i o zlepšení sociálního postavení krajkářek, zejména o přiměřenou výši jejich mzdy.

Vychází péčí publikační komise Společnosti Národopisného Musea Československého, nákladem Společnosti NMČ. a za vydavatelství a odpov. redakce prof. dr. J. Polívky. — Papír ze skladu České společnosti pro obchod a průmysl papírnický G. Wiesner, Duffek & spol. v Praze. — Tiskne Alois Wiesner, knihtiskař České Akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění v Praze.

Plátenictví na Českotřebovsku.

Část III.

Plátenictví. (Obchod s plátnem.)

1. Druhy pláten.

Za starší doby bývali v Č. Třebové a okolí tkalci různých druhů: plátеníci (na plátna a kanafasy), barcháníci, mezuláníci, pytláci, štrůzokáři, jimž přezdívali též handrláci. Také dělali satyngl, trentino, samet, šerky a j.

V roce 1840 byl v Č. Třebové posledním mezuláníkem jakýsi Rob. Dělal mezulán z přezné osnovy a vlněného outku na sukně a tače (místo šátku přes sebe). Kupoval vlnu napředenou a sám si ji barvil.

Nejméně devět desetin všech tkalců v kraji zde popsaném byli plátеníci, z těch pak v České Třebové byli až na nepatrnou výjimku samí culkaři, t. j. tkali z příze culkové (culkovice, špuňkovice).

Domácí plátna, t. j. z příze doma napředené, byla několikera druhu košilovky, véba či tenké, pačesné a štrůzok; obě posledně jmenovaná nazývala se jinde plátno pytlové.

Košilovky dělaly se z pěkné příze lněné. Do obchodu přicházely též pode jmenem plátno vojenské (košilovky vojenské). Na jemné prádlo i do obchodu šla proslulá véba litomyšlská, v kraji takto známá. Tkala se z nejtenčí příze.

Z příze tvrdé či koudelné dělaly se pravé štrůzoky, t. j. dobré. V Kozlově plátnu tomu říkali štrůzok skrovný, t. j. tenký, z příze skrovné či tenké, doma napředené, nikoli trhové. Tento druh hrubých pláten byl nejlepší. Byl-li v jedenácti pásmech, slul penes. Z pačísky dělalo se plátno pačesné. To bylo již hrubší předešlého, poněvadž předivo pocházelo ze lnu krátkého, neuroděného.

Ještě horší p átno poskytla hačkovice, čili příze z babiny, tvrdá, těžká to příze, pocházející z neumočených, po poli nebo ve stodole roztroušených a polámaných stonků, které se jen okřastaly a netřely. Příze ta dala štrůzok těžký a hrubý, avšak pevnější než špatná culkovina. Předli ji a setkati si dali jen chudí lidé; ve statcích, jak praveno, haček nedbali, aspoň málokde.

Hrubých pláten užívalo se v domácnostech na slamníky, pytle, plachty, podolky, sukně, podvléčky. Chudí měli z nich i celé košile, zástěry, ano i svrchní oblek. Nosilo se něco bíleného, něco i režného. Ostatně byl v tenkosti, jak podotčeno, rozdíl.

Plátna pro obchod značně se lišila od pláten domácích; nebyla ani tak široká, ani nadělaná. Příze v nich ovšem byla též všelijaká.

Domácích pláten, jak svrchu pověděno, v České Třebové nedělali; neměli na ně stavů zřízených, pracovali jen pro obchod. Zhotovovali plátna a pytle pro vojsko, pro lodě, pošty, pro malíře, do cukrovarů, plátna balicí, k umývání a j. Na nejhorší druhy štrůzoků brali pouhou špuňkovinu, na silnější látky byla osnova vždy lepší a outek se řídil dle druhu zboží.

Nejhorší druhy pláten, zhotovené z pouhých a to zase nejchatrnějších odpadků jsou t. zv. rubky.

Rozliční kupci (domácí, ze Svitav, z Brna, Vídně) rozličně zboží jmenovali a třídili. Jedni na př. říkali rubek, druzí témuž dělí štrůzok. Třídili a třídí je dosud též různě, při čemž každý mívá svá čísla; jmenuje rubky čtverky, pětky, šestky atd., kdežto jiný týž druh jinak čísluje.

Jakkoli však každému plátnu z odpadků lněných rubek nebo štrůzok íkali, nicméně v praksi rozeznávali dle dobroty zboží několik druhů. Dělali na př. jednopásmové na dva listy a dvoupásmové na čtyři listy. Jednopásmové byly tak řídké, že dle všeobecně užívaného přirovnání mohla se skrze ně „slepice napít". Šel-li tkadlec s takovým zbožím na trh, smávali se mu: „Dej pozor, ať neupadneš, sic srazíš outek všecek k jedny straně!"

Tvrdší (lepší) než dvoušeftky byly čtyršeftky, dvoupásmové. Měly 114 nití v osnově.

Při takovém zboží nehleděl kupec ani přísně na délku. Polouch měl míti sice 30 loket, ale míval 28, sotva 29 a odbyl se. Zboží toto bylo velice pazdeřité a užívalo se ho výhradně na balení; odtud ustálené výrazy pro ně hampeláž, hampaláž, hamplaž. Když nastaly přádelny bavlny, spřádali v nich i odpadky a tak povstalo i nové zboží, které jde nyní hojně na odbyt pod jménem štrůzok bavlněný. Osnova jeho jest přezná (lněná), bavlněný jest pouze outek. Plátno toto jest měkké na omak, není pazdeřité, úhledně vypadá a drží dobře vodu. Proto se upotřebuje místo mycí houby k umývání a utírání (na př. školních tabulí).

Na rozeznání výše popsaného štrůzoku celolněného od bavlněného říká se onomu horáckej, též culkovej. Od té doby pak, co se i len v továrnách čistí a česá, jest horatina čili culkovina *) horší; neboť do odpadků přicházejí téměř již jenom smeti, kratičká vlákna, ostatně samá kůra a pazdeří. Příze tato nic nedrží, při soukání se stále trhá a sukače meška kroucením v prstech (přikrucováním). „Nebylo nad domácí culky!" teskní lid. Z obcí blíže Poličky přichází ještě výše zmíněná hačkovice, u Němců Hatschkengorn zvaná, příze to, jak praveno, tvrdá a těžká. Bere se též na rubky a jsou z ní pevnější.

Slovem štrůzok ustálil se mezi vyrabiteli lepší druh zboží na rozeznání od hampaláže, druhy to hustší a méně pazdeřité, než plátno balicí. Dělaly a dělají se devítní až dvanáctní, t. j. v 9, 10, 11 i 12 pásmech osnovních po 60 nitích. Nejlepší druhy příze culkové berou se na poštovní a peněžní pytle (pošťáky a míšky). Vůbec panuje v tom zboží velký rozdíl; jak chce míti kupec pěkné kusy, podle toho si dá přízi.

V které domácnosti nepotřebovali přízi tvrdou či koudelnou, pačísku a po případě i hačkovici, odvezli ji na trh a třebovští (i jiní) tkalci pracovali pak z ní pro obchod. Plátna pačesná i pravé štrůzoky bylo výborné zboží na plachty, pytle, slamníky a p.

Ke zboží culkovému náleží též cvilich = cvilink, tuplovka a trylich (cvilíšky, trylíšky).

Cvilich dělal se z příze tvrdé. Rozdíl mezi ním a plátny jest ten, že u cvilichu se kryje outkem osnova jako při atlasu. Jsou též cvilinky čtverečkové a vůbec se dělají o třech podnůžkách.

Tuplovka bylo plátno silné, sloužilo na plachty. Mělo dvojí (tuplovanou) osnovu i dvojí outek, t. j. dvě nitě vedle sebe. Rozeznávala

*) T. j. příze culková, kterou proto horatinou nazývali, že pro culky do hor chodili.

se tuplovka jednokoncová a dvoukoncová. Jednokoncová měla dvě nitě po osnově a jednu po outku, dvoukoncová měla dvě po osnově a dvě po outku.

Tuplovky byly široké, tak že před vynalezením nového člunku (šnelu) nestačil jediný dělník na rozpřáhnutí. Musili býti dva za stavem, pravák a levák. Aby se v házení nemýlili, počítali: „Jednou — dvakrát“ atd.

Dobré tuplovky byly jako kůže; namočené se lámaly a na oděv pro člověka se nemohly potřebovati.

Trylich (trylíšek) dělá se o 4 podnůžkách. Patří k látkám keprovaným a má navrchu šikmé vroubky.

Trylichy byly široké a úzké. Široké dělaly se jako tuplovka jednokoncové a dvoukoncové. Osnova byla tvrdá, outek culkový, rovný, t. j. rovně napředený. Sloužily hlavně na dělání vojenských stanů.

„Když se Rus s Turkem bili vo Sebastopol, bylo do té války zapotřebí pytlů na písek. Pytle křížem do vody kladli a na nich stáli. Též na hradby je dávali. Tehdáž se zde (v Č. Třeb.) plátno na ně dělalo. Bylo trylichové, čtyrpodnůžkové, osnova mašinová, tenká, outek culkový; čím byl outek tlustší, tím lepší.“

Jeden druh trylichu jmenovali váhový, protože musil míti svou určitou váhu. Dělal se pro vojsko, ale šel též do továren tabákových a do ciziny, na př. do Hamburka.

Z culkoviny dělali též solné pytle, které se na dně sešívaly. (Teď se dělá, jak praveno, i dno tkané.) Byly velmi řídké.

Tkaniny, které jsou tak keprované, že tvoří navrchu řady úhlů ⋀, nazývají třebovští tkalci lomeničkové, což pochází od porovnání s lomeničkou na střeše.

2. Trhy na plátno a ceny pláten.

Také plátno prodávalo se na trhu. Plátěný trh spojen byl s lněným a přezným (v Litomyšli v sobotu o všeobecném trhu). Prodávalo se výhradně jen plátno domácí, plátno, kteréž se nad domácí potřebu vyrobilo. Řetová, jakož i mnohé jiné obce se plátenictvím silně zabývaly. Kozlovský sedlák p. Jos. Sítař prodal v Litomyšli na trhu rok co rok 20—25 kop bílého plátna.

Ceny pláten domácích bývaly po většině ustáleny. Za vybílenou kopu trhového 28-pásmového plátna dostal sedlák v druhé polovici 19. stol. 28 zl. r. č., za 30-pásmové 30 zl. Obyčejně se platilo tolik zlatých za kopu, v kolika pásmech bylo plátno děláno; čím více pásem, tím bylo totiž plátno tenčí. V Litomyšli byli pláteníci, kteří vedli obchod s Prahou a celými vnitřními Čechami. Tak v létech padesátých 19. stol. proslul v kraji pražském plátenník Petrus a po něm vdova. Paní Petrusová, agilní obchodnice na slovo vzatá, mívala vždy zásobu proslulé litomyšlské véby, kteréž půl kopy prodávala ku konci let 50tých za 24 zl. stř.*) Prádlo z toho plátna vydrželo při stálé potřebě 10—15 let.

Zmínění šaumistři od tkalcovského cechu litomyšlského měli též za úkol bdíti nad tím, aby se co do délky pláten žádná šidba neděla. Chodili po vsích po tkalcích, přeměřovali a známkovali jim plátno, nebo nařizovali starostům obecním, aby oni to činili. Když pak v sobotu plátno na

*) Z půle kopy bylo 6 mužských košil, a poněvadž od průměrného ušití tenké košile platilo se po 2 zl. stř., přišla košile za 6 zl. stř.

trh se přiváželo, šaumistři je prohlíželi, je-li známkované. Neznámkované měli právo zabaviti. Žádalo ť pak se, aby měla kopa přesně 60 loket, polouch 30 loket.

Plátno na trh nevozili však toliko sedláci nebo selky, také tkalci, kteří se hotovením jeho živili. Byli to obyčejně malí lidé jako přadáci. S větší zásobu nebyli, než co jim poskytlo zaměstnání na týden. V Dlouhé Třebové měli všude v chalupách po dvou i čtyřech stavích. K sobotnímu trhu ústeckému spěchali, aby dodělali kopy nebo aspoň kopu, aby byla veselejší neděle a ne o hladu. Stojíce pak v Ústí v řadách, čekali s bázní, přijde-li kupec. A když nepřišel, musili se sami uchýliti k obchodníkovi, jenž jim ovšem tolik nedal, co by byl dal člověk neobchodník. Často jeli pak se smutnou domů, neboť po nákupu příze jim mnoho nezbylo.

3. Ceny pláten culkových.

Zboží culkové jakožto zboží pro velký obchod různilo se v cenách ob čas náramně. Za obyčejných poměrů mělo arci též své průměrné ceny; ale vypukla-li válka, stoupaly ceny o překot. Někdy se o vojně skoro nic nevědělo, a culkovina již „skočila“. To bylo neomylným předzvěstím války. Cena culkoviny řídila se tedy vysokou politikou.

„Když se to hnulo“, pak bylo ovšem tkalcům hej! Kupci byli samá přívětivost. „Jen dělejte, dělejte “ od nich slyšeli. Povržený „tkadlec špuňkový“ byl najednou hledanou osobou. Peněz vydělal „jako šlupek“. Pohříchu šťastná doba taková netrvala nikdy dlouho, několik neděl — a bývalo po radosti. Potom „pán“ zas ochladl. Co kdo uškubl, to měl. Po živém hnutí nadešla opět dřívější „mdloba“. Někteří opojeni prvním značným výdělkem zapomínali na zadní kola, oddali se hýření a „nedělali“, dokud byl krejcar v kapse. A tak neměli konec s koncem zase nic jako před tím. Ale šetrní se přičinili, dokud byl příhodný čas a zachovali si hezký groš.

Roku 1845 byla kopa culkového plátna mající 60 až 58 loket — dle toho, jak se dalo co „ukrást“ — za 3 zl. šajnů čili za 2 šajnové tolary; ale ve 14 dnech skočila na 4 tolary.

V roce 1854 za krimské války zachoval si malý tkadlec J. Hybl 300 zl.

V roce 1859 byl začátek trhu na trylich 13 zl., ve dvou dnech skočilo to na 20 zl., stoupalo výše a dostouplo až na 40 zl. hotově placených. Pak to zase rázem klesalo až na 20—14 zl. Tehdáž si mnozí tkalci pomohli, kdo měl zásobu příze; jinak slupnul smetanku obchodník s přízí, skočilatě ve jmenované právě válce z 1 tolaru šajnů na 4 tolary za štuku.

Předením culkové příze zabývaly se všecky hory české, moravské i slezské, nad jiná místa pilně se předlo v Sudetech kolem Lanškrouna, Zábřehu, Šumperku atd. Do Č. Třebové vozila se příze z mnoha stran: ze „Slízska“, Třebechovic a jmenovaných právě měst. Průměrná cena štuky byla tolar až 32 groše šajnů; výše to za obyčejných poměrů nešlo. Slezská pokládala se za nejlepší. Jezdili pro ni sedláci ze vsi Rybníka. Posílali si je tam kupci, kteří pak přízi tkalcům prodávali nebo vyčkavše příznivou dobu zdělati ji dali. V roce 1858 pochluboval se kupec staré děvečce domácí: „Hádej, Majdaleno, kolik jsem dnes vyďál.“ „Na čem asi?“ „Inu na zboží, cos tady eště včerá viděla. Dnes sem přišli dva Taliáni a všecko skoupili.“ „Hm, asi tisíc?“ „Ba ne — pět tisíc jsem vydělal!“

Také rok 1848 byl vydatný. Muž se ženou vydělali si týdně až 35 zl. šajnů. Avšak trvalo to jen osm neděl. Když v I. polovici 19. stol. nastaly cukrovary a řepa se vymačkávala v plátně zabalena, dělaly se v Č. Třebové tuplovky, více však v okolí; na tuplovky byli třebovští tkalci slabí. Jen svinovští dodávali jednomu kupci týdně tuplovek v ceně 4000 zl. Od kupce měli osnovu. V Litomyšli na trhu kupovali outek. Proto v pátek odváděli zboží, aby mohli v sobotu na trh.

Tehdáž se vydělalo též mnoho peněz, že kampaň cukrovarní začala až na podzim a dříve se nekupovalo. Z jara nebylo zase nic.

Roku 1866 krátce před válkou se zase tkalcovina hnula, leč na krátko. Tkadlec K., jenž začal též nakládati, ulekl se, že má v zásobě 10 kop (600 štuk) příze a že se mu v tom proloží peníze; byltě velice šetrný. „Cák s ní budu dělat?“ stěžoval si kamarádovi, jenž jej těšil, aby neztrácel mysli, že ji odbude. Než opatrný K. nepřestával skuhrati. Měl přízi po zlatém (r. č.) za štuku a tu jako začátečníkovi v obchodě zdálo se, že dělá hazarty. Neminul ještě týden po oné rozmluvě a příze byla po 2 zl. za štuku. K. dostal odvahu, objednal na rychlo novou zásobu a dával z ní dělati trylichy. Všecko zpeněžil s velkým výdělkem a tak se uchytil. V té době dostávali tkalci od poloucha trylichu „zlatku“ (2 K), po válce hned spadl výdělek na 80 kr.

Před léty měl mistr při osnově 15—18 zl. r. č. výdělku; z toho dal tovaryši stravu a 3 zl., ostatek byl čistý zisk. Později klesl zisk na 5 zl. a nápotom ještě níže. Tudíž tkalci se musili vzdáti té práce.

4. Ještě o tom, jak výnosná bývala tkalcovina.

Tkalcovina poskytovala od jakživa hubený výdělek. Zřídka kdy usmálo se štěstí na tkalce a to jen, když se politický obzor zakabonil. Ale proti nynějším podomním tkalcům byl přece jen pánem.

Mívalitě třebovští i venkovští tkalci z valné většiny své chalupy, při nichž byl trávník, kousek loučky a pole. Kteří byli v nájmu, dostali za laciný peníz kousek pozemku pachtem, aby si mohli držeti kozu nebo kravku pro mléko. Mnozí tkalčili jen v zimě, v létě zedničili, tesařili, nádeničili, nebo se zabývali lesní prací, která jim bývala druhou přirozeností.

Kdo však byli „mistři“, tkalci výhradní, kteří si drželi chasníky, ti pracovali ovšem celý rok, leč že některý čas strávili na poli, některý i mlácením vlastní své úrody. Nebýti vedlejšího živobytí (z hospodářství, u oněch z druhé práce), byli by taktéž ztěžka sehnali na to, co několik krků do roka spotřebovalo. Jinak a jinak nechtěl se člunek ozývati než: „Vem pytel, jdi žebrat“ (Č. Tř.), nebo: „Ani na sůl — ani na sůl.“ Velice slibně také neznělo, když ohlašoval: „Na jabka — na jabka (brambory)“. Až teprve, když nastaly člunky nové (šnelové), vyznívalo veseleji: „Na cukr, na kafe,“ leč ne na dlouho; továrny udolaly i tyto a místo „Na cukr, na kafe — na cukr, na kafe,“ vysmívá se v Herboticích člunek pánu svému: „Na cugr na kafej — kadlic je chlupatej“ (poprášený).

Dokud kvetlo lnářství a přástva, mívali tkalci pláten zaměstnání dosti. Dělali selkám plátno košilové (nevěsta ze statku dostala třeba 40 košil) a jiné, kanafasy, ručníky — a tkali jim plátno trhové. V Kozlově dávali tkalcům od kopy pěkného plátna 4 zl. šajnů.

V Říčkách nedělali plátno na prodej, jen pro domácí spotřebu. Za to

Řetová se hojně plátenictvím zabývala. Odtud má obec ve znaku „půlky“ plátna. Sem vztahovala se říkanka:

Stříbrná je Cerekvice,
olověná Hrušová,
dřevedný jsou Přívraťáci,
plátěná je Řetová.

V Řetové v každém statku byl stav, také v Kozlové a jinde dělali sami sedláci v zimě za stavem. Řetovští byli podnikavější nad jiné, kde kdo i podruh vynasnažil se nakládati na plátno. Nejlepší výdělky měli kolem r. 1870, kdy se začala do příze (roz. lněné) míchati tajně bavlna, kterážto necnost přišla z ciziny. Tkadlec zdělal týdně až 2 kusy (roz. 2 kopy) plátna z příze pololněné a vydával je pak na trhu za celopřezné (celolněné). Kdežto od zakázkové práce obdržel pouze $3^1/_2$ zl. r. č. za kopu, vydělal na falšovaném plátně 4 až 6 zl. při kopě. Za kopu v Litomyšli prodaného plátna koupil v Ústí u kupce příze smíšené na dvě kopy. Tak kvetly výdělky, až kupující obecenstvo na šidbu přišlo. Než tu již nadešla doba bavlny, z příze lněné o překot se přestávalo dělati. Hnutí v bílém (bavlněném hlavně) plátenictví přimělo ústecké průmyslníky, že místo zaniklého soukenictví zřizovali mechanické stavy na plátna dávajíce spolu tkalcům domů dělati. Tak vyvinul se ponenáhlu v Ústí n. O. utěšený průmysl textilní, jímž město znamenitě nad jiná vůkolní sídla vyniklo, jsouc spolu výmluvným příkladem rozumné podnikavosti. Avšak podomní tkalcovina zaniká. Dříve tkadlec mimo jiné na selce usmlouval nějaký přídavek a spolu si „ušetřil“ něco z podané příze, také obchodníkům hleděl něco „uraziti“, třeba že dostával dvojnásobnou mzdu proti nynějšku; nyní to již nejde a tak se vynášejí domácí stavy na půdu.

5. Pláteníci.

Obchod plátěný vedli handlíři či kupci. Některý byl kupcem, roz. obchodníkem se zbožím osadnickým skutečně, jiný však byl pouze zbohatlý tkadlec. Každý byl zase dodavatelem velkokupců v a obchodníků v hlavních městech. Nebylo-li zboží objednáno, nechával si je kupec na skladě pro případ, kdyby je šťastně prodal. Pravidelný odbyt nebyl nikdy živý. Proto mívali kupci dle své zámožnosti nahromaděné zásoby různých pláten a pytlů. Před postavením dráh jezdili českotřebovským kupcům se zbožím sedláci z okolních vesnic, z Rybníka, Třebovice, Párníka, Lhotky a Dl. Třebové. Na formaněnı měli silné koně a těžké vozy. Jezdili do Prahy, do Vídně, Krakova, Lvova i Terstu a Pešti. Cesta do Vídně a nazpět trvala 14 dní, do vzdálenějších měst mnoho neděl. Nazpět nejeli s prázdnem; přiváželi zase jiné zboží: sůl, klejt, železo, víno a j. Sedláci vydělali peníze, ale dobře žili, takže málokdo si z toho tolik zachoval jako jakýsi Maixner, jenž pacholčil u R. a vystoupiv ze služby koupil si na Parníku statek. Cesty byly špatné a zboží se neváželo; každý naložil dle zdání. O kupcích v Č. Třebové z dob starších není zpráv. Obchod valně se asi nevedl, nýbrž počínali si tak, jak později známo, že někteří dělali. Když t. tkadlec nashromáždil zboží, že stálo za povoz, naložil je a odvezl do velkého města. Náklad nemíval více ceny než 400 zl. víd. čís. Teprv ku konci 18. stol. vyskytují se jakési zprávy. Již tehdáž pak jezdilo se i do Terstu. Jedním z nejstarších, jenž tu cestu konal, byl Jandejsek z Č. Třebové. Tkalčil, dobře se mu vedlo

i chopil se obchodu. Ale že byl lehké mysli, prohrál kdysi v kartech všechnu svou obchodní jistinu 1200 zl. a více se nezmohl.

Kolem r. 1800 byl pláteníkem Jan Müller. Byl zámožný a vážený. V létech dvacátých a třicátých 19. stol. známi byli kupci pláten Ant. Duspiva, Procházka, Pirkl, Václ. Hrdlička, Jos. Rybička, Galli, Praus, Ploc. Většinou byli spolu tkalci, Duspiva byl kupcem. Od třicátých let do šedesátých vedli obchod Hynek Rybička st., Procházková, Pirkl, Anna Kulková (dcera Müllerova). Do 80tých let Jan Čížek, N. Pirkl, H. Rybička ml., Jos. Kolář. Po těchto vystoupili na trh Al. Vrba, Jan Kolář a Jan Rybička. Od r. 1891 má hlavní obchod Otto Rybička, ostatní již skoro všechen zanikl.

Vyjma kupce byli všichni pláteníci zprvu tkalci. O jejich vzniku stůjtež některá zajímavá data.

P. měl na Trávníku v Č. Tř. malou chalupu a dělal za stavem pouze s jedním tovaryšem, soudruhem od dětství. Šetřil a pracoval pilně. Jednou z jara kolem roku 1830 povídá v důvěrném hovoru k soudruhu tovaryši: „Jozefe, co říkáš, měl bych jeti pro přízi?“ Myslil, jako že by začal pro sebe spekulovati. „Proč bys nejel, máš-li peníze?“ odvětil onen. „Jeď, teď na jaře budou v horách potřebovat peníze, tak přízi snáž dostaneš.“ P. tedy jel do Šumberka s povozem a koupil, co uvezl. Jak se vrátil domů a lidé se dověděli, že přivezl přízi, hned mu ji rozebrali. Pochodiv dobře jel hned zase pro novou a rozprodal ji opět. Na těch dvou fůrách vyzískal tolik, že třetí mu přišla zadarmo. Tak se uchytil. Za krátko radil se opět s manželkou: „Což abychom kupovali polouchy?“ Žena jeho to ráda slyšela. Byla čilejší a ostrovtipnější, do obchodu se spíše hodila než on, jenž se uměl sotva podepsati a počítati. Začali tedy vésti obchod s plátnem a již po třech létech si koupili v městě dům. Jmění jim vůčihledě přibývalo. Nejvíce mu pomohla krimská válka; tu za jediný rok vydělal 12 tisíc v. č. Šťastným tušením veden, vypravil hned při vzniku války syna na nákup příze do hor kolem Šumberka. Dostal ji levně, po 24 groších štuku. Spolu učinil uzávěrky v dalekém okolí na novou přízi, tak že, když příze za několik měsíců vystoupila až na 3 zl. stř. za štuku, tedy na cenu desateronásobnou, nemohli ostatní obchodníci v poměru k němu téměř nic dostati. Když P. umíral, zanechal synovi dům, polnosti, obchod a 30.000 zl. na hotovosti. Bohužel firma tak dobře založená nedočkala se konce století. — Procházka byl též tkalcem a začal obchoditi s erárem. Dodával k vojsku „celty“, pytle, plátna a j.; dojížděla s tím obyčejně žena jeho a měla takové štěstí, že jí všecko beze srážky přijali, ať bylo zboží jakékoli. Jiným se tak nedařilo a mívali mrzutosti. Manželé ti také zbohatli, ale jmění se pak rozházelo.

V prvních desítiletích 19. st. přistěhovali se do Č. Třebové dva tkalci, bratři. Bydleli v jedné chalupě pospolu. Jeden začal pomalu kupovati štrůzoky na Vídeň, kamž s nimi osobně dojížděl. Obchod se mu zmáhal tak, že za léta pro něj pracovalo na 100 tkalců. Když se mu znechutilo do Vídně jezditi, posílal se zbožím příbuzného Václ. Hrdličku. Ale ten poohlednuv se za několik cest po Vídni, začal vésti obchod na svou pěst a vedlo se mu též dobře. Onen pak odevzdal obchod synovi, jenž jej tak zvelebil, že měl 300—400 tkalců. Posílal zboží po třech vozích zároveň. —

Jak dovedli domácí kupci ochrániti svůj „okrsek“ před cizími vetřelci, o tom malou ukázku z let šedesátých. „Franto, víš-li na Trávníku vo pěkným štrůzoku desítním, jedenáctním a dvanáctním, tak ho kup, co ho maj'. Při vodvádění dostanou peníze hotově (což vždy nebývalo). Tu máš dvě stouky na závdanky.“ Tak oslovil bohatý pláteník obstárlého tkalce, jemuž byl

chlebodárcem. Vyzvaný obešel tkalce a skoupil u šesti všecko hotové zboží. „Teď mi jdi ještě ke Kulkovce a Honzoj P-loj, seš-li s ním známej, a kup všecko.“ U těchto, že byli sami kupci, musil Franta připlatiti na polouchu zlatku, ač i prvějším byl dobře platil. K. měla 50 kop, to bylo hned o 100 zl. více, u P. ještě více. Franta dávaje o svém pořízení „pánoj“ v hostinci zprávu, osmělil se k dotazu: „Ale, pán,“ povídá, „to je přece škoda, že nedopřáli kalcům tolik jako kupcům.“ „Dejte Frantoj vína, co vypije!“ velel pán. Ale po chvíli, když sám již byl vesel, vece: „Hloupej! Abys věděl, řeknu ti to. Cák si myslíš, že já tolik vydělám, co sem dal Kulkovce a P-oj? Zboží musím míti hned, proto jsem je přeplatil. Mám kontracht na dodání. Zejtra sem přijede Vídeňák, a kdybych to neměl pohromadě, obejde si kalce a kupce sám a doví se, co jim platím. Podlivá toho by mi podruhé utrh' anebo by přímo od nich bral. Tu máš ještě něco do kapsy a teď rejši pí, šak ty to umíš!“

Přes takovouto opatrnost upláchl kupci nejeden tkadlec s výdělkem. Sebrav zboží na „tragař“ zavezl je jinam. Třeba do Brna nelenil si dojet i. A tkalci mívali k tomu vážné příčiny, vyhledávati i jinde kupce. Kdo nepotřeboval čekati netrpělivě na krejcar, mohl si vyvzdorovati. Ale takových bývalo málo. Většinou měli přízi od obchodníka v místě a tomu musili zboží odvésti. Ale i když měli přízi svou a dělali tudíž jaksi pro sebe, i tehdáž byli nuceni neukládati ničeho doma a jíti s tím za tepla ke kupci. A cesty takové bývaly trnité a přinášely více sklamání než uspokojení.

Jak se při smlouvání tkalcům vedlo, o tom svědčí písnička ze Člupku, pocházející z prvé polovice 19. stol. Zpívá se jako „U zahrádky chaloupka“:

1. Divijou se, divijou,
nač ty tkalci pijou:
jednu půlku uřežou,
druhou zas navinou.

2. Když on půlku dodělá,
se stavu ji stáhne,
do loktuše zaváže,
ke Třebovy táhne.

3. Když je už ve Třebovy,
tak se na to přeptá,
kde by lépe pochodil,
nežli dá Procházka.

4. A když přijde k Procházkoj,
Procházka ho vítá:
„Vítám vás, řemeslníci,
vojna už utichá!“

(Ostatek neznám.)

S přízí byly také potíže. Kupci hledali nejlevnější, tkalci však si přáli dobrou, která se netrhala a v práci je nezdržovala. O tom zachoval se úryvek písně z roku 1830, která se zpívala jako: „Ta tkalcovská chasa“:

1. Od Kobližka nechtěj,
co je „u kamena“,*)
vozí třebechovskou,**)
není spravedlivá.

2. Pirkl na kopečku,
ten vozí z Trutnova,
ta je spravedlivá,
každý to povídá.

3. Dělejte váhový
panu pulmistrovi,***)
jen je trochu skropte,
pak má váhu jistě.

— — — — — — —

4. Ten vozí ze Slízska
pěknou bez pazdeří,
je z ní pěkný štrůzok,
žádný to nevěří.

*) Měl u domku ve strouze veliký kámen místo lávky.
**) Později proslula.
***) Procházka pulmistr odváděl „váhový“ zboží k vojsku.

6. Vynálezci.

Ani při tak prosté práci, jakou bylo tkaní culkoviny, nescházelo mužů přemítavých. Jedenkráte oznámil tkalcům příznivec jejich MDr. Fr. Rybička, že v novinách (německých) jest vypsána cena na vynalezení míšků peněžních docela nesešívaných, jen u vrchu obroubených.

Ihned pokusilo se několik chtivých o rozluštění úkolu toho. Špaust a Franta Cejnar zavřeli se každý na týden, ale nedokázali ničeho. Josef Vrbický a Karel Cejnar spolčili se dohromady. Počítali dnem i nocí, také doktor (Rybička) jim byl v tom nápomocen a vzorky z papíru stříhal. Než přes všecku snahu nepořídili ničeho. Mělitě všichni na mysli posavádní (až do té doby) tvar dna pytlového, jež bylo více méně okrouhlé. A to ovšem svádělo je na scestí. Cejnar konečně vzpomněl na ženskou čepici sametovou, jaké se tehdáž nosily. Čepice měla úplně žádaný tvar pytle: roura byla oblá, dno v polokouli sešité. Cejnar rozebral čepici a zdálo se mu, že by dala čtveré pásmo. Jednalo se jen o podvoz (v. t.). Dvě osoby pracovaly na něm tři dni a tři noci, tovaryš Vorel pak jim dělal uzlíky. Tomuto připadlo utkání prvního kusu. Navinuli přízi a Vorel ukryl se s veřtatem za plachty, aby nebyl nikým vytrhován. A tak šťastně dodělav míšek rozluštil hádanku. Pracoval na něm pilně den. Podle toho vzoru zhotovili ještě tři jiné z bílé vlny a poslali je na určité místo. Odeslalo se to na jméno mistra Vrbického, jenž se za to dostal do novin. Více prospěchu to nepřineslo. Práce byla zdlouhavá a tudíž nepraktická. Neunavní vynálezci obdrželi aspoň mravní odměnu od doktora, jenž jim řekl: „Co nedokázali v celém Rakousku, dokázali jste vy.“ Tajemství, kteréž mnohým vrtalo hlavou, záleželo v tom, že se při dodělávání pytle (dna) ujímalo jako při dělání paty na punčoše, postupmo se vždy jeden pár nití uřízl a konečky se zatkaly. Uřezávání prováděl jiný dělník, an Vorel tkal. Kdo a kde hádanky prakticky rozluštil tak, jak výše výroba pytlů nesešívaných popsána byla, nedovedu pověděti. Třebovští vynálezci nicméně mohli býti hrdi.

O jiný, vlastní svůj vynález pokusil se tkadlec Fr. Mareš. Utkal nesešívané nohavice (kalhoty), kteréž se však rovněž k praktické potřebě nehodily, jsouce nahoře všude stejně široké, tak že se v nich člověk nebyl s to ohýbati.

Fr. Špaust, jenž byl — mimochodem řečeno — obdařen krásným tenorovým hlasem a byl daleko proslulým zpěvákem, zhotovil plátno, které mělo střídavě pruhy trylichové a jednoduché plátěné. Přední mistři marně zkoumali, jak to dokázal, a také se toho nikdy nedověděli, jelikož Špaust záhy potom octnul se v blázinci a tajemství své vzal s sebou do hrobu. Plátno to bylo hrubé (pytlové). Vynálezce ještě za zdravého rozumu něco ho prodal, ostatek mu zůstal i přestal ho dělati.

Za nejsnaživějšího ve výzkumech platil tkadlec František Cejnar, pro kterou příčinu mu říkali Pavílek (dle moudrého apoštola Pavla). Avšak není známo, že by byl něco provedl, co by tkalcovskému řemeslu bylo prospělo. Nejlépe ze všech vynálezců povedlo se tkalci Zajíčkovi, který žil na úsvitě XIX. století a proslul jakožto vynálezce rourového, nesešívaného pytle, leč beze dna. Na vynález svůj obdržel výsadu, kteráž mu v Č. Třebové zjednala přídomek priviliant. Nezdá se však, že vynález mu mimo čest více prospěchu zjednal. Průkaz patentu Zajíčkova chovali dlouho po smrti Z. u cechu; kam se poděl, neznámo. Tuplovky začaly se v Č. Tř. dělati roku 1840. Tehdáž jmenovaný plátenník Václ. Hrdlička přinesl z Vídně vzorek, jejž odevzdal

mladému mistru Neugebaurovi. Neugebauer vzav kružitko, rozpočítal vzorek a tovaryš Fr. Hrdlička jal se ho dělati. Když byl kus na ukázku vyváděný hotov, poslán byl do Vídně, kde byl uznán za dobrý a hned objednáno 100 kusů pro každý měsíc. Tak to šlo dva roky. Mistr vydělal na kopě (dvou kusech) 9 zl. šajnů, z čehož tovaryš obdržel 1 zl., tak že zhotoviv týdně 3 kopy, vydělal si ke stravě neobyčejnou tehdáž mzdu 3 zl. v. č.

V oné době začaly se též dělati velké pytle dvouměřičné. Z jedné osnovy uděláno jich až 50 kusů. Tovaryš zdělal týdně 2 takové osnovy, což vyneslo mistrovi 2 × 12 zl. v. č. čistého zisku.

Počátkem století XX. objevil se pro rakouskou poštu nový druh bezpečných pytlů. Stávalo se totiž, že nepovolané ruce přes všecka ochranná opatření dovedly úvazek z pytlů nepozorovaně sejmouti a po vykonané eskamotáži zase navléci. Aby se smeknutí úvazku předešlo, zamýšlelo se do obruby pytle vetkati provaz, jenž by smeknutí zmařil. Jednalo se jen o to, udělati na okraji hrdla pytlového nesešívanou rourku, jejíž dutinu by vyplnil provaz, ten pak aby hned při tkaní pytle tam vložen a zatkán byl. Úlohu tu provésti se snažil svitavský továrník K., jenž jest hlavním dodavatelem poště; avšak v jeho továrně nenašel se nikdo, kdo by záhadu rozluštil, totiž udělal potřebný podvaz na stavě. Úkol ten nesnadný provedl českotřebovský tkadlec Hynek Pivoňka, jenž po několikanedělní úsilné práci zřídil stav tak, že žádanou změnu na pytlích bezvadně provádí. Továrník vzal si na vynález výsadu, která mu zabezpečuje slušný zisk, ale vlastní vynálezce H. Pivoňka — vyšel na prázdno. (Pokračování.) *Jan Tykač.*

Cholmská Rus.

Vl. Francev: Karty russkago i pravoslavnago naselenija Cholmskoj Rusi. Varšava 1909.

Toto dílo p. Vl. Franceva přichází velice v čas. Kdy se na jedné straně stále mluví a také do jisté míry pracuje, ne-li k vyrovnání sporu polsko-ruského, aspoň k sblížení, k utvoření nějakého snesitelnějšího modu vivendi, na druhé straně ruská vláda nepřestává vyvolávati v Polsku odpor různými nařízeními a projekty. Jedním z posledních je také chystané odloučení té části království Polského, která je při východní jeho hranici osídlena pravoslavnými Rusy (totiž Malorusy) a známá pod jménem Cholmské Rusi v novou gubernii, připojenou úže k ostatnímu pravoslavnému Rusku. Poláci se proti tomu bouří, ba mluví docela o čtvrtém dělení Polska . . .

Celá tato otázka cholmské Rusi souvisí s připravovanou autonomií království Polského. Jaká má býti tato autonomie, nevíme, a bude později na místě posouditi, pokud se Polákům dostane jich práv a pokud ne. Ale že při tom ruský stát, jemuž Polsko dnes fakticky náleží, chce změniti hranice budoucího autonomního území potud, že by část země, která není Poláky, nýbrž Rusy osídlena, vyňal (je to ostatně jen neveliké území) a ponechal budoucí Polsko zcela čistě polské — je věc ze státního hlediska pochopitelná a jistě by nebyla v principu špatná, kdyby bylo rozdělení provedeno na správném základě, a kdyby hranice byla spravedlivě tažena mezi oblastí polskou a ruskou. O to myslím hlavně půjde, aby do nové cholmské

gubernie nevešly zbytečně a nesprávně kraje polské prohlášené za ruské. Že při tom ovšem pocítí ztrátu ostrovů v oblasti druhé více Poláci než Rusové, je na jevě. A to je také příčinou polského odporu.*) Další příčinou dělení je hromadný odpad zdejších unitů ke katolicismu, o němž dále bude řeč a kterému má býti patrně novou organisací zabráněno, — nejedná-li se tu docela o získání prostředku k navrácení odpadlých do lůna církve pravoslavné.

V této situaci má výše uvedená práce p. Francevova dvojnásobný interes a význam, nejen naukový, národopisný, nýbrž i politický, a vítáme ji tím radostněji, že je psána bez jednostrannosti, snahou povědĕti prostě, jaké jsou poměry bez ohledu k tomu, co z nich udělala dříve dosavadní oficiální statistika. Tato snaha vylíčiti skutečný stav, třebas podle pomůcek zatím ještě nedokonalých, je velmi milým rysem práce p. Francevovy. V ní neshledáváme se s tendencí dřívějších oficiálních statistik vyvolati v Cholmské Rusi co nejvíce pravoslavných, ani s lítostí nad jich náhlým úbytkem. Pan Francev zřejmě neschvaluje nepřirozený stav minulých let, kdy obyvatelstvo celých osad čítáno bylo oficiálně mezi pravoslavné, ačkoliv ve skutečnosti ku mši v pravoslavné cerkvi dostavoval se vedle kněze a ďáčka ze sta obyvatel třebas jen obecní strážník. Jeho snahou je počítati se stavem skutečným jak po stránce náboženské tak i jazykové, konstatovati jej a objeví-li se zde nutnost změn a oprav v statistice jazykové, padnou na vrub jeho zpravodajů. Neboť úředního a vůbec přesného roztřídění obyvatelstva podle rodného jazyka dosud není.

Ale k věci.

Ve východních končinách království Polského a to v gubernii sedlecké a lublinské uváděli starší statistikové značný počet t. zv. grekouniatů, kteří kdysi z přinucení se připojili k pravoslavné církvi, ale ve skutečnosti v srdci zůstali věrní katolictví. V letech kolem r. 1820 čítalo se jich na 400.000, k r. 1837 na 300.000, v letech 1860—70 kolem 250.000. Statistika z 1. ledna r. 1905 nalezla však v gub. lublinské 280.503, v sedlecké 194.877, celkem 475.380 všech pravoslavných.

Ale už tu byla nešťastná válka s Japonskem a s ní domácí revoluce. Ta přinesla řadu uvolnění od různých násilí a útisků, kterých se dopouštěly bývalé absolutistické vlády a přinesla i volnost vyznání náboženského. Dne 17. dubna 1905 vydán byl carský úkaz o svobodě víry a následek toho byl, že převeliký počet uniatů západní Rusi vrátil se v nejbližších třech letech k staré víře a v mnohých obcích pokládaných dosud za pravoslavné pravoslaví zaniklo. Obrat stal se v takové míře, že dle výpočtů Francevových, dodaných mu z úředních zpráv ruského duchovenstva, bylo 1. ledna r. 1908 v gub. lublinské jen 199.858 a v sedlecké jen 80.434 pravoslavných, celkem tedy 280.292. Podle toho zmenšil se počet pravoslavných zde téměř o 200.000 duší (vzhledem k offic. statistice). Zejména Poláků pravoslavných zbyl nyní jen nepatrný, nic neznačící počet, podle Franceva hlavně v új. Zamostském. Následkem toho je dnes hranice oblasti pravoslavné rázem posunuta dále k východu, než kde byla podle starších údajů a map a zajisté

*) Z polské strany srv. o Cholmské Rusi hlavně tyto nové práce Francevem citované, opírající se však o data starší: Ad. Zakrzewski, W sprawie Podlasia i ziemi Chełmskiej (ve varš. Światu 1907, Nr. 3) a téhož Матеріалы къ вопросу объ образованіи холмской губерніи (Varšava 1908); dále G. Wercenski, Ruch ludności na terytoryum gub. lubelskiej. — Ludność gub. siedleckiej v časopisu Ekonomista 1907 IV., 1908 II.

na nové mapě, kterou p. Francev připojil, je dnes tažena správně a spolehlivě. Další přestupování změní ji asi jen nepatrně.*)

Ale s tímto posunutím náboženské hranice na východ nebyla posunuta zároveň hranice jazyková. Ta zůstala západněji, neboť úřední statistika z r. 1897 načítala zde obyvatelů rodného jazyka ruského mnohem více**) a totéž potvrdili Francevovi noví jeho, podle jeho slov zcela věrohodní zpravodajové (duchovenstvo, učitelé, inspektoři školní), kteří mu podali nové zprávy o jazyku jednotlivých obcí. Pravoslavných je tu dnes napočteno 280.000, ale rusky hovořících bylo před 11 lety 372.000, a číslo to se dnes najisto zvětšilo. Následkem toho máme tu místo bývalých pravoslavných Poláků, dnes značné číslo katolických Rusů, mluvících malorusky, jež zde ostatně znali i starší etnografové na př. Čubinskij.

Proto připojil Francev k své mapě náboženské ještě mapu jazykovou, aby tento zjev jasně vynikl. K zhotovení této nemohl použiti dat přesných, — taková mapa zůstane patrně ještě dlouho desiderátem slovanského národopisu — poněvadž mu jich úřední statistika nepodávala***) a poněvadž vůbec hranice ta ani jinak na př. filologicky zpracována není. Použil jen výše zmíněných zpráv učitelů a duchovenstva o jazyku, jaký v obci vládne, a podle toho sestavil mapu svou přibližnou, bez přesných detailů, ale podle jeho přesvědčení v celkových rysech správnou. Není to tedy mapa, která může přesnou čarou vésti národnostní hranici, ale je to přece jen mapa, která v celku podává obraz správný. Nemáme svého měřítka pro hodnověrnost Francevových zpravodajů, ale hodnověrnou mapu tu proti starším na př. Rittichovým činí už to, že ruskému živlu nijak nenadržuje. Ovšem bude úkolem další práce, aby tyto přibližné údaje a přibližnou dnešní hranici ruské oblasti, která se táhne na východě od Sarnaků kolem Lysova, Mordů, Olšanek, Tlustce, Šostky, Radinu, Vohinu, Parčeva, Dub. Kolody, Tysmenice, Ostrova, Ljudvina, Pugačeva, Sědlišče, Biskupic, Lopenika, Rejovce (tak že od Krasnostavu vybíhá polský výběžek k Cholmu), Krasnostavu, Izbice, Zámostí, Labunů, Krynic, Krasnobrodu a Sopotského Majdanu (mezi Bělgorají a haličskou hranicí jsou dva ruské ostrovy) — ověřila, zjistila nebo opravila. Podotýkám ještě, že podle poznámek p. Franceva polský jazyk je zde proti ruskému na postupu.

Při sbírání materialu jazykové příslušnosti zůstaly některé menší kraje nezjištěny, na př. patrně v okolí Krasnostavu. Aspoň v statistice celý újezd probrán není. Snad se p. Francevu podaří nějak to doplniti. Ale i přes to přese všecko uvítá každý slavista mapu p. Francevovu s povděkem a s radostí.

Na konci bych však podotkl, že se nemohu spřáteliti s jednou věcí. P. Francev neuznal totiž za vhodné do mapy své zanésti i národnost měst a spokojuje se jen s udáním jazyka lidu venkovského. Je pravda, že přísluš-

*) Ostatně v poslední době jeví se zase malá reakce ve prospěch pravoslaví. Na str. 12. udává Francev počet pravoslavných číslem 449.571 a na základě toho differenci resp. úbytek počátkem r. 1908 vypočítává pouze na 169.279. Rozdíl ten dlužno vyložiti tím, že zde se má zření jen k těm újezdum lublínské a sedlecké gubernie, o nichž je dále v statistice řeč, kdežto nahoře uvedená cifra 475.380 patří ke guberniím v celku. Ostatně toto číslo bylo úředně zveličeno a platné pouze na papíře.

**) Statistika našla totiž v lublínské gubernii ruských obyvatel 244.913, v sedlecké 127.624, celkem 372.537.

***) Ruská statistika z r. 1897 nevydala totiž jazykový material podle osad, nýbrž jen podle větších území. R. 1906 v statistickém Ježegodniku byl vypočten tento poměr Rusů, Poláků a Židů: v sedlecké gubernii 16·5 : 66·1 : 15·6 % a v lublínské 21·1 : 62·9 : 13·4 %.

nost kraje k ruské neb polské straně určuje především lid, který odedávna na zemi seděl a ji svou prací vzdělává a ne židovstvím prosycené obyvatelstvo měst. Ale myslím, že by bylo mapě jenom prospělo, kdyby na ní i tyto poměry, jež v otázce Cholmské Rusi patrně nerozhodnou, byly vyznačeny. Takto mapa svádí toho, kdo poměry nezná, na př. k představě, že Hruběšov, Cholm, Běla jsou ruské, ač sama statistika p. Francevova v textu naznačuje, že tomu tak není a ač na mapě vyjmuty jsou Janov a Vlodava.

L. Niederle.

LITERATURA.

Володимир Гнатюк: **Віршована леґенда про рицаря і смерть.** Otisk ze Zápisků Nauk. Tov. im. Ševčenka, sv. LXXXV. Str. 19.

Příspěvek k látkám o rytíři (nebo člověku vůbec) a smrti. Autor obdržel sešitek starého veršování, jež bylo složeno asi v 50-tých letech min. století nějakým samoukem — snad sazečem — Simeonem Voznjakem; na prvním místě je tu veršované skládání „Rytíř a smrť“, dosti rozvleklé, místy vulgární mluvou a veršem neobratným. Hnatjuk snaží se především zjistiti, jsou-li podobná skládání v lit. maloruské, nachází některé ukázky v sebraných spisích Ždanova (Petrohrad, 1904), a dovozuje pak na str. 10 a násl., že látka ta byla v starší literatuře maloruské velmi populární. Věc je velmi zajímavá a zasluhuje podrobnější zmínky. Skladba je sice uměle složena, ale čistě v duchu prostonárodním; slyšme jen úvodní slova, jakési motto celé 414 střídavě se rýmujících veršův obsahující básně:

„Такъ на свѣтѣ нима ничъ власного никому:
Днесь то мое, а завтра будетъ въ иншимъ дому,
а ще потôмъ въ иннымъ, и въ другимъ и третимъ,
а мы яко листъ сухій, съ древа на дôлъ летимъ.“

Hnatjuk nadepsal svou stať ‚veršovaná legenda‘, je to však vlastně zveršovaná pověst národní tak, jak to sám skladatel Voznjak ve svém nadpise označil. Líčí znamenitého a hrdinského rytíře, jenž všechno překonal svým mečem a slávou svou zpyšněl. Ničeho se nelekal, až náhle v lese potkal smrt. Popis její je čistě v duchu lidovém — typ kreslený se stejnou naivností, ale rázovitostí, ač poněkud rozvlekle, jak na př. polednice u Erbena. Smrt — bez krve, bez těla, pouhá kost a kůže; křivá, černá, zubatá, okatá, hrbatá, ošklivá a hrozná, až skladatel sám chvěje se hrůzou „Боже chraň a od všeho nás braň!“ a dále „Най по лѣсахъ, трястяхъ ходитъ, Богъ насъ грѣшныхъ ще хоронитъ“ (str. 6). Mezi smrtí a rytířem rozpřede se hovor, v němž rytíř smrti vyhrožuje, s ní chce zápolit a meč již zdvihá, ale v tom klesá její mocí sklácen — a jen „temný soumrak náhle zapad nad mohylou bohatýra“, smrt zmizela, strach a hrůza zůstaly jen a běs prohánějící se lesem. A celá skladba končí naučným čtyřverším biblickým: „Аще кто упокоряетъ ся, буде возвишеный‘ аще кто возвишаетъ ся, буде пониженый.“

Hnatjuk uvádí pak otištěné rukopisy podobných skladeb, jako na př. variant ze 17. stol., vyd. Kostomarovem, variant z pol. 18. stol. u Ždanova atd. — celkem 6 rukopisných variantů, vydaných tiskem. Kromě toho však je řada rukopisů, dosud nevytištěných v knihovně Lvovské a snad i hojně

rukopisů dosud neznámých. Látka rozšířena je i mezi lidem a Hnatjuk zaznamenal v jižních Uhrách 2 varianty (jeden otiskl v „Materiálech z Uherské Rusi“, sv. I. [Etnogr. Zbirnyk, sv. III.] na str. 120 a násl., též ve vých. Haliči ib. XIII., str. 31, č. 234). V jiných variantech místo rytíře vystupuje pouze život: hádka života se smrtí. Na stranách dalších — 12. a násl. snaží se Hnatjuk zjistit původ této látky. Není pochyby, že látka je majetkem všech národů; uvedeny tu odkazy na parallely polské, francouzské, ruské a hlavně německé, jež nejvíce poukazují při srovnání na předlohu pro zpracování ruské. Hnatjuk nepochybuje, že látka ta dostala se do Ruska z Německa (str. 14). Důležitá je tu rovněž poznámka, že látka ta měla veliký vliv i na jiné výtvory maloruské literatury (a lit. vůbec), jako na př. na scénu mezi Herodem a smrtí ve „vertepném“ dramatě (‚vertep‘ = naše jesličky), dále v písních a říkadlech prostonárodních (přes 50 uvedl jich Hnatjuk ve svých „Uhroruských duchovních verších“ v „Zápiskách“ Tov. im. Ševč. XLVI. a násl. sv.) a snad i v jiných výtvorech prostonárodních. Co se týče „vertepného“ dramatu, uvedl autor příklad z Markevičova vydání („Обычаи, повѣрья, кухня и напитки Малороссіянъ“, Kijev, 1860), příklad, jenž skutečně jeví analogii. Ve 2. sv. XIII. ročníku Izvěstí (1908) na str. 45 a násl. pojednává N. Vinogradov o běloruském ‚vertepu‘ a tu scéna mezi Herodem a Smrtí je rovněž obdobná, ač velmi stručná. Nicméně motivace je táž. Hrozný car Irod, zpyšnělý ve slávě své zasažen kosou smrti (na str. 74 „О Ироде, Ироде, полно тебѣ грѣшити, пора смерти просити!); rozdíl spočívá v tom, že Herodes zdrcen žádá o prodloužení života. Také další doklady, uvedené Hnatjukem z prostonárodní poesie (z citovaných duch. veršů) a z německé sbírky Mittlerovy (Deutsche Volkslieder, Frankfurt 1865) ukazují, že látka ta je velmi populární a snad mnohem starší, než autor se domnívá. Bylo by zajímavo shledati těchto parallel více než to učiněno v přítomné publikaci, která ostatně musí býti ukázkou takové studie a navedením k dalšímu bádání. Za tím účelem psán i tento obšírnější referát. Známá je na př. moravská skladba o smrti a člověku: Byltě jeden člověk, bylo mu jakkolvěk. Šel od role k roli hleděl na obilí: „Obilíčko moje, jaké jsi ty pěkné! Jsi pěkně zelené od vrchu do země. .“ atd.; a dále: Potkala ho smrti na velké silnici . . ., a člověk v celé své jarosti musí zemříti: „Střelila ho smrti střelou přeukrutnou a bodla ho v srdce převelice těžce.“ — A podobných motivů shledalo by se více. *Josef Páta.*

Volksdichtung aus dem Böhmerwalde. Gesammelt und herausgegeben von Gustav Jungbauer. Prag 1908. Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde. Geleitet von Prof. Dr. Adolf Hauffen. VIII. Bd.

V první části úvodu objasňuje sběratel své theoretické stanovisko a principy, jimiž se řídil.

Již od dob Herderových pokoušejí se badatelé stanoviti charakteristické znaky lidové poesie. Nesrovnalosti ve výsledcích, k nimž dospěli, třeba vysvětliti růzností užitého materiálu. Jedni omezovali se totiž na starší písně, jiní zase čerpali jen ze sbírek novějších, které — mám na mysli hlavně sbírky z 1. polovice stol. XIX. — nerozlišovaly přesně písní lidových od zlidovělých písní umělých, nebo od renaissanční lyriky, t. j. společenských písní XVI.—XVIII. stol. A přece, chceme-li pochopiti pravou podstatu lidové písně a získati tím cenných dokladů pro poznání lidové duše, musíme jen takovou píseň považovati za lidovou, která v lidu vznikla a v lidu se udržuje. Nemusí býti anonymní. Autor uvádí (str. V.—VIII.) četné doklady, že známe mnohé skladatele lidových písní.

Při tom ovšem musíme rozlišovati lidové básníky z povolání (Berufsdichter) a skladatele písní, kteří často jen jednou v životě složili nějakou píseň. Autor je nazývá Volksliederdichter, neboť jejich ojedinělé výtvory téměř vždy zlidověly, což o plodech lidových básníků z povolání neplatí. Má-li nějaká píseň zlidověti, nesmí líčiti poměry cizí širším vrstvám. Z toho důvodu zanikají na př. příliš osobní nebo úzce lokální satiry lidových básníků. Narážky jsou nesrozumitelné a proto se písně toho druhu nešíří.

Sběratel uvádí zajímavý doklad. Vesničan Joh. Zach zpíval mu píseň, kterou složil v Bosně r. 1878 jistý vídeňský vojín. Byl totiž na stráži (na vrchu nad ležením) a viděl, jak z tábora vynášejí tělo soudruha zemřelého tyfem. Truchlivý dojem opuštěnosti sbásnil ve čtyřech lyrických strofách a zpíval píseň ostatním vojákům. Tak se jí naučil také Joh. Zach, který ji pak doma v hostincích často zpíval. Ale píseň nezlidověla. Podle záznamů sběratelových znal ji jen Zach, jeho žena a dcera. S nimi patrně zanikne.

Obsah písně, jež má zlidověti, musí tedy vyhovovati určitým podmínkám. Dále jest k tomu třeba pěvců, aby píseň rozšířili po kraji. Udrží-li se v lidu, pak se společnou prací generace nebo i několika generací upravuje. Přihlížeje k těmto podmínkám, definuje sběratel lidovou píseň jako výtvor básnicky a hudebně nadaného člověka ze středních a nižších vrstev, výtvor, — inspirovaný skutečnou událostí, ale bez čistě osobních, místních a časových vztahů — který nepodléhaje vlivu básnictví umělého ujal se v lidu, poněvadž po stránce formální a obsahové srovnává se s jeho povahou; ústní tradice jej obměňuje a udržuje.

Ve druhé části předmluvy (str. XV.—XXIX.) zmiňuje se autor o své sbírce. Podává v ní výsledky několikaleté činnosti sběratelské v jižní Šumavě, v hejtmanství krumlovském, kaplickém, prachatickém a hlavně ovšem ve svém rodišti, Horní Plané.

Kdo zpívá v těchto krajinách? Především mládež. Hochům líbí se zejména písně pytlácké a vojenské; dívky zpívají nejraději ballady a melancholické nebo veselé písně milostné. Ale ani drsné písně erotické (někdy hrubě cynické) nejsou dívkám neznámy, naopak, dívky pamatují si dvojsmyslné písně toho druhu mnohem lépe než hoši, ačkoliv jich veřejně nezpívají. Ostatně i tu jsou rozdíly. V některých krajinách zpívají dívky „Schnadahüpfel" (lyrické, obyčejně čtyřřádkové popěvky často s epigrammatickou pointou), které na jiných místech i hoši jen zřídka zpívají ve společnosti. Jest přirozeno, že písně tohoto druhu slýcháme častěji z úst služek a dcer domkářů než od dcer rolníků. Přihlédněme k rozdílům stavovským. Šumavský sedlák dá si rád od někoho zazpívati, ale sám nezpívá nikdy. Nositeli zpěvu jsou domkáři, řemeslníci, podruhové a zemědělské dělnictvo. Naproti tomu dělnictvo v tuhových dolech a v továrnách nezpívá. Jungbauer opakuje srovnání, jehož užil Böckel (Psych. der Volksdichtung str. 416.): „Před parou lokomotiv, před dýmem továrních komínů mizí písně lidové, jako kdysi elfové prchali před hlaholem zvonů!" K tomu malou poznámku. Lidové písně tedy v průmyslových střediscích zanikly, ale zanikla básnická tvořivost lidu vůbec? Prosaické tradice sice nespadají v rámec práce autorovy, ale bylo by velmi zajímavo, kdyby se byl zmínil o tom, žijí-li v průmyslových krajích aspoň tradice prosaické. Vždyť právě Schellovy Bergische Sagen (Srovn. ref. prof. Polívky v NSČ. sv. IV.—V., str. 154 n.) ukázaly překvapujícím způsobem, že v území, jež náleží mezi nejprůmyslnější kraje Německa (Düsseldorf, Elberlefd, Solingen) žijí hojné prosaické tradice lidové. —

Konečně jsou také lidoví pěvci z řemesla. Dle názoru autorova není

daleka doba, kdy poslední lidový pěvec šumavský zemře. Pro nástupce není existenčních podmínek. Tito pěvci nejsou tvořivými básníky. Spíše jsou udržovateli tradic. Jejich vlastní díla zlidověla zřídka.

V závěru předmluvy pojednáno stručně o melodii písní, o dialektu a o transskripčních zásadách sběratelových.

Hlavní část sbírky (str. 3—170) jest věnována písním. Řadu postav lidových básníků pošumavských zahajuje Koasahansl, vlastním jménem Joh. Gabriel. Narodil se r. 1752, neznámo kde; jeho otec, krejčí, přistěhoval se patrně z Bavor. Hoch nechodil do školy, pomáhal otci, byl na vojně a zúčastnil se turecké války; složil obsáhlou historickou píseň o dobytí Bělehradu (14. září—8. října 1789). Vrátiv se domů, oženil se nešťastně. Po smrti ženině zmizel tento veselý kumpán a bujný šprýmař beze stopy.

Paní Schacherlová, nejstarší osoba v Horní Plané (nar. r. 1807) vypravovala sběrateli z jeho života kousky, které drsným cynismem převyšují často příhody Tilla Eulenspiegela. Jeho obratnost veršovnická byla pověstná. Usedl mlčky v koutku světnice a tvář jeho zvážněla; ostatní věděli již, že chystá nějakou píseň. Za chvilku pak píseň zazpíval. K písni našel totiž vždy vhodnou melodii. Vlastním oborem jeho byla satira. Látku mu poskytovaly různé příhody vesnické.

Dvakrát líčí, jak rolníkovi pošla kráva *) (jak zdechlinu rozsekali, kdo si co vzal atd.); nebo jak kdysi v tuhé zimě sedláci majíce nouzi o dříví rozebrali starou pazdernu; jak dívky z Horní Plané jdouce z trávy lesem našly staženého srnce, rozsekaly ho srpy a odnesly domů.**) V jiné písni vypravuje, jak se hajní dívkám za to pomstili. Když se jednou vracely s travou, pobrali jim koše. Ve skvostných verších popisuje, jak ženě jistého cikána, veliké milovnici psů, jednoho psa otrávili, jiného zabili a strčili podomnímu obchodníkovi do pytle, třetímu uťali ocas atd. Takové jsou látky tohoto lidového satirika.

Píseň o dobytí Bělehradu jest psána spisovným jazykem; ostatně vše dialektem. Jeho dikce jest živá, plná drastických obratů a jadrných úsloví lidových; stavba veršů jest velmi umělá. Úryvky z jeho písní, jež žily po jistou dobu v ústech lidu, přednášejí ještě dnes stařenky v rodinném kruhu. Ale příliš lokální ton jeho satir způsobil, že se nerozšířily. Nejlepší jeho písně zachovány tím, že je zapsal jistý duchovní, žijící v polovici XIX. stol. v Plané.

Také mladý A. Stifter skládal rád písně tohoto druhu. Kdysi prý odvázal jistému mlynáři koně od vozu, sedl si naň a s knihou v ruce se projížděl po tržišti za ohromného jásotu mládeže. Mlynářova herka ho konečně shodila a klusem vrátila se k vozíku. Tuto příhodu vylíčil prý Stifter v písni.

Ale také nynější generace má své básníky. Jsou to většinou řemeslníci: truhlář, pekař, holič atd. Opěvují význačné události: neštěstí, požár a pod.,

*) Motivy tohoto druhu vyskytují se i u nás. Příklady nalezneme v Kratochvilné historii měst a míst v zemích koruny Svatováclavské. Sebral Primus Sobotka. Tak na př. v Bělé u Něm. Brodu snědl prý sedlák chomout se zelím. (Krat. hist. str. 7.) Ševci z Borohrádku nalezli v lese v pytli osrdí z kobyly a snědli je. (Ibid. str. 13.) V Borotíně koupili starou krávu, zabili ji lucernou atd. O tom složena píseň, kterou Sobotka (na uv. m. str. 15) cituje. Srovn. mimo to ještě str. 62 a 209. Srovn. ještě Erb.$_3$, str. 455, č. 111.

**) Jest zajímavé, že zcela obdobná příhoda vypravuje se o Kostelanských Srovn. Krat. hist. str. 173. (Na Moravě jsou 2 vesnice toho jména: jedna u Uher. Hradiště, druhá v hejtmanství kroměřížském.) Našli v panském lese srnce. Rozdělili se bratrsky o maso, ale nějaký závistník udal to panskému myslivci, který vyšetřil, že to byl pošlý osel, zavezený do lesa jako vnadidlo na dravou zvěř. V satiře Koasahanslově jest stejný motiv: nebyl to srnec, nýbrž pošlé hříbě.

nebo skládají satirické improvisace. Jejich básně nejsou již nerozlučně spojeny s melodií, nýbrž jsou většinou jen složeny k recitaci. Co se jazyka týče, ustupuje v nich ryzí dialekt směsi nářečí a jazyka spisovného.

Velmi zajímavý doklad, jak vzniká lidová píseň a jakým změnám bývá podroben výtvor nadaného jednotlivce, podává píseň „Das Bau(r)nseppenlied". R. 1845 byl Josef Müller, zvaný „Bau(r)nsepp" v noci u okna své milenky úkladně zavražděn. Před tím totiž zbil do krve jiného hocha a ten se mu takto pomstil. Vrah se sám přiznal a zemřel v žaláři neprozradiv svých pomocníků. Tato událost pohnula jistou služku, osmnáctiletou Johannu Binderovou tou měrou, že ji vylíčila v písni. Stařenka žije ještě a zpívala sběrateli svou píseň tak, jak ji složila. V této těžkopádné rýmovačce jsou patrné reminiscence z obdobných písní kramářských, písní duchovních, z bible atd. Skladba žije již od let čtyřicátých v lidu a udržela se až podnes. Ale jak se změnila za 60 let. Z jednadvaceti strof zbylo jen 7. Jsou to vesměs strofy nevyhnutelné pro obsah. Píseň jest zhuštěna a nabývá úsečného, balladického rázu. Šedesát let ústní tradice ji zušlechtilo.

Z ostatních skladatelů uvádím rázovitého L. Baiera (nar. 1842). Od mládí špatně viděl a ježto měl veliké vlohy hudební, opatřili mu rodiče harfu. Třicet let chodí po kraji a zpívá své skladby, recituje atd. Jeho písně nevynikají nijak nad prostřednost; jen mistrný přednes Baierův je oživuje.

Aby obraz lidového básnictví byl úplný, připojeny jsou Schnadahüpfel, průpovědi na kraslicích, verše při svatbách, přezdívky, jimiž jedna vesnice škádlí druhou, přísloví a typická úsloví, pranostiky atd. (str. 170—232).

Nejzajímavější jsou ovšem lidové písně a skladby lidových básníků. Přirozeně vzniká otázka, jaký jest jejich poměr k českým skladbám toho druhu. Myslím, že by se užších vztahů nenašlo mnoho. Vždyť na př. písní pytláckých, jichž sběratel několik zaznamenal, není téměř v české poesii lidové. Ostatní skladby, hlavně satirické, jsou omezeny jen na úzký poměrně kruh posluchačů a nepronikly jistě. Jedině pro motiv o srnci v lese nalézám paralelu v tradicích českých. Nemyslím ovšem, že bychom proto musili předpokládati vzájemnou závislost. Podobná vypravování vznikala jistě na základě skutečných událostí t. j. zcela nezávisle na sobě. Zbývají ještě písně, jichž obsahem jest nějaká vražda, požár atd. Pronikla-li některá z těchto skladeb k nám, nelze pro nedostatek sebraného materiálu říci.

K tomu několik poznámek.

Naši sběratelé věnovali dosud — pokud vím — velmi málo pozornosti skladbám lidových básníků. Jest ovšem pravda, že téměř na všechny z nich působí epika kramářská. V tom smyslu možno říci, že tyto písně jsou vlastně zjev úpadkový. Ale při studiu tradic lidových nesmí rozhodovati j e d i n ě stanovisko aesthetické. I tyto skladby jsou projevy tvůrčí činnosti lidové a proto zasluhují pozornosti. Staré ballady hynou a na jejich místo nastupují ona skládání. Měla by býti soustavně sbírána a studována. Neboť není pochyby, že i u nás jsou lidoví básníci.

Ze svých výletů v Posázaví (srovn. NVČ. 1907, str. 271 n.) zaznamenal jsem si několik podobných skladeb a budu snad moci některou z nich otisknouti. (Jedna jest velmi drastická. Stařenka, která ji zpívala, poznamenala: „Až příde do impressí, tak mě zavřou!")

Celkem jest sbírka Jungbauerova velice důkladná monografie. Zvláštní ceny jí dodávají právě pečlivá biografická data o zpěvácích a skladatelích jakož i to, že v několika případech mohl sledovati, jak píseň složená od nadaného jednotlivce na základě skutečné události zlidověla. *Jiří Horák.*

Le lait de la mère et le coffre flottant. Légendes, contes et mythes comparés. A propos d'une légende historique musulmane de Java. Par Emmanuel Cosquin, correspondant de l'Institut. Paris 1908. (Otisk z Revue des Questions historiques, duben 1908.)

Na Jávě byla pověst, známá dosud toliko v malajském překladu, vztahující se k zavedení islamu do království Balambangan (v jihovýchodní části ostrova) v 15. st. Hlavní osobou je Raden Pakou.*) Vypravuje se v ní, jak musulmanský kazatel Sheikh Maulâna Ishak dostane za ženu princeznu, již uzdravil, a uvede islam do království. Za nepřítomnosti manželovy princezna porodí a zároveň vypukne mor v zemi. Proto dá král na naléhání astrologů chlapce odložit v truhlici na moře. V noci zpozoruje mužstvo lodi, kotvící v ústí řeky, plovoucí záři a za úsvitu vyloví truhlík a odevzdá jej majitelce lodi Nai Gědé Penatih. Ta v něm našla chlapečka a vychovala jej. — Různé příhody, a potom: Nai Gědé se zamilovala do chovance, ale on ji vyléčil tím, že se napil z prsu jejího a stal se tak jejím synem. — Cosquin probírá jiné verse této látky a vybírá si z ní tyto prvky: 1. hrdina je obviněn, že při narození přináší neštěstí lidu; 2. dán do truhlice a odložen na vodu; 3. tajemná zář obklopuje truhlík a upozorňuje tím na sebe; 4. zázrakem se tvoří náhle mléko v prsech ženy. — Pověst velice příbuzná vypravuje se v Indii o městu Vaïsâli (na Gangu, u nynější vesnice Besahr) ve versích z 5., 7. a 13. st. Manželka králova porodí kouli masa, která vlivem žárlivé družky hozena v dřevěné truhlici do řeky a vylovena jiným králem, který tam našel 1000 chlapců. Ti později napadli království svého pravého otce, ale ustáli od boje poznavše matku, která s věže vstříkla jim z prsů tisíc paprsků mléka do úst. — Podobná je jiná pověst o témž městě, jenže místo kusu masa je v ní tisíciplátkový květ lotosu a truhlice je obklopena září. Třetí verse liší se hlavně tím, že z kusu masa se vyvine později chlapec a děvče, kteří si ssají z prstu mléko. — Podobné pohádky zachovaly se v Indii na ostrově Salsette (u Bombaye) a na poloostrově Goudjératském (taktéž u Bombaye). V nich se jedná o třech dětech, odložených šesti žárlivými tetami, za něž podložily kámen a košťata. Děti odhalily otci podvod (žádaly, aby matka byla postavena za sedm záclon, a tři paprsky mléka vytryskly z prsů uvězněné do úst dětí), matka byla osvobozena a vinnice potrestány. — C. uvádí dále pohádky, kde se mluví o tvoření se mléka u žen bezdětných, o ssání prstů a kojení dětí gazelou.

Přechází potom k hlavní části pojednání, k thematu o plující truhle. První v řadě je dvanáctivětová assyrsko-babylonská pověst o Sargonovi, synu kněžky, kterého matka svěřila v košíku vlnám a nálezce vychoval. C. dokazuje, že tu nelze mluvit o životopise, ale o báji, poněvadž z jiného nápisu je zjevno, že otec Sargonův byl znám. — Pověsti o Vaïsâli se blíží pověst o Karně. Podle Mahâbhâraty doví se princezna Prithâ odměnou od Dourvashy formuli na přivolání boha, kterého jí libo. Princezna na zkoušku zavolá Arka (nebo Sourya), a chlapce Karnu, kterého s ním má, hodí v košíku do řeky. Najde ho a ujme se ho válečný vozataj Adhiratha. — Probírá těmto podobné pověsti o Romulovi a Removi, a Danai a Perseovi, o Semiramidě a o Cyrovi, a upozorňuje, v čem se shodují a v čem se liší. Mluvě o báji o Danai a Perseovi, C. připomíná povídku zapsanou v Italii, Řecku, na Litvě a v jižní Sibíři, jak lenoch, mající dar, že se mu vše vyplní, přeje princezně,

*) Zachovávám v cizích jménech všude transkripci, jakou jsem našel v článku.

aby obtěžkala, poněvadž se mu posmívala. Později je s ní a s dítětem dán na moře ve vědru, které se na jeho přání zastaví, vyčaruje si zámek a konečně se smíří s tchánem. — V malajštině se zachovalo volné zpracování Râmâyany pod názvem Sri Râma. Ačkoli toliko ono a nikoli Râmâyana má episodu, kterou budeme vyprávěti, C. ji pokládá přece za indickou pro některé podrobnosti (pokání muže, železná truhla pluje) a staví ji mezi pověst o Danai a o Cyrovi. Je tato: Královna Mandu Derrei bude míti dceru a její muž se podle astrologů stane pánem všech království. Proto je dítě odloženo v železné truhle na moře a nalezeno králem, konajícím v moři pokání. Při otevření vyjde z truhly záře. — Po povídce pendžabské, zapsané ve vesnici Hazro (thema plující truhly je vloženo do thematu o zradě sestřině) přichází k legendě o Jidáši a srovnává její počátek s počátkem báje o narození Parisovu, a soudí, že episoda o odložení Mojžíšovu není s ní v souvislosti.

Následující oddíl věnován je motivu o mateřském mléku. Cosquin v něm rozeznává tato pododdělení: A. Mléko tvořic se v prsech ženiných, prozrazuje poměr mezi matkou a dítětem a to buď matce nebo dětem. B. Mléko skutečně tvoří mezi dvěma bytostmi týž poměr jako mezi matkou a dítětem: bezdětná žena kojí nalezence buď skutečně nebo jen symbolicky a Cosquin uvádí zajímavé případy z pohádek. Z jejich rozšíření po severní Africe, Turecku, na severu i na jih od Kavkazu soudí, že se všechny nejlépe vysvětlí, přijmeme-li za jejich vlast Indii. C. Mléko mateřské však také odhaluje nebo i tvoří mezi dvěma bytostmi poměr bratrský: hrdina ssaje mléko ženy a stává se tím bratrem jejího syna; nebo přináší koláče, zadělané mlékem matčiným, a dávaje jich také jinému objeví se jeho bratrem nebo se tím právě jím stane. D. Odložené děti se živí též tím, že ssají prst buď svůj nebo svého ochránce. E. Konečně nějaké zvíře kojí dítě, vlčice, medvědice, holubice atd.

Na str. 71 přichází zase Cosquin na poměr vypravování o Raden Pakou k pověstem o Vaïsâli a j. a tvrdí, že všechny vznikly z prototypu indického před 5. st. po Kr. Legenda o Raden-Pakou je islamisovaná povídka indická, přenešená, jako jávská civilisace, přímo z Indie; ale není prý nemožno, že se dostala na Jávu buď z Arabie nebo i skrze musulmany, kteří přišli na Jávu z mohamedánských krajů Indie.

Autor nespojuje s názvem thematu o plující truhle a o mateřském mléku žádný určitý příběh, jak to činí jiní, nýbrž omezuje se na jediný motiv sám o sobě a klade vedle sebe pověsti a pohádky, ve kterých se motiv vyskytuje. Proto bychom očekávali, že si je srovná podle vnitřní příbuznosti ve skupiny, že bude hledět vypátrati, za jakých kulturních poměrů thema vzniklo, jaké názory náboženské, mravní, vůbec sociální předpokládá; nebo že bude studovati, jak a proč motiv do některých skupin vnikal, jak jinde byl měněn a nahrazován jiným; — abychom přešli ke konkrétnímu případu: jaký světový názor předpokládá představa o silném a trvalém svazku mezi matkou a dítětem, kde prostá přítomnost tohoto dovede způsobit i fysiologické změny v těle roditelky; jak v téže pověsti u jiného národa místo tohoto spojení čistě nehmotného nastupuje hmotné, smyslové: matka poznává dítě už jen po jizvě nebo po rouchu a pod.; jak v prostředí vzdělaném se poznání děje po vloženém listě; zda-li analogické případy jsou také při jiných motivech a dovoluje-li to právě činit závěry na duševní ráz oněch národů. Toho však autor nečiní. Spíše genetická závislost, jak se zdá, ho poutá (vytýká aspoň všude shody a rozdíly), ale v tom právě po mém soudu tkví základní chyba. Neboť motiv plující truhly i mateřského mléka není ani jádrem příběhů ani s nimi není nerozlučně spojen. Vyskytá se v různých látkách, do

stává se, kam původně nepatřil, a mizí tam i, kde jistě byl, jak je určitě doloženo. Proto pro určení genetických svazků sám o sobě nemá ceny. — A při tom Cosquin zase nikde zjevně nekonstruuje rodokmen své látky a nechává nás v očekávání opravdu napjatém, jak si na př. představuje poměr assyrsko-babylonské a klassických pověstí k indickým; má-li je za závislé, jaké důsledky z toho činí pro theorii migrační (vlastně indickou), kterou všude předpokládá. Takových nejasností, jaké se jeví v založení práce, je i v stylisaci a v podrobnostech více.

Je tedy článek C.-ův zajímavý hlavně materiálem, který je v oddíle o mateřském mléku hojnější a úplnější (v části o slovanských látkách zásluhou prof. Polívky) než v předcházejícím, kde úplně zanedbává literatury středověké. *M. Křepinský.*

A. Wallensköld, **Le conte de la femme chaste convoitée par son beau-frère.** Etude de littérature comparée. (Acta Societatis scientiarum Fennicae, sv. XXXIV., č. 1.) Helsingfors, 1907, infol., str. 172.

Legenda o cudné ženě vznešeného rodu, jež hrdinsky odolává nástrahám činěným jí za nepřítomnosti manžela jejího od bratra téhož a jež po četných útrapách léčí své odpůrce od malomocenství a jiných nemocí, rozpracována jest v literaturách evropských a asijských v přečetných versích. O původu a postupu látky pronesena byla hlavně tři různá mínění: 1. že legenda jest původu východního (P. O. Bäckström, Svenska Folkböcker, 1845); 2. že jest původu západního, a to specielně germánského, (Sv. Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser z 1853); 3. že jest původu východního a postupovala dvěma proudy (Ad. Mussafia, Über eine italienische metrische Darstellung der Crescentiasage, 1865). Wallensköld, neuspokojen jsa pokusy, jež dosud dály se, roztříditi různé verse naší legendy, snaží se ve zmíněném díle nastíniti historický vývoj její a roztříditi její verse dle poměru jejich k versi původní (kap. I., str. 3—7). Původ legendy hledati jest na východě, pravděpodobně v Indii (kap. II., str. 7—9), avšak opáčně proti mínění Mussafiovu autor dokazuje, že po svém uvedení do Evropy legenda podlehla pozdějšímu vlivu východnímu. Indský originál legendy nebyl nalezen, ale možno jej konstruovati z velkého počtu versí východních, částí to sbírek: Touti-Nameh, Tisíc a jedna noc, Al Farag Ba'da Alsidda. V povídkách sbírky „Tisíc a jeden den" Pétise de la Croix, povídka nabyla v Evropě překvapující obliby. Ve východní větvi jsou čtyři pronásledovatelé hrdinky (kap. III., str. 9—23). Záhy již, patrně v 11. stol. naš. letopočtu, východní verse v Evropě zdomácněla a rozdělila se ve dvě hlavní odvětví: jedno s původním počtem zločinců (Gesta Romanorum a Florence de Rome), druhé jen se dvěma prvními (Miracle de la Vierge). V nejúplnější své podobě evropské zastoupena jest povídka ve sbírce moralisujících povídek s konce 13. nebo s poč. 14. stol. v „Gesta Romanorum" (kap. IV., str. 23—28). S touto versí spřízněn jest veršovaný dobrodružný román francouzský, nyní ztracený, pocházející z druhé pol. 12. stol. (kap. V., str. 28—32) — „Florence de Rome" se svými odbočkami. Druhou velkou větev západní představuje především „miracle de la Vierge", latin. z 12. stol., z níž rozrůstá velký počet versí v různých jazycích. Zločinci jsou jen dva, ale patrny jsou ještě stopy role čtvrtého zločince (kap. VI., str. 32—60). Z větve zmíněné snad již koncem stol. 11. odštěpuje se charakteristická větev, jejíž hrdinka slove Crescentia a jež má jen dva zločince (kap. VII., str. 60—65). Konečně koncem 15. stol. uvedena byla německým učitelem zbožná legenda, složená na počest Panny Marie, ve spojení s historickou osobou Hilde-

gardou, manželkou Karla Velikého. Tato pozdní větev, zachovávající pouze jediného zločince, vyznačuje se životností a dovedla nadchnouti několik básníků moderních k výtvorům lyricko-epickým (kap. VIII., str. 65—80). V kap. IX., str. 80—81, autor shrnuje výsledky svého zkoumání a načrtává grafický obrazec postupu látky legendární. Konečně v kap. X., str. 81—95, podává abecední seznam versí. Ne méně zajímavý než celá rozprava jest i dodatek (str. 97—172), v němž autor z rukopisů otiskuje nebo předkládá čtrnáct versí důležitých: překlad verse Maase-Buchu (str. 97—99); překlad anglolatinské verse Al Farag Ba'da Alsidda (str. 99—111); anglolatinskou versi Gesta Romanorum (str. 111—116); latinskou versi v prose Miracle de la Vierge (str. 116—120); touž z rukop. Londýnského (str. 120—122); latinskou versi veršovanou Miracle de la Vierge (str. 122—129); francouzskou versi v prose Miracle de la Vierge (str. 129—132); versi Faiz et miracles de Nostre Dame (str. 132—134); veršovanou versi francouzskou Miracle de la Vierge (str. 134—149); versi Étienna de Besançon Alphabetum narrationum (str. 149—150); versi Jeana de Garlande Stella maris de Miraculis Beate Marie Virginis (str. 150—151); versi Vie des Pères (str. 151—161); versi Albrechta Baumholtze (str. 161—169); versi Der Teichner (str. 169—172).

Rozprava Wallensköldova, jak ze stručného referátu patrno, roztřiďuje oproti staršímu třídění Mussafiovu versí dle počtu osob nemocných, zhojených hrdinkou povídky, verse legendy methodicky dle zemí a dob jejich vzniku. Závěr autorův jest tím cennější, že podepřen jest důkladnou znalostí západních i orientalních literatur. Na lidové verse obrácen zřetel až v druhé řadě, a slovanské ovšem nepovšimnuty, leč byly-li mimo jedinou sbírku Afanasjevovu známy a převedeny do některého západoevropského jazyka.

Ota Dubský.

Drobné zprávy národopisné.

Předností německé revue Deutsche Erde, věnované studiu Němců, jsou podrobné mapy, jež přináší její číslo. Po národnostní mappě Štýrska, jež vyšla v VI. ročníku (1907), a Tyrolska v VII. ročníku (1908) přináší 1. číslo letošního ročníku mapu Krajiny, na níž Dr. Martin Wutte zachytil dokonce menšiny jednoprocentní; německé jest v Krajině pouze okolí Kočevje a pak osada Weiszenfels v severozápadním cípu země při hranici korutanské. Národnostním poměrům v Krajině věnoval Wutte také zvláštní článek: Die sprachlichen Verhältnisse in Krain. Z článků, které v loňském ročníku dotýkají se zemí českých, jest uvésti dva: Dr. M. Gehre, Die Schönhengster Sprachinsel a Dr. J. Titta, Der gegenwärtige Stand des Kampfes um Trebnitz im böhmischen Mittelgebirge. Článek Gehrův doplněn jest mapou ostrova svitavsko-lanškrounského, na níž však není žádných odstínů pro určení velikosti většin, resp. menšin, tak že nepřináší nám docela nic nového; docela neprávem zakreslen jest do tohoto ostrovu Brněnec se Zářečím u Poličky — osady ty jsou nyní většinou české.

A. B.

Prof. A. Hauffen uveřejnil v Deutsche Arbeit. (Roč. 8. seš. 3. str. 225—37.) důležitou úvahu o německé lidovědě v Čechách.

Po skvělé, všestranné činnosti zakladatelů německé lidovědy, bratří Grimmů, ethnografická práce v Německu utuchá. Tak se stalo, že ostatní národové germánští — zejména Angličané — předstihli své učitele. Již G. Meyer upozorňoval v essayi „Folklore" na pokroky Angličanů v tomto oboru a vybízel Němce k stejné činnosti. Ale teprve od r. 1891, kdy K. Weinhold založil Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, možno datovati dobu nového rozkvětu německého národopisu.

Zcela obdobný vývoj lze — ve zmenšeném měřítku — sledovati i v lidovědné literatuře Němců v Čechách. Jedna z prvních prací toho druhu jest spo-

jena se jménem Goethovým. R. 1825 poslal magistrátní rada J. S. Grüner básníkovi, častému hostu českých lázní, spisek Ueber die ältesten Sitten und Gebräuche der Egerländer. (Bylo vydáno od A. Johna ve sbírce Beiträge zur deutschböhmischen Volkskunde sv. IV. Seš 1., r. 1901.) Ale v oné době byly ethnografické studie ojedinělé. Živějšímu ruchu nastalému od let padesátých dostalo se soustavné podpory teprve založením spolku Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen r. 1862. Ze starších prací třeba upozorniti zejména na svěží vylíčení lidového charakteru, obyčejů a slavností pošumavských Němců, jež podal J. J. Rank ve svých Bilder und Erzählungen (1851).*)

R. 1894 rozhodla se Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Litteratur in Böhmen provésti soustavné sbírání národopisného materiálu na základě obsáhlého dotazníku. Po šestileté činnosti sběratelské bylo s pomocí dvou set učitelů ze všech okresů sebráno množství látky: písně, nápěvy, pověsti, pohádky, lidové hry, obšírné popisy slavností a pod. Aby umožnila vydávání národopisných studií, založila Společnost r. 1896 Beiträge zur deutschböhmischen Volkskunde, jichž redaktorem jest prof. Hauffen. Ve volných sešitech této sbírky, zahájené redaktorovou Einführung in die deutschböhmische Volkskunde (sv. I., seš. 1) jsou uveřejňovány zejména methodicky správné práce, aby byly vzorem pro studie podobné.

Ve 2. seš. I. sv. podal Dr. G. Laube Volkstümliche Überlieferung aus Teplitz und Umgebung. (Druhé rozmn. vydání vyšlo r. 1902.)

O ostatních studiích z tohoto sborníku zmiňuji se při jednotlivých oborech.

V posledních 12 letech se sběratelská činnost všestranně rozšiřuje a prohlubuje. Krajinské listy otvírají ochotně své rubriky místním pracovníkům a 2 časopisy jsou věnovány lidovědě výhradně: Od r. 1897 Unser Egerland. Blätter für Egerländer Volkskunde redigované A. Johnem a Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen. (Vychází od r. 1901 redakcí Ed. Langera.) A. Czerny a Fr. Spina vydávají od r. 1905 Mitteilungen zur Volkskunde des Schönhengster Landes.

Po tomto všeobecném úvodě přistupuje Hauffen k podrobnému přehledu práce v jednotlivých oborech.

V dialektologii třeba ještě mnoho vykonati. H. Lambl vydal r. 1896 Plan und Anleitung mundartlicher Forschung mit einem Anhang zur Lautbezeichnung. Významná jest studie Der Satzbau der Egerländer Mundart I. 1899, II. 1908. J. Schiepeck podal tu dle úsudku Hauffenova nejlepší syntaktickou práci v německé dialektologii. Materiálu jest sebráno hojně; bylo by nyní třeba systematického zpracování po stránce lexikální a grammatické.

Mimo práce o jménech místních jsou důležité Lippertovy studie o lidových stavbách: Das alte Mittelgebirgshaus in Böhmen und sein Bautypus. (Beiträge I. 3.) a Hausbaustudien einer Kleinstadt. (Braunau in Böhmen.) (Beiträge V. 1.)

Stavbám v Pošumaví věnována jest studie Jos. Schramka (Beiträge IX.).

Kdežto lidové stavby zachovaly svůj starý ráz, nepodléhajíce — až do poslední doby — změnám vkusu, zanikl lidový kroj skoro úplně.

Tím jest také znesnadněno studium.

Nejstarší obrazy (z r. 1780) podává J. K. E. Hoser ve svém díle o Krkonoších (1804). Též Grüner v uvedeném spisku podal obrazy krojů. Typy měšťanských a selských krojů z XVIII. a XIX. stol. připojil V. Pröckel k svému dílu Eger und das Egerland. (1845.)

Mimo to chová Gesellschaft für Förderung atd. ve svém archivu 9 obrazů představujících kroje nevěsty, ženicha a manželů od r. 1800—1870.

Selské interieury jsou v museích v Lokti, Mostě (s bohatou sbírkou lidového průmyslu z Rudohoří). Cenné kroje, nábytek a lidovou keramiku mají musea v Budějovicích, Duchcově atd. Též v museu království Českého jest několik selských interieurů a figurin z německé části Čech.

S kroji vymírají také staré zvyky a obyčeje. Této stránky národopisu všímali si horlivě již starší sběratelé. J. Rank, Joh. Peter a j. v Pošumaví, v Chebsku H. Gradl a j. Větší monografii podal A. John: Sitte, Brauch und Glauben im deutschen Westböhmen. (Beiträge VI.) (Srv. též práci Dra G. Laube.)

John vylíčil již dříve chebskou vesnici po stránce historické a národopisné: Oberlohma. Geschichte und Volkskunde eines egerländer Dorfes. (Beiträge IV. 2.)

*) V souborném díle Österreichisch Ungarische Monarchie Böhmen I. 1894 pojednal o Němcích v záp., vých. a sev. Čechách A. A. Naaff, o Němcích v Pošumaví J. Rank.

Lidové pohádky a pověsti sbírány záhy, ale starší sběratelé mnoho upravovali a měnili. Potřebě vědecké vyhovuje kniha J. V. Grohmanna: Sagen aus Böhmen (1863) a sbírka H. Gradla: Sagenbuch aus dem Egerlande. 1892. Mnoho materiálu jest jednak roztroušeno v krajinských listech a publikacích, jednak uloženo v archivu Společnosti, jež chystá veliké dílo souborné.

Ze všech odvětví lidové literatury upoutaly na sebe nejdříve pozornost lidové písně a horlivost sběratelů byla podněcována zejména názorem (jak zkušenost učí, nesprávným), že lidová píseň vymírá a že tedy třeba zachrániti aspoň trosky. Z menších sbírek tištěných a z rukopisného materiálu sestavili A. Hruschka a W. Toischer sbírku (500 písní): Deutsche Volkslieder aus Böhmen. (Vyd. r. 1891). Pečlivé kritické poznámky zvyšují cenu této významné publikace, jež bude podkladem pro novou, úplnou sbírku v souborném díle c. k. ministerstva vyučování „Lidová píseň v Rakousku". (O německé písni v Čechách zmiňuji se obšírněji ve zprávě o Hauffenově přednášce). S písněmi souvisí lidové hry. Vydal je J. J. Ammann: Volksschauspiele aus dem Böhmerwalde.*) (Beiträge II. 1, 2; III. 1. Sešit druhý vyjde později.) —

V tomto stručném přehledu uvedl jsem ovšem jen význačné monografie, ačkoli prof. Hauffen cituje z každého oboru ještě drobnější sbírky, stati atd.

Bezděčně se zamyslíte a srovnáváte. Jak promyšleně, důsledně, s jakou láskou se tu pracuje! Ale také: s jakým porozuměním se setkává národopisná práce na př. ve venkovských městech německých! Jak řádný kus práce by mohly vykonati naše krajinské listy, kdyby místo pražských literárních klepů d ů s l e d n ě si všímaly národopisu. Neboť jest jisto, že soustavná, methodická práce sběratelská by u nás — zejména na jihu, nedotčeném průmyslem — přinesla bohaté ovoce. *Jiří Horák.*

—

V přednášce o lidové písni v Rakousku Über das Volkslied in Österreich und seine vorbereitete Herausgabe. Mitteilungen des Verbandes deutscher Vereine für Volkskunde. 1908. Č. 8. Str. 9—21.) užil prof. A. Hauffen své starší studie „Das deutsche Volkslied in Österreich-Ungarn." (Zschft. d. Ver. f. Volkskunde IV. 1894.) Uvažuje především o otázce, můžeme-li mluviti o německé písni specificky rakouské, která se typickými vlastnostmi liší od písně lidové v Německu a Švýcarsku. Máme-li na mysli celou oblast mocnářství, nutno odpověděti záporně; jednak jsou Němci rakouští navzájem příliš odlišní jazykem a sídly a proto nevytvořili lidové písně jednotného rázu, jednak jsou Němci na západě příliš úzce spojeni s Německem. Naproti tomu tam, kde němečtí kmenové jsou odloučeni horskými pásmy nebo cizími kmeny, tam vytvořili svérázné písně, ačkoliv se neliší ostře od písní ostatních soukmenovců. Při soustavném studiu německé písně lidové v Rakousku musilo by se tedy přihlížeti k zemím alpským, českým, ostrovům jazykovým atd.

Zajímavé jest sledovati, jak se v písních uplatňuje nářečí. Dialekt vládne v písních ze zemí alpských a z německé části Pošumaví, jež jazykově k nim patří — jsou to vesměs krajiny hornaté a lesnaté. Avšak v rovinách a pahorkatinách, jako v německé části Čech, v severní části Dol. Rakous, na Moravě (mimo Kravařsko) a ve Slezsku převládá v písních jazyk spisovný. (Jen asi v $^1/_3$ písní najdeme dialekt.)

—

Ovšem působí tu také rozdíly obsahové. V balladách staršího typu s hrady, rytíři a slečnami, v písních historických a některých vojenských užívá se jazyka spisovného. Naproti tomu v čtyřřádkových Schnadahüpfel a v drobné lyrice vůbec proniká mocně nářečí.

Podávaje stručný přehled sbírek německých písní rakouských (srovn. Paul, Grundriss der germ. Philologie II. 1, str. 770 násl.) zmiňuje se Hauffen o sbírce A. Hruschky a W. Toischera (Deutsche Volkslieder aus Böhmen 1891), kterou řadí k nejlepším pracím toho druhu. Ovšem tímto dílem nebyla činnost sběratelská ukončena, Na př. vydali A. John a A. Czerny Egerländer Volkslieder (1898, 1901). Důležitá jest též sbírka G. Jungbauera Volksdichtung aus dem Böhmerwalde (Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde VIII. Bd.), zejména proto, že autor mohl zkoumati, jak píseň složená jednotlivcem se ústní tradicí mění. (Viz nahoře str. 86.) —

Výsledkem intensivní sběratelské činnosti všech národů rakouských má býti veliká publikace „Lidová píseň v Rakousku", (připravovaná ministerstvem vyučování), jakýsi Thesaurus lidové poesie. Sbírka německých písní z Čech

*) Viz Národopis. Sborník VII. 228.

má podlc sdělení Hauffenova obsahovati 3 svazky: 1. Písně duchovní, historické, epické (ballady) a rozsáhlejší písně lyrické. 2. svazek má obsahovati písně, charakteristické pro určité kraje: drobnou lyriku, čtyřřádkové popěvky atd. 3. Písně a hry dětské, písně jarní, advcntní a písně obsažené v lidových hrách.

Také z alpských zemí, kde zejména neúnavný Dr. J. Pommer*) horlivě pracuje, lze očekávati bohatou žeň. Úhrnem lze říci, že tímto klassickým dílem bude lidová poesie rakouských národů před forem světovým repraesentována velice důstojně.**) — *Jiří Horák.*

Také Malorusové pokračují horlivě v zapisování nápěvů. Lvovský profesor F. Kolessa zapsal od kobzarů Poltavské gub. značný počct nápěvů historických dum, nejvíce od slavného v okolí svém kobzara Michaela Kravčenky v Soročincích, zástupce staré kobzarské školy. (Этногр. Обозр. LXXVIII. 198.)

Zprávy o museích a společnostech národopisných.

Národopisná sekce cís. společnosti přátel věd přírodních, antropologie a etnografie vyvíjela také v minulém roce plodnou činnost; členové její s neúnavným prof. Vs. Th. Millerem v čele měli různé přednášky ve schůzích sekce; sekce vydávala dále svůj organ Этнограф. Обозр. a vysílala celou řadu osobností na různé etnografické cxpedice po všech oblastech a národech rozsáhlé říše ruské i za její hranicc; převážnou měrou obraccn zřetel na tradice lidové, B. M. Sokolov hledal mimo jiné v Bělozerském okr. Novgorodské gub. zbytky epické poesie, vyzkoumal, že i v tomto kraji epická poesie byla dosti rozšířena; ale nynější starší pokolení zapamatovalo si již hodně málo, a mladé pokolení jí vůbec nezná, byla tu zapsána všeho všudy jediná jen t. ř. bylina vedle 8 historických písní. Hojně zapisovány nápěvy a všude téměř výhradně fonografem. Velmi bohatá byla exkursc A. L. Maslova do jihozápadní části gub. Smolenské a sousedních krajů gub. Mogilevské. Vedle vclké řady různých písní a nápěvů byla jím zapsána ještě „bylina" „o Ilji Muromci, Kaleičišči a Danidonišči". S. K. Kuznecov věnoval mimo jiné svou pozornost pohanským sektám u Votjaků a Čeremisů. Velmi horlivou činnost vyvíjcla sekce pro hudební etnografii pod předsednictvím N. A. Jančuka, mimo přednášky uspořádala též ctnografické koncerty s přednáškami. Tato sekce má zvláštní své nákladné publikace, na náklad některých příznivců vydává své Trudy, tiskne jich sv. II. (dosud na 20 archů vytištěno) a 1 seš. III. sv. (19½ archu v 4⁰), kterýžto jest celý věnován otázkám hudební rytmiky, a obsahuje hlavně práci † J. N. Mel'gunova „Elementární učebník rytmiky". Jeden z nejhorlivějších členů tohoto sdružení A. L. Maslov dokončil a tisknc „Illustrovaný popis hudebních nástrojů, které se chovají v Daškovském etnografickém museu v Moskvě" (asi 80 str. v 4⁰ a 120 fotografií hudeb. nástrojů).

V Kostromě bude se konati koncem června t. r. čtvrtý krajský archaeologický sjezd historiků a archeologů kraje Novgorodského a Rostovo-Suzdalského. Mimo vlastní prchistorii, archeologii a historii i její pomocné vědy objímá program sjezdový též t. ř. „živou starinu" t. j. folklore, dále kroje, domácí průmysl, lidové umění, co však je zařaděno do „krajských dějin" jako „памятники быта". Vysloveno přání, aby k tomuto sjezdu se sestavila dle možnosti úplná národopisná sbírka, ktcrá by potom se stala ozdobou místního musea. (Этногр. Обозр. LXXVIII., 193.)

*) Nákladem vídeňského spolku „Der deutsche Volksgesang-Verein" vydává časopis Das deutsche Volkslied. Nedávno uveřejnil různé podrobnosti ze svých zkušeností sběratelských ve spisku Ubcr das älplerische Volkslied, und wie man cs findct. Ve Vídni 1908.

**) Hauffen se ovšem omezil jen na písně rakouských Němců.

Vychází péčí publikační komise Společnosti Národopisného Musea Československého, nákladem Společnosti NMČ. a za vydavatelství a odpov. redakce prof. dr. J. Polívky. — Papír ze skladu České společnosti pro obchod a průmysl papírnický G. Wiesner, Duffek & spol. v. Praze. — Tiskne Alois Wiesner, knihtiskař České Akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění v Praze.

Účast a jevy národnostních vlivů při reprodukci obyvatelstva.

K otázce, možno-li pozorovati účastenství národnostních neb rassových vlivů při reprodukci čili rekreaci lidstva, byla dána řadou badatelů kladná odpověď. Účinky a jevy těchto vlivů jsou rozmanité; na některé z nich má býti poukázáno v prvé části tohoto článku zvláště se zřetelem k národům slovanským. V druhé části přítomné statě má se osvětliti snaha některých německých statistiků, kteří se pokoušejí problem populační v království Českém a v Rakousku vůbec řešiti úmyslně nesprávně a násilně ve prospěch Němců.

I.

Přirozené rozmnožování obyvatelstva kterékoliv země neb státu — to jest ono rozmnožování, při kterém se nebéře v počet rozmnožování přistěhovalectvím, nýbrž pouze porody — závisí na následujících podmínkách: 1. Kolik dětí se rodí v dotyčné zemi za určitou dobu? 2. kolik lidí v téže době odumře; 3. jakého pohlaví děti se rodí.

Každou z těchto tří podmínek možno vyšetřovati a zjišťovati buď celkově, buď v jednotlivých složkách, v něž se počet vyšetřovaných porodů neb úmrtí rozpadá. Možno na př. zjišťovati počet porozených dětí v určité době vůbec neb činiti rozdíl mezi dětmi manželskými a nemanželskými, mezi živě a mrtvě rozenými neb mezi manželskými živě a mrtvě rozenými a podobně u nemanželských atd. Stejné rozdíly možno činiti při zjišťování počtu úmrtí a poměru pohlaví. Tím získá se možnost různých hledisek na přirozené rozmnožování, vyšetřování však zároveň se komplikuje a stává velice složitým.

Rozdíly zjištěné při přirozeném rozmnožování obyvatelstva různých okrsků země jsou vysvětlovány různými okolnostmi životními, v nichž dotyčné obyvatelstvo žije. Jednou příčina hledá se v sociálních zařízeních, po druhé v povolání, jindy v geografické poloze neb geologických vlastnostech krajiny, jindy v kulturním stupni obyvatelstva neb konečně v národnostní neb rassové povaze.

Různé tyto vlivy mohou se ve svém působení podporovati neb seslabovati, působí-li, jak obyčejně tomu jest, současně. Tu se pak stává, že vliv některý, jehož působení v určitém směru bylo zjištěno u převážné většiny zkoumaných případů, u několika případů jest jiným vlivem tak seslaben, že se nestává patrným, nýbrž vliv jiný jej paralysuje úplně tak, že sám buď vynikne neb účinek třetího vlivu se stává patrným.

Zjistí-li se u obyvatel různých okrsků, že jejich přirozené rozmnožování se vyznačuje hojnými porody, četnějšími než u okrsků jiných a není-li jiného společného charakteru, kterými by se obyvatelé oněch okrsků s četnějšími porody vyznačovali, než národnost neb rassa, usuzuje se na vliv národnostní neb rassový, který ony četnější porody způsobuje. Vliv tento se pak vykládá větší rekreační silou neb plodností, kterou organismus oněch národů v sobě chová. Oprávněnost pak takovéhoto výkladu se odůvodňuje zkušeností nabytou z říše živočišné vůbec, kde jednotlivé druhy se vyznačují větší neb menší schopností rozmnožovací.

Je-li pak jednou větší neb menší schopnost rozmnožovací u některé národnosti zjištěna, nesmí se zapomínati na to, že vlastnost tato kolísá i u téže

národnosti dle místa a času a že jednotlivé větve této národnosti mohou se od většiny téže národnosti v tomto směru lišiti.

Abychom mohli posuzovati velikost schopnosti rozmnožovací, musíme upotřebiti nějakého měřítka. Z důvodů, které budou sděleny v druhé části této stati, jest zde upotřebeno toho měřítka, které udává, kolik porodů během jednoho roku uvnitř určitého území se udá na 1000 obyvatel téhož území. Odečteme-li od tohoto čísla počet úmrtí, připadajících na 1000 obyvatel za rok, dostaneme rozdíl, který označuje přirozený přírůstek obyvatelstva.

Z tabulky, kterou Alex. Vojejkov, professor university petrohradské, uveřejnil v r. 1907, vychází na jevo, že vysokými čísly porodů a největšími přírůstky vyznačují se v Evropě země, kde Slované tvoří převážnou neb značnou část obyvatelstva; státy ony jsou: Rusko, Bulharsko, Srbsko a říše rakousko-uherská.

Že Slované se vyznačují vysokými čísly porodů, jest věcí známou, na kterou Němci poukazují. V Brockhausově slovníku čte se toto: „Vedle jiných příčin hlavní úlohu zde hraje v organismu Slovanů daná reprodukční síla. Tak byla v r. 1899 čísla porodů ve Slezsku (rakouském) 41·63, v Haliči 45·47, kdežto v německých Horních Rakousích pouze 32·28, v Štýrsku 31·85, v Korutanech 31·82 na 1000 obyvatel. Naproti tomu ve Francii a na německém severu vidíme čísla nižší. Ano i v říši německé lze národnostní vliv pozorovati. Kde, jako na východě, v západních Prusích, Poznani, Slezsku, částečně i v království Saském, obyvatelstvo se skládá převážně neb silně jest promíseno Poláky, Mazury, Kašuby, Luž. Srby, Čechy, jsou čísla porodů vysoká a přesahují očividně nejen západní hranici, nýbrž i všech mezipoložených zemí. Jak velice národnostní vlivy vystupují, ukazují obě provincie východní a západní Prusy: ona daleko více německá provincie nemá zdaleka tak veliké číslo porodů jako tato převážně Poláky obydlená.“

Šetření moje,*) podniknuté pro periodu 1894—1903 v jednotlivých královstvích a zemích na říšské radě zastoupených, dokázalo, že i v Cislajtanii ve všech zemích slovanských neb takových, ve kterých Slované tvoří většinu obyvatelstva, nacházíme daleko větší všeob. čísla porodů než v zemích německých. Země slovanské vykazují tuto řadu: Halič (43·47 porodů živých na 1000 obyvatel za rok), Bukovina (41·54), Slezsko (40·2), Dalmacie (38·39), Morava (36·14), Přímoří (35·54), Kraňsko (35·25), Čechy (34·92). V zemích německých jsou tato čísla: Rakousy Dolní (31·9), Korutany (30·96), Solnohrady (31·72), Rakousy Horní (30·96), Štýrsko (30·45), Tyroly (29·85). Průměrné číslo pro celou říši jest 36·89.

Ačkoliv jest úmrtnost v zemích slovanských poněkud větší než v německých, jsou přece přirozené přírůstky obyvatelstva, vzhledem k vysokým číslům porodů daleko větší v zemích slovanských než v německých. Pořad zemí slovanských jest tento: Halič (15·30 přírůstku za rok na 1000 obyvatel), Bukovina (14·09) Slezsko (13·25) Dalmacie (12·47), Morava (10·93), Čechy (10·49), Přímoří (9·18), Kraňsko (9·03). Země německé tvoří tuto řadu: Rakousy Dolní (9·59), Štýrsko (6·98), Solnohrady (6·87), Rakousy Horní (6·65), Korutany (6·62), Tyroly (6·45). Průměrný roční přirozený přírůstek v celé říši v desítiletí 1894—1903 činí 11·29 na 1000 obyvatel.

Jelikož není jiného charakteru, který by byl společný obyvatelům všech zemí slovanských a naopak všech zemí německých, kromě národnosti,

*) Detaily nalezne čtenář v mém článku: Plodnost a úmrtnost v Rakousku, Časopis lékařů českých. 1908.

vykládám větší čísla porodů u Slovanů větší reprodukční silou, danou organismu Slovanů. Síla tato není ovšem v stejné intensitě u všech Slovanů zachována neb projevena, jak již z čísel jest patrno a jak dále blíže bude osvětleno na Češích v království Českém.

Království České vykazuje v celku vyšší čísla porodů než země německé. Přihlédneme-li však k číslům porodů v jednotlivých okresích, stane se zjevno, že se tu uplatňuje jiný faktor při reprodukci obyvatelstva a že vliv národnostní není patrný.*) Hledáme-li pak společný charakter okresů s vysokými a nízkými čísly porodů, shledáme, že jest určitý vztah mezi vysokými čísly porodů a průmyslovým zaměstnáním obyvatelstva příslušných okresů. Ve většině průmyslových okresů v Čechách jsou čísla porodů vyšší než v okresích neprůmyslových. Vidno tedy, že intensita rozmnožování obyvatelstva v království Českém má vztah k zaměstnání či způsobu života obyvatelstva. Nastává otázka, jak tento vliv vysvětliti. Častějším porodům musí předcházeti častější ovulace, koncepce a správné těhotenství. Tyto zjevy musí býti proto častější v okresích průmyslových než v neprůmyslových. Příčinu pak častějších ovulací, které svědčí o čilejším životním ději a koncepcí, vedoucích k porodům, které opět svědčí o dospělosti vajíček a spermatu a celé řadě sociálních okolností, sluší asi hledati jednak v lepší výživě osob při průmyslu zaměstnaných (proti zemědělství), jednak v celém charakteru zaměstnání průmyslových, vyznažujících se většinou jistým kvapem a čilostí, které působí i na životní děje organismu dotyčných osob. Jistou složku tu tvoří dále asi příznivý pro rozmnožování vliv křížení vůbec a vliv křížení národnostního, dosud však málo prozkoumaného.

Co se úmrtnosti týče jest zjištěno, že jest v Čechách, přihlížejíc ku kojencům, u Němců daleko větší než u Čechů, jakož i že mrtvé porody jsou u Němců poměrně četnější než u Čechů. Příčina těchto zjevů dá se jen částečně vyložiti vlivem zaměstnání u Němců více průmyslového; z části přičísti dlužno tento nedostatek životnosti na účet německé národnosti, jak sám Rauchberg doznává.

Přihlédněme nyní k oné podmínce přirozeného rozmnožování obyvatelstva, totiž jakého pohlaví děti se rodí.

Poměr pohlaví při porodech v celé Cislajtanii v letech 1891—1902 byl 106.557 t. j. rodilo se průměrně v té době vždy na 100 děvčat 106·557 chlapců. Od tohoto průměrného čísla shledáme odchylky, sestavíme-li porody do skupin dle zemí, náboženství, zaměstnání, stáří, vitality, legitimity, národnosti neb dle jiných hledisek.**)

Že různí národové se vyznačují různým poměrem obou pohlaví při porodech, jest věcí dávno známou. Nastává otázka, zda a jaký význam má tento poměr pro rozmnožování příslušného národa. Jest příznivou známkou pro rozmnožování kmene neb národa vysoký či nízký poměr pohlaví při porodech t. j. rodí-li se více chlapců (ku př. 108) na 100 děvčat či méně chlapců (ku př. 105) na 100 děvčat?

---

*) Podrobnosti viz v mém článku: Reprodukční schopnost obyvatelstva v království Českém. Časopis lékařů českých. 1908.

**) Podrobnosti sem spadající obsaženy jsou v mých článcích: Poměr pohlaví při porodech v Rakousku vůbec a v Čechách zvláště. Časopis lékařů českých. Roč. 1907; Plodnost a úmrtnost v Rakousku: I. Biologický význam číselné převahy chlapců při porodech. Tamtéž, roč. 1908; Das Geschlechtsverhältniss bei den Geburten in Oesterreich. Archiv für Gynäkologie. B. 84. H. 3. Berlin 1908; Kolísání poměru pohlaví při porodech v Rakousku. Časopis lékařů českých. Roč. 1908.

U vymírajících kmenů, na př. při obyvatelstvu na ostrovech Havajských, na Novém Zeelandě neb u některých kmenů v Americe zjištěn byl vysoký poměr pohlaví při porodech. Düsing ve svých obsáhlých pracích, této otázky se týkajících*), uzavírá svůj náhled touto větou: „Jsme oprávněni pokládati vysoký poměr pohlaví při porodech za nepříznivé znamení pro další existenci národa, jakož vůbec konsekvence toho jsou dalekosáhlé."

Celkem, pokud známo, vykázán vyšší poměr pohlaví než obyčejně přichází v Evropě (106), u Řeků, Židů, Maďarů a pak zvlášť u vymírajících rass v Australii a Americe. S názorem Düsingovým třeba souhlasiti, uvážíme-li význam a účast ženského pohlaví při vytvoření nového jedince, kterážto účast jest rozsáhlejší než účast muže. Pro rozmnožování jest důležitější (ceteris paribus) více žen a méně mužů než opáčně. Za dobrý příznak pro vývoj kmene třeba považovati velký počet porodů a při nich poměr pohlaví nízký. Střední číslo pro Evropu jest okrouhle 106 chlapců na 100 děvčat; zvětšení tohoto poměru jest považovati za neprospěšné, zmenšení za prospěšné pro rozmnožování kmene (jsou-li ostatní podmínky stejny). Jak dále v životě poměr pohlaví se utváří, není již úkolem vývojezpytce sledovati, neboť tomu se jedná o to, aby zjistil, zda organismus toho či onoho národa má po delší dobu danou vlastnost produkovati více neb méně děvčat. Udržovati počaté a porozené jest starostí zdravotnictví a sociálních faktorů.

Vyšetřujeme-li tuto vlastnost u Slovanů, seznáme toto:

Již Firks udává, že v těch okresích Pruska, ve kterých Němci silně jsou promíseni jinými národnostmi, se rodí relativně více děvčat. Düsing pak dodává k tomu, že zvláště v těch krajích, kde jest početnější obyvatelstvo slovanské, se jednak rodí poměrně mnoho dětí a mezi těmi poměrně více děvčat než jinde, takže poměr pohlaví jest udán číslem menším než v okresích, kde žije Němců přes 90% neb pouze Němci.

V Uhrách ukázal Keleti, že poměr pohlaví jest v jednotlivých částech země nestejný, tak na severu a západě, kde bydlí jednak Slované, jednak Němci, ukazuje se poměrně více porodů dívek. U Maďarů shledal poměr vysoký (110).

V Rusku v periodě let 1853—1903 jest poměr pohlaví pravoslavných porodů průměrně 103·5. Kolísá pak mezi čísly 102—106.

Šetření, provedené mnou v Rakousku, dokazuje, že i zde všechny země, ve kterých bydlí Slované neb tvoří většinu obyvatelstva, se vyznačují poměrem pohlaví při porodech nižším než jest průměrné číslo celé říše (106·55). V Dalmacii, kde 95% obyvatelstva jsou Srbové a Chrvati, jest pp. při porodech (ve zkoumané periodě časové) 105·11, v Kraňsku, kde 93% obyvatelstva tvoří Slovinci, jest p. p. při porodech Poláků a Rusínů 105·73, v Haliči jest p. p. při porodech Poláků a Rusínů 106; na Moravě, kde žije 72% Čechů, jest p. p. při porodech 106·18 a v Čechách, kde jest 63% Čechů, jest p. p. při porodech 106·28.

Při bližším šetření poměrů těchto v Čechách seznal jsem, když spočítal jsem veškeré porody v 21 českých polit. okresích za 10 roků (1893—1902) a v 14 německých okresích, že p. p. v oněch českých okresích veškerých porodů jest 106·34, v německých 106·50. Ač rozdíl tento jest nepatrný, činí přece za oněch 10 roků asi 400 dívek více pro Čechy v oněch 21 okresích.

*) C. Düsing: Die Regulirung des Geschlechtsverhältnisses bei der Vermehrung der Menschen, Thiere und Pflanzen. Jenaische Zeitschr. f. Naturwiss. XVII. B. Neue Folge B. X. 1884; Das Geschlechtsverhältniss der Geburten in Preussen. Staatswissensch. Studien. Jena 1899.

Přihlédneme-li k porodům mrtvým, shledáme, že poměr pohlaví v českých krajích u mrtvě porozených jest větší než v krajích německých. To jest opět výhoda pro Čechy, neboť při mrtvě rozených jest pro rozmnožení národa výhodno, když již mrtvým porodům nelze zabrániti, je-li vysoký poměr pohlaví, t. j. když se v daném počtu děti rodí více mrtvých hochů a děvčat živých.

Z uvedeného vidno, že veškeří Slované mají ve svém organismu danou vlastnost produkovati poměrně více děvčat než Němci a tuto vlastnost je třeba považovati za příznivou pro jich rozmnožování. Stupeň této příznivé vlastnosti jest ovšem u jednotlivých větví slovanských různý; u Čechů, jak se zdá, jest tato vlastnost nejméně uchována.

II.

Před 15 roky přednášel H. Herkner*), tehdy professor techniky v Karlsruhe, nyní v Berlíně, v ustavující schůzi místního odboru „Bund der Deutschen in Böhmen“ v Liberci „o budoucnosti němectví v Čechách“ a černými barvami ji nastínil z těch důvodů, ježto Němci v Čechách vykázali v periodě 1880—1890 nižší přirozený přírůstek než Češi a ježto u Němců třetina novorozenců zmírá, kdežto u Čechů pouze čtvrtina. Ve stejném smyslu pronesl se dva roky před tím M. Hainisch**) velice skepticky o osudu vůbec všech Němců v Rakousku. Objevy a názory Hainischovy a Herknerovy vzbudily pozornost zvláště u politických kruhů říšskoněmeckých, které počaly následkem toho přirozeně budoucnost rakouských Němců považovati za problematickou a uvažovaly o tom, mají-li se pro tuto rakouskou větev dále exponovati.

Přirozeným důsledkem toho byla snaha rakouských a zvláště českých Němců dokázati v praxi, a kde to nešlo, aspoň na papíře, že jich neubývá nýbrž naopak přibývá, že nejsou usýchající větví německou, nýbrž zelenou, bující.

Důkazy svoje hleděli a snaží se dosud sehnati, kde to lze ze skutečnosti, jindy aspoň theoreticky, na papíře. Touto snahou Němců vysvětlují se jednak veškerá násilí na českých menšinách zvláště při úředním sčítání lidu, jednak veškeré, úmyslně upravené a přizpůsobené výpočty některých německých statistiků. Tito totiž, aby dokázali životnost rakouských Němců, pustili se do výpočtů zvláště v té zemi, kde mají příležitost na některé zjevy Němcům příznivé v některých okresích ukázati, totiž v Čechách; zjevy tyto zveličují a generalisují pro celou zemi a v žurnálech německých pak pro celé Rakousko.

Jedním z těch, kteří zvláště vynikli ve směru právě naznačeném, jest professor pražské německé university J. Rauchberg. Ve své knize „Der nationale Besitzstand in Böhmen“ hledí uměle zveličiti zjevy rozmnožování Němců příznivé a různými výklady zmenšiti zjevy ve prospěch Čechů svědčící. Příčinou tohoto počínání Rauchbergova jest snaha dokázati nikoliv vědeckou pravdu, nýbrž to, že Němci jsou v Praze a v Čechách politickým faktorem, s nímž nutno počítati. Heslem knihy Rauchbergovy není tedy zjistiti vědeckou pravdu, nýbrž vylíčiti Němce jako důležitého „politického činitele“. Němectví v Praze a Němectví v Čechách jest Rauchbergovi „dobrou částí rakouské politické tradice, na které rovnováha státu spočívá.“

*) H. Herkner: Ueber die Zukunft des Deutschtums in Böhmen. 1894.
**) M. Hainisch: Ueber die Zukunft der Deutsch-Oesterreicher. 1892.

H. Herkner, jiný německý statistik, pronesl se o knize Rauchbergově takto:*)

„Während nun Rauchberg diese Kraftprobe, wo sie zum Vorteil der Deutschen ausgeschlagen ist, ohne weiteres annimmt, sucht er die Fälle, in denen die Tschechen sich als die stärkeren erwiesen haben, weg zu interpretieren.“

I v otázce přirozeného rozmnožování Čechů a Němců nutno poukázati na jeden mistrovský kousek Rauchbergův. Na str. 169 udává přebytek porodů nad úmrtími v desítiletí 1891—1900:

	absolutně	na 1000 osob
I. v německých okresích	163·764	9·69
II. v okresích s něm. většinou	45·906	12·19
III. v okresích s českou většinou	57·714	8·47
IV. v českých okresích	329·463	9·91
v celku	596·847	9·82

Z toho jest patrno, že i v desítiletí 1891—1900 byl zjištěn větší přirozený přírůstek v okresích českých než německých. Toho se zželelo Rauchbergovi a proto na str. 221 a 222, kde o věci ještě jednou mluví, opravuje uvedený výpočet proto, že prý jest třeba učiniti malé přesunutí v hranici mezi čistě německými okresy a okresy s německou většinou. Přesunutí ono pak vysvětluje v poznámce drobným tiskem opět jinde a sice na str. 180. A jak klassicky! Čekal by každý, že hoření rozdělení okresů obsahovalo chybu, a že novým rozdělením chce se Rauchberg přiblížiti skutečnému stavu. Avšak naopak! V hořením rozdělení jest Duchcov správně zařaděn mezi okresy smíšené, v rozdělení opraveném však společně s Teplicemi mezi okresy čistě německé a výsledek se jeví tento:

Přebytek porodů nad úmrtími v desítiletí 1891—1900:

	absolutně	na 1000 obyv.
I. v německých okresích	175·999	10·17
II. v okresích s německou většinou	33·671	10·04

Ježto čísla v českých neb většinou českých okresích zůstala stejná, způsobil touto „opravou“ Rauchberg, že absolutní číslo v německých okresích (dříve 163·764, nyní 175·999) se přiblížilo číslu v českých okresích (329·463), relativní pak číslo německých okresů (dříve 9·69 nyní 10·17), byvši dříve menší než v českých okresích (9·91) stalo se vyšším než číslo českých okresů.

Toť jest přece machinace stejného druhu jako ona, když chtěl Rauchberg rozmnožiti počet pražských Němců svými dvěma českými služkami proti jejich vůli a ač znal příslušný výnos místodržitelský, který se týkal svobodného přiznání služebných ku kterékoliv obcovací řeči. Rauchbergovi opět nešlo o zjištění skutečnosti, nýbrž o zobrazení Němců, jakožto důležitého „politického činitele“.

Výsledky Rauchbergovy proto nejsou kritickému posuzovateli těchto otázek ani spolehlivé ani směrodatné za citáty a důkazy a zvláště neměl by jich přijímati žádný Čech, leda by je prozkoumal a přepočítal.

A tu mi budiž dovolena odpověď panu prof. A. Boháčovi, který na 49 a 50 stránce tohoto Věstníku uveřejnil recensi mé práce: „Plodnost a úmrtnost v Rakousku“ a použil věty: „jak Rauchberg dokázal.“

*) H. Herkner: Neuere Literatur über die deutsch-böhmische Frage. 1907.

Co tedy Rauchberg dokázal? Prof. B. píše: „Dnes v Čechách se přece rodí více dětí na půdě německé než na české, jak dokázal Rauchberg....“ Prof. Boháč se však velice mýlí, pochopil-li takto nesprávně Rauchberga. Tvrzení Rauchbergovo se týká pouze čísel poměrných a nikoliv absolutních, jak prof. Boháč chybně cituje. A i tu dle Rauchberga a Živanského přirozený přírůstek v českých okresích i v periodě 1890—1900 byl i v relativních číslech o něco větší než v německých, tak že vlastně i absolutně i relativně jsou v této periodě Češi ve výhodě. Ovšem že ta výhoda byla dříve větší a nyní se nápadně zmenšila.

Ostatně pak poměry v Čechách podrobil jsem zvláštnímu šetření, které již v říjnu 1908 bylo publikováno a o kterém v prvé části této stati jsem referoval, tak že prof. Boháč mohl je znáti a neměl příčiny se obávati „ukvapených úsudků o vlivu národnosti na plodnost.“

Prof. Boháč není spokojen s měřítkem, kterého jsem použil, soudě z vysokých čísel porodů na větší danou reprodukční sílu čili plodnost Slovanů a uvádí jiná měřítka, ačkoliv já tatáž v téže práci jsem uvedl, avšak jich nepoužil. Nejvhodnějším měřítkem plodnosti jest Boháčovi poměr narozených k vdaným ženám schopným porodu (14—45 letým). Toto měřítko jest nepřijatelné již z toho důvodu, že účast porodů nemanželských jest z něho vůbec vyloučena. Prof. Boháč však jest neúplný ve svých údajích, neboť hned měl při tom povědětí, že dle tohoto měřítka (vhodného ovšem toliko pro plodnost manželskou) jsou Čechové v Čechách ve výhodě proti Němcům, jak i Rauchberg doznává (str. 201). Měřítko toto patří mezi měřítka specialní zrovna tak jako ono, při kterém se plodnost stanoví poměrem narozených k ženách schopným porodu. I toto měřítko obsahuje chyby, jak svou umělou hranicí věku žen (14—45), tak vyloučením mužů, na nichž jistou měrou, ovšem menší, rovněž plodnost závisí.

Nejvšeobecnějším měřítkem jest poměr narozených k množství obyvatelstva, čili jsou to všeobecná čísla porodů, která ovšem nelze považovati za čisté měřítko plodnosti národa neb obyvatelstva země. Zde považujeme národ za celek neb za jednotku, a všeobecné číslo porodů ukazuje, jak tento celek se rozšiřuje za okolností, v nichž žije. Na výši všeobecných čísel porodů působí tedy složky různé, nejen plodnost žen vdaných, nýbrž všech žen, plodnost mužů a všecky ostatní životní podmínky národa. Avšak ani ona specialní měřítka nejsou prosta socialních složek, tak že vidíme, že nějakého absolutně čistého měřítka plodnosti vůbec nemáme. Ostatně jest však známo, že celkem průběh všeobecných čísel porodů v řadě let jest přibližně paralelní se specialními čísly porodů a provede-li prof. Boháč šetření plodnosti rakouských Slovanů a Slovanů vůbec dle specialních měřítek, dojde, jak jsem zkušenostmi přesvědčen, ku stejnému závěru, k jakému mu důkaz všeob. čísly porodů nestačí. Opakuji pak zde znova, že se nenajde žádný jiný společný charakter všech Slovanů, kterým by výše jich všeob. čísel porodů se dala vysvětliti, než jest národnost; životní složky ostatní u různých větví slovanských jsou různé a proto jsme oprávněni vykládati toto faktum vyšší reprodukční schopností Slovanů čili větší plodností, jak jsem já v souhlase s jinými učinil. I markantní doklad prof. Boháčem uvedený ze Slezska nemluví proti mému závěru, nýbrž všeobecná i specialní čísla jím uvedená dokazují daleko větší plodnost Čechů a Poláků než Němců ve Slezsku. Podotýkám, že i Vojejkov ve své práci r. 1907 uveřejněné, používá pouze všeob. čísel porodů a čísel přirozených přírůstků.

O. Srdínko.

Přirozená měna obyvatelstva na Moravě a ve Slezsku.

V loňském (XXXII.) ročníku Časopisu Matice Moravské rozebral jsem článkem „Vývoj Čechův a Němců na Moravě“ s několika hledisek poslední tři sčítání lidu na Moravě po stránce národnostní. Jestliže výpočty Rauchbergovy v jeho díle „Der nationale Besitzstand in Böhmen“, o němž se také čtenářům Národopisného Věstníku dostalo obšírných zpráv, objevily nám skutečně nepříznivé postavení našeho národa v Čechách, dospěl jsem, rozebíraje data pro Moravu, k výsledkům pro nás potěšitelným a slibným pro budoucnost. Českým okresům přibývá obyvatelstva mnohem více než německým — obnášeť jeho vzrůst v okresích ryze českých v l. 1891—1900 6·47%, v okresích ryze německých pouze 0·73%, a také smíšené okresy s českou většinou mají přírost téměř o 4% větší než smíšené s německou většinou — česká města rostou rychleji než německá, česká kvota v moravských městech jest r. 1900 téměř o $2^1/_2$% vyšší než před 10 lety (a skoro o $3^1/_2$% vyšší než r. 1880), německý venkov z větší polovice ($54^1/_2$%) propadá vylidňování, kdežto český venkov vylidňuje se pouze z jedné osminy, německé menšiny se rychle ztrácejí — ztenčilť se jejich podíl v osadách většinou českých ze 43·1‰ na 28·8‰ za 20 let, a absolutní úbytek jejich obnáší v posledním desítiletí 15·67% — české menšiny však v osadách většinou německých nejen se udržují, nýbrž o něco i rostou (ze 116·5‰ r. 1880 na 124·1‰ r. 1900); a ukázal se nám i moravský vřed, města „ujařmená“, ležící v českém území, ale mající německou správu, v nichž germanisace neobyčejně postupuje, tak že v posledních 10 letech přibylo v nich více Němců než na celé Moravě vůbec.

Data, jež jsem v dotčeném článku rozebíral, jsou stanovena pro větší i menší jednotky správní sčítáním lidu a jsou to tedy čísla výsledná. Nyní běží mi o rozložení jich ve složky, z nichž se skládají. Vzrůst obyvatelstva závislý jest na dvojím: na přirozené měně obyvatelstva — na množství sňatků, porodů a úmrtí — a na hnutí stěhovacím — na přistěhování a vystěhování. V tomto článku chci si všimnouti první podmínky: pohybu obyvatelstva měnou přirozenou. Přibírám pak k Moravě i Slezsko, jednak abych vyšetřil poměry i ve zbývajícím českém území ve Slezsku — pro české území v Čechách najdeme data u Rauchberga l. c. str. 161 a násl. — jednak že s německým územím severní Moravy souvisí bezprostředně německá část Opavska, a tak data pro německé okresy moravské lze vhodně doplniti.

Pramenem tohoto pojednání jsou zprávy, které Ústřední statistická kommisse podává každoročně o pohybu obyvatelstva podle politických okresů v Österreichische Statistik od r. 1881; poslední vyšla v září m. r. za rok 1904.*) Zprávy ze starší doby daleko nemají té ceny, jako údaje od r. 1881. Pro rok 1870 nebyla uveřejněna data vůbec, podle politických okresů byly podávány výkazy teprve od r. 1871 (v Das statistische Jahrbuch až po r. 1880), jsou však pouze sumární a před r. 1870 jsou známa data jen podle zemí. Detailní zpracování počíná teprve r. 1881, a na dobu od toho roku se omezím.

*) Za tisku tohoto článku vyšla zpráva za r. 1905.

Až po r. 1895 podávány byly výkazy v 9 tabulkách, a to ve dvou výkazy sňatků (počet sňatků, při čemž se také přihlíželo k náboženství a stavu, jakož i podle měsíců, kdy sňatek byl slaven), ve dvou výkazy narozených, v páté o úmrtnosti dětské, v dalších třech o úmrtnosti vůbec (podle stáří a doby) a konečně v poslední výkaz legitimovaných dětí nemanželských (ten teprve od r. 1886). Od r. 1895 bylo zpracování statistických dat neobyčejně prohloubeno, tak že nyní podávají se výsledky v 29 tabulkách. Zejména pak při zjišťování přirozené měny přihlíží se k zaměstnání a náboženství obyvatelstva, k příčině smrti a j., a po nějaký čas se přihlíželo i k velikosti osad; při tom pak jsou tato hlediska různým způsobem kombinována. Poněvadž podávání zpráv jest značně opozděno a blíží se nové sčítání lidu, jež bude vyžadovati zvýšené činnosti, rozhodla se statistická kommisse podávati toto hlubší zpracování pouze v letech sudých; tak již pro r. 1903 podána jsou data v celku tak jako před r. 1895. Že s tímto rozhodnutím se ještě nesečkalo až pro r. 1905, jest litovati, poněvadž rokem 1904 skončí se první desítiletí onoho obšírnějšího zpracování a bylo by důležito zkoumati výsledky jeho nepřetržitě aspoň po jedno desítiletí.

Zkoumáme-li přirozený vývoj obyvatelstva Moravy a Slezska, položí se nám sama sebou nejprve otázka, jaká jest přirozená měna u Čechů, jaká u Němců (a ve Slezsku i u Poláků). Přímou odpověď dáti není nyní možno. Při zjišťování měny obyvatelstva kombinace s národností úplně chybí. Jest charakteristické, že v Rakousku, ve státě, jehož existencí národnostní boj téměř otřásá, měna jednotlivých konfessí se zjišťuje, národností však nikoli. V Uhrách důležitost a vážnost národní otázky chápou mnohem lépe po této stránce než u nás: úřední statistika uherská podává data o sňatcích, porodech a úmrtích také podle národnosti. V naší polovině stály tomu v cestě patrně ohledy politické, poněvadž pak i při sčítání bylo by nutno upustiti od famosní „obcovací“ řeči a tázati se po národnosti, resp. po mateřském jazyku, jako nejbližší její náhradě. A přece nejen zájem ethnografie toho žádá, aby národnost se zjišťovala při sčítání lidu a vedle toho také každoročně při měně obyvatelstva — a tu ne snad jen podle zemí, nýbrž i podle okresů — jest to v zájmu politiky samé. Doba romantiky v politice minula, moderní politika musí býti založena na přesně konstatovaných faktech, a jaký význam mají pro politiku Němců data ethnograficko-statistická, vidíme nejlépe na studiích Rauchbergových o poměrech v Čechách a na statích Pfaundlerových v Statistische Monatschrift a Deutsche Erde, v nichž se probírají národnostní poměry ve Štýrsku a Tyrolsku.

Nebudu-li moci podati přímý úsudek o pohybu Čechů a Němců na Moravě a ve Slezsku (tu i Poláků), budu nucen činiti tak nepřímo na základě territoriálním. Tato methoda není sice přesná, ale přece posléze jsme nuceni ji akceptovati; ostatně rozvoj národa závisí v první řadě na rozvoji území jím obývaného, a národní menšiny mají proti tomu v životě národa přece jen úlohu podružnou. Bude nám tedy vývoj většinou českých okresů v celku znamenati vývoj Čechů a většinou německých okresů vývoj Němců.

Podle toho dělím okresy na Moravě na okresy většinou české a většinou německé a v obou skupinách rozeznávám dvě oddělení podle velikosti národní menšiny; netvoří-li menšina 20% obyvatelstva, dostanu okresy ryze české (německé), okresy s minoritou od 20 do 50% jsou smíšené (s většinou českou nebo německou). Abychom pak při tom co možná s nejmenší chybou mohli zaměniti vývoj okresů většinou českých (německých) za vývoj Čechů (Němců), vzal jsem za základ pro rozdělování okresů rok 1890 jako

dobu střední a počítám I. za okresy ryze české: město Kroměříž, Boskovice, Brno (od něhož r. 1896 oddělen Tišnov), Hodonín, Holešov, Kroměříž (ok.), Kyjov, Val. Meziříčí, Vel. Meziříčí, Místek s Mor. Ostravou,*) Nové Město, Přerov, Prostějov, Třebíč, Uh. Brod, Uh. Hradiště a Vyškov; II. za smíšené s českou většinou: Dačice (v rozsahu z r. 1890, tedy se soudním okresem jemnickým), Hranice, Hustopeč, Jihlavu, Mor. Krumlov, Litovel, Olomouc a město Uh. Hradiště; III. za smíšené s německou většinou: Nový Jičín, Mor. Třebovou, Zábřeh (většinou český teprve r. 1900), Znojmo (v rozsahu z r. 1890, tedy se soudním okresem mor.-budějovským)**) a města Brno a Olomouc; a IV. za ryze německé: Mikulov, Rýmařov, Šternberk, Šumperk a města Jihlavu a Znojmo.

Ve Slezsku stavím zvlášť Těšínsko pro jeho ráz většinou polský (jen město Bílsko jest německé, město Frýdek většinou české, a teprve r. 1901 zřízený polit. okres frýdecký má českou většinu), Opavsko pak dělím na okresy ryze německé: Bruntál, Frývaldov, Krnov s městem Opavou a na většinou český okres opavský s bíloveckým z něho utvořeným teprve r. 1895.

Vedle otázky národnostní všimnu si dále, jakým způsobem působí na měnu obyvatelstva jeho zaměstnání, náboženství a velikost sídliště. Zejména velkou péči věnuje statistická kommisse zjišťování přirozené měny obyvatelstva podle zaměstnání. Tu ale jest nutno říci, že výsledky nejsou úměrny vykonané práci. Aby data nám podávaná mohla býti podkladem pro podrobnější studium, bylo by nezbytně třeba, aby schemata povolání stanovená pro zjištění přirozené měny úplně odpovídala schematům, jichž se užívá při sčítání lidu. Sebe menší úchylka ubírá neobyčejně na ceně výsledkům, jistě pracně získaným. S větší přesností možno pouze promluviti o měně obyvatelstva podle hlavních skupin zaměstnání, jež jsou: a) zemědělství (schema 1—5), b) průmysl (schema 6—27), c) obchod a doprava (schema 28—32), d) volná zaměstnání (schema 34—39), a vedle nich zvlášť pro sebe stojí e) služebnictvo (mimo čeleď zemědělskou a průmyslovou — sch. 33) a f) osoby bez zaměstnání (schema 40).

Postupovati budu tak, že proberu nejprve sňatky, pak porody, při čemž zvláštní pozornost věnuji porodům nemanželským, a posléze úmrtí, závěrem pak podám přehled vzrůstu obyvatelstva měnou přirozenou.

I.

Sňatky.

Sňatků bylo uzavřeno a to

	v letech		
A. Na Moravě:	1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze českých	87.878	99.693	42.180
II. v „ smíš. s českou většinou	29.912	31.046	11.838
v okresích většinou českých ..	117.790	130.739	54.018
III. v okresích smíš. s něm. většinou	31.570	34.607	13.666
IV. v „ ryze německých	18.628	19.278	7.680
v okresích většinou německých	50.198	53.885	21.346
na Moravě	167.988	184.624	75.364;

*) Mor. Ostrava jako pol. okres vystupuje teprve 1899.

**) Pol. okr. Mor. Budějovice jest od r. 1896 a byl utvořen ze soud. okr. budějovského a jemnického.

B. Ve Slezsku, a to v Opavsku:	v letech 1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích německých	14.526	15.669	6.344
II. v „ většinou českých	7.170	8.272	3.310
v Opavsku	21.696	23.941	9.654
v Těšínsku	24.775	30.065	12.958
ve Slezsku.....	46.471	54.006	22.612

Jak často se sňatky uzavírají, stanovuje se dvojím způsobem. Obyčejně, ale méně přesně tak, že se určí poměr mezi počtem uzavřených sňatků a množstvím obyvatelstva. Pro desítiletí 1881—1890 a 1891—1900 vyjdeme od vypočteného středního stavu obyvatelstva, pro l. 1901—1904 od jeho stavu r. 1900; podle toho připadá na 10.000 obyvatelů ročně uzavřených sňatků:

A) Na Moravě:	v letech 1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze českých	77·2	80·5	78·8
II. v „ smíš. s českou většinou	73·6	73·7	72·6
v okresích většinou českých ..	76·2	78·8	77·3
III. v okresích smíš. s něm. většinou	74·9	77·7	79·0
IV. v „ ryze německých	75·2	76·3	74·3
v okresích většinou německých	75·0	77·2	77·2
na Moravě	75·8	78·3	77·3
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:			
I. v okresích německých	70·8	75·8	77·0
II. v „ většinou českých ..	74·7	81·4	78·8
v Opavsku	72·0	77·7	77·6
v Těšínsku	87·1	89·8	87·7
ve Slezsku.....	79·4	84·0	83·1

V okresích ryze českých na Moravě uzavírají se tedy sňatky častěji než v ryze německých, a rozdíl ten se v český prospěch stále zvětšuje. Za to jsou obrácené poměry v okresích smíšených; okresy většinou německé čím dále více předstihují okresy většinou české, ba zaujímají nyní v tom ohledu první místo. Tím v celku rozdíl mezi okresy většinou českými a většinou německými klesl na minimum. Ve Slezsku znamenáme velký rozdíl mezi Opavskem a Těšínskem. Těšínsko vykazuje neobyčejnou hojnost sňatků, za to v Opavsku vzrůstá počet jejich rychleji. Vůbec pozorujeme, že všude (také v Čechách) uzavíraly se sňatky v desítiletí 1891—1900 mnohem častěji než v období předcházejícím, patrné svědectví zlepšených poměrů hospodářských. Číslice pro l. 1901—1904 není možno ovšem dobře porovnávati s dobou předchozí.

Další závěry však není možno činiti, poněvadž touto methodou stanoví se četnost sňatková jen přibližně. Množství sňatků nezávisí totiž od počtu obyvatelstva vůbec, nýbrž od počtu osob, které mohou vstoupiti v manželství, tedy podle našeho práva od svobodných, ovdovělých a rozloučených osob starších 14 let.

Bylo pak takovýchto osob starších 14 let, jež mohou vstoupiti v manželství, z 1000 (absolutní čísla zajisté není třeba uváděti):

	mužů	žen	osob obojího pohl.	mužů	žen	osob oboj. pohl.
A) Na Moravě:		r. 1890			r. 1900	
I. v okresích ryze českých	279·3	334·0	307·9	280·5	325·8	303·9
II. v „ smíš. s česk. větš.	283·6	341·8	316·4	286·6	339·6	314·1
v okresích většinou českých	281·7	336·0	310·1	282·0	329·2	306·5
III. v okr. smíš. s něm. většinou ..	348·9	394·3	372·5	344·7	392·6	369·5
IV. v okresích ryze německých ..	316·8	377·1	348·4	308·9	366·4	339·0
v okresích většinou něm.	337·1	387·9	363·7	332 0	383·2	358·7
na Moravě	298·4	351·6	326·2	296·5	345·1	321·7
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:						
I. v okresích německých	324·4	396·3	362·4	321·1	384·4	354·3
II. v „ většinou českých ..	290·2	375·6	335·9	287·6	357·0	321·5
v Opavsku	313·6	389·6	353·9	307·8	375·1	343·2
v Těšínsku	306·0	341·4	324·3	294·1	309·1	301·8
ve Slezsku.....	309·8	366·0	339·2	300·2	340·1	320·7

Poměr pak mezi množstvím uzavřených sňatků a počtem osob, jež sňatek mohou uzavříti, určí nám sňatkovou četnost. A přirovnávám počet sňatků z období 1881—1890 k počtu oněch osob z r. 1890 a obdobně z desítiletí 1891—1900 k jejich počtu z r. 1900, jsa si dobře vědom, že nedocílím tím úplné přesnosti; než nám běží hlavně o srovnání jednotlivých území a aspoň částečné zachycení vývoje, a v obojím ohledu doděláme se výsledků docela spolehlivých.

Připadalo pak na 1000 osob starších 14 let, které mohou uzavříti sňatek, a to:

	mužů	žen	osob obou pohl.	mužů	žen	osob obou pohl.
	z r. 1890 uzavřených sňatků v l. 1881—1890			z r. 1900 uzavřených sňatků v l. 1891—1900		
A) Na Moravě:						
I. v okresích ryze českých	559·4	427·1	242·2	567·3	456·2	252·9
II. v okr. smíš. s čes. většinou	523·6	404·8	228·3	525·9	410·2	230·4
v okresích většinou českých ..	549·9	421·2	238·5	556·9	444·4	247·2
III. v okr. smíš. s něm. většinou ..	436·7	355·7	196·0	455·6	370·9	204·5
IV. v okr. ryze německých	491·2	374·0	212·3	516·4	396·2	224·2
v okr. většinou německých ..	455·4	364·4	201·8	475·6	379·6	211·1
na Moravě	517·8	401·7	226·2	530·5	423·3	235·4
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:						
I. v okresích německých	457·5	334·7	193·3	498·6	376·8	214·6
II. v „ většinou českých ..	538·9	364·8	217·5	594·0	417·1	245·0
v Opavsku	481·5	344·1	200·7	527·9	389·8	224·2
v Těšínsku	557·3	468·5	254·5	557·1	523·0	269·8
ve Slezsku.....	519·2	400·9	226·2	543·8	454·2	247·0

V obou přehledech právě podaných jsou rozdíly mezi územími jednotlivých národností docela patrné. Osob které mohou vstoupiti v manželství, jest nejvíce v okresích německých: 35·87% na Moravě (a to 33·90% v ryze německých a 36·95% ve smíšených s německou většinou) a 35·43% ve Slezsku, kdežto v českých okresích Moravy jest jich jen 30·65% (30·39% v ryze českých, 31·41% ve smíšených s českou většinou) a ve většinou české části Opavska 32·15%; nejméně takových osob čítá většinou polské Těšínsko (30·18%). Všude jest mužů, kteří mohou uzavříti sňatek, mnohem méně nežli žen, nejmenší rozdíl mezi obojím pohlavím jest v Těšínsku, což však působí uhelná pánev v okresu fryštátském se silným přistěhováním mužů.

Výše kvoty svobodných (ovdovělých, rozloučených) osob starších 14 let jest odvislá od tří okolností: 1. od síly dorostu, neboť čím silnější jest dorost, čím více jest dětí mladších 14 let, tím více jsou zatlačovány ostatní třídy věkové; 2. od množství sňatků, neboť čím jsou četnější, tím níže ona kvota klesá, a 3. od množství ovdovělých, čímž opět stoupá. Tento poslední vliv jest nejslabší, zde jej pomineme a všimneme si prvých dvou.

Dorost není v jednotlivých územích stejně silný, jak dokazují výsledky sčítání lidu. Podle posledního z r. 1900 jest z 1000 obyvatelů dítek do 14 let nejvíce ve většinou polském Těšínsku, totiž 380·2, méně již v území českém, a to na Moravě 354·3 (v okresích ryze českých 358·2, smíšených s českou většinou 341·3), ve Slezsku 360·0 a nejméně v okresích německých: na Moravě jen 312·9 (v ryze německých 322, ve smíšených s německou většinou pouze 307·7) a v Opavsku 324·8. Čím je tedy slabší dorost, tím poměrně jest více osob, jež mohou uzavříti manželství; to jest jedna příčina, jež působí vysokou kvotu těchto osob v území obývaném Němci.

Není však jediná. Z posledního přehledu vidíme jasně, že spolupůsobí i množství uzavřených sňatků. V německých okresích se vstupuje v manželství nejméně, v polských nejčastěji. Na 1000 osob obojího pohlaví, jež mohou vstoupiti v manželství, připadá sňatků v posledním desítiletí v německých okresích Moravy 211·1 (v ryze německých 224·2, ve smíšených s německou většinou 204·5) a Opavska 214·6, v českých okresích Moravy již 247·2 (v ryze českých 252·9, ve smíšených 230·4) a v Opavsku 245, v polském Těšínsku dokonce 269·8. Na mapce odlišily by se nám zřetelně ryze české okresy s polskými od okresů ostatních. Mezi českými okresy na Moravě stojí pak na prvním místě okresy slovácké, v nichž se tedy vstupuje poměrně nejčastěji v manželství. Mapka 1. potvrzuje tento zjev po jiné stránce, ukazujíc nám, že opět jsou to okresy slovácké, v nichž jest nejméně mužů svobodných, starších 24 let. Kyjovsko má nejnižší kvotu svobodných mužů více než 24letých v celém Rakousku vůbec. Kontrast mezi okresy slováckými a sousedními, zvláště hanáckými, nelze vyložiti jinak nežli zvláštnostmi kmenovými, poněvadž hospodářské poměry na Hané a na Slovácku jsou celkem stejné. Máme tu zároveň svědectví, jaká síla raçová tkví ve slováckém lidu moravském, zrovna jako ve Slovácích uherských. Z ostatních českých okresů moravských vynikají hojností sňatků na západě Třebíč a Velké Meziříčí.

Jest tedy prokázáno, že na Moravě a ve Slezsku v německých krajích řidčeji vstupuje se v manželství než v českých (a polských), a můžeme tudíž také říci, že Němci žení se méně a později než Čechové (a Poláci). To nám potvrzuje také kombinace obcovací řeči se stářím a rodinným stavem, provedená při obou posledních sčítáních. Výsledky jsou neobyčejně interessantní; ponechávaje si jejich uveřejnění k jiné příležitosti, uvedu zde pouze výsledky kombinace obcovací řeči, rodinného stavu a pohlaví se stářím 21—30 let, kde národnostní rozdíly jeví se nejmarkantněji.

Na Moravě bylo z 1000 Čechů ve stáří 21—30 let

	r. 1890			r. 1900		
	svobod.	žen. (provd.)	ovdov.	svob.	žen. (provd.)	ovdov.
a to mužů . . .	608·5	388·1	3·4	604·3	391·7	4·0
žen	462·9	525·2	11·9	442·7	547·0	10·3
obou pohl. dohr.	532 1	460·1	7·8	521·5	471·2	7·3

Svobodní muži starší 24 let na Moravě a ve Slezsku r. 1900.

Mapka 1.
Z 1000 mužů starších 24 let bylo svobodných,

100-120	121-140	141-160	161-180	181-200	201-250	nad 250

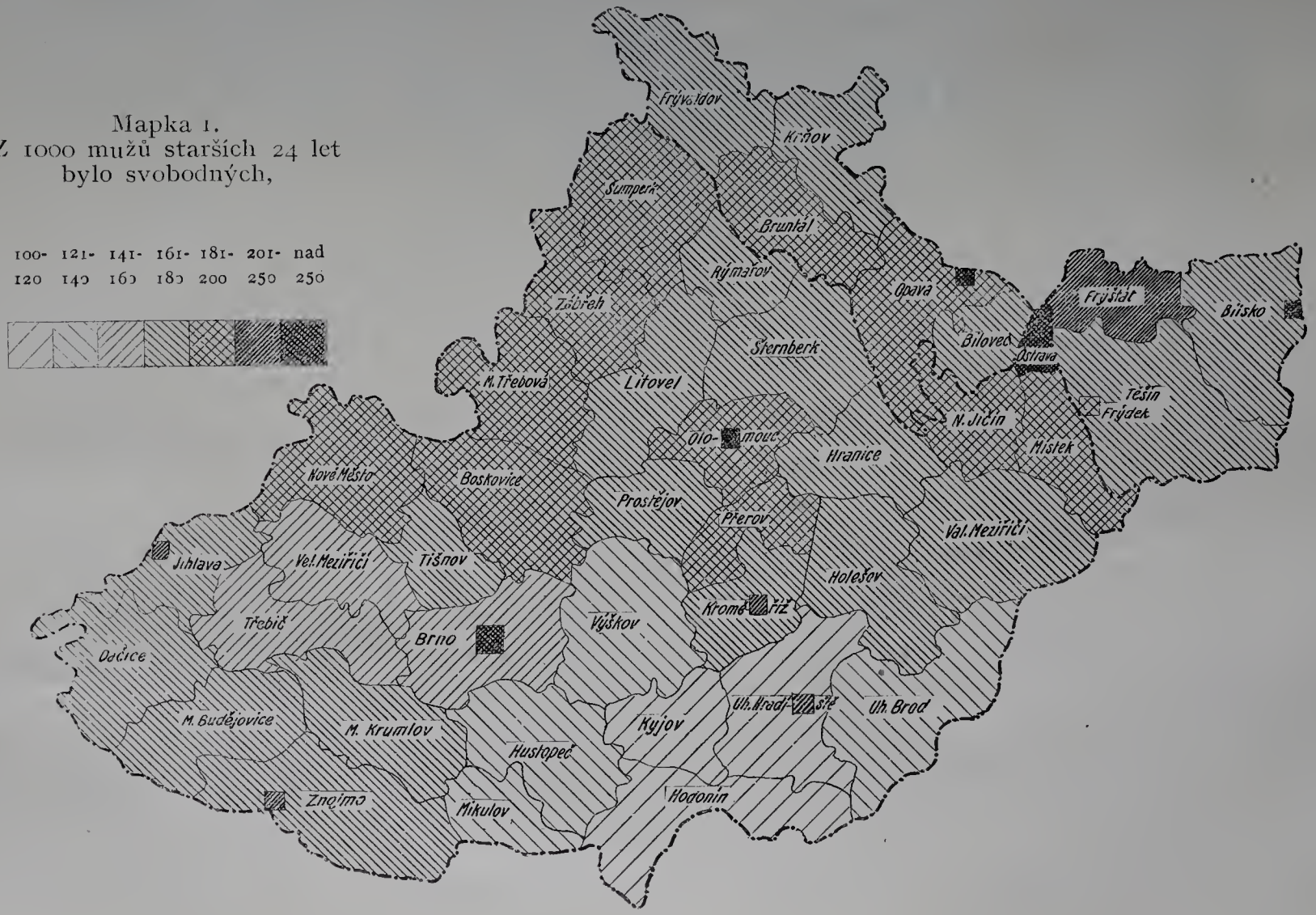

Z 1000 Němců ve stejném stáří

	r. 1890			r. 1900		
	svobod.	žen. (provd.)	ovdov.	svobod.	žen. (provd.)	ovdov
mužů	690·7	306·1	3·2	693·7	301·9	4·4
žen	560·8	429·0	10·2	552·8	438·4	8·8
obou pohl. dohr.	621·9	371·2	6·9	620·8	372·5	6·7

Ve Slezsku pak z 1000 obyvatelů jednotlivých národností 21—30letých bylo

	r. 1890			r. 1900		
	svobod.	žen. (provd.)	ovdov.	svobod.	žen. (provd.)	ovdov.
A. u Čechů						
mužů	618·5	377·4	4·1	622·2	375·4	2·4
žen	448·7	537·9	13·4	425·5	560·6	13·9
obou pohl. dohr.	533·3	458·0	8·7	526·0	466·0	8·0
B. u Němců						
mužů	664·4	330·7	4·9	664·0	331·5	4·5
žen	584·1	406·1	9·8	540·4	448·7	10·9
obou pohl. dohr.	622·0	370·6	7·4	599·1	393·0	7·9
C. u Poláků						
mužů	577·6	419·3	3·1	566·2	430·4	3·4
žen	414·2	571·4	14·4	364·2	623·2	12·6.
obou pohl. dohr.	497·4	494·0	8·6	469·8	522·6	7·6

Udati příčinu tohoto zjevu, že Čechové uzavírají sňatek časněji než Němci a Poláci opět časněji než Čechové, není tak snadno, poněvadž na dobu vstupu v manželství nejsou bez vlivu poměry hospodářské a sociální a že poměry ty u všech těchto národů nejsou stejné, jest jisto. Nicméně myslím, že hlavní příčina onoho zjevu leží přece jen v národu samém, to jest i za stejných poměrů sociálních a hospodářských žení se Čechové dříve než Němci. Pohled na mapku 1. utvrzuje mne v této domněnce, zvláště ten nápadný kontrast mezi německými okresy jihomoravskými (Mikulovem, Znojmem) a sousedními českými, s nimiž z pravidla jindy souhlasí (v. jiné mapky). Úplně se tak rozcházím s Rauchbergem, který pro obdobný zjev v Čechách vší mocí se brání připuštění národnostních rozdílů (srv. Rauchberg, Der nationale Besitzstand in Böhmen, str. 185 a 372 a násl.). Pro Čechy, zvláště moravské, jest v tom zajisté důkaz větší národní zdatnosti, vyšší schopnosti životní a to jest pro budoucnost našeho národa jistě úkaz neobyčejně důležitý a potěšitelný.

Pro sledování vývoje jest doba, kterou probíráme, příliš krátká: můžeme jen srovnati výsledky za poslední dvě desítiletí. Tu pak znamenáme, jak již bylo řečeno, že všeobecně sňatky se uzavírají v l. 1891—1900 častěji než v období předcházejícím. Zvýšení poměrného jejich počtu jest v územích obou národů moravských v celku stejné, jest větší v okresích jednojazyčných než ve smíšených. Následek toho také jest, že procento svobodných ve stáří 21—30 let značně pokleslo, zvláště silně u žen; výjimku činí pouze muži u Němců na Moravě a u Čechů ve Slezsku. Zlepšení těchto poměrů jest u moravských Čechů opět patrnější než u Němců: z 1000 českých mužů v uve-

deném stáří jest r. 1900 svobodných méně o 4·2 než r. 1890, z 1000 německých však více o 3; z 1000 českých žen stejně starých jest za touž dobu svobodných méně o 20·2, z německých však pouze o 8.

Ve Slezsku jsou naopak Němci ve výhodě proti nám, neboť kvota svobodných mužů 21—30letých u Čechů stoupla o 3·7, kdežto u Němců klesla o 0·4, a kvota svobodných žen téhož stáří klesla u Němců více (o 43.7) než u Čechů (o 23·2 — na 1000).

Na časnější nebo pozdější vstup v manželství mají zajisté veliký vliv poměry hospodářské, a tedy i zaměstnání. Proto si nyní všimneme, v jakém poměru stojí povolání ženichů v l. 1895—1902 a 1904 k příslušným hlavním skupinám povolání z r. 1900. Zaměstnání nevěst můžeme úplně pominouti, poněvadž pro rodinu stává se pravidelně směrodatným povolání manželovo, na dobu uzavření sňatku mají hlavně vliv hospodářské poměry ženichovy, a pak protože ve zprávách o pohybu obyvatelstva každoročně udává se takové množství nevěst bez povolání, že sestavení oněch poměrných číslic i pro nevěsty stává se úplně bezcenným.

Sledujeme-li pak zaměstnání ženichů, obdržíme tento přehled:

	Počet ženichů 1895—1902 a 1904	Na 10.000 osob povoláním příslušných připadá průměrně ročně ženichů:
A) Na Moravě: skupina povolání:		
1. Zemědělství	67.724	67·14
2. Průmysl	80.822	110·19
3. Obchod a doprava	11.248	63·15
4. Veřejná služba a volná povolání	8.805	44·55
5. Služebníci mimo čeleď zeměd. a prům.	493	13·71
6. Bez povolání	1.947	48·56
Úhrnem	171.039	77·96
B) Ve Slezsku:		
1. Zemědělství	14.621	68·41
2. Průmysl	30.140	108·64
3. Obchod a doprava	3.419	77·14
4. Veřejná služba a volná povolání	2.526	44·73
5. Služebníci mimo čeleď zeměd. a prům.	108	9·64
6. Bez povolání	170	18·41
Úhrnem	50.984	83·25

čili jiným způsobem vyjádřeno:

	Ze 100 obyv. náleží povolání po straně označenému		Ze 100 ženichů náleží povolání po straně označenému	
	na Moravě	ve Slezsku	na Moravě	ve Slezsku
1. Zemědělství	45·98	34·90	39·59	28·69
2. Průmysl	33·43	45·30	47·25	59·12
3. Obchod a doprava	8·12	7·24	6·58	6·70
4. Veřejná služba a volná povolání	9·01	9·22	5·15	4·95
5. Služební mimo čeleď zem. a prům.	1·64	1·83	0·29	0·21
6. Bez povolání	1·82	1·51	1·14	0·33

Největší význam mají ovšem první dvě skupiny povolání, zemědělství a průmysl, jimž náleží kolem 80% všeho obyvatelstva. A tu boří hořejší přehledy úplně hojně rozšířené mínění, že v první řadě zemědělství přispívá k uchování národa. Vidíme, že tomu tak není, že naopak průmysl umožňuje mnohem spíše založení vlastní domácnosti než zemědělství. Ačkoli průmyslového obyvatelstva na Moravě jest pouze třetina, náleží 47% ženichů svým povoláním této skupině zaměstnání, ve Slezsku pak celé tři pětiny, ač tam průmyslem se neživí ani polovina obyvatelstva. V obou zemích, stejně jako v Čechách, stojí kvota zemědělských ženichů pod průměrem

zemským. Z ostatních skupin zaměstnání rekrutuje se poměrně ještě méně ženichů než ze zemědělství, vyjímaje jen obchod a dopravu ve Slezsku.

Statistika rakouská přihlíží konečně ještě k náboženství snoubenců. Všimneme si ovšem jen tří skupin, které četněji jsou zastoupeny mezi obyvatelstvem moravským a slezským: katolíků (řím. a řec.), evangelíků (ref. a augsb.) a židů. Ostatní svým nepatrným počtem úplně ustupují do pozadí.

Bylo pak podle vyznání v l. 1895—1904

	ženichů na Moravě	nevěst na Moravě	ženichů ve Slezsku	nevěst ve Slezsku
katolíků	182.372	182.392	47.663	47.724
evangelíků	5.267	5.240	8.162	8.094
židů	2.989	2.987	845	857

Připadá tedy v desítiletí 1895—1904

	ženichů na 1000 mužů vyznání		nevěst na 1000 žen vyznání	
	na Moravě	ve Slezsku	na Moravě	ve Slezsku
katolického	163·06	169·74	151·10	161·40
evangelického	161·78	185·88	154·61	169·25
židovského	137·41	141·14	132·74	142·81

Patrný jest rozdíl mezi židy a křesťany. Židé uzavírají sňatků značně méně a ovšem i později. Různost mezi katolíky a evangelíky na Moravě jest nepatrná, u evangelíků jest poměrně méně ženichů, za to více nevěst než u katolíků. Ve Slezsku sice evangelíci vstupují častěji v manželství, nepůsobí to však rozdíly konfessijní, nýbrž národnostní. Největší díl slezských protestantů jest totiž národnosti polské, a že Poláci vykazují větší četnost sňatkovou než Němci a také než Čechové, bylo již shora řečeno.

II.

Porody.

Početní vzrůst každého národa závisí na množství živě narozených; mrtvě narození jsou v tom ohledu beze všeho významu. Poměr mezi množstvím živě narozených a počtem obyvatelstva udává nám míru rozmnožování. Stanovíme si nejprve, jakou měrou rozmnožuje se populace jednotlivých národnostních území Moravy a Slezska a tím přibližně natalitní cifru Čechů, Němců a Poláků v l. 1881—1904.

Absolutní počet živě narozených obnášel

	v letech 1881-1890	1891-1900	1901-1904
A) Na Moravě:			
I. v okresích ryze českých	447.298	475.374	205.435
II. v „ smíš. s českou většinou	147.755	145.393	56.239
v okresích většinou českých	595.053	620.767	261.674
III. v okresích smíš. s něm. většinou	140.698	148.465	55.970
IV. v okresích ryze německých	85.883	85.074	33.337
v okresích většinou německých	226.581	233.539	89.307
na celé Moravě	851.634	854.306	350.981
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:			
I. v okresích německých	68.957	67.819	26.758
II. v „ většinou českých	35.173	39.193	16.463
v Opavsku	104.130	107.012	43.221
v Těšínsku	115.124	145.147	67.658
ve Slezsku	219.254	252.159	110.879

Na 10.000 obyvatelů připadá tudíž průměrem ročně živě narozených (pro l. 1881—1890 a 1891—1900 vycházíme opět od středního stavu obyvatelstva, pro r. 1901—1904 od stavu z r. 1900):

	v letech 1881-1890	1891-1900	1901-1904
A) Na Moravě:			
I. v okresích ryze českých	392·7	384·0	383·6
II. v „ smíš. s čes. většinou....	363·5	344·9	344·8
v okresích většinou českých	383·1	374·1	374·5
III. v okresích smíš. s něm. většinou ..	333·7	333·5	323·5
IV. v „ ryze německých	346·5	336·6	322·4
v okresích většinou německých ..	338·4	334·6	323·1
na Moravě	370·9	362·4	360·0
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:			
I. v okresích německých	336·1	328·1	324·6
II. v „ většinou českých	366·2	385·9	391·9
v Opavsku	345·7	347·1	347·4
v Těšínsku	404·9	433·6	457·9
ve Slezsku.....	374·4	392·1	407·4

Dorost není, jak patrno, ve všech jazykových územích Moravy a Slezska stejně veliký, naopak jeví se nám tu rozdíly neobyčejně silné. Nejméně rodí se dětí v poměru k počtu obyvatelstva v okresích německých, mnohem více již v území českém, nejvýše však stojí Těšínsko. V desítiletí 1891—1900 narodilo se na Moravě v okresích většinou českých skoro o 40 dětí více na 1000 obyv. než v okresích většinou německých (mezi okresy jednojazyčnými obnáší ten rozdíl dokonce 47·4), v Opavsku téměř o 60, a také skoro o 60 je vyšší přírůst v Těšínsku než v české Moravě.

Množství živě narozených dětí podle okresů znázorňuje nám mapka 2. Vyčteme z ní, že nejvíce dětí se rodí na východní Moravě v okresích slováckých a valašských, v Těšínsku, zvláště v uhelné pánvi ostravské, mezi ostatními okresy vyniká brněnské okolí. Nejméně dětí mají pohraniční okresy západní, severní a jižní Moravy a německé Opavsko, prostřední místo zaujímají okresy středomoravské. Mezi okresy se silným dorostem německých nenajdeme, za to nízký počet živě narozených vykazují stejně okresy české jako německé. Již to nasvědčuje tomu, že národnostní příslušenství vlivu na plodnost nemá, nebo jen minimální, o čemž se ostatně později jiným způsobem přesvědčíme.

Sledujeme-li vývoj od r. 1881 (číslice pro poslední 4letou periodu vycházejí poněkud z jiného základu), vidíme, že na Moravě v území českém i německém porodů poměrně ubývá přes to, že vstupuje se více v manželství. Zjev ten není snad jen omezen na Moravu a na Čechy, jak ukázal Rauchberg, nýbrž jest možno jej pozorovati ve všech kulturních státech. Ve Slezsku ubylo porodů pouze v německých okresích (a to i absolutně); v území českém a polském za to jich stále rozhodně přibývá. To pak působí ta okolnost, že následkem přistěhování mladých lidí zvláště do uhelné pánve prostřední věkové třídy nabývají v nich stále větší převahy nad ostatními, čímž natalitní cifra se zvyšuje.

Poměrný úbytek porodů není však stejnoměrně rozložen po celé Moravě, ba v některých okresích počet živě narozených i poměrně stoupl. Tyto okresy nebo okresy jen s nepatrným ústupem leží při hranicích moravských na západě, severu a východě; k nim se připojují slovanské oblasti Slezska. Nejvíce ubylo porodů na moravském jihu, odtud pak k západu a severu

Porody na Moravě a ve Slezsku v letech 1891—1900.

Mapka 2.
Na 1000 obyvatel středního stavu 1890 až 1900 připadá v desítiletí 1891—1900 živě narozených,

méně než 275	276-320	321-340	341-360	361-380	381-400	401-420	421-440	více než 440

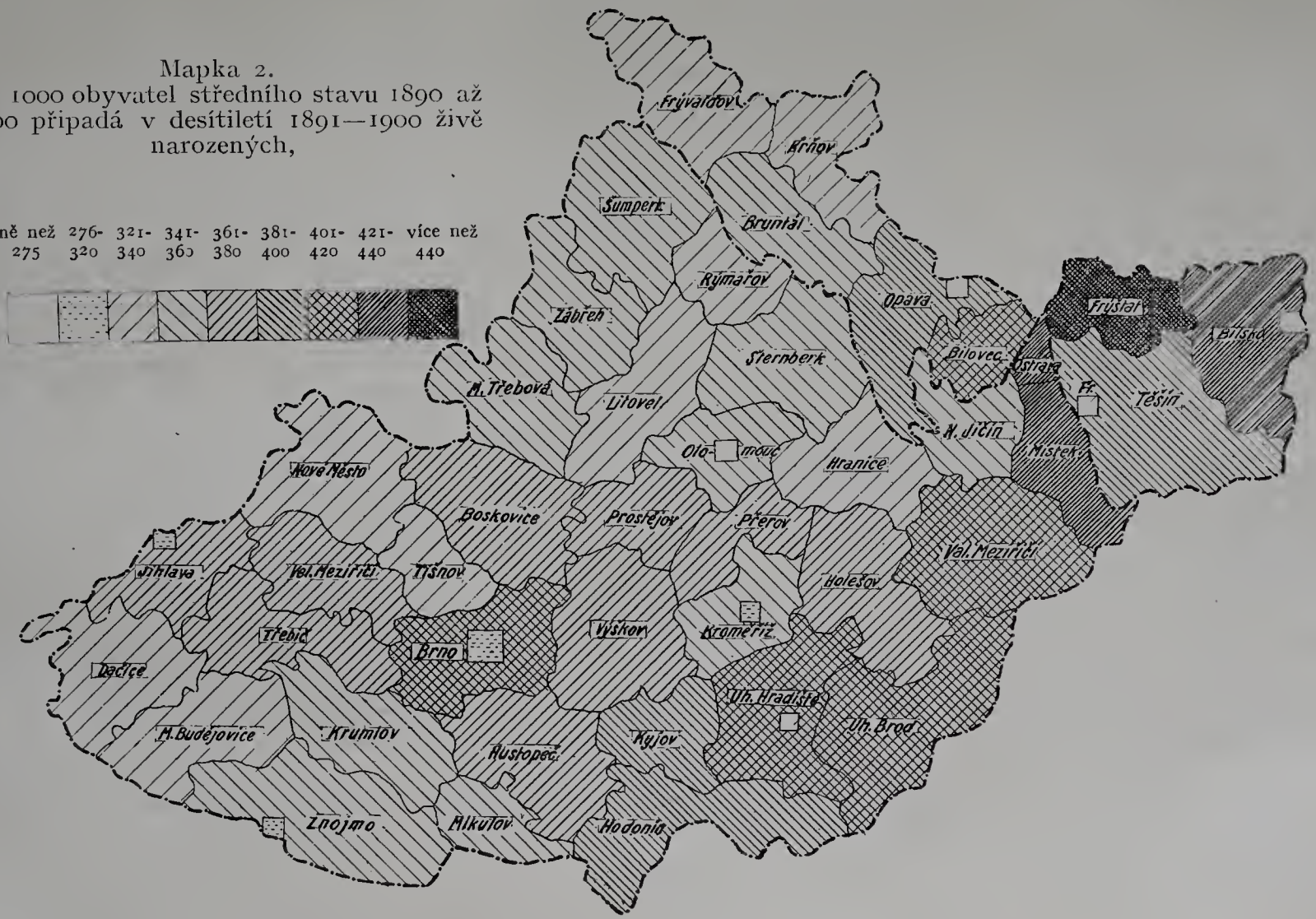

úbytek ponenáhlu se tenčí. Nějakých rozdílů mezi okresy českými a německými neznamenáme při tom naprosto.

Poměrná čísla, která jsme udali shora v 2. přehledu, určují nám jenom sílu dorostu (bez zřetele k dětské úmrtnosti), nikoli však p l o d n o s t. Jest jasno, že v okresích, v nichž jsou silněji zastoupeny starší věkové třídy, množství porodů bude i při stejné plodnosti poměrně menší než v okresích, zde více převažují věkové třídy střední. Proto plodnost určuje se jiným způsobem, totiž poměrem mezi množstvím porodů vůbec (i s mrtvě narozenými, protože pak se jedná o určitý výkon fysiologický) a mezi počtem žen, které mohou roditi. Za takové pak počítá úřední statistika ženy ve věku 14—45 let. Při posledních dvou sčítáních bylo množství takových žen v každém okrese zjištěno, při čemž r. 1900 přihlíželo se také k jejich rodinnému stavu.

Napočítáno pak bylo žen ve stáří 14—45 let:

	úhrnem	svob.	vdan.	ovd. (rozv.)	úhrnem
A) Na Moravě:	r. 1890		r. 1900		
I. v okresích ryze českých	286.084	143.331	156.478	9.238	309.047
II. v „ smíš. s čes. větš.	99.597	48.816	48.886	2.753	100.455
v okresích většinou českých	385.681	192.147	205.364	11.991	409.502
III. v okresích smíš. s něm. větš.	109.865	60.379	49.478	3.502	113.359
IV. v „ ryze něm.	61.811	31.362	27.855	1.628	60.845
v okresích většinou něm.	171.676	91.741	77.333	5.130	174.204
na Moravě	557.357	283.888	282.697	17.121	583.706
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:					
I. v okresích ryze německých	51.181	26.950	21.712	1.446	50.108
II. v „ většinou českých	24.193	12.911	11.922	788	25.621
v Opavsku	75.374	39.861	33.634	2.234	75.729
v Těšínsku	75.562	38.980	46.811	3.130	88.921
ve Slezsku	150.936	78.841	80.445	5.364	164.650

Podle toho mělo z 1000 žen stáří 14—45 roků:

	r. 1890	r. 1900
A) Na Moravě:		
I. v okresích ryze českých	464·3	460·8
II. v „ smíš. s českou většinou	460·7	450·7
v okresích většinou českých	463·4	458·2
III. v okresích smíš. s něm. většinou	488·1	477·0
IV. v „ ryze německých	468·0	458·2
v okresích většinou německých	480·6	470·3
na Moravě	468·6	461·8
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:		
I. v okresích ryze německých	467·4	463·2
II. v „ většinou českých	462·3	461·2
v Opavsku	465·7	462·5
v Těšínsku	487·8	478·4
ve Slezsku	476·5	471·0

Na kvotu žen, které mohou roditi, nemá tedy národnostní ráz území žádného vlivu; nejnižší jest v okresích českých, nejvyšší v Těšínsku. Snižuje ji silnější zastoupení obou krajních věkových tříd (dětí do 14 roků a dospělých nad 45 roků), slabší naopak ji zvyšuje. Za to jest důležito, abychom poznali rodinný stav žen 14—45letých, neboť vyšší kvota vdaných žen má také za následek vyšší plodnost.

Jest pak r. 1900 z 1000 žen ve stáří 14—45 let

	svob.	vdaných	ovd. (rozv.)
A) Na Moravě:			
I. v okresích ryze českých	463·8	506·3	29·9
II. v „ smíš. s českou většinou	485·9	486·6	27·5
v okresích většinou českých	469·2	501·5	29·3
III. v okresích smíš. s něm. většinou	532·6	436·5	30·9
IV. v „ ryze německých	515·4	457·8	26·8
v okresích většinou německých	526·6	443·9	29·5
na Moravě	486·4	484·3	29·3
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:			
I. v okresích ryze německých	537·8	433·3	28·9
II. v „ většinou českých	503·9	465·3	30·8
v Opavsku	526·4	444·1	29·5
v Těšínsku	438·4	526·4	35·2
ve Slezsku	478·8	488·6	32·6

Rozumí se, že výsledek jest týž, k němuž jsme dospěli, když jsme rozebírali sňatečnou četnost. Svobodných žen, jež mohou roditi, mají nejvíce okresy německé, což samo sebou bude působiti na snížení plodnosti v nich, nejméně většinou polské Těšínsko, uprostřed stojí území české. Kdybychom čísla pro jednotlivé okresy zakreslili na mapku, viděli bychom, že nízkou kvotou svobodných žen odlišují se okresy slovácké; že u kmene slováckého doba uzavírání sňatku nastává mnohem dříve nežli jinde, bylo již řečeno. Jinak ale tato mapka namnoze nesouhlasila by s mapkou znázorňující četnost sňatkovou. Zejména Morava jihozápadní má mnohem méně svobodných žen než severní. Působí tu asi velice silné vystěhování do Vídně z Moravy jihozápadní,*) jehož se hojně zúčastní, jak ze zkušenosti známo, svobodná děvčata, nastupující na místa služebných ve Vídni. Také na této mapce možno by bylo konstatovati národnostní rozdíly u okresů jihomoravských; v německých nebo smíšených (Mikulov, Znojmo, Mor. Krumlov) jest kvota svobodných žen značně vyšší než v sousedních českých, ačkoli stěhování do Vídně jest právě z nich nejintensivnější. Vidím v tom podporu svého tvrzení, že za stejných podmínek uzavírají Němci sňatek později než Čechové. Že nejnižší kvotu svobodných žen vykazují oba okresy uhelného revíru, jest při silném přistěhování mužů do těchto okresů pochopitelno.

Plodnost žen tedy stanovíme, určíme-li poměr porodů všech k počtu žen, jež mohou roditi. Poněvadž menší množství žen vdaných samo sebou snižuje plodnost, určím vedle toho plodnost žen provdaných stanovením poměru mezi počtem narozených dětí manželských a počtem žen žijících v manželství. Jako v 1. kapitole, i zde přirovnám počet porodů z l. 1881—1890 k počtu oněch žen z r. 1890, a počet porodů z l. 1891—1900 k množství žen ve stáří 14—45 let stanovenému sčítáním z r. 1900. Tato methoda není sice přesná, nám však neběží tolik o přesnou výši oněch číslic, nýbrž o rozdíly mezi jednotlivými národnostními územími a pak o rozdíly mezi oběma periodami, tak že chyba, která ve všech jednotlivých výsledcích bude přibližně stejně veliká, se tímto porovnáním v celku zruší a my nabudeme celkově správného obrazu o rozdílech místních a časových v plodnosti žen.

*) Znázornil jsem na jednom z diagramů vystavených na Kroměřížské výstavě.

Absolutní počet porodů vůbec a pak porodů manželských (i s mrtvě narozenými) obnášel:

	1881—1890		1891—1900	
A) Na Moravě:	porody vůbec	porody manželské	porody vůbec	porody manželské
I. v okresích ryze českých	457.978	422.742	487.799	445.567
II. v „ smíš. s čes. většinou	151.101	138.368	149.112	134.981
v okresích většinou českých	609.079	561·110	636.910	580·548
III. v okresích smíš. s něm. většinou	144.648	123.032	152.815	128.653
IV. v „ ryze německých	88.020	76.874	87.668	74.989
v okresích většinou německých	232.668	199.906	240.484	203.642
na Moravě	841.747	761.016	877.397	784.190
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:				
I. v okresích ryze německých	70.649	60.102	69.770	57.978
II. v „ většinou českých	35.761	32.579	39.877	35.916
v Opavsku	106.410	92.681	109.647	93.894
v Těšínsku	118.948	109.914	149.716	137.660
ve Slezsku	225.358	202.595	259.363	231.554

Plodnost pak žen nám osvětluje tento přehled:
Na 1000 žen ve stáří 14—45 let připadá

	vl. 1881-1890	vl. 1891-1900	vl. 1891-1900
A) Na Moravě:	porodů vůbec		manžel. porodů na 1000 provd. žen
I. v okresích ryze českých	1600·9	1578·4	2847·5
II. v „ smíš. s českou větš.	1517·1	1484·4	2761·1
v okresích většinou českých	1579·2	1555·3	2826·9
III. v okresích smíš. s něm. většinou	1316·6	1348·1	2600·2
IV. v „ ryze německých	1424·0	1440·8	2692·1
v okresích většinou německých	1355·3	1380·5	2633·3
na Moravě	1510·2	1503·1	2774.0
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:			
I. v okresích ryze německých	1380·4	1392·4	2670·3
II. v „ většinou českých	1478·2	1556·4	3012·6
v Opavsku	1411·8	1447·9	2791·6
v Těšínsku	1574·2	1683·7	2940·8
ve Slezsku	1493·1	1575·2	2878·4

Pořadí národnostních území, známé nám z prvního přehledu, zachováno jest také zde. Na ženy, které mohou roditi, připadá nejméně porodů v území německém, nejvíce v polském, české okresy stojí uprostřed. Rozdílu toho však nepůsobí zvláštnosti národnostní. Mapka 3. nám ukazuje, že okresy jižní a východní Moravy vyznačují se značně vyšší plodností než okresy severní a střední, bez ohledu na to, jsou-li české či německé.

K snížení plodnosti přispívá ovšem vyšší kvota svobodných žen ve stáří 14—45 roků. Kde naopak jest v tomto věku více žen vdaných, tam plodnost sama sebou jest větší. Viděli jsme, že v německém území jest svobodných žen mnohem více než v českém, a s největší pravděpodobností jsme mohli říci, že příčinou toho nejsou jiné snad poměry hospodářské a sociální, nýbrž zvláštnosti národnostní. Proto, hledíme-li k plodnosti žen provdaných, jež jsou v tom věku, že mohou roditi, rozdíl mezi územím českým a okresy většinou německými se nám značně zmenšuje, ač stále ještě jest jej konstatovati. Že pak celkově na německém území jest plodnost vdaných žen o něco nižší, vysvětlíme si snadno tím, že většina moravských Němců sídlí na severu, kde právě plodnost beze zření k jazykové hranici jest nej-

Plodnost žen na Moravě a ve Slezsku v letech 1891—1900.

Mapka 3.

Na 100 žen ve stáří od 15—45 let (z r. 1900) připadá v desítiletí 1891 až 1900 porodů,

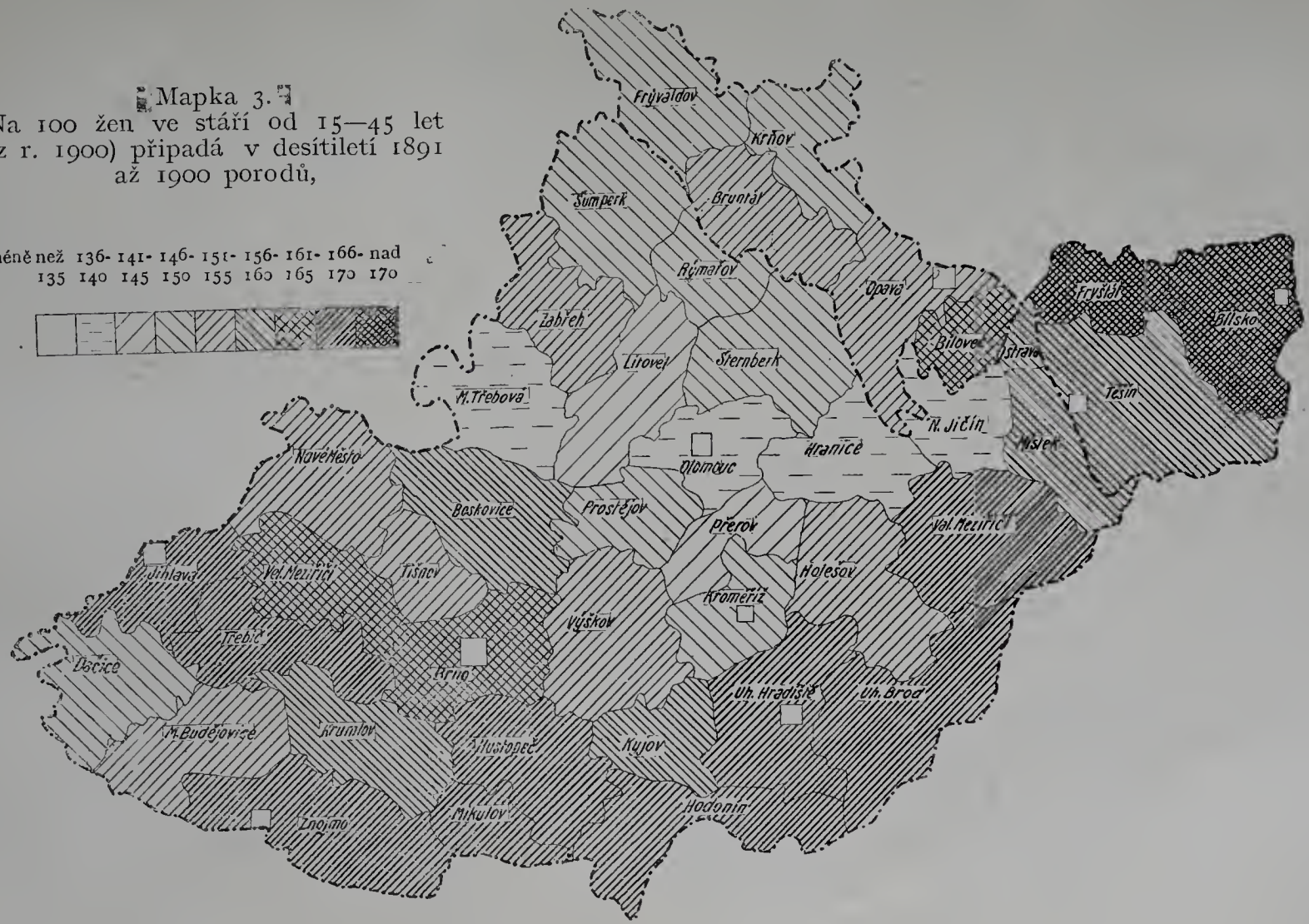

nižší, jak jsme shora řekli a jak zvláště jasně by ukazovalo zakreslení těchto výsledků na mapku.

Tím mám za prokázáno proti obyčejnému mínění, které nedávno ještě Srdínko tlumočil o větší plodnosti Čechů, že ve skutečnosti v tomto ohledu rozdílu mezi Čechy a Němci aspoň na Moravě není; není však ho také v Čechách a není ho ani mezi Čechy a Poláky ve Slezsku. Rodí-li se poměrně více dětí v českém území moravském než v německém, pak příčina toho leží v lepších poměrech hospodářských a sociálních, jež působí vyšší zastoupení středních věkových tříd a slabší ročníků již neplodných, a pak v té okolnosti, že Čechové hojněji a dříve zakládají si domácnost než Němci.

Dříve nežli pojednáme o porodech nemanželských a o četnosti mrtvě narozených, všimneme si, jak působí na sílu dorostu zaměstnání, velikost bydliště a náboženství obyvatelstva.

Hledíme-li k zaměstnání otcovu (u dětí manželských) nebo nemanželské matky (u dětí nemanželských), dělí se nám narozené dítky v letech 1895—1902 a 1904 takto:

Zaměstnání	Počet narozených dítek			
	vůbec	manželských	vůbec	manželských
	na Moravě		ve Slezsku	
1. Zemědělství	403.192	361.958	98.602	84.785
2. Průmysl	316.241	299.205	122.467	116.857
3. Obchod a doprava	40.973	39.631	12.427	12.224
4. Veřejná služba a volná povolání	22.528	22.015	6.839	6.659
5. Služebnictvo (mimo čeleď zem. a prům.)	12.560	1.184	2.648	274
6. Bez povolání	12.276	2.056	3.710	499

Připadá tedy na 1000 obyvatelů jednotlivých hlavních skupin zaměstnání průměrně ročně:

Zaměstnání	narozených dítek			
	vůbec	manželských	vůbec	manželských
	na Moravě		ve Slezsku	
1. Zemědělství	39·97	35·88	46·13	39·67
2. Průmysl	43·12	40·89	44·14	42·12
3. Obchod a doprava	23·00	22·25	28·04	27·58
4. Veřejná služba a volná povolání	11·40	11·14	12·11	11·79
5. Služebnictvo (mimo čeleď. zem. a prům.)	34·93	3·29	23·63	2·45
6. Bez povolání	30·62	5·13	40·17	5·40

Obrátíme-li zření jen na první dvě hlavní skupiny záměstnání, vidíme, že k zvýšení populace na Moravě, a hledíme-li pouze k manželským porodům, také ve Slezsku přispívá více průmysl než zemědělství; týž zjev opakuje se i v Čechách. Názor rozšířený hlavně v agrárních kruzích, jakoby jedině zemědělské vrstvy přispívaly k udržování a zachovávání národa, jest tím vyvrácen dokonale. Pro rozvoj našeho národa znamená nyní průmysl více než zemědělství. Seznali jsme to již, když jsme věnovali pozornost zaměstnání ženichů. Tam však byly rozdíly mezi těmito oběma skupinami povolání ještě patrnější a ostřejší. Nejpřirozenější výklad tohoto zjevu bude asi ten, že průmysl umožňuje mnohem více a dříve uzavírati sňatky, za to rodiny zemědělské jsou bohatší dítkami; to by nám také vyložilo rozdíl mezi plodností většinou zemědělského moravského jihu a většinou průmyslového severu. Větší plodnost zemědělského obyvatelstva nemůže však již nahraditi té okolnosti, že průmysl zvýšením blahobytu působí časnější

vstup v manželství, tak že nyní pro rozvoj lidnatosti průmysl jest ze všech zaměstnání nejdůležitější. Co z toho následuje pro českou politiku, podává se samo sebou.

Skupině povolání třetí a čtvrté náleží hlavně vrstvy intelligentní; že vyšší kultura působí snížení plodnosti, jest potvrzeno malým množstvím porodů připadajícím na tato povolání. K neobyčejně nízké číslici porodů čtvrté skupiny povolání jest třeba podotknouti, že do ní se počítají pensisté, osoby žijící z důchodů a podpor, tedy vrstvy obyvatelstva, náležející vysokým třídám věkovým a tudíž téměř úplně neplodné.

Zprávy o pohybu obyvatelstva přinášely také data o množství porodů podle velikosti osad, které se obyčejně dělí na osady venkovské s méně než 2000 obyv. (a tu se rozeznávají osady menší mající do 500 obyv. a větší s 500—2000 obyv.) a na osady městské, jež se člení opět na 4 skupiny: a) osady s 2—5 tisíci obyv., b) s 5—10 tisíci, c) s 10—20 tisíci, d) mající nad 20 tisíc obyv. Budu moci zde shrnouti pouze data z 6 let od r. 1895—1900, poněvadž rokem 1901 nastává nové členění osad podle posledního sčítání, a pak poněvadž nyní opět statistická kommisse od šetření měny přirozené podle velikosti osad upustila.

Výsledky oné periody šestileté jsou tyto:

V l. 1895—1900 narodilo se dětí (i s mrtvě narozenými):

v osadách majících	na Moravě	ve Slezsku
do 500 obyv.	122.932	21.219
500—2000 „	236.480	72.405
do 2000 „	359.412	93.624
2000—5000 „	86.591	40.564
5000—10000 „	28.963	14.444
10000—20000 „	36.546	8.698
nad 20000 „	25.052	3.815
nad 2000 „	177.152	67.521

tak že připadá průměrem ročně porodů na 1000 obyv. žijících

v osadách majících	na Moravě	ve Slezsku
do 500 obyv.	37·28	37·88
500—2000 „	40·13	44·18
do 2000 „	39·11	42·58
2000—5000 „	41·50	48·96
5000—10000 „	40·13	70·47
10000—20000 „	44·47	32·91
nad 20000 „	29·96	27·81
nad 2000 „	39·63	47·06

Celkem tedy i na Moravě, zvláště však ve Slezsku rodí se poměrně ve městech více dětí než na venkově. To ovšem neznamená, že také na venkově jest menší plodnost; zajisté že jest tomu právě naopak. Venkovské obyvatelstvo jest však z největší části zemědělské, kdežto ve městech zastoupen jest více průmysl, který připoutává k sobě zvláště mladší vrstvy obyvatelstva, odtud poměrně četnější porody v městech. Potvrzuje to zvláště nadnormální množství narozených dětí v osadách od 5000 do 10000 obyv. ve Slezsku, k nimž patří hlavně rozsáhlé osady uhelného revíru v okrese frýštátském. Za to moravská města s více než 20000 obyv. a slezská s více než 10000 obyv. vykazují silně podnormální počet narozených, poněvadž, jak ze zkušenosti víme, obyvatelstvo jejich náleží hlavně třetí a čtvrté skupině zaměstnání, jejichž dorost jest velice slabý.

Co se posléze k o n f e s s e narozených dětí týče, narodilo se v l. 1895 až 1902 a 1904 celkem dětí

	na Moravě	ve Slezsku
katolických	777.202	207.999
evangelických	21.897	35.456
židovských	8.581	3.217

Připadá tedy porodů (vůbec) průměrem ročně na 1000

	na Moravě	ve Slezsku
katolíků	37·13	40·09
evangelíků	36·61	42·94
židů	21·54	29·82

U židů, kteří náležejí téměř veskrze vyšším třídám společenským, jest v českých zemích plodnost velmi malá; jest značně nižší na Moravě než ve Slezsku. Mezi katolíky a evangelíky není velkých differencí, na moravské protestanty připadá dětí o něco méně, na slezské o něco více než na katolíky.

(Dokončení.) *Ant. Boháč.*

LITERATURA.

Hlídka kritik o Peiskerově theorii, hlásající dvojí (turkotatarskou i germánskou) praporobu slovanskou.

Čtenářům tohoto časopisu (srv. ročník I., str. 193 n. a III., str. 207 n.) dobře povědomá theorie, jíž Jan Peisker nazírá na pravěk slovanský způsobem naprosto odlišným od ostatních badatelů, dochází čím dál větší pozornosti různých odborníků, do jejichž disciplin nauka ona zasahuje citelně. Vzniká zkrátka celá literatura o té otázce, která ještě vzroste, až autor odpoví k přečetným námitkám, proneseným již nyní. Vítězství v tomto zápase vědeckém skloní se po mém soudě dojista na stranu o d p ů r c ů theorie Peiskerovy; avšak původci jejímu zbude zásluha, že dostavil se v plné výzbroji na kolbiště první a že smělým útokem donutil teprve badatele jiné, aby podstupovali boj za vědeckou pravdu.

Vědění a bystrosti autorově vzdává vším právem chválu slavista A. B r ü c k n e r v kratším referátě (Kwartalnik historyczny XXII., 1908, str. 693 n.) a zejména schvaluje rozhodné a opětované*) odmítnutí názoru *Schreuerova* se strany Peiskera, že Přemysl nebyl nikdo jiný než Samo. Avšak hlavní thesi Peiskerově o porobě praslovanské ani Brückner nemohl přisvědčiti, nevida v germánské — jak za to má — vypůjčenině „*mléko*“ nic zvláštního, když polská obyčejná slova *szwagier* „švakr“, *brutka* „Braut“ a pod. rovněž přejata z němčiny. Za to slova *tvarogъ* a *vitęzь* Brückner nemá za cizí, jména *Němc* neodvozuje z *Nemetes*, slovo *župan* (prý avarské) nemělo ani podle něho nijakého vztahu k pastýřství, kočovnictví; původ slova *pluh* je jemu posud nejistý. Slovem, etymologická stránka jeví se Brücknerovi zcela jinak než Peiskerovi a nejinak důsledky z ní činěné.

*) Srv. Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte V., 1907, str. 197 n.

Hlavní posudky a referáty o knize Peiskerově, vyšlé do konce r. 1908,*) sestavil dr. Frant. Krček v témže „Kwartalniku", str. 640 n.**) podle disposice té, že obírá se napřed domnělou porobou turkotatarskou, způsobovanou podle Peiskera Skythy, po té pravěkou porobou se strany západních Germánů (ne Gotů). Kritikové pohlíželi na učení Peiskerovo s hledisk různých, archaeologicko-historických, jazykozpytně-filologických a j., ale vzácný souzvuk vyznívá ten, že všichni vývody autorovy odmítají a vyvracejí. Nejvíce váží tu historické důvody Niederlovy a Rachfahlovy, dále linguistické Jankovy. Krček sám přináší nový výklad zprávy Eforovy (ze 4. stol. př. Kr.) o Skythech a Sauromatech, zprávy Peiskerovi příznivé jen *zdánlivě*, v drobnostech jazykovědeckých pak uchyluje se poněkud od rozborů referentových: než to vše nemění ničeho na jádru věci, na bezpodmínečném zamítnutí hypothesy Peiskerovy.

Dosud kritikové zabývali se především hlavní thesí Peiskerovou, na níž zbudováno vše ostatní; na mezinárodním sjezdu historickém v Berlíně 1908 a ve spise „Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslaven" (Výmar, 1909, 179 str.) Alfons Dopsch, vídeňský professor dějin, zkoumá kriticky ty údaje a statistické výpočty Peiskerovy, které jsou vzaty z Korutan a jižního Štyrska a které mají středověkými zvláštními poměry, jež líčí, illustrovati v stopách a zbytcích zřetelných správnost obecné theorie Peiskerovy o bývalé porobě praslovanské.

Dopsch soudí (zdali plným právem?), že theorie tato není než applikací theorie Meitzenovy a Hildebrandovy o polovičním kočovnictví starých Germánů na staré Slovany, totiž na domněle pastýřskou „vrstvu" *županů*, již zachováni právě v Karantanii, v čemž následoval Peiskera i přítel jeho, záhy zvěčnělý *Vladimír Levec*. Pro svá tvrzení oba dovolávali se dvou zeměpanských urbářů z 13.—14. stol. jako pramenů, avšak Dopsch jim vytýká, že pramenů podobných a právě n e souhlasných je více, dále že Peisker ani obou *svých* pramenů neinterpretuje správně a nepředpojatě, nýbrž docela libovolně. Dopsch vyvrací mínění Peiskerovo o jihoštyrských županech, jakoby byli tak četní, že nutno je pokládati za zvláštní v r s t v u, podle Dopsche naopak ke každé osadě příslušel zpravidla jediný župan, hospodářský úředník nebo zřízenec, který měl evidenci nad poplatníky panskými a jejich dávkami, začež byl sám částečně osvobozen od dávek. Župani alpští (a tudíž ani staroslovanští) neměli s pouhým pastýřstvím nic společného, nebyli jakousi vrstvou a zprvu šlechtou pastýřskou; vždyť nelišili se kvalitou dávek nikterak od sedláků, zemědělců ostatních, kteří ovšem vedle orby chovali dobytek: ovce, vepře, koně a též skot, dále drůbež a včely. Orba děla se, jak Dopsch konstatuje proti Peiskerovi, zpravidla pluhem, prací zhusta společnou; mýtění nebylo výlučně pálením, nýbrž i vysekáváním sekyrou. Obydlí selská bývala tehdy spíše pevná, pole stálá; tomu nasvědčuje i vinařství a vinné dávky tehdejší. Peisker a přívrženci jeho vůbec představovali si hospodářskou osvětu starých i pozdějších Slovanů příliš primitivně — a přece již starým Indoevropanům přisuzujeme dnes značně vysoký stupeň kulturní, jak referent souhrnně rozmlouval o tom zde loni.

---

*) A to: Niederlův z tohoto „Věstníku", Rhammův z „Globu", Beerův z „Listů filologických", Rachfahlův z „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung" 1907, str. 670 n., Jankův z „Věstníku České Akademie" 1908 a j.

**) Pod titulem: Teorya Peiskera o niewoli prasłowiańskiej v świetle krytyki.

Z původních představ indoevropských vykládal *E. Goldmann* „Die Einführung der deutschen Herzogsgeschlechter Kärntens in den slovenischen Stammesverband“ (1903) zvláštní obřady při nastolení korutanského knížete, vida v nich zbytky starých obřadů posvátně obětních; Peisker však už dříve (1898 n.) a po něm Puntschart (tento v knize „Die Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten“ [1899]) spatřují v nich symbol vítězné revoluce rolnictva nad šlechtou pastýřskou, župany. Dopsch věří Goldmannovi a názor Peiskerův potírá tím, že v usuzování jeho odkrývá rozmanité, nepřeklenutelné rozpory jednak vzhledem k poměrům alpským, jednak vzhledem k výkladu české pověsti o Přemyslovi.

Dopsch se zabývá mimo jiné také zádruhou (Hauskommunion), kterou nepovažuje za zjev specificky slovanský, nýbrž mezinárodní, podmíněný zvláštními poměry hospodářskými, zejména mýtěním a vzděláváním lesů neb pouští. Pro středověk, t. j. germánsko-slovanský pravěk věc není úplně vyjasněna, ale Dopsch má za to, že zádruha (též „Gesamthand“) byla u alpských Slovanů najisto rozšířena, tak jako v Alpách (v krajinách německých a románských) vůbec, že však v ní opět není nic specificky slovanského, takže nelze z ní uzavírati ničeho o poměrech praslovanských v té příčině. Známá theorie Peiskerova, již před ním tak neb onak hlásaná, že srbská zádruha není útvarem starobylým, ale — podle Peiskera a podobně jako ruský миръ — útvarem mladším, vzniklým prý ne před 14. stoletím zavedením byzantské soustavy berní, vyvrácena tím vším na novo.*) Dopsch končí poznámkou, že theorie Peiskerovy (rovněž jako Meitzenovy a R. Hildebrandovy) jsou episodami v dějinách kulturní historie Evropy.

Josef Janko.

Ostravský sborník. Roč. I. 1908, Přívoz. Nákladem vlastním.

Národnostně nejpestřejší obraz v zemích českých nám představuje Ostravsko. Podzemní uhelná bohatství lákají sem velké množství přistěhovalců, kteří přicházejí ze tří národních území: českého, polského a německého. Tím původní obyvatelstvo české, jehož mluva však již náleží k přechodním dialektům mezi češtinou a polštinou, zatlačováno jest stále více živlem přistěhovalým, a to různonárodním, a dnes celé Ostravsko jest zároveň národním bojištěm, na němž o moc zápasí Čechové s Němci, podporovanými silným kapitálem, a s Poláky, kteří houfně sem přicházejí jako dělníci z Haliče; k tomu pak se druží ta okolnost, že východní částí revíru ostravsko-karvínského probíhá jazyková hranice česko-polská. Komplikovanost a složitost těchto poměrů vybízí přímo k důkladnému studiu tohoto kraje a vítáme proto s radostí Ostravský sborník, jenž má býti ročenkou, „která by sbírala a připravovala materiál historický z Ostravska, důkladně zpracovala všechny poměry, statistiku a veškeré složky ostravských okresů vždy z roku právě uplynulého a přinesla též současný adresář aspoň z oborů nejpotřebnějších“, a zároveň chce uveřejňovati pravidelnou roční kroniku ostravského života. I. ročník vyšel o vánocích a zaujme v něm národního hospodáře článek Dra J. Petersa, Vývoj hornictví v ostravsko-karvínském kamenouhelném revíru a statistický přehled ostravsko-karvínského uhelného revíru, železáren vítkovických a peněžních ústavů za r. 1907, nás pak především povšechný popis a statistika okresu moravsko-ostravského a frýdeckého a statě věnované Mor. Ostravě, Marianským Horám, Přívozu, Vítkovicům

*) Srov. nyní také Dopschův instruktivní článek „Die südslavischen Hauskommunionen“ v časopise „Österreichische Rundschau“ 1909, str. 94—105.

a Pol. Ostravě; zvláště důkladně a docela právem probráno jest školství v uvedených osadách, do jehož studia nás vhodně uvádí článek Schallenbergerův: Vývoj českého obecného školství v okresu mor.-ostravském od r. 1848 až do r. 1908. Pro příští ročník slibuje nám redakce mapy a diagramy a rozšíření jeho i na ostatní obce okresu; jest si jen přáti, aby šla hodně na východ do osad, v nichž jest prudký boj česko-polský a kde tamější poměry zvláště potřebují vyjasnění, a to aspoň po Fryštát. Ostravský sborník pozornosti všech vřele doporučujeme. *Ant. Boháč.*

Karl Wehrhan: **Kinderlied und Kinderspiel.** Lipsko 1909, str. IV. + 189.

Řídě se cílem, za nímž se berou lidovědné příručky, mezi nimiž kniha vyšla, autor podává zde v stručné, přehledné formě to, co po jeho mínění hodí se pro širší kruhy věděti o dětské písni a dětské hře. Rozumí se samo sebou, že hledí především k Němcům; zřídka jenom překročuje tuto oblast a zasahuje pro příklad, potřebný na srovnanou, k starým Řekům a Římanům, někdy také k některému z nynějších národů. O Slovanech, jak se zdá, neví více než jiní němečtí vědci, pro něž slavica neexistují. Látku si rozdělil v řadu přehledných kapitol, jejichž obsah jest úměrně spracován, takže žádná část se nerozpíná na úkor jiných partií ani celku. Vychází z úvodu dějepisně literárního, v němž uvádí a oceňuje ty, kdož první věnovali sběratelskou a badatelskou pozornost dětskému podání. Začínaje známou sbírkou Percyho, přechází k Herderovi a vytýká zvláště význam proslulé sbírky Arnima a Brentana (Des Knaben Wunderhorn), nesčetněkrát vydávané, oceňuje sbírku Smidtovu (r. 1836), Simrockovu (r. 1848), studie Rochholzovy (r. 1857) a Böhmovy (r. 1897). Mluvě o podstatě dětské písně (Kinderlied, Kinderreim), stanoví jí místo mezi příslovími a vlastní písní lidovou; podstatné vlastnosti její se stanoviska obecně lidského odhaduje věcně a správně.

Další záhlaví jest věnováno d r u h ů m dětské písně. Autor l'ší ukolébavky, žertovná a mazlivá říkání, doprovody k houpání a „jezdění“ na kolenou, říkanky, jež náš Bartoš nazval výchovnými (na př. naše: „kočičí dar, zas mi to vzal“), veršíky, jež vznikly ve styku s přírodou (na př. „šneku, šneku, vystrč rohy . . .“), zábavné a škádlivé popěvky, na př. na řemeslníky a j., veršíky, jež upomínají na školní učení (na př. naše „a, b, c, d — kočka přede“), modlitbičky, veršíky, vztahující se k určitým dnům v roce, a rozpočítávadla přede hrami. Všude jsou vedle výkladu uvedeny také význačné příklady. Podobným způsobem probírá a třídí také hry. Tu a tam napadne nám zajímavá obdoba s hrami našich dětí, jež místy jest až nápadná. Tak čteme na str. 41: „Adam hatte sieben Söhne, — Sieben Söhne hatte Adam. — Sie aßen nicht, sie tranken nicht, — Sie schlugen sich ins Angesicht, — Sie taten alle so: . . .“

Potom autor, pojednávaje o zábavách dětí v dobách dřívějších, podává zevrubný přehled jednotlivých písní a her, pokud jsou o nich zprávy zachovány. Tu se ocítá na poli kulturních dějin, jichž se dotýká zejména výčet hraček a přehled popěvkův a obyčejů, spiatých se starými slavnostmi výročními, z části pak zabočuje též k dějinám literárním, kde uvádí písně zachované v starých zápisech. Že by „některé dětské rýmy a hry sahaly až do pohanského dávnověku“ německého, zdá se nám poněkud nadsazeno, podobně jako věta, že „nálezy z hrobů doplňují naše vědomosti o hře dávno uplynulých století, ano tisíciletí“ (str. 46). — Významu, který má dětské

podání pro kulturní dějiny a mythologii, věnována jest kapitola další. Je v celku střízlivá, přece však se zcela nevyvarovala příliš horlivé snahy viděti v lecjakých nejasných slovech zůstatky mythologické. Odtud spisovatel přechází ku pedagogické úvaze, jaký význam mají písně, zvláště však hry pro vychování a vychovatelství. Co je tu podáno, není nové ani pro pedagogiku, ani pro lidovědu, ale ve spise pro širší čtenářstvo jest to zcela na místě tím spíše, že autorovy vývody jsou věcné a správné.

Obsah nejbližších částí knihy hledí si vnějších stránek písní a her, zejména však formy písní. Písničky vznikly nejednou za společné, postupné činnosti mnoha jednotlivců. Autor ukazuje na příkladech, jak se některý popěvek prodlením doby měnil, zejména když za výrazy, jež znenáhla pozbyly původní jasnosti, nastoupily libovolné výrazy jiné. Také pro změnu hry má doklady. Rytmickou stránku dětských písní vyvozuje podle K. Büchera (Arbeit und Rhythmus) z pozorování, že práce (bití kladivem, tesání širočinou, zarážení kolu, mlácení atd.) lépe se daří, jde-li do taktu. „Überall erscheint nur der durch die Arbeit gegebene Rhythmus als das Feste", usuzuje (str. 128) a dodává, že vytrvalost, s kterou děti provozují hru na pohled zdlouhavou, podmíněna jest jenom jejím rytmem. Jednoduchost hudební části dětských popěvků, doličuje spisovatel tím, že je převádí na několik typů, od nichž není mnoho úchylek. K formě písní náleží dále i jejich jazyk, dialekt, který je svědectvím jejich krajanství. Děti si oblibují zvukomalbu, kterouž různé zjevy vystihují často ne nevtipně. Žertovně také proměňují slova slyšená a předělávají zvláště věty a slova z jazyků cizích, jako u nás z latiny (na př. sed libera nos a malo — sedum liber masa málo) nebo němčiny, opatřujíce je komickým přízvukem. — V dětských přípěvcích vyskytají se také jména historická a zmínky a narážky na dějinné události. Bývá to důsledkem dob politicky pohnutých. Časové narážky vykřikují zvláště děti městské; rýmovačky toho druhu však (kdybychom my měli sebráno, co se jen ve 20—30 letech popěvovalo na př. po Praze!) zanikají právě tak rychle, jak se vyskytají. Krátkým poučením pro sběratele dětského podání, obsahujícím známé věci, kniha se končí. Přidán jest obsažný soupis literatury věci se týkající, rozdělený prodle krajů Němci obydlených. Hojnou literaturu uvádí autor mimo to také na konci každé kapitoly. — V přehlednosti látky a v těchto soupisech příslušné literatury jest asi největší přednost této knihy Wehrhanovy. Na konci uvádí hezké ukázky z literatur románských a německé práce o dětech z Asie, Afriky a Ameriky; o Slovanech nic.

F. V. Vykoukal.

K a a r l e K r o h n, **Der gefangene Unhold.** Finnisch-ugrische Forschungen VII., 129—184.

Prof. Krohn dovozuje v této své stati, že řada pověstí severských, finských, skandinavských, islandských se vyvinula z legend křesťanských. a že předkřesťanské prameny posledních třeba hledati v Asii, nikoliv v Evropě. Probírá nejdříve písně o spoutání pekelného kováře, jež zpívají pravoslavní Karelové v Ingermanlandsku a severně od jezera Ladožského, dovozuje, že se zakládají na římsko-katolické legendě přenesené od západních Finů na východ, i srovnává podobné pověsti západní. Dále ukazuje jich souvislost s kavkazskými pověstmi o spoutání Amirama. Poněkud souvisí ještě velkoruská tradice o Steňku Razinovi: Rusové vracejíce se Persií, spatřili jednou dědka, a ten jich se zeptal, zda-li v Rusku v kostelích nerozsvětlují lojových svíček místo voskových. Řekl jim, kdo je, že ho země pro jeho hříchy ne-

přijala, že žije v horách, kde zmije ssají jeho srdce. Dvě již od něho odletěly po 200 letech, zbyl ještě jeden, až mine sto let, bude v Rusku více hříchů, lidé zapomenou Boha a rozsvítí lojové svíčky před obrazy svatých, vrátí se a bude hůře řáditi na světě než před tím (Драгоманов, Розвідки II., 127). Krohn odkazuje dále na episodu v pohádce o zrádné sestře (po př. matce), aniž by se pouštěl do hlubšího rozboru jejího; jakož i na biblickou pověst o Simsonovi. Srbové i Chrvaté zpracovali látku tuto i v písni epické (Máchal, Bohatýr. epos 64 sl., Hrvat. nar. pjesme Mat. Hrvat. I., č. 45, str. 157, 555 sl.), jest to látka stará, Schmidt, Griech. M. Sag. 229 připomíná starořecké pověsti. Biblická pověst o Simsonovi (a Dalile) rozšířena jest přímo mezi lidem, tak v sev. Uhrách v marmaroš. stolici i v Haliči (Етногр. Зб. III., 19, č. 8. XII., str. 34, č. 39, 40), též na Ukrajině, kde biblický ráz legendy úplně byl setřen (ib. XIV., str. 227, č. 33). Celý tento motiv, že ve vlasech jest síla rekova, vystupuje též v jiných látkách nejenom v látce o nevěrné matce (sestře), tak na př. v turecké pohádce ze Stambulu (Kúnos, str. 322). V běloruské jedné pohádce (Gliński, Bajarz polski[3] I., 124) čteme o trpaslíkovi, jehož celá síla byla v jeho ohromné bradě, a který může býti přemožen, jen když mu kdo ji usekne mečem. Tato víra v moc vlasů byla silně rozšířena a podkladem jiných látek. Srv. Knust Juan Manuel El Libro de los Exemplos del Conde Lucanor, str. 386. K. Krohn připojuje dále ještě látku ze severské Eddy o přemožení vlka Fenrisa a jihoslovanskou o přemožení Daboga: který zvěděv o zrazení syna božího tak rozevřel svou tlamu, že dolejší čelist dotýkala se země, a hořejší čelist nebes, aby pozřela syna božího. Tento obraz se vyskytuje též v některých, zvláště ruských pohádkách: Baba Jaga pronásleduje reka, který draky, její syny, zahubil, chce spolknouti reka i soudruhy jeho, rozevřevši tlamu od země až do nebe Романовъ Бѣлорус. Сб. VI., 252, 269. Аѳанасьевъ Рус. нар. сказ.[3] I., 169. Podle dalších vývodů Krohnových předpokládá též severská pověst o spoutaném Loki křesťanském legendu o spoutaném a umučeném čertu, rovněž pověst o chycení hada Midgarda zakládá se na biblických tradicích. Polská povídka Chełchowski, Powieści i opowiad. II., 139, č. 84 vypravuje: Luciper stojí na samém dně pekla na řetězech a stále pod ním hoří. Čerti hryžou zuby a řežou pilami řetěz, ale když kněz na Velikonoce zazpívá Allelluja, řetěz znovu sroste. Na Černé Hoře vypravují, že car Dukljan jest uvázán na řetěze v jedné prohlubině na Morači, že ten řetěz stále hlodá, až do Vánoc jej málem rozhlodá a již byl se jal zapalovati svět, když přijde cikán, uhodí kladivem po řetěze a znova jej upevní. (Вук. Стеф. Караџић Живот и обичаји нар. срп. 245). Takové pověsti o spjatém běsu shledáváme též dále na západě, Sébillot Littér. orale de l'Auvergne 158 uvádí pověst místní o člověku přikovaném v propasti pro své hříchy. V jedné povídce korsické (Ortoli, Cont pop. de l'île de Corse 467) vidí děvče, hledajíc milence, v pekle Saraceny silnými řetězy přikované, jak supové požírali jejich srdce stále se obnovující. Hle, kam až sledy Prometheovské pověsti pronikly. *jpa.*

Wunscherfüllung und Symbolik im Märchen. Eine Studie von Dr. Franz Riklin, Sekundararzt in Rheinau (Schweiz). Schriften zur angewandten Seelenkunde. Herausgegeben von Prof. Dr. Sigmund Freud. Zweites Heft. Leipzig, Wien, Franz Deuticke 1908, s. 96.

Pisatel této zajímavé knížky nezabýval se dříve specialním studiem lidových tradic, pohádek, než hlavně sbírkou islandských pohádek vydaných od pí. Rittershausové byl uveden do jich studia. Přistupuje pak k němu

se stanoviska psychiatrického, a dovozuje na řadě příkladů, že psychologie pohádek jest co nejúže spřízněna s představami sna, hysterie a duševně nemocných. S čarovnými namnoze výtvory snů byly pohádky již od jiných srovnávány, naposled od Fr. van der Leyen v obšírnější rozpravě vytištěné v Archiv f. d. Studium der neueren Sprachen (sv. 115), kteráž studie patrně autorovi této knížky byla neznámá. Povážlivější jest srovnávati pohádky s fantastickým blouzněním osob hysterických a duševně chorých. Spis. místy operuje dokonce s počátečnými jevy dementia praecox a tu jde až příliš daleko. Kde dřívější badatelé chtěli shledávati sledy dávnověkých představ mytologických a dnešní učenci namnoze spatřují přežitky představ a názorů, socialních poměrů prvotního člověčenstva, vidí Dr. Riklin symboliku snů, a zvláště symboliku sexualní: „pohádky se zvláštní radostí projednávají prý motivy sexualní klonící se k patologickému", a sexualní děje maskují různými prostředky ženy-matky, které prý především dochovaly pohádky k vůli svým dětem (str. 73). Na různých místech knihy své dotýká se spis. rozšířené pohádky o otci-kupci, který má nejmladší dceři své přivézti z cesty nepatrný na pohled dárek, ale dárek ten najde v začarované zahradě a p.; netvor, zakletý princ za to žádá na něm ruku jeho dcery. Cituje (str. 40) povídku Bechsteinovu „Oda a had", ve které má otec přivézti hada — to byl sám zakletý princ (mimochodem řečeno, není to zajisté původní forma této látky); potom (str. 47) jinou povídku Bechsteinovu, ve které má otec přivézti krásnou, zelenou ořechovou snítku, dále (str. 50) Grimmovu č. 88, kde si děvče přeje skřivánka, a konečně (str 59) jinou, islandskou, kde má otec přivézti zlaté jablíčko To všecko jsou symboly sexualní. Ale obyčejně přeje si dceruška růži! Takový sexualní symbol jest také motiv dosti hojný v pohádkách: dívka ve skříni uzavřená přijde k milenci (str. 57). A což skříň aneb zvíře ze zlata vytepané a p., ve kterém mladík se dá donésti do ložnice vytoužené krasavice? Hojné a rozmanité motivy o nadpřirozeném početí žen neplodných vykládají se také s toho hlediska, zvláště motiv, že žena počne pojedením ryby, kytky, jablka a pod. Pisatel uvádí příklad, kde hysterická žena kladla hlavní symptomy z pohlavního údu do úst. Počne-li požitím ryby, tu ryba jest sexualní mužský symbol. Ale také kytky, stonek lilie a p. stejně vykládá (str. 67). Erotický podklad mají povídky o maceše, popelce, sněhulce a p., macecha znamená vlastní matku jako konkurentku dospělé dcery, i pronásledovaná krasavice není nic jiného než sexualní konkurentka (str. 91) Ve spalování zvířecí kůže zakletého prince chce též spatřovati sexualní symbol.

Kdežto přívrženci v nejmladším hloupém, zavrženém, v popele se povalujícím ale konečně vítězícím bratru, v královské hodnosti reků, ženichů pohádkových a j. spatřovali vybledlé sledy pradávných poměrů socialních, náš psychiater vidí výtvory tužeb, toužebných snů odstrkovaného děvčete, hloupého hocha atd. atd.

Pro srovnávací studium tradic lidových není tento spisek zajisté beze vší ceny, otvírá nám nové cesty, jimiž můžeme genesi pohádek a vlastní jich smysl někdy lépe pochopiti. Může pak lidovou tradici přibližovati též psychologům jako dosti důležitý material pro srovnávací psychologii. Pro otázku ovšem o souvislosti přerozmanitých versí látek pohádkových po širošírých prostranstvích rozšířených bude míti spisek tento asi malou váhu. A namnoze nejsou jeho výklady o nic bezpečnější než výklady staré školy mytologické, a jistě méně bezpečné, než výklady antropologické školy.

P—a.

Katalog pieśni polsko-morawskich zestawiła i w przypisy zaopatrzyła Helena Windakiewiczowa. (Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograf. Tom X.) II. Dział etnograficzny str. 3—43.)

Již Haupt-Smoleř, Erben a Sušil všímali si ve svých vydáních polských parallel. V „Katalogu písní polsko-moravských" pokusila se autorka Sušilovy poznámky zrevidovati a doplniti. První část (str. 1—13) obsahuje vlastní katalog t. j. začátky písní, rozdělené na 5 skupin. (Písně duchovní — hlavně epické —, ballady, lyrické — tu jsou připojeny satirické —, svatební a písně při hrách.) Celkem 145 písní. Každá skupina jest sestavena abecedně, ale číslování jest jednotné.

K tomu jsou ve druhé části připojeny poznámky. (Str. 13—43.)

Jest velmi pohodlné vytýkati pracím tohoto druhu neúplnost, ale nutno podniknouti nějakou, abychom z vlastního názoru poznali obtíže, jež při studiu lidových tradic třeba překonávati. Ostatně autorka sama prohlašuje v předmluvě, že její práce jest jen snůškou pozorování a poznámek, jež se naskytly při četbě.

Ale i když takto posuzuji její práci, musím podotknouti, že jest v jistém směru velmi neúplná: ignoruje úplně literaturu. Ve stati, která má usnadniti srovnávací studium polské písně lidové, mělo býti přece uvedeno, co o některých motivech psali Sozonovič, Dragomanov, Hnatjuk, Máchal, Franko a j. Zmíním se o tom na příslušných místech.

Všimněme si nyní poznámek, které jsou připojeny k jednotlivým skupinám.

Nejobšírnější jsou ve skupině epických písní světských.

Katalog této skupiny obsahuje celkem 43 písně. Ovšem někde se texty shodují jen z části; velmi často jsou totiž spojeny v jeden celek 2 nebo i více různých písní. Tak na př. Bart. Akad.*) str. 63 (č. 78):

[Veža, veža maľovaná,]
[ej zlatom striébľom vybíjaná.] atd.

Pod tou věží leží císař, který má povstati a počítati své vojsko. Po verších:

[Já mám vojsko počítané]
[do čtyr gľídou roztavané.]

následují verše:

[Na téj łúce na zeľenéj
[pri studyénce pri skľepenéj,]
[ľeží Janko dorúbaný]
[pri nom stojí konýk vraný.] atd.

Jest to samostatná píseň. (Srovn. Suš.$_2$ 124, č. 127.)

Pro píseň „Veža, veža" atd. máme polskou parallelu: „W polu wieża murowana" Kolb. Lud XXI. 65, ale v polské poesii se zase připojuje píseň „Idzie żołnierz borem lasem". Příčina spojení jest na snadě: vojsko, vojna a společné metrum.

Někdy vyskytují se v písni obrazy, které se sice dobře shodují se situací, ale přece jen patří jiným písním, jak nás o tom rozbor variantů přesvědčuje.

*) Národní písně moravské v nově nasbírané. Nákladem Akademie. V Praze 1901.

V polské epice lidové jest mnoho variantů motivu o milenci, jenž vylákal milenku a pak ji hodil do jezera. (Srovn. na př. Kolberg, Pieśni I. 27, č. 5a.)

Variant této ballady má Suš.$_2$ str. 777, ale verše:

Moje bile nožky
Sahajcě pisečku
Moje bile ručky
Chytajcě se břežku atd.

ukazují, že jest tu spojena píseň o zlém milenci s balladou „Utonulá". Suš.$_2$ 86 (č. 91).

Některé motivy tvoří rozsáhlé skupiny písní. Sem patří na př. píseň o ženě provdané za zbojníka. Musím stručně uvésti obsah: Matka provdala dceru za zbojníka. Dívka naříká, že zbojník přijde vždy až v noci a přinese šavli zkrvavenou. Ve svém zármutku zpívá svému dítěti: „Kdybych věděla, že budeš jako otec, na kusy bych tě rozsekala, vranám orlům rozházela." Zbojník to slyší a usmrtí ji. V některých variantech matka před smrtí mstí se na otci tím, že dítěti vykousne tvář.

Nikde není neúplnost práce tak patrná, jako zde. Aut. poznamenává, že tento motiv jest velmi rozšířený a že by zasluhoval obšírnější monografie; tu přece mělo býti uvedeno, že o balladách tohoto cyklu psal Hnatjuk (Словацкій опришок Яношик atd.) a před ním В. Н. Перетцъ: Современная руская народная пѣсня. 1893. (Část III.: Мужъ разбойникъ.)

Z versí aut. citovaných zajímavý jest variant Zejsznerův (P. l. Podhalan str. 171. Srovn. Kolb. Pieśni I. 279—80.):

1. Haniu moja pójdź do domu
wydam ja cię niewiem komu

2. Wydam ja cię Janiczkowi
hej walnemu zbójniczkowi.

3. Janku Janku tęgiś zbójnik
wiesz po wirchach każdy chodnik,

4. We dnie idziesz, w nocy wrócisz
a mnie biedną tylko smuczisz.

5. Masz koszulkę uznojoną
a szabliczkę zakrwawioną.

6. Janku Janku kędyś ty był
coś se szabliczku zakrwawił?

7. Wyrubałem tu jedliczku
co stojała w okieneczku.

8. We dnie w noci hurkotała
mnie smutnemu spać niedała atd.

Aut. správně poznamenává, že verše „Wyrubałem" atd. patří vlastně do jiné písně. Srovn. Bart. Akad. str. 49 (59).

Zabýval jsem se podrobně touto skupinou písní lidových a proto připojuji několik poznámek, abych vývody autorčiny doplnil.

Není správné, že autorka považuje tyto písně za moravské. Jsou sice ve sbírkách písní moravských, ale jsou slovenské. Ze Slovenska, z vlasti zbojníků přišly na Moravu. Ostatně objevují se na Moravě jen v části moravsko-slovenské.

Verše „Wyrubałem" atd. jsou skoro nerozlučně spojeny s motivem o milenci, jenž zabil v lese svou milenku.*) V přečetných variantech vymlouvá se vrah, že zabil holubičku a proto že si potřísnil ruce krví.

*) Tyto ballady patří do rozsáhlého cyklu pověstí o Modrovousovi. Srovn. Mitt. der anthropol. Ges. in Wien XX., Nr. 4, kdež pojednáno o původu těchto pověstí.

Srovn. Haupt-Smoleŕ, Pjesnički I. 27.*) Bratři zavražděné ptají se vraha:

Što sy ty Hołdraško tola činił
Zo maš ty pod bokom krawy mečik?

Hołdrašk odpovídá:

Stadło jow hojbikow pšilećało,
Tym sym ja łojički zwotrubował.

Srovn. Erb.$_3$ 536 (15):

Co jsi zabil, myslivečku,
že máš zbarvenou flintičku? (Mělo by býti „šavličku".)
Já jsem zabil holubičku
na tom našem jetelíčku.

Srovn. Slov. Spevy I. 113.; Hnatjuk na uv. místě str. 45—6; Slov. Spevy II. 69; **M.** Врабель, Русскій Соловей 1890 str. 135; Sborník slov. nár. pies. II. 11—12; Kurelac, Jačke 46 č. 209. (Viz Máchal, O bohat. epose slov. 233)

V jedné polské versi žena zbojníkova, které muž za onu písničku uťal ruce a nohy, prosí formany jedoucí kolem:

Nie masz tu kogo z Morawy
od mej matusi kochanej?
Na rąbeczku bym pisała
do matusi bym poslala, atd.

Toto volání k formanům, aby oznámili matce neštěstí, jest také typické. Vyskytuje se nejen v písni Sušilově str. 172 (č. 172), ale zejména ve skupině písní o dívce, která v neděli vila věnce, nešla do kostela a proto byla zahubena. Srovn. Suš.$_2$ 23 (20 var.):

Kdo je tady z Moravy,
Od mamulky z tej strany?
Zkažte tam mé mateři, atd.

Srovn. Slavia II.$_4$ 293—4; Suš.$_2$ 21 (20); Erb.$_3$ 545 (22); Bart. Akad. I. 4; Koll. II. 12—13; Holas (Čes. nár. pís.) II. 5 (č. 1).

Na str. 18. dodává aut., že k téže skupině patří ještě píseň Maruška a Janošek. V NVČ. (1908 str. 56) zmínil jsem se o této písni, která v celé poesii západoslovanské jest ojedinělá; jest to patrně ohlas jihoslovanský. V této balladě jest zajímavý detail: Zbojník, jehož Janošek ušetřil, slibuje, že o něm složí písničku. (Zmínku o složení písně — celkem vzácnou — nalézám na př. u Kolberga, Pieśni I. 151 č. 12*a* a Suš.$_2$ 168 č. 168.)

Po několika poznámkách o polské písni „Idzie żołnierz borem lasem" atd. srovnává aut. polské a moravské verse motivu „Milá v hrobě" a „První milejší"; obojí patří do rozsáhlého cyklu písní o vracejícím se manželi.

---

*) Do poesie lužickosrbské (a západoslovanské vůbec) pronikly tyto ballady prostředím německým. Motiv, že vrah se vymlouvá, jest ovšem i v německých Srovn. Erk-Böhme, Liederh. I. 135 (42*b*):

„„Warum sind deine Schuh so blutroth?
[Warum sind deine Augen so todt?]
Warum sollten sie nicht blutroth sein?
Ich schoss ein Turteltäubelein.

Jsou zakončeny buďto smírně, šťastně nebo tragicky.*)

K těmto tragickým versím patří též píseň, v níž milenci se podává zpráva o smrti milenčině.

Začátek bývá obyčejně symbolický. Srovn na př. Suš.$_2$ 93 (č. 96):

Sivy sokol zaletěl hej,
hej,
Ež přes Krakov přeletěl atd.

K versi uvedené aut. připojuji ještě Kollár II. 131 (č. 12), Slov. Spevy II. 101; Mišík, Piesne zo Spiša str. 106 (č. 269).

Tento typický začátek „Vyletěl sokol" (orel, pták a pod.) nad oblaky atd. má ještě jedna skupina písní, jež se od výše uvedeného cyklu obsahem liší. Tam totiž sokol ohlašuje milence smrt milého. Srovn. Bart. 1889 str. 58—61 (č. 70 *a—e*); Koll. I. 392; Kocman, Písně l. v Troubsku 23, S^2 184 n. (182) atd. Ostatní var. srovn. Zíbrt, Bibl. přehled str. 299—300.

Správná jest poznámka autorčina, že ke skupině o vracejícím se muži patří též písně o vdově, ke které přijdou žoldnéři; v jednom z nich poznává vdova muže. Ale neoznačoval bych tohoto motivu slovy „wdowa dwór buduje", jak autorka činí; tím by se mohla rozuměti též píseň o vdově, jež opustí své děti. Srovn. Suš.$_2$ 139—141 (č. 144). A to jest motiv zcela jiný. Patří do cyklu „князь Михайло". Srovn. Ждановъ, Русскій былевой эпосъ, 1895. Str. 560 n.

Jest velmi zajímavé sledovati, jak jisté typické obraty se objevují často v písních obsahu zcela různého. Připojím aspoň jeden doklad.

Suš.$_2$ 186 (183) otiskl píseň o dívce Ranoši, které utonul milenec. Chodila po břehu a volala rybáře na pomoc:

Rybaře, rybaře,
Pro Boha živeho,
Či scě nevidzěli
Jašonka mojeho?
Vidzěli, vidzěli,
Ale neživeho,
Na prostředku vody
Mečem probiteho.
Rybaře, rybaře,
Na čluny sedajcě,
Mojeho Jašanka
Na břeh vyrušajcě. atd.

Jak z poznámek Sušilových patrno, vyskytuje se tato píseň též v polské poesii. (Ostatně var. Sušilův má polonismy.)

Srovnejme s tímto nářkem volání dívky svedené, jež marně hledá svůj věneček. S^2 376 (531):

Valaši, Valaši,
Kde ste ovce pásli?
Ztratila sem vínek,
Který ste ho našli?
My sme ho nenašli,
Ale sme viděli,
Červené pantličky
Po vodě plynuly.

Valaši, Valaši,
Na lodě sedajte,
Můj zelený vínek
Po vodě hledajte. atd.

*) Mělo býti podotčeno, že motiv tento podrobil pečlivému rozboru Sozonovič ve své studii Къ вопросу о западномъ вліяніи на слав. и рус. поэзію. 1898 str. 263 násl. Srovn. též W. Splettstösser: Der heimkehrende Gatte und sein Weib in der Weltlitteratur. České a moravské verse s německými srovnal J. Krejčí v Ztschr. d. Ver. f. Volkskunde I. 414 násl.

Nelze upříti, že formální shody ve výrazu tu jsou, ač obsahově se písně liší. Ostatní verse srovn. Zíbrt, Bibl. přehled str. 294. K písním tam uvedeným připojuji ze sbírky Mišíkovy (Pies. zo Spiša 1898) str. 20 č. 50.

Pro poznání techniky naší písně lidové jest studium těchto shodných míst důležité.

Ještě poznámku k čís. 56 katalogu.

Aut. uvádí jen 2 verse: Bartošovu (Bart. Akad. č. 112 *a*) a jednu polskou Kolb. Lud XII. 181.

Obsah uvedu podle Erb.$_3$ 127 (74):

Šla panenka pro vodu,
měla novou nádobu;
potkal ji tu pán,
roztlouk' on jí džbán.

Dívka pláče. Pán jí slibuje jako náhradu: šáteček, prsten a konečně praví: „Za zelenej džbán, vezmu si tě sám.“ Děvče se raduje.

Sušil (str. 162) zaznamenal četné varianty. Připojuji: Slov. Spevy I. 100; Roger, Pieśni atd. 62; Nesselmann, Littauische Volkslieder 140, 141—2.

Verse české, moravské, slovenské a polské tvoří jeden celek. Obsah vesměs ten: 1. Pán rozbil džbán. 2. Naříkající dívka nechce náhrady pánem jí nabízené. 3. Pán dává sebe: dívka s radostí svoluje. Obsahově druží se k této skupině jedna píseň litevská (l. c. 141—2). Druhá má jen vzdálenější podobnost. Rovněž var. lužickosrbský, citovaný Sušilem, odchyluje se v podrobnostech. (Haupt-Smoleř, Pjesnički I. 162). Dívce padl prsten do jezera; doma jí lají, milý slibuje, že koupí nový, slibuje šátek a konečně sebe. —

Poznámky k písním duchovním jsou stručnější (13—15). Aut. ukazuje, že písně, jež přednášejí „fachowcy“ t. j. potulní poutníci a žebraví zpěváci o trzích a pod., celkem nepodléhají tak změnám jako písně (zejména kolední), jež zpívá mládež.

Při jednotlivých číslech katalogu zase pohřešujeme zpráv o literatuře. Tak při č. 1. (Hříšná dívka). Motiv zpracoval Javorskij ve Sborníku na počest Florinského. K čís. 26.: verse české a moravské srovnal J. Krejčí, Ztschr. des Ver. f. Volkskunde I. 414 násl.

Ve skupině třetí jsou písně milostné, satirické atd. Na četných příkladech demonstruje autorka kolísavost textu těchto písní, v nichž často bývají rozmanité strofy spojovány v nové celky a pod.

Písně svatební (4. skup.) jsou pevně srostlé se svým krajem. Proto také mezi polskými a moravskými písněmi toho druhu jest celkem málo shod. Obřady svatební jsou ovšem podobné a proto jest přirozeno, že stejná situace vytvořila mnohdy podobné písně.

Mezi písněmi zpívanými při hrách jest uvedena též píseň „Gorzała lipka gorzała.“

Již od dob Kollárových a Wójcického lákala tato fragmentární píseň k výkladům. Starší názory shrnul L. Domečka ve studii: „Jak se vykládá píseň „Hořela lípa hořela“? (Ruch 1884 str. 490 násl.). Od té doby ovšem materiál vzrostl. V některém z příštích čísel NVČ. pokusím se analysovati všecky varianty, jež se mi podařilo shledati. Prozatím upozorňuji na nejstarší — pokud vím — zápis této písně.

Ve sborníku „Розвідки и материяли до историї України-Руси II. otiskl M. Hruševskij rukopisný zpěvník, jenž podle údajů v textu byl psán před r. 1718. Na str. 27 čteme:

A w boru sosna gorzala,
pod nią dziewczyna stoiała,
stoiala dziewczyna, stoiała nadobna stoiala.

Nad nio się Jasieyko zmilowal,
w swoią sukienkie przyodzial,
przyodzial dziewczyne przyodzial nadobne przyodzial.

Pamiętay Jasieyku, zes przyodzial,
zebys na potym nie zalowal!
Nie będę zalowal, będe cie szanowal boś mloda.
atd.

Více prozatím neuvádím. Podotýkám jen, že se i další text shoduje s versemi polskými, zapsanými v době nové, zejména s těmito: Kolberg Lud III. 294; X. 277; XXII. 80; Mazowsze 221; 232.

Tato svatební píseň zpívala se tedy již zač. stol. XVIII.; nevznikla ovšem teprve v době, kdy byla zapsána: s jistotou možno souditi, že byla známa již ve stol. XVII.

Katalog písní polsko-mor. podává celkem spolehlivý přehled písní společných polské a mor. poesii lidové. Ovšem názvu „Katalog" by si práce zasloužila teprve tehdy, kdyby byla úplnější. Tu by však 1. musila býti věnována větší pozornost literatuře, a 2. by musil býti výčet variantů úplnější. Aut. cituje obyčejně jen jednu, dvě písně polské a příslušný variant Bartošův Sušilův a tu a tam Čelakovského. Musil by býti přibrán Erben a sbírky slovenské. Že na př. ve slovenské poesii lidové by se našlo mnoho analogií s písněmi polskými, vysvětluje již geografická poloha.

Studoval jsem po té stránce sbírku Kollárovu a uvedu aspoň jeden příklad: (Koll. II. 24.)

Išla Anka do hágjčka: šaina driny driny drom.
Čakala tam na Janjčka: šaina atd.
A tam zaspalo sladko
To newinné děwčátko: šaina atd.

A geg mamka prigde tjše: šaina atd.
Na swú Anku podjwj se: šaina atd.
Ach mog poklad gediný
Gago (sic) mi spj samotný: šaina atd.

Anka zo sna procjtila: šaina atd.
Na Janjčka promluvila: šaina atd.
Ach Janjčko mé srdce
Či si prišel už predce: šaina atd.

Tato situace má umělý, anakreontický ráz. Domněnka se potvrzuje, srovnáme-li na př. píseň polskou ze sbírky W. z Oleska 1833 str. 442—3:

Matka nie wiedząc powodu,
poszła Filis do ogrodu,
gdzie czekając Filona
usnęla snem zmorzona.

Matka zcicha ją nachodzi,
czyli Filis sama chodzi,
a gdy spiącą znajduje,
sciska, pieści, całuje.

Filis napół przebudzona,
biorąc matkę za Filona:
ach Filonie, ty zwodzisz,
czem' tak poźno przychodzisz.

Chcąc amanta kochać skrycie,
trza ostrożną być kobiécie,
nie z Filidy przykład brać,
czekając go, nie trze spać.

Také Kolberg, Lud VI. 281—2 otiskl variant této písně. Umělý původ její — i Kolberg ji zařadil mezi písně městské — jest ovšem patrný. Kolb. dodává (l. c.): „Pieśń ta rozpowszechniona u nas w całym kraju, znana jest miesjcami i w pólnocnych Niemczech."

Velkou rozšířenost písně potvrzuje též Roger, Pieśni 258 (351), který uvedl jeden variant slezský.

Spící milenka, již milenec pozoruje a pod., jsou motivy, jež se u anakreontiků často vyskytují. Srovn. na př. Gleim, Sämmtl. Schriften, Carlsruhe 1780, IV. 203—4: Spící dívka, kterou básník pozoruje, spíná ruce jako k modlitbě. Jeden z přátel poučuje básníka, že dívka ve snu prosí Boha, aby jí dal muže atd. (Srovn. ibid. 117—118.)

Slovenskou píseň považuji za polský ohlas.

Pro hlubší poznání lidové poesie jest srovnávání tohoto druhu nutné.

Vracím se ke „Katalogu". Není sice úplný, ale má svou cenu: informuje přehledně o stycích polské a moravské poesie lidové.

Není tuším pochybnosti, že některé písně východomoravské prozrazují vliv polský. Naopak zase můžeme sledovati silný vliv písní českých v oblasti hornoslezské. Mám na mysli sbírku J. Rogera, Pieśni ludu polskiego w górnym Szląsku 1863.

Již Zíbrt poznamenal ve svém Bibl. přehledu str. 89, že „písně mnohé v této sbírce ‚lidu polského' ve Slezsku jsou totožné s písněmi českými" a uvedl 3 příklady. Sestavil jsem všechny písně shodné s našimi a srovnal se sbírkou Erbenovou a tu a tam Sušilovou. Připojuji tento seznam zde; může býti jakýmsi doplňkem. Nemohu ovšem uváděti obšírně ostatních variantů československých a polských, ježto i tak již referát příliš vzrostl. U písní, jež jsou obsaženy v „Katalogu", odkazuji na řadové číslo jeho. (Katalog označuji písm. W.)

Roger 4 (č. 3) = W 54.
177 (357) Adamku nasz, co to robisz? Srovn. Erb.$_3$ 136 (116).
164 (325) Ach ja tu nie będę E_3 161 (216).
134 (256) Ciecze woda z Kalinowa E_3 238 (446).
261 (540) Co ten ptaszek powiada E_3 130 (87).
111 (208) 3. strofa a násl.: Com się tam nachodził
Pod okienkiem stawał! E_3 181 (284); 224 (396).
163 (321) Coż to masz, ma miła E_3 122 (53).
93 (167) Czerwona rożyczko E_3 124 (60); Suš.$_2$ 221 (239).
86 (152) Czerwone modre orzesze Suš.$_2$ 221 (238).
46 (82) Czyje to koniczki E_3 127 (72).
257 (525) Do kościoła dzwonili E_3 192 (315) sfa 4. a 5.
54 (101, 102) = W 140.
96 (173) Góro góro coś wysoko E_3 170 (251).
Totéž 97 (174).
110 (205) Góro góro wysokaś jest E_3 170 (251).

90 (160)	Gorzała lipka, gorzała = W 144.	
48 (86)	= W 79.	
258 (529)	Chodził ku mnie, chodzował Z kanclaryi pisarz	E_3 273 (577).
43 (74)	Ja do lasa nie pojadę	E_3 436 (22).
148 (285—6)	Jak ja przyszedł pod miléj okienko	S_2 691 (808).
144 (278)	Jak się będzie sucha lipka rozbijać	E_3 203 (340).
259 (533)	Jakech do was chodzował, to tam pies na mnie szczekował	E_3 112 (8).
36 (65)	Jakech ja do ciebie chodził bez te lasy	E_3 221 (390).
44 (78)	Jakech ja gęsi pasała	E_3 128 (76).
49 (90)	Jakech ja konie pasł	E_3 466 (173).
53 (99)	Jam jest szwarne mlyńskie dziéwcze	Krolmus II, 295.
147 (284)	Jedna godzina w północy biła	E_3 146 (156).
178 (363)	Jeno się, ma miła	E_3 241 (455).
169 (337)	Kiedym ja ten dwór mijał	E_3 254 (496).
202 (415)	Kiejchmy się łączyli	E_3 210 (357).
253 (514)	= W 93.	
122 (232)	= W 108.	
27 (53)	Krakowski mosteczek ogiba się	E_3 220 (387) strofa 4.
118 (223—4)	Która dziéweczka poczciwa	E_3 171 (258—9).
257 (526)	Któżby was dziéwczęta nie miłował	E_3 236 (437).
125 (236)	Kułało się kułało	E_3 130 (85), 191 (313).
Srovn. 157 (303); 178 (362).		
86 (149)	Lata moja lata	Suš.$_2$ 59 (57).
203 (419, 420)	Łączenie, łączenie	E_3 210 (357).
166 (328)	Ludzie powiadali iż się od gór mroczy	E_3 122 (53).
237 (483)	Mój Boże, mój Boże	Suš.$_2$ 491 (680).
Srovn. č. 482; 484.		
8 (13)	Moja mamuliczko	Bart. 1889 350 (591).
7 (10)	Moja miła mamuliczko	E_3 190 (311).
199 (410)	Napij się braciszku napij się	E_3 415 (61).
208 (424)	Narodził się Chrystus, weselmy się	Kamarýt, České nár. duchovní písně f. 19.
176 (355)	Nasiałach rozmaryjanku	Suš.$_2$ 689 (806).
36 (66)	Na téj łące zielonéj	E_3 444 (64).
176 (354)	Na tym panskim moście	E_3 315 (797).
129 (245)	Nie jesteś, nie jesteś	E_3 265 (534).
177 (360)	Nie stójcie młodzieńcie w dworze	E_3 326 (10).
174 (352)	O! którędyż to, którędy Dziéwczę do ciebie?	Srovn. poněkud E_3 275 (588).
74 (133)	= W 49.	
189 (385)	O niéma tu, niéma Coby mnie cieszyło;	E_3 228 (411).

71 (127)	= W 127.	
152 (296)	= W 54.	
199 (411)	Pij syneczku, pomałuszku	E_3 406 (16).
28 (55)	Porzad mi dawają co mi się nie lubi	E_3 229 (411); 511 (373)
64—5 (117)	Posłuchajcie panny bali wy panicy	E_3 546 (23).
228 (461)	Poszła Kasinka	E_3 538 (17)
99 (181)	= W 46.	
74 (132)	= W 40.	
262 (544)	= W 39.	
169 (336)	Rośnie sosieneczka sosnowa	E_3 256 (500).
184 (375)	poněkud podobné W 132.	
104—5 (194)	Siałem proso na zawrociu (Polákovo zpracování)	E_3 225 (403).
159 (309)	Skowroneczek lata	E_3 359 (73); srovn. E_3 141 (134). Suš.$_2$ 293 (378).
75 (134)	= W 134.	
45 (79)	= W 145.	
120 (230)	= W 57.	
159—60 (310)	Stoi lipka, lipka zielona	Suš.$_2$ 168 (168 dole).
162 (316)	Swiec mi, miesiączku	E_3 194—5 (319—20, 321); 173 (263).
68 (122—3—4)	= W 54.	
62 (113)	= W 56.	
40 (73)	Szła liseczka drogą	E_3 446 (75).
9 (16)	Ta kozielska brona pięknie ustrojona	E_3 498 (323).
222 (447)	Tańcowała ryba z rakiem	Suš.$_2$ 705 (816).
177 (359)	Temuch ja cię niechciał	E_3 162 (223).
163 (319)	Ten kozielski kościołeczek	E_3 112 (5).
158 (306)	Wdycki, wdycki, wdycki, wdycki się mnie zda	E_3 236 (438).
70—71 (126)	Wędrowali Rusy	E_3 522 (1).
69 (125)	W lesie w zielonéj dąbrowie	E_3 536—7 (15, 16).
4 (5)	W niedzielę raniuszko	E_3 552 (30); Suš.$_2$ 580 (764).
13 (25—6)	= W 50.	
124 (235)	= W 114.	
96 (172)	sfa 1—3 Z góry czesta (ścieżka) iz dolu droga	E_3 170 (252).
	sfa 4—6 Góro, góro, coś wysoka	E_3 170 (251).
66 (118)	= W 48.	

Jiří Horák.

Володимир Гнатюк: **Весїле в Керестурі.** Відбитка з „Матеріялів до українско-руської етнології“, III. X., Lvov, 1908. Stran 53.

Autor otiskuje tu své další záznamy z Kerestúru v Bačbodrožské stolici v jižních Uhrách, nasbírané r. 1897. Hlavní část sebraného materiálu otiskl již dříve ve spisích „Етнографічні матеріяли з Угорської Руси“ v 3. sv. (Etnogr. Zb. IX.). „Руські осели в Вачиї“ (Zápisky

sv. XXII.) a „Угроруськи духовні вірші“ (Zápisky sv. XLVI.—XLVIIX. a XLIX.). Ukázky ty jsou zajímavy vedle svého obsahu také tím, že rozpředl se vědecký spor o určení příslušného nářečí, jež označeno konečně za pomaloruštěné nářečí v podstatě své slovenské. (Srov. Národopis. Věst. III., 12.) To nejnovější tato ukázka potvrzuje. Vlad. Hnaťjuk ostatně sám doznal to tím, že byl nucen připojiti seznam méně srozumitelných slov, převážnou většinou slovenských (na str. 51—53). Knížka sama však je velmi zajímavá i obsahem. Podává na základě vypravování zkušených aranžérů svatby přesný popis svatebních obyčejů v Kerestúru. Dělí se na dvě části: námluvy (питанкі = svatové) a vlastní svatební zvyky (свадзба). Zprvu je na námluvách přítomen pouze zástupce nevěsty t. zv. „bigabar“ (srv. slc. vydávač), k němuž přijde námluvčí („starosta“) ze strany ženichovy se ženichem. Ve svém hovoru užívají typických průpovědí, jimiž vždy začínají rozhovor („bésedu“). Starosta vydávače osloví: „Dobry dzeň, prijatelju čésny! Mal by som slovo, aľbo dva do milosci vašej, ked by śe Bohu ľubélo i milosci vašej“, načež vydávač odpovídá: „Śľebodm, co vas Boh naučel.“ Celý ráz námluv je veden symbolicky — citáty ze svatého písma, jež představují hotovou směsici jazykovou, hlavní jich ráz však je církevněslovanský, ať již poruštěný či pomaloruštěný nebo poslovenštěný.*) Starosta vypravuje těmito citáty o stvoření světa až po potopu, o korábě Noemově, kdy holubička olivovou zelenou ratolest přinesla, při čemž navazuje ihned na poslání svatební, a žádá, aby i oni podobnou ratolest obdrželi na znamení svolnosti a radosti. Tak se stane, načež jsou uvedeni dovnitř světnice i ostatní aranžéři svatební, nastává vzájemné podělování dary a hodování, k němuž se dostaví rodiče, bratři, sestry a ostatní blízké příbuzenstvo ženichovo a s večerem se rozloučí, aby se konaly horlivé přípravy k svatbě odbývané druhého dne. Dnes již tyto námluvy odpadly, poněvadž se scházelo mnoho známých na hodování, aniž by jaké dary donesli a na svatbu, kde bylo nutno dar dáti, se nedostavili. Následuje pak popis svatebních zvyků a svatby samé přesně podle vyprávění osadníků Kerestúrských s rozličnými varianty uvedených tu zpěvů svatebních; starosta vede opět hlavní slovo biblickým příběhem o Tobiášovi, jejž doprovázel anděl Rafael do Ekbatan, kde zasnoubí se s dcerou Rahígilovou Sárou. Podobně i ženich žádá si o nevěstu, musí hodně dařiti každého nějakou peněžitou sumou a vykoupiti si svou nevěstu. Místo nevěsty přivedou mu družičky žertem zachuchlenou starou bábu — kuchařku, pak jinou družičku a konečně teprve nevěstu (str. 23). (Srv. podobně v popisu svatby v „Babičce“ Boženy Němcové.) Po požehnání a loučení s rodiči, při čemž je mnoho pravého i nepravého pláče, provedeny jsou ostatní ceremonie svatební, protkané hojně případnými písněmi. Mezi těmito písněmi je rovněž velká pestrost jazyková; tak nalézáme tu jednu píseň českou — ovšem dialektu poněkud přizpůsobenou — na str. 45 a násl.:

„Červené vince (jinak se zpívá ‚pivo‘), bílé koláče,
jak to čésne (u nás ‚české‘) dziu̯če vesele si skáče.
Plakali pro mńa rodiči moji,
že som já išol is tej českej źemi atd.

---

*) Takové církevně slovanské tvary a slova jsou na str. 3 ‚імійаще“ преступіша, ‚начаща‘, ‚начęще‘; na str. 4 ‚одьійáнійę брáчно‘; na str. 13 ‚зьíло‘; na str. 117 ‚зíло‘) atd. Podobně u jiných pravoslavných národů na př. u Srbů v království, srv. můj článek „Některé zvyky a obyčeje srbského národa“ v „Jitřence“ 1907.

(pod. uvádí Hnatjuk v ‚Mater. z Uher. Rusy' sv. III., str. 204, č. 236); dále píseň srbochorvatskou:

„Domaćine dragi, gostoljupče blagi!
Daj nam našu malu, ako ćeš u šalu atd. (na str. 46);

rovněž písně s hojnými rusismy na str. 42 „Pod dubinoju, pod zelenoju . . ." na str. 47 „Širokoje bolotenko . .", a konečně známé písně slovácké: na str. 32:

Zvoľa moľa, zvola
gde ty se podzéla?
Zdáľ za taščkami
hore polecela?

Ked bi ja ju mohla
išče raz ulapic,
dala bim som zvoľu
sedem raz pozlacic atd.

(Srv. Ach zvůle, zvůlečko má —)

nebo na str. 48 „Śedzel urabec na kosceľe jako mladeňec" atd. Z toho je patrno, kolik složek tvoří zde jedna taková obec přistěhovalecká — živly ruské, maloruské, slovenské, ba dokonce i srbochrvatské. Proto tím záslužnější je práce zachytit život a zvyky takového nepatrného celku, kde zvolna a během kultury se ztrácejí a upadají v zapomenutí. Hnatjuk snaží se všude přesně foneticky zaznamenat slyšené slovo, čímž jeho vydání (jakož i všechna dřívější*) má cenu nejen pro ethnografa, ale i pro linguistu. *Josef Páta.*

Drobné zprávy národopisné.

„Zvon" v seš. 16. str. 495 upozornil na to, že v Holasově sbírce „Českých národních písní a tanců" II. str. 27 byla jako „národní" zapsána píseň, kterou zpívala selská dcerka ve Skalách u Protivína, píseň přejatá z Lešetínského kováře Čechova ovšem ve formě zkažené. Tím budtež doplněny nahoře str. 59 připomenuté vlivy české poesie umělé na poesii lidovou.

—

Pokus ve sbírání dialektologického materiálu pomocí fonografu, o němž už ve Věstníku podána byla delší zpráva, učinil v letě r. 1908 také petrohradský akademik A. A. Šachmatov. Sebral tímto způsobem 20 zápisů běloruského dialektu v borisovském újezdě minské gubernie, a tyto fonografické zápisy se mu velmi podařily, tak že bude letos pokračovati.

—

Používání české abecedy ku transskripci cizích řečí. Že se česká abeceda hodí k jasnému a přesnému označení zvuků nejen v slovanských, ale i v cizích řečích, jest všeobecně známo. Pro některé zvuky v řečích divošských (zvláště afrických) není ovšem v žádné kulturní řeči přiměřených značek. Že však česká abeceda jinak vyhovuje i zcela exotickým požadavkům, 'toho dokladem jest zpráva našeho krajana dra Aleše Hrdličky o některých kmenech mexických. Tento v oboru anthropologie na slovo vzatý badatel dostal se při svých expedicích také do krajin linguisticky málo prozkoumaných a hleděl při té příležitosti i v tom ohledu nějaký materiál zachrániti. A tu píše o řeči kmene Tepecano. „Dialekt Tepecano zní příjemněji než jiné indiánské řeči. Jest lehce možno sledovati a reprodukovati zvuky a rozlišovati mnohá slova. Není zde oněch drsných konstrukcí a nepříjemných a nezvyklých sklonů hlasových; výřečnost liší se ovšem poněkud u jednotlivých osob. Připojuji k této zprávě slovníček, některé obraty a sentence sebrané mnou po dobu mých somato-

*) Zároveň s touto publikací otiskl Hnatjuk v témž svazku „Materiálů X." popis svatebních obyčejův u Bojků v Mšanci (starosambirský okres) „Бойківське весїдє в Мщанци". Stran 29. Cena 60 hal. Obsahuje rovněž dva oddíly: námluvy a svatební obyčeje nejprve u ženicha pak v příbytku nevěstině s hojnými popěvky a písněmi.

logických prací; připojuji též k srovnání několik slov, které jsem později zachytil mezi jižními Tepehuano v distriktu Santa Maria de Ocotan, Durango. Příkladů těch získal jsem v obou případech od několika mužů, což jest jistější methodou, než informace z úst jediné osoby; opakoval jsem je také oněm mužům a zaznamenal jsem je pouze tehdy, když jim bylo snadno porozuměno. ... Zaznamenávaje indiánské řeči narazil jsem — nejsa odborníkem linguistou — na velké obtíže při používání anglické abecedy, tak že jsem konečně použil své mateřské řeči, češtiny, v které jsem nalezl skoro všechny zvuky obvyklé v řeči kmene Tepecano, podobně jako u jiných mexických kmenů. V největším počtu se výslovnost značek této (české) abecedy, podobně jak v jiných slovanských řečích, shoduje s výslovností značek španělských a latinských; ale mimo to jsou zde další značky s výslovností, kterou lze jen velmi těžce znázorniti anglickým alfabetem.“ Aby předešel nedorozumění, udává pak dr. Hrdlička předem výslovnost jednotlivých značek poněkud doplněné české abecedy; a tu setkáváme se s naším c, č, d, ď, ch, j, ň, ř, š, t, z, ž atd. Potom následuje slovníček, obraty a rozmluvy, písně atd. (The ,,Chichimecs“ and their ancient culture etc. by Aleš Hrdlička. The Amer. Anthrop. N. S. Vol. 5. Nro. 3. 1903, p. 385). *J. M.*

—

V Ztft. d. V. f. Vkde 1909, 2 podává prof. A. Brückner svoji pravidelnou roční revui české literatury národopisné za r. 1908. Při Národopisném Věstníku Československém zmiňuje se o pravidelné jeho příloze Povídek Kladských, o Jankově stati ,,Jak soudíme dnes o starých Indoevropanech“ a Novákové ,,Lidových zvycích na venkovských městech v létech sedmdesátých“, o Havelkové ,,Šatě Československé“ a Tykačovu ,,Plátenictví na Českotřebovsku“. ,,Těžiště listu je v bibliografii, orientující vhodně v celé, příslušné literatuře světové, která je jediná svého druhu, a jež stejně obsahuje knihy a časopisy slovanské jako jinojazyčné. Podrobné musejní zprávy, zejména ze zemí českých, obšírné kritické referáty a výborné kapitoly o krojích, domácím průmyslu, zvycích, k nimž se pojí dobré illustrace, tvoří ostatní obsah listu.“

—

R. Lauda otiskl v Zlaté Praze reprodukci svého pěkného obrazu Svěcení kočiček v Jistebnici (originál v majetku dra L. Katze v Praze). Zlatá Praha doprovod slovní nepodala. Proto požádalo Národopisné Museum umělce o bližší zprávy. Ze zajímavého popisu pě. Laudova vyjímáme: Dříve chodila s ,,košťaty“ (ohromnými svazky kočiček, jinde ,,beránky“ zvanými) k svěcení dospělá chasa, málo hoši; dnes tomu naopak. Slavnost se udržela dosud, třebaže nedosahuje bývalé okázalosti. Staré fábory, široké to tkané drahé pentle hedvábné se již nekupují a na místo nich nastoupil laciný, barevný hedvábný papír, z něhož se nastřihají fábory a nadělají stočené růžice, jimiž se ozdobí vrch koštěte. Také na délce košťatům ubylo. Dříve dělali košťata takové délky, že se některá až klenby nevysokého kostelíka dotýkala, a že dva je musili nésti. Poněvadž tím byl ohrožován chrámový lustr, bylo nařízeno, že délka koštěte nesmí přesahovati 5 m. U hlavního vchodu do kostela postaven obecní strážník, který sekerou krátil příliš dlouhá košťata. Koště se váže z kolikerých prutů: lískových, jívových, vrbových, dubových s uschlými listy, jasanových a z jalovce zeleného. Pruty sbírají chasníci již koncem zimy a ukládají do sklepa, aby podržely válčnost. Koště celé je ovinuto svrchu pěknou pentlí, doleji povijanem. V koštěti nechává si každý chasník volný některý lískový prut, aby jej mohl snadno vytáhnouti. Těmito pruty pak se navzájem o květné neděli před kostelem švihají, aby byli po celý rok čerství k práci. Doma se koště rozváže a každý polkne 3 kočičky na ochranu proti zimnici (jinde proti bolestem v krku). Na velký pátek před východem slunce zastrčí hospodář pruty z koštěte do polí osetých ozimem a to do žita lísku a jívu, do pšenice vrbu, jalovec a dub na ochranu před krupobitím. Jasanové pruty dávají se do sklepa, aby se tam nedržely žížaly a hmyz. Hospodyně téhož rána dávají vařit houžtky, jimiž bylo koště svázáno, a odvarem vyplachují másnici na ochranu od čar. Zbylé kočičky zastrčí se na půdě za ,,krokev“ (do krovu) proti bouři a blesku, kterou nad to zahání dýmem z kočiček, jež pálí na záhrobě, ženou-li se zlé mraky.

—

V Obzoru Národohospodářském (XIV., 233) uveřejnil prof. dr. A. Kraus apel k radě Společnosti Národopisného Musea Československého, aby pořádala národopisnou extensi, která by názorně seznamovala s primitivní technikou nejdůležitějších odvětví lidové práce. ,,Kdybychom upředly jenom jedinou nit, utkaly několik centimetrů látky, uvařily jediný kucmoch na ohništi, na němž

bychom samy rozdělaly oheň křesadlem, aniž by se nám převrhl hrnec s třínožky, věděly bychom stokrát ba tisíckrát lépe než teď, co je to hospodařit, porozuměly bychom celému pokroku techniky a čtly bychom s jinakým zájmem spisy kulturně historické" — vymezuje dáma — mluvčí feuilletonu pě. Krausova smysl a účel navrhované nové extense.

—

A. sv. p. Helfert, president ústřední komise památkové, podal panské sněmovně říšské rady návrh zákona na ochranu historických a uměleckých památek. Ochrana se má vztahovati na památky movité i nemovité, nejméně šedesáte let staré, které mají význam kulturně nebo umělecko-historický, nebo přispívají k uchování charakteristického rázu krajiny. Bude tedy možno užíti zákona i pro ochranu památek lidovědných. Ovšem památky lidovědné jsou většinou movité, jejichž zákonná ochrana je hodně platonická: § 19. Helfertovy předlohy ukládá pouze soukromým majitelům povinnost prodej movitých památek do ciziny ohlásiti (místodržitelství) a vyhrazuje státu právo předkupu.

—

V Tošovicích na Opavsku byl zbořen právě starý dřevěný kostelík.

—

Věstník Poděbradska, jenž před dvěma lety přestal vycházeti pro slabou účast odběratelstva, byl vzkříšen. Vychází 10kráte do roka za předplatné 4 kor. ročně redakcí Fr. Hrnčíře v Nymburce pod titulem: „Věstník. Obrázkové rozhledy dějepisné, místopisné, národopisné a školské po středním Polabí".

—

Lidová hra v karty, která má poněkud obřadní zabarvení, hraje se na Plzeňsku (v Nových Mitrovicích). Hráčům, jichž musí býti více, rozdají se, pokud možno stejnoměrně, všechny karty. Kdo dostal červeného krále, je králem, kdo červeného svrška, je birdasem. Birdas vezme na to své i královy karty, vybeře z nich nejvyšší a nechá si je; ostatní (polovinu) nižší králi vrátí. Na to král vynese kartu a spoluhráči na slepo ji přebijí. Když všichni hráči vynesli po kartě, vezme birdas celý „štych", v němž zůstaly karty složeny po pořádku, jak byly vynášeny, prohlédne a zapamatuje si, kdo dal kartu nejvyšší, či tedy „štych" je. Nyní ptá se birdas některého ze spoluhráčů mimo krále: „Služebníče věrný, čí je ten štych?" Dotázaný hádá. Neuhodne-li, zaklepe birdas na stůl a ptá se krále: „N. N., služebník nevěrný, neuhodl, čí je ten štych. Co mu za to, pane králi, mám dáti?" Král určí: 2, 3 (počet libovolný) slaměné (t. j. slabé) nebo železné (silné). Birdas dále: „Kdo mu je, pane králi, má dáti?". Král jmenuje některého ze spoluhráčů. Určený ujme se se slovy „S dovolením práva" měchačky, které se k tomu účelu užívá, a vyplatí neuhodnuvšímu ustanovený králem počet ran na ruce. Kdyby chybil birdas (nepamatoval, kdo dal nejvyšší kartu, nezaklepal) nebo vyplácející (neřekl „S dovolením práva") žalují na ně králi druzí spoluhráči a král jim určí trest. Král nesmí se dotknouti — mimo své — karet ani měchačky, kterou se vyplácí, jinak by zaměnil svou hráčskou hodnost s birdasem. Na birdasa hrají dospělí za zimních večerů, kdy se scházejí do některých chalup na besedy.

—

Pověra mezi umělci. O pověrách mezi divadelními umělci přinesl záhřebský „Obzor" podle německých novin ze dne 6. prosince m. r. těchto několik řádek: „Málo kdo ví, že herečky a herci, které každý den vidíme na jevišti, jak svobodně se pohybují a hrdě hrají své úlohy, jsou zrovna neslýchaně pověrčiví. To jest nemoc všech herců — a obzvláště — hereček.

Jistý vynikající herec berlínský uschoval vždy dno těch číší a sklenic, které rozbil na jevišti; když však měl hráti v premiéře, celou tuto sbírku si dal do kapsy. Když staré vídeňské divadlo bylo zrušeno, vzali si prví herci po kusu dřeva z prahu, který tolikráte překročili, a dali si je do zlata zasaditi a nosili je na prsou, aby tak přinesli bývalou slávu do nového divadla. Jestliže při čtené zkoušce někomu vypadne z ruky úloha, jest to znakem, že propadne v této úloze, jestliže se rozbije zrcadlo v garderobě, bude hádka, jestliže na cestě do divadla musí se vrátiti domů, značí to neúspěch. Ale i ředitelé divadel jsou velmi pověrčiví. Jednoho dne přijde jeden berlínský ředitel na zkoušku. — „Jaká je to zkouška" — vzkřikne na režiséra, „není tu ani dekorace ani nábytku." Odpusťte — praví režisér — právě všechny věci byly v dražbě zabaveny." — „Co," praví ředitel ustrašen — „dražba na mém jevišti? Nikdy! Zanechte zkoušky." A on spisovateli kusu, ve kterém přichází dražba, zaplatil kus i pokutu, a nedal ho provozovati. Má se za to, že jest velmi zlým znamením, když se hercům kus líbí,

že je zlým znamením, když při zkouškách není hádek a jiných nepříjemností a hotové je neštěstí, jestliže kdo začne bezděky při zkouškách hvízdati a vůbec vše je ztraceno, když některý z herců přejde s jeviště přes orchestr do hlediště. To znamená, že večer obecenstvo přijde na jeviště!“ . . . *K. Paul.*

—

Nakladatelství A. Hartlebena ve Vídni počíná vydávati veliké a nákladné dílo, které přes svůj titul „Natur- und Urgeschichte des Menschen“ zasluhuje plně, aby naň v Národopisném Věstníku bylo upozorněno. Autorem jeho je Dr. M. Hoernes, profesor prehistorické archeologie na universitě Vídeňské, jehož jméno už předem ručí, že kniha nebude jen tuctovou populární knihou, nýbrž knihou psanou sice pro vrstvy široké, ale s výše universitní katedry. Profesor Hoernes je výborným specialistou v prehistorické archeologii Evropy, a je proto přirozeno, že oddíl druhý: „Urgeschichte des Menschen“ bude základem knihy, kde autor, věc i methoda budou státi úplně na výši situace; ale i první část antropologická, jak vidno z prvních vydaných sešitů, snaží se všemožně vyhovovati posledním pokrokům a nálezům sem spadajícím.

Připomněl bych však předem a výslovně, že jak část prvá, tak zejména druhá prehistorická, nedrží se obvyklých schemat. Prehistorie člověka nebude zde líčena podle obvyklého systému chronologického a geografického, nýbrž na základě věcného třídění; tím nabývá dílo rázu více etnologického než archeologického, a bude s velkým užitkem nejen archaeologům, nýbrž i těm, kteří se zabývají národopisem. Vysvitne to z přehledu 8 oddílů II. dílu:

1. Histor. úvod (historie praehist. archeologie a etnologie primitivních národů, 2. Základové kultury, 3. Péče o výživu (formy hospodářství), 4. Péče o klid a bezpečnost (Oheň a kuchyň, přístřeší, obydlí), 5. Umělé orgány (Nástroj, zbraň, oděv a výzdoba), 6. Spojení v rodině, státu (obyčeje a právo), 7. Potřeba sdělování a zobrazování (řeč, písmo, umění), 8. Prostředky duševního uklidnění (náboženství a věda).

Až dílo celé vyjde, neopomeneme přinésti o něm obšírnější posudek. Zatím naň upozorňujeme, jako na nový vynikající pokus systematiky ethnologické. Dílo vychází v sešitech, jichž bude 25 po 90 hal. Cena celého díla, ozdobeného přemnohými obrazy, ustanovena na 30 korun. *L. Niederle.*

—

Hojně rozvětvenému sektářství ruskému, v první řadě t. ř. staroobrjadčestvu věnuje se nyní zvýšená pozornost. Pro jich památky rukopisné jest nyní při cís. akademii věd v Petrohradě určen zcela zvláštní oddíl. Materialy pro jich dějiny začal právě vydávati V. D. Bonč-Brujevič v Petrohradě, vydal první již svazek, sestavil též zvláštní program pro sbírání materialů, ve kterém se klade hlavní důraz na autobiografie sektářů, jich pronásledování, jich učení, ačkoliv mohlo to právě býti podrobněji propracováno, ale na vlastní jich život, na národopisnou stránku nevěnována dle poznámky Этногр. Обозр. LXXVIII, 199 žádná pozornost.

—

Upozorňujeme na novou velkou encyklopedii francouzskou „Encyclopedie scientifique“, kterou ve formě svazků, věnovaných jednotlivým disciplinám, vydávati počíná nakladatelství Doinovo v Paříži. Zvláštní oddíl v ní, jehož redakci vede dr. G. Papillaut, nese titul „Bibliothèque d'anthropologie“, věnován bude naukám anthropologickým v nejširším slova smyslu. Anthropologie je tu redakcí pojata jako nauka o skupinách lidstva (la science des groupes humains). Celý oddíl rozpočten je na 48 svazků, z nichž 18 věnováno bude disciplinám rázu všeobecného (somatologie, éthnologie, sociologie, linguistika a pod.), dalších 30 pak detailům dnešního vědění. Rassám lidským a národům vyhraženo je z nich 14, různým projevům ekonomickým, náboženským a sociologickým 16 svazků. Dosud vyšly svazky dva: P. Sébillota „Le paganisme contemporain chez les peuples celtolatins“ (Paris 1908, 378 stran) a S. Zaborowského „Les peuples aryens d'Asie et d'Europe“ (Paris 1908, 440 stran). Bohužel nelze říci, že by poslední kniha, jinak velmi zajímavá, stála na výši dnešního vědění; psána je povrchně a bez znalosti všech příslušných resultátů. Je to ostatně svod článků uveřejněných většinou již v Bulletinech pařížské anthropol. společnosti.

—

Hledání vody pomocí kouzelného proutku v Německu se stále udržuje a je užíváno i kruhy úředními. Na př. koloniální správa vyslala do jihozápadní

Afriky radu Uslara, aby tam pomocí kouzelného proutku hledal prameny. Uslar předvídal vodu na 800 místech, na 163 bylo vrtáno; při čemž na 117 místech se přišlo na vodu. Uslar domnívá se, že má zvláštní, osobní schopnost pomocí proutku dopátrati se vody, a schopnost tu považuje za zvláštní dar boží. Méně šťastný než Uslar byl v. Bülow, jenž rovněž na úřední zakázku hledal vodu na Eichsfeldu (Göttingen). Na místě, jež proutkem označil, bylo vrtáno bezvýsledně. Když práce pokusné si vyžádaly nákladu na 6000 Mk., bylo od dalšího kouzelného hledání vody upuštěno. Konečně v poslední době (v únoru 1909) dala pomocí kouzelného proutku hledati vodu, kovy a uhlí i vláda bavorská. O výsledcích tohoto hledání dosud není podrobnějších zpráv.

—

Sekta „Mariavitů", jejíž počátky sáhají do r. 1893, a jež má ráz náboženského hnutí lidového, měla r. 1908 již 70 kněží, dříve katolických, 32 farností (z nichž jedna je na Litvě) a 131.940 věřících. Nejvíce půdy nachází sekta v průmyslových městech. S tím jde ruku v ruce, že nabývá vždy více rázu hnutí sociálního: upouští od výstřelků kultu Marianského, jenž ji vyznačoval v prvých dobách, a sesilujíc svůj smysl sociální, který zprvu se jevil pouze v odporu proti všemu přepychu, věnuje se praktickým činům lásky k bližnímu.

Zprávy o museích a společnostech národopisných.

(Ze Společnosti Národopisného Musea Československého.) Valná hromada, která se konala 28. března, schválila jednohlasně zprávy funkcionářů za r. 1908, jež byly otištěny při minulém čísle Národop. Věstníku. Do musejní rady vyslala valná hromada doplňovací volbou pp. dra Jos. Grubera, prof. čes. techniky, dra Jiřího Polívku, prof. čes. uvniersity, za členy zakládající a dra K. Chotka, prof. gymn., a Miloše Jiránka, akad. malíře, za členy činné. Náhradníky byli zvoleni pp. Jiří Horák, prof., K. Paul, prof. a dr. J. Slavík, prof., a revisory účtů pp. Ferd. Schlaeger, úř. v. v., a Ferd. Tallowitz, velkoobchodník. V průběhu valné hromady vzpomněl předseda prof. Kraus toho, že valná hromada koná se v den, kterým spisovatel F. A. Šubrt počíná šedesátýprvý rok svého života. Není třeba vykládati, čím byl a co znamenal Šubrt pro Národopisné Museum. Na valné hromadě je přítomna řada těch, kdož byli spolupracovníky Šubrtovými a znají tedy z vlastní zkušenosti jeho neúnavnou a účinnou práci. Šubrt byl po řadu let i předsedou rady Národop. Musea Československého a za jeho předsednictví právě se museum přestěhovalo do nových nynějších svých místností. Značná část Šubrtova života byla spjata se Společností NMČ. a mnohých zásluh si získal o jeho rozvoj. Valná hromada připojila se k blahopřejné vzpomínce předsedově a usnesla se, aby vzpomínka ta byla protokolována. Po valné hromadě ustavilo se nové presidium rady musejní, do něhož byli zvoleni prof. dr. J. Jakubec předsedou, tov. A. Haeusler místopředsedou, prof. dr. J. Matiegka pokladníkem a prof. dr. V. Tille jednatelem. — V museu byly opětně otevřeny interiéry a síň III., v níž instalovány další sbírky vykládaného nábytku a otevřena bude v blízké době síň II., v níž nově instaluje se doplněné oddělení zvykoslovné. — Na schůzi rady Společnosti N. M. Č. konané dne 4. května byl jmenován dopisujícím členem dr. Vl. Francev, prof. university Varšavské. — Musejní rada ve shodě s ústřední komisí památkovou ve Vídni podnikla kroky na prospěch uchování staré, dřevěné zvonice v Železném Brodě. Zvonice sama je nejen zajímavou památkou lidového umění stavitelského, nýbrž i značně přispívá k malebnému vzhledu pěkného pohorského městečka. Společnost N. M. Č. obrátila se s žádostí, aby věž nebyla sbořena, na městskou radu Železnobrodskou. Mimo to upozornila na nebezpečí, hrozící pěkné stavbě lidové, český tisk. — Zemědělské oddělení musejní bude rozšířeno o sbírku lidového rybářství. Dosud museum získalo sáčky na raky, prostici, měch, vidlice na pstruhy a na menší rybky. (Vesměs od p. Dařílka, mlynáře v Čes. Třebové prostřednictvím p. řed. Tykače.) Zamluveny má museum vrši, věznici odchylnou poněkud od měchu), provázek a model slupu, jež slíbil opatřiti p. Kvěch, mlynář na Zahrádce u Tábora, jenž mimo to daroval museu přístroj na pletení lýkových provazů. Zprávy o jiném nářadí starého rybářství (kesery, nevody a j.) s díky přijme musejní kancelář. — Musejní knihovně dostalo se v poslední době opět několika cenných darů: p. major v. v. E. Slavík doplnil další čtyry svazky (91—94) časopisu Globus, jejž již celý,

od prvého ročníku museu daroval; p. prof. V. Plánský daroval knihovně nad půl třetího sta svazků většinou starých (z prvé polovice 19. stol.) tisků a celou kolekci současných jarmarečních písniček; prof. dr. L. Niederle daroval musejní knihovně řadu odborných děl národopisných.

—

Sbírky městského musea pražského vzrostly za r. 1908 o 887 čísel, tak že nyní čítají 18.174 inv. č. Návštěva musea byla 21.244 osob. Vydání 28.561 K, z nichž bylo 13.282 K na služné, 10.172 K na nákup a instalaci a 5.107 K na udržování.

—

V Hradci Králové existuje diecesní museum.

—

V Pečkách na dráze (cca. 3000 ob.) ustavila se obecní jednota musejní, jež chce založiti a udržovati místní museum. Obec poskytla zatím pro museum jednu místnost v radnici a zaručila pravidelný, ovšem nevelký roční příspěvek peněžitý.

—

Museum v Pacově z popudu svého správce PhC. Pakosty se pokouší vytvořiti organisaci jihočeských museí, která by jednotným způsobem a plánovitě pečovala o ochranu památek na českém jihu. Jednati se bude o zamýšlené organisaci v červenci v Soběslavi na zvláštní schůzi musejních zástupců.

—

Sbírky umělecko průmyslového musea v Plzni budou ještě letos otevřeny v nové musejní budově, na kterou město věnovalo 750 tisíc korun mimo 230 tisíc, vydaných na vnitřní zařízení musejní (skříně a pod.). Při té příležitosti zaznamenaly plzeňské listy proti výtkám o nečinnosti musea stručný přehled práce za desítiletí 1894—1904, kdy bylo uspořádáno celkem 12 výstav, navštívených 54.479 osobami, 10 odborných přednášek, jež měly 3167 posluchačů. Návštěva musea obnášela ročně průměrně 20154 osoby (maximum 27.035, minimum 14.506). Doba od r. 1904 věnována byla po výtce důkladnému konservování, restaurování a popisu musejního materiálu a přípravám pro nynější jeho instalaci.

—

Nová česká musea se zakládají: průmyslové v Pardubicích (vedle dosavadního městského), místní v Chocni a okresní v Ústí n. Orl.

—

Městské museum historické v Plzni pořádalo ve výstavním sále nové musejní budovy výstavu české archaeologie (zahájena byla 18. března). S výstavou spojen byl výklad prof. dra B. Horáka a archeologická vycházka.

—

V Čáslavi mají dosud historické museum Včely Čáslavské a museum přírodovědné a průmyslové Kaunického. Nyní jedná se o spojení obou museí v jediné, které by bylo majetkem města.

—

V Českém Brodě bude uspořádána v době od 26. srpna do 6. září 1909 všeobecná okresní výstava, jež bude obsahovati také oddělení hospodářské retrospektivy (staré nářadí obráběcí, přístroje z domácnosti, z mlékařství, zahradnictví atd.) a oddělení národopisné (vnitřek českobrodské selské světničky, figuriny, nářadí, vyšívky).

—

V Brně zakládají Moravskou ústřednu pro lidový průmysl, obdobnou pražské Zádruze, jako družstvo s ručením obmezeným a s podíly po 50 kor.

—

Český odbor zemské rady živnostenské na Moravě usnesl se uspořádati v listopadu a v prosinci 1909 výstavu domáckého průmyslu moravského, jehož značnou součástí je průmysl lidový. Úkol výstavy je hospodářský a sociální.

—

Zádruha, zapsané společenstvo s ručením obmezeným, jehož úkolem je zjednávati odbyt výrobkům lidové práce, docílila v r. 1908 tržby v úhrnném obnosu 64.680·74 kor. (t. j. o 18.853·28 kor. více než roku předchozího). Zádruha účastnila se jub. výstavy obchodní a živnostenské komory, výstavy lidových hraček na Žižkově, v Turnově, v Kolíně a v Rychnově n. Kn. Členů má Zádruha 142 s 383 podíly (loni 135 s 314 podíly).

Vychází péčí publikační komise Společnosti Národopisného Musea Československého, nákladem Společnosti NMČ. a za vydavatelství a odpov. redakce prof. dr. J. Polívky. — Papír ze skladu České společnosti pro obchod a průmysl papírnický G. Wiesner, Duffek & spol. v Praze. — Tiskne Alois Wiesner, knihtiskař České Akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění v Praze.

Přirozená měna obyvatelstva na Moravě a ve Slezsku.

(Dokončení.)

III.

Porody nemanželské a děti mrtvě narozené.

Zvláštní pozornosti a bedlivého studia zasluhují si nemanželské porody. Velké množství jejich jest zjevem velice smutným z důvodů ethických, a ještě více z důvodů sociálních. Pro mravní výši obyvatelstva nejsou ovšem vždy měřítkem docela spolehlivým, v tom ohledu spíše by bylo možno posuzovati mravnost podle množství nemanželských dětí, které pozdějším sňatkem rodičů byly legitimovány, za to sociálně jsou velikým zlem. Dítky ty ve většině případů nepoznají rodinného ovzduší, výchova jejich bývá zanedbána, poněvadž rekrutují se většinou z chudých vrstev lidu a nejsou náležitě ošetřovány, podléhají silně nemocem, tak že jejich úmrtnost jest úžasná (v. doleji), a když dorostou, rozmnožují z pravidla nejnižší třídy společenské.

Jak zhusta se nemanželské porody vyskytují na Moravě a ve Slezsku, jaké vlivy působí na jejich výši, pokud statisticky zjistiti lze, objasním v této kapitole.

Všech porodů nemanželských (i s mrtvě narozenými) bylo:

	v letech		
A) Na Moravě:	1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze českých	35.236	41.232	16.025
II. v „ smíš. s českou většinou	12.733	14.131	5.777
v okresích většinou českých	47.969	55.363	21.802
III. v okresích smíš. s něm. většinou	21.616	24.162	8.201
IV. v „ ryze německých	11.146	12.679	4.743
v okresích většinou německých	32.762	36.841	12.944
na Moravě	80.731	92.204	34.746
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:			
I. v okresích ryze německých	10.547	11.792	4.363
II. v „ většinou českých	3.182	3.961	1.430
v Opavsku	13.729	15.753	5.793
v Těšínsku	9.034	12.056	5.043
ve Slezsku	22.763	27.809	10.836

Z 1000 porodů bylo tedy nemanželských:

	v letech		
A) Na Moravě:	1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze českých	76·9	84·5	76·1
II. v „ smíš. s českou většinou	84·3	94·8	100·0
v okresích většinou českých	78·8	86·9	81·3
III. v okresích smíš. s německou většinou	149·4	158·1	142·4
IV. v „ ryze německých	126·6	144·6	137·6
v okresích většinou německých	140·8	153·2	140·6
na Moravě	95·9	105·1	96·4
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:			
I. v okresích ryze německých	149·3	169·0	157·7
II. v „ většinou českých	89·0	99·3	85·0
v Opavsku	129·0	143·7	130·2
v Těšínsku	75·9	80·5	72·5
ve Slezsku	101·0	107·2	95·1

V území německém panují tedy poměry docela jiné než v okresích slovanských. Zřídka kde můžeme tak jasně konstatovati rozdíly národnostní, jako při nemanželských porodech. Jak by nám znázorňovala mapka, mají na Moravě méně nežli 10% nemanželských dětí jen okresy české, a k nim se řadí ze smíšených německých jedině okres novojický (44% Čechů); poslední dva odstíny (více než 14%) nalezneme pouze u okresů německých. Z ryze českých okresů mají nejvíce dětí nemanželských (nad 10%) Val. Meziříčí a Nové Město, k nim se pojí brněnské okolí již s německou menšinou a některé okresy smíšené. Zajímavo jest, jak ostře se odlišují německé a smíšené okresy jihomoravské od sousedních českých. V celku narodilo se v desítiletí 1891—1900 ve většinou německých okresích na Moravě 15·32% a ve Slezsku 16·9% dětí mimo manželství, kdežto v českém území na Moravě pouze 8·69% a v Těšínsku 8·05%.

Čím si máme vyložiti tento zjev? Není možno vysvětliti jej snad tím, že v německých okresích vyskytuje se vyšší procento svobodných žen, a tím že počet nemanželských porodů se v nich zvyšuje. Stanovíme-li množství jejich přesnějším způsobem, totiž poměrem ke svobodným ženám, vidíme týž zjev: na svobodné ženy připadá v německém území více nemanželských dětí než v českém (a polském), jak ukazuje tento přehled:

Na 1000 svobodných žen ve stáří 14—45 let z r. 1900 připadá v desítiletí 1890—1900 nemanželských porodů

A) Na Moravě:

I.	v okresích ryze českých	287·7
II.	v „ smíš. s českou většinou	289·5
	v okresích většinou českých	288·1
III.	v okresích smíš. s německou většinou	400·2
IV.	v „ ryze německých	404·3
	v okresích většinou německých	401·6
	na Moravě	324·8

B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:

I.	v okresích ryze německých	437·6
II.	v „ většinou českých	306·8
	v Opavsku	395·2
	v Těšínsku	309·3
	ve Slezsku	352·7

Tyto výsledky pro jednotlivé okresy zakreslil jsem na mapku 4. Podle ní jsou nejpříznivější poměry ve středu Moravy při řece Moravě, pak na jihozápadě při českých hranicích a dále v pořící Odry. Stojí pak za povšimnutí, že v poměru ke svobodným ženám vyskytují se nemanželské děti ještě řidčeji mezi Čechy než mezi Poláky. Německé okresy odlišují se nám opět úplně zřetelně od ostatních; z českých vynikají okresy novoměstský, val.-meziříčský a brněnské okolí, nedostihují však nikterak německých v severní Moravě a ve Slezsku.

Než také nelze vyložiti vyšší cifru nemanželských dětí u Němců z a m ě s t n á n í m. Němci moravští živí se mnohem více průmyslem než Čechové, u kterých převažuje zemědělství. Běžné pak mínění jest, že mezi průmyslovým obyvatelstvem jest více nemanželských dětí než mezi zemědělským. Ve skutečnosti jest však pravý opak pravdou, o čemž svědčí tento přehled pro l. 1895—1902 a 1904

Mapka 4.
Na 100 svobodných žen ve stáří od 14—45 let (z r. 1900) připadá v letech 1891—1900 nemanželských porodů.

Zaměstnání nemanž. matky	Počet porodů nemanž. absol. na Moravě	%	absol. ve Slezsku	%
1. Zemědělství	41.234	10·23	13.817	14·01
2. Průmysl	17·036	5·39	5·620	4·59
3. Obchod a doprava	1.342	3.28	203	1·63
4. Veřejná služba a volná povolání	513	2·28	180	2·63
5. Služebnictvo (mimo čeleď zem. a prům.)	11.376	90·57	2.374	89·65
6. Bez povolání	10.220	83·25	3.211	86·55
Úhrnem	81·721	10·12	25.405	10·30

Z prvních 4 skupin zaměstnání má zemědělství nejvyšší kvotu nemanželských porodů a, i kdybychom nemanželské děti 5. a 6. skupiny rozdělili mezi skupinu 2., 3. a 4., nedosáhne žádná z nich výše skupiny první: v obou zemích rodí se mezi zemědělci nemanželských dětí více, nežli činí průměr zemský. Kdybychom přihlíželi k zaměstnání, pak bychom čekali u Němců spíše méně nemanželských porodů než u Čechů.

Krátce, jejich množství není možno vyložiti jinak nežli kmenovými zvláštnostmi. Rozdíl mezi obyčeji a zvyklostmi Čechů a Němců jeví se nám tu zcela zřetelně. Řekl jsem již, že nejvýš pravděpodobně v menší četnosti sňatkové u Němců proniká zvláštnost národní povahy německé nebo, chceme-li, národních zvyků německých: Němci za stejných poměrů žení a vdávají se později než Čechové. S tím pak zajisté v nejužší souvislosti jest časté vyskytování se nemanželských porodů. Zjev ten není omezen jen na Moravu a Slezsko, jest také v Čechách a v míře ještě větší v zemích alpských a jest z pozdního uzavírání sňatků docela vysvětlitelný.

Výklad ten podporuje ta okolnost, že tam, kde vyskytují se nemanželské děti řidčeji, jest také menší počet dětí legitimovaných. Mapka by nám ukázala, že do rodinného ovzduší vstupuje mnohem více nemanželských dětí v západní polovině Moravy než ve východní, zvláště málo však v Těšínsku. Nejvyšší množství legitimovaných dětí mohou vykázati oba německé okresy jihomoravské, k nim se připojují smíšené a ryze české okresy sousední s brněnským okolím a Boskovskem; nad 28% legitimovaných mají pak ještě Šumperk, Rýmařov a Frývaldov. Nejmenší procento nalezneme jich v Těšínsku.

Pro jednotlivá národnostní území dostáváme tento obraz:

	Počet legitimov ných dětí nemanželských		Na 1000 nemanž. živě naroz. připadá legit.	
A) Na Moravě:	v l. 1891-1900	1901-1904	v l. 1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze českých	9.872	4.580	291·5	296·7
II. v „ smíš. s čes. většinou	3.441	1.398	278·9	251·8
v okresích většinou českých	13.313	5.978	288·1	284·8
III. v okresích smíš. s něm. většinou	5.341	2.324	257·9	294·7
IV. v „ ryze německých	3.538	1.549	327·9	339·4
v okresích většinou německých	8.879	3.873	281·8	310·8
na Moravě	22.192	9.851	285·6	294·5
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:				
I. v okresích ryze německých	2.949	1.391	260·0	331·0
II. v „ většinou českých	880	361	228·5	259·9
v Opavsku	3.829	1.752	252·0	313·4
v Těšínsku	1.532	981	134·5	203·6
ve Slezsku	5.361	2.733	201·6	262·6

V l. 1891—1900 stojí množstvím legitimovaných dítek na Moravě na prvním místě okresy ryze německé; v celku jsou rozdíly mezi okresy většinou českými a většinou německými nepatrné následkem nízké kvoty v okresích smíšených s německou většinou, u nichž na její stlačení působily nalezince v Brně a Olomouci. V prvních letech 20. století jest již různost mezi oběma národnostními územími patrnější, a to ve prospěch německý. Za to ve Slezsku liší se od sebe okresy většinou německé, české a polské docela zřetelně. Nejvíce dítek jest legitimováno v okresích německých, nejméně v polských; české stojí uprostřed.

Výši procenta nemanželských dítek, která pozdějším sňatkem rodičů byla legitimována, není ovšem možno posuzovati s jednoho hlediska. V celku můžeme však na Moravě a ve Slezsku pozorovati, že tam, kde nemanželské děti se častěji vyskytují, také rodiče jejich častěji uzavírají manželství. Zjev tento si snadno vysvětlíme, uvážíme-li, že četnost nemanželských porodů úzce souvisí s pozdějším či časnějším vstupem v manželství, že tam, kde uzavírají se sňatky ať ze zvyklosti a obyčejů (rozdíl mezi Čechy a Němci!) ať z důvodů hospodářských později, rodí se také více dětí mimo manželství, které v jiných poměrech, kdyby totiž sňatky se uzavíraly dříve, narodily by se manželskými. Odtud jest tedy kvota legitimovaných dětí vyšší u Němců (= v německém území) než u Čechů (= v českém území).

Ale na legitimování dítek působí také jistě mravní výše obyvatelstva. Kde lid cítí větší zodpovědnost za potomstvo a jest tedy mravnější, tam jistě také bude více legitimovaných dětí nemanželských. Budeme-li takto posuzovati kraje, v nichž se rodí přibližně stejně dětí nemanželských, pak můžeme všeobecně říci, že západní Morava stojí nad východní a tato opět nad Těšínskem.

Rozebírajíce množství nemanželských porodů na Moravě a ve Slezsku, přihlíželi jsme dosud jen k národnímu rázu okresů a k zaměstnání nemanželských matek. Statistika zjišťuje však jejich množství také podle v e l i k o s t i o s a d. Výsledky pro l. 1895—1900 jsou tyto:

v osadách majících	narodilo se nemanželských dětí			
	absol.	%	absol.	%
	na Moravě		ve Slezsku	
do 500 obyv.	10.542	8·58	2.350	11·07
500—2000 „	21.822	9·23	7.849	10·84
do 2000 „	32.364	9·00	10.199	10·89
2000—5000 „	8.663	10·00	3.976	9·80
5000—10000 „	3.495	12·07	1.105	7·65
10000—20000 „	4.820	13·19	1.332	15·31
nad 20000 „	6.079	24·27	634	16·62
nad 20000 „	23.057	13·02	7.047	10·44

Na Moravě čím jsou větší osady, tím více se v nich rodí nemanželských dětí. Pravidlo to neplatí však pro Slezsko, kde naopak se vzrůstem osady množství nemanželských porodů ubývá, až teprve města s více než 10.000 obyv. mají kvotu nadprůměrnou. Jiné opět jsou poměry v Čechách. Tam nejméně nemanželských dětí rodí se v osadách majících méně než 500 obyv. (11·85%), pak přijdou města s 5000—10000 obyv. (12·07%), pak osady s 500—2000 obyv. (13·17%), na to města mající 10000—20000 obyv. (13·29%) a posléze místa s 2000—5000 obyv. (13·40%); nejvýše ovšem vlivem Prahy stojí města s více než 20000 obyv. (25·96%).

Celkově možno tedy říci, že v menších osadách jsou poměry příznivější; odchylku ve Slezsku vysvětlíme si rozložením malých osad právě v krajích s četnými nemanželskými porody. Nicméně rozdíly mezi venkovem a městy nejsou tak veliké, jak se obyčejně má za to.

Podle k o n f e s s e narodilo se v l. 1895—1902 a 1904 nemanželských dětí:

	absol. na Moravě	%	absol. ve Slezsku	%
katolických	79.158	10·18	21.603	10·39
evangelických	2.258	10·31	3.503	9·88
židovských	275	3·20	297	9·23

Ze živě narozených dětí nemanželských v téže době bylo legitimováno:

	absol. na Moravě	%	absol. ve Slezsku	%
dětí katolických	18.583	27·21	5.041	24·37
„ evangelických	491	25·76	495	15·05
„ židovských	45	18·60	114	39·45

Rozdíly mezi jednotlivými vyznáními v zemích českých jsou dosti značné. Nejméně dětí nemanželských mají v Čechách a na Moravě židé, v Čechách pětkrát a na Moravě třikrát méně, nežli obnáší průměr zemský. Působí to ta okolnost, že židé náleží nejzámožnějším třídám společenským, u nichž nemanželské porody jsou zjev řídký. S tím pak také souvisí, že procento legitimovaných dětí u židů jest v obou zemích velmi nízké. Jinak jest tomu ve Slezsku. Tam procento nemanželských židovských dětí blíží se značně zemskému průměru, kdežto procento legitimovaných jej téměř dvojnásobně převyšuje. V těchto číslech se nám již ozývá blízká Halič, v níž následkem četných rituálních sňatků státem neuznávaných množství nemanželských porodů židovských jest neobyčejně vysoké.

Že difference mezi katolíky a evangelíky nebudou velké, čekáme předem. Na Moravě jsou poměry horší u evangelíků, což zajisté překvapuje, jeť procento nemanželských dětí větší, legitimovaných menší než u katolíků. V Čechách znamenáme pravý opak. U evangelíků tvoří nemanželské porody 11·05%, u katolíků 13·66% všech porodů, na 100 živě narozených nemanželských dětí evangelických připadá 39·91, katolických jen 38·70 legitimovaných. Kdo zná blíže poměry protestanské menšiny v Čechách a na Moravě, ten těmito číslicemi nebude překvapen, smutný stav evangelické církve moravské není neznám jejím vůdčím kruhům.

Rozdíly značné mezi katolíky a evangelíky slezskými snadno si vyložíme národním složením slezských protestantů: jsouť z největší části Poláci; odtud malá kvota legitimovaných a patrně i menší procento nemanželských dětí.

Na konec zbývá nám ještě všimnouti si vývoje, jak jej můžeme sledovati po 24 let. Nemanželských porodů v desítiletí 1891—1900 proti desítiletí předcházejícímu značně přibylo, a to na všech národnostních územích. Teprve v posledních letech 19. století nastává obrat a asi od r. 1897 můžeme znamenati stálé poměrné ubývání nemanželských porodů, což zajisté jest považovati za zjev příznivý.

Jak často přicházejí na svět d í t k y m r t v é v jednotlivých územích, o tom nás poučují tato data:

Na 1000 porodů připadá mrtvě narozených

A) Na Moravě:	1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze českých	23·3	25·5	24·3
II. v „ smíš. s českou většinou	22·1	24·9	26·3
v okresích většinou českých	23·0	25·3	24·8
III. v okresích smíš. s německou většinou	27·3	28·5	27·9
IV v „ ryze německých	24·3	29·6	33·3
v okresích většinou německých	26·2	28·9	29·9
na Moravě	23·9	26·3	26·0
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:			
I. v okresích ryze německých	23·9	28·0	32·7
II. v „ většinou českých	16·4	17·2	21·0
v Opavsku	21·4	24·0	28·3
v Těšínsku	32·1	30·5	26·5
ve Slezsku	27·1	27·8	27·2

Nejvíce mrtvě narozených dítek vyskýtá se v okresích německých na Moravě i ve Slezsku, a jejich procento stále v nich vzrůstá. Také v Těšínsku byly poměry nepříznivé, ještě nepříznivější než mezi Němci, ale v posledních letech se valně zlepšily. Nejméně mrtvých rodí se mezi Čechy.

Na čem závisí množství mrtvých porodů, těžko lze říci. Částečně, ale jen částečně, zvyšují jejich kvótu v území německém četnější porody nemanželské. Připadáť v l. 1891—1900 na 1000 manželských porodů na Moravě 25 mrtvě narozených, na 1000 nemanželských již 38. Za to stěží lze přijmouti vliv zaměstnání obyvatelstva na výši mrtvě narozených, jak ukazuje tento přehled:

Zaměstnání	Mrtvě naroz. na 1000 porodů na Moravě	ve Slezsku
1. Zemědělství	25·0	29·4
2. Průmysl	27·1	26·4
3. Obchod a doprava	29·2	27·0
4. Veřejná služba a volná povolání	25·6	27·2
5. Služebnictvo (mimo čeleď zem. a prům.)	44·8	47·6
6. Bez povolání	35·0	40·2

Na zemědělské obyvatelstvo připadá na Moravě méně, ve Slezsku však více mrtvě narozených, než na průmyslové, v Čechách pak rozdíl jest minimální. Vysoké číslo u 5. a 6. skupiny povolání vysvětlí se tím, že většina porodů na ně připadajících je nemanželská.

Přihlížíme-li k náboženství obyvatelstva, překvapuje velké množství mrtvých porodů u evangelíků v obou zemích.

Na 1000 narozených připadá mrtvě narozených u

	na Moravě	ve Slezsku
katolíků	26·2	26·0
evangelíků	36·3	40·4
židů	27·0	28·3

Čím si máme vysvětliti tento nápadný zjev, nevím. V Čechách v tom ohledu jsou u evangelíků poměry lepší (2·65% mrtvě narozených) než u katolíků (3·1%).

Vůbec pak bylo by třeba dalších podrobnějších studií, aby se mohlo bezpečně říci, od čeho závisí množství mrtvých porodů. Zde můžeme jen konstatovati, že jest jich méně u Čechů než u Němců, méně u katolíků a židů než u protestantů, a dále že jich méně připadá na porody manželské než nemanželské.

IV.

Úmrtí.

O celkové úmrtnosti na Moravě a ve Slezsku podávají nám svědectví tyto dva přehledy:

Celkem zemřelo osob

A) Na Moravě:	v l. 1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze českých	339.446	327.370	128.678
II. v „ smíš. s českou většinou	112.396	104.834	38.880
v okresích většinou českých	451.842	432.204	167.558
III. v okresích smíš. s německou většinou	122.493	117.338	41.867
IV. v „ ryze německých	70.912	68.347	26.014
v okresích většinou německých	193.405	185.685	67.881
na Moravě	645.247	617.889	235.439
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:			
I. v okresích ryze německých	57.099	56.349	20.829
II. v „ většinou českých	27.048	28.163	10.594
v Opavsku	84.147	84.512	31.423
v Těšínsku	87.006	92.326	39.589
ve Slezsku	171.153	176.838	71.012

Připadá tedy na 10.000 osob středního stavu průměrem ročně (pro léta 1901—1904 na 10000 osob z r. 1900) úmrtí

A) Na Moravě:	v l. 1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze českých	298·0	264·5	240·3
II. v „ smíš. s českou většinou	276·5	248·7	238·4
v okresích většinou českých	292·3	260·5	239·8
III. v okresích smíš. s německou většinou	290·5	263·6	242·0
IV. v „ ryze německých	286·1	270·5	251·6
v okresích většinou německých	288·9	266·1	245·6
na Moravě	291·3	262·1	241·5
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:			
I. v okresích ryze německých	278·3	272·6	252·7
II. v „ většinou českých	281·6	277·3	252·2
v Opavsku	279·3	274·1	252·5
v Těšínsku	306·0	275·8	268·0
ve Slezsku	292·3	275·0	260·9

Nejdůležitější úkaz, který z těchto číslic můžeme vyčísti, jest ten, že úmrtnosti na Moravě i ve Slezsku od r. 1880 zrovna tak jako v Čechách značně ubývá; zmenšení její jest zároveň důkazem zlepšení sociálního a zdravotního stavu obyvatelstva. Úmrtí ubylo poměrně ve všech národnostních oblastech, většinou i absolutně. Na Moravě jest pro nás velice slibné, že na klesání úmrtnosti jest účastno mnohem větší měrou území české než německé; zlepšení u tohoto obnáší v l. 1891—1900 proti desítiletí předcházejícímu 22·8, u onoho 31·8 na 1000 obyvatelů. Tím se stalo, že v posledním desítiletí 19. století zemřelo již poměrně méně lidí v okresích většinou českých než v okresích většinou německých, ačkoli ještě v období předešlém bylo tomu obráceně. V poslední době pak se rozdíl mezi oběma oblastmi v český prospěch ještě více zvětšil. Ve Slezsku bylo na klesání úmrtnosti účastno hlavně Těšínsko, tak že se v desítiletí 1891—1000 vyrovnalo téměř úplně Opavsku, v němž se poměry zlepšily jen nepatrně; v prvních letech 20. století Opavsko však opět značně předstihlo Těšínsko.

Kdybychom úmrtnost podle jednotlivých okresů za l. 1891—1900 znázornili na mapce, vyčetli bychom z ní, že nejvyšší úmrtnost (nad 28‰ ročně) měly na Moravě české okresy valašskomeziříčský, velkomeziříčský (následkem velké úmrtnosti nemanželských dítek do 1 r.) a prostějovský, ze smíšených zábřežský a město Brno, z německých město Jihlava a okres šternberský; ve Slezsku okres bruntálský a opavský, pak těšínský a bílský. Nejméně poměrně úmrtí jest v Moravě jihozápadní. Mapka by nám zároveň ukázala, že o vlivu národnosti na úmrtnost nelze naprosto mluviti.

Na mapce 5. vidíme, že úmrtnosti ubylo poměrně nejvíce v Moravě jihovýchodní, ve Slezsku pak v okrese bílském, kde však stále ještě stojí vysoko. Nejmenší difference mezi oběma posledními desítiletími vykazuje Opavsko, pak okresy severomoravské, některé okresy při hranici české a dolnorakouské.

Úřední statistika stanoví vedle úmrtnosti všeobecné zvláště úmrtnost dětí do 5 roků a úmrtnost kojenců (do 1 roku). Poněvadž úmrtnost dětská a zvláště kojenců jest neobyčejně silná a má tak veliký vliv na všeobecnou, věnujeme nyní jí pozornost.

Kojenců (dítek mladších 1 roku) zemřelo:

				Na 10.000 obyv. ročně		
A) Na Moravě:	1881-90	1891-900	1901-04	1881-90	1891-900	1901-04
I. v okresích ryze českých	113.401	112.973	42.694	99·6	91·3	79·7
II. v „ smíš. s č. větš.	36.088	33.827	11.648	88·8	80·3	71·4
v okresích většinou čes.	149.489	146.800	54.342	96·7	88·5	77·8
III. v okr. smíš. s něm. větš.	35·879	34.840	12·252	85·1	78·3	70·8
IV. v „ ryze němec.	23.981	23.141	8.018	96·7	91·6	77·5
v okr. většinou něm. . .	59·860	57·981	20·270	89·4	83·1	73·3
na Moravě	209.349	204.781	74.612	94·5	86·9	75·2
B) Ve Slezsku a to v Opavsku:						
I. v okresích ryze němec.	18.003	17.626	6.303	87·7	85·3	76·5
II. v „ většinou čes.	8.858	9.743	3.780	92·2	95·9	90·0
v Opavsku	26.861	27.369	10.083	89·2	88·8	81·0
v Těšínsku	27.523	31.281	13.710	96·8	93·4	92·8
ve Slezsku	54.384	58.650	23.793	92·9	91·2	87·4

Plná třetina všech případů úmrtí spadá do věku nejútlejšího; proto příčiny vysoké úmrtnosti kojenců měly by býti co nejbedlivěji studovány. Z předcházejícího se zdá, že v německých okresích umírá dítek v nejútlejším věku více než ve slovanských. Víme však, že ve všech oblastech národnostních není množství porodů stejně veliké, že v německých jest nejnižší, proto jest třeba stanoviti poměr zemřelých dítek mladších jednoho roku během určité periody k živě narozeným. Obdržíme tak koefficient úmrtnosti kojenců, který sice nebude úplně správný, nicméně bude se blížiti silně skutečnosti.

Připadá pak na 1000 živě narozených dítek zemřelých ve stáří do 1 roku:

A) Na Moravě, a to:	v l. 1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze českých	253·5	237·7	207·8
II. v „ smíš. s českou většinou.	244·2	232·7	207·1
v okresích většinou českých	251·2	236·5	207·7
III. v okresích smíš. s německou většinou . .	255·0	234·7	218·9
IV. v „ ryze německých	279·2	272·0	240·5
v okresích většinou německých	264·2	248·3	227·0
na Moravě	254·8	239·7	212·6

Úmrtnost na Moravě a ve Slezsku v l. 1891—1900, pozorována s desítiletím 1881—1890.

Mapka 5.
Na 1000 obyvatelů (střed. stavu) připadá v desítiletí 1881—1890 zemřelých,

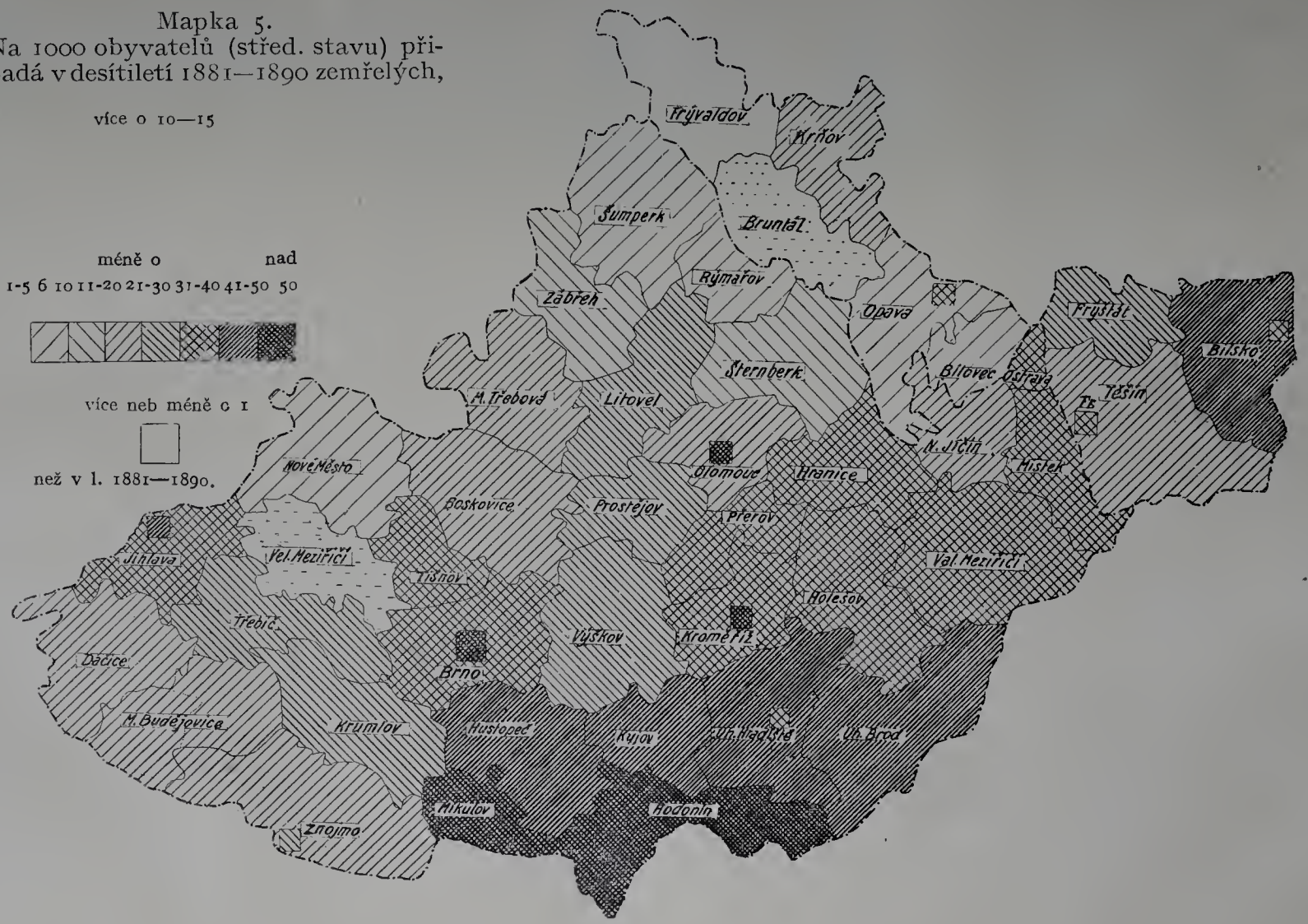

B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:	v l. 1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze německých	261·1	259·9	235·6
II. v „ většinou českých	251·8	248·6	229·6
v Opavsku	258·0	255·8	233·3
v Těšínsku	239·1	215·5	202·6
ve Slezsku	248·0	232·6	214·6

Tento přehled staví nám úmrtnost kojenců do jiného světla, než jak by bylo možno o ní souditi z dřívějšího. Nejvyšší jest v okresích ryze německých v obou zemích: více nežli čtvrtina narozených dětí v posledních 20 letech 19. století zemřelo v nich před ukončením jednoho roku. Týž zjev konstatoval Rauchberg také pro Čechy a označil jej za jednu z nejstinnějších stránek vývoje německého národa. Jak jsem ukázal, není omezen jen na Čechy, nýbrž jest společný všem sudetským zemím. Mnohem méně umírá dítek v nejútlejším věku v okresích českých, právě jako i v království. Těšínsko pak vykazuje poměry nejpříznivější. Fakt tento jest zajisté dobrým svědectvím větší zdatnosti fysické slovanského obyvatelstva českých zemí.

Kdybychom data pro jednotlivé okresy moravské a slezské zakreslili na mapku, vyčetli bychom z ní, že nejvyšší úmrtnost kojenců má severní Morava se sousedním Opavskem, z českých okresů pak velkomeziříčský (ten však následkem ohromné úmrtnosti nemanželských dětí, dodávaných do něho z vídeňského nalezince). Nejpříznivější poměry po této stránce najdeme v některých okresích jihozápadní Moravy a pak na Moravě východní s Těšínskem. Že průmysl nepůsobí nepříznivě na nejútlejší dorost, dokazuje malá úmrtnost okresů uhelné pánve ostravské, okresů to průmyslových par excellence.

Sledujeme-li vývoj od r. 1881, znamenáme, že umírá dítek mladších jednoho roku ve všech oblastech poměrně stále méně a většinou i absolutně. Nejmenší úbytek úmrtnosti kojenců nastal v l. 1891—1900 v Opavsku a v ryze německých okresích moravských, ale v posledních letech i tam nastalo silné zlepšení. Vůbec pak značné ubývání úmrtnosti nejmladší generace jest slibným znamením pro další vývoj populace obou zemí, zvláště pak pro vývoj našeho národa.

Všecky děti nevzdorují ovšem dětským nemocem stejnou měrou, zvlášť patrný jest rozdíl mezi dítkami manželskými a nemanželskými Ze zkušenosti jest známo a také předem lze očekávati, že nemanželským dítkám nedostává se tak pečlivého ošetřování — odtud větší jejich úmrtnost. Nápadný a sotva komu známý jest však rozdíl mezi jednotlivými národními oblastmi co do úmrtnosti dítek nemanželských. Ukáže nám jej tento přehled:

Do 1 roku zemřelo z 1000 dítek:

	manželských			nemanželských		
A) Na Moravě:	1881-90	1891-900	1901-04	1881-90	1891-900	1901-04
I. v okresích ryze českých	240·1	218·5	195·0	417·8	454·3	366·2
II. v „ smíš. s č. větš.	234·4	218·4	196·2	351·8	370·6	307·0
v okr. většinou českých	238·7	218·4	195·2	400·2	432·8	350·5
III. v okr. s míš. s něm. větš.	243·3	221·5	209·3	322·6	305·4	277·2
IV. v okr. ryze německých	266·1	253·8	225·2	370·5	381·0	337·2
v okr. většinou němec.	252·1	233·4	215·3	339·0	331·4	299·2
na Moravě	242·2	222·3	200·1	375·4	392·3	331·4

B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:	manželských			nemanželských		
	1881-90	1891-900	1901-04	1881-90	1891-900	1901-04
I. v okresích ryze němec.	246·7	241·3	219·6	344·2	352·7	321·0
II. v „ většinou čes.	242·0	235·8	216·1	353·3	366·3	375·8
v Opavsku	245·0	239·1	218·2	346·3	356·1	334·6
v Těšínsku	232·2	206·3	193·4	324·9	323·8	322·5
ve Slezsku	238·1	219·7	202·7	337·9	342·3	329·0

Úmrtnost dítek manželských do 1 roku jest ve všech oblastech nižší než úmrtnost kojenců vůbec, rozdíl pak mezi jednotlivými národními oblastmi a vývoj od r. 1881 jsou tytéž, jak jsme je již dříve všeobecně seznali, t. j. manželských dětí umírá v okresích českých (a polských) značně méně než v německých a úmrtnost jejich se zmenšila ve všech územích, v českém více než v německém.

Jinak jest tomu u dětí nemanželských. V německém území umírá jich ve stáří kojeneckém mnohem méně než v českém, tedy zrovna opačně nežli jest tomu u dětí manželských. Co jest toho příčinou? Tento zjev zajisté souvisí s větším množstvím nemanželských porodů u Němců. V německém území jsou nemanželské děti zjevem častějším, obvyklejším, což souvisí s pozdějším uzavíráním sňatků. Proto věnuje se jim také poměrně dosti péče, více nežli u Čechů, kde jsou zjevem řidčím, tedy také nevítanějším; podle toho dostává se jim také horšího ošetřování, a z toho následuje velká jejich úmrtnost. Ta pak byla zvětšena ještě tím, že do některých krajů v českém území na českomoravské pahorkatině, zvláště do okresu velkomeziříčského, dávány byly na ošetřování děti z nalezinců. Jak pečlivého opatrování se jim dostalo, možno posouditi z ohromné jich úmrtnosti, jež svědčila téměř o přímém jich vraždění — odtud v l. 1891—1900 více než 45% zemřelých nemanželských dětí mladších 1 roku v ryze české oblasti. V poslední době od zmíněné praxe bylo upuštěno, proto také poměry v ryze českých okresech se všeobecně silně zlepšily. Dobrého povšimnutí však zasluhuje si okolnost, že v Těšínsku vyskytuje se také poměrně málo nemanželských dětí, a přece neumírají tak rychle jako v českých okresích, ba jejich úmrtnost jest menší než v okresích ryze německých.

Největšímu nebezpečí vydány jsou děti v prvním roce svého života, ale i léta následující jsou těžce ohrožována dětskými nemocemi. Při šetření měny obyvatelstva uvádí se proto zvláště množství zemřelých dítek ve stáří do 5 roků. Můžeme si tedy zde ještě povšimnouti úmrtnosti dítek starších jednoho roku a mladších 5 let. V tomto věku umřelo dětí

A) Na Moravě:	manž.	nemanž.	obojích	manž.	nemanž.	obojích
	v l. 1881—1890			1891—1900		
I. v okresích ryze českých	52.943	4.104	57.047	45.949	4.014	49.963
II. v „ smíš. s č. větš.	14.979	1.048	16.027	11.443	1.036	12.479
v okr. většinou českých	67.922	5.152	73.074	57.392	5.050	62.442
III. v okr. smíš. s něm. větš.	13.326	1.564	14.890	12.553	1.631	14.184
IV. v okresích ryze němec.	7.712	788	8.500	6.315	717	7.032
v okr. většinou němec.	21.038	2.352	23.390	18.868	2.348	21.216
na Moravě	88.960	7.504	96.464	76.260	7.398	83.658
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:						
I. v okresích ryze němec.	5.875	716	6.591	5.969	767	6.736
II. v „ většinou čes.	3.343	219	3.562	3.494	301	3.795
v Opavsku	9.218	935	10.153	9.463	1.068	10.531
v Těšínsku	14.353	887	15.240	15.421	1.120	16.541
ve Slezsku	23.571	1.822	25.393	24.884	2.188	27.072

Při stanovování koefficientu úmrtnosti dětské (od 1—5 let) pro celou zemi a pro jednotlivá území počínám si tak, že od celkového počtu živě narozených během jednoho desítiletí odečtu počet zemřelých kojenců (do 1 roku) za touž dobu, a poměr zemřelých dětí od 1—5 let k onomu zbytku dá mi onen koefficient. Netajím se, že dostanu čísla pouze přibližná, nicméně rozdíly místní a časové, o které především běží, budou moci býti určeny docela spolehlivě. Poslední periodu (1901—1904) jsem zde pominul, poněvadž doba 4 let jest pro určování onoho koefficientu úmrtnosti příliš krátká, ačkoli, provedeme-li výpočty ty i pro tuto dobu, dostaneme výsledky úplně odpovídající obdobím předcházejícím.

Zemřelo pak přibližně ve stáří 1—5 let z 1000 dítek

	manž.	nemanž.	obojích	manž.	nemanž.	obojích
A) Na Moravě:	v l. 1881—1890			1891—1900		
I. v okresích ryze českých	168·5	208·1	170·9	135·2	185·7	137·9
II. v „ smíš. s č. větš.	144·5	131·0	143·5	111·1	120·6	111·9
v okresích většinou čes.	162·5	185·9	164·0	129·6	167·2	131·7
III v okr. smíš. s něm. větš.	146·8	111·5	142·1	128·8	101·0	124·8
IV. v okresích ryze němec.	139·9	116·0	137·3	116·1	94·9	113·5
v okr. většinou němec.	144·2	113·0	140·3	124·2	99·1	120·8
na Moravě	157·8	154·6	157·5	128·2	137·2	128·8
B) Ve Slezsku a to v Opavsku						
I. v okresích ryze němec.	132·7	107·2	129·3	137·4	104·5.	134·2
II. v „ většinou čes.	137·5	109·9	135·4	129·4	123·3	128·9
v Opavsku	134·4	107·7	131·4	135·5	109·2	132·2
v Těšínsku	175·4	154·1	173·1	145·3	145·4	145·3
ve Slezsku	156·7	126·2	154·0	141·4	125·1	139·9

Tyto výsledky jsou velice interessantní. Pro Moravu a Slezsko platí pravidlo, že větší úmrtnosti kojenců odpovídá menší úmrtnost dítek ve stáří od 1 do 5 let. Umírá jich tedy poměrně více v území českém na Moravě než v německém, v Těšínsku více než v Opavsku. Tím se stává, že v celku zemře v českém i německém území Moravy ze živě narozených do 5 let stejný počet dítek; v tom ohledu liší se značně Morava od Čech, kde v českých okresích jsou poměry mnohem příznivější než v německých.

Srovnáme-li výsledky za obě desítiletí, vidíme, že také úmrtnost dětská (ve věku 1—5 let) všeobecně (až na německou část Opavska) značně poklesla, a ubylo jí značněji v části české než v německé. Následkem toho připadá v okresích českých v l. 1891—1900 na 1000 živě narozených již o něco méně zemřelých dítek do 5 roků než v oblasti německé (337·1 proti 339·1), kdežto v desítiletí předcházejícím byl ještě poměr obrácený (374·0 proti 367·4). Tento malý rozdíl se zvětšil v český prospěch ještě dále v l. 1901—1904, proti 288·8 úmrtím ve věku dětském na 1000 živých porodů v českých okresích moravských stojí v německých již 296·7.

Zajímavé jest sledování úmrtnosti dítek manželských a nemanželských po odkojení. V okresích německých na Moravě a v celém Opavsku, ba v l. 1881—1890 také v Těšínsku a ve smíšených okresích moravských s českou menšinou umírá nemanželských dětí poměrně méně než manželských, což odpovídá zásadě shora vyslovené, že větší úmrtnosti kojenců — a ta jest u nemanželských dětí značně vyšší — odpovídá menší úmrtnost dítek starších (1—5letých). Výjimku činí české okresy: decimování řad nemanželských kojenců pokračuje i dále, tak že úmrtnost nemanželských dětí v českých okresích jest ve zmíněném věku dvakrát

větší než v ryze německých. Stojíme zde před zjevem velice vážným, jemuž měla by se věnovati plná pozornost; 45% nemanželských dítek zemřelých do roka a 19% zemřelých dále do 5 let vrhají ostré světlo na poměry, v jakých ubožáci ti v našich krajích žijí.

V jakém poměru jest úmrtnost dětská k úmrtnosti vůbec, objasní nám tento přehled:

Z 1000 zemřelých mělo stáří:

	do 5 r.	nad 5 r.	do 5 r.	nad 5 r.
A) Na Moravě:	1881—1890		1891—1900	
I. v okresích ryze českých	502·1	497·9	497·7	502·3
II. v „ smíš. s čes. většinou	463·7	536·3	441·7	558·3
v okresích většinou českých....	492·6	507·3	484·1	515·9
III. v okresích smíš. s něm. většin.	414·5	585·5	417·8	582·2
IV. v „ ryze německých	458·0	542·0	441·5	558·5
v okresích většinou německých	430·4	569·6	426·5	573·5
na Moravě	473·9	526·1	466·8	533·2
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:				
I. v okresích ryze německých....	430·7	569·3	432·3	567·7
II. v „ většinou českých ..	459·2	540·8	480·7	519·3
v Opavsku	439·9	560·1	448·5	551·5
v Těšínsku	491·5	508·5	518·0	482·0
ve Slezsku.....	466·1	533·9	484·7	515·3

Poměr zemřelých dítek v nejútlejším věku k ostatním úmrtím není všude stejný a řídí se hlavně silou dorostu; kde se rodí více dětí, tam jest také silněji zastoupena dětská úmrtnost (v Těšínsku a v okresích ryze českých na Moravě). Stanovení úmrtnosti dospělých a dětí starších 5 let v jednotlivých národnostních oblastech není, bohužel, možno, poněvadž není zjištěno, jak je v obyvatelstvu podle okresů tento věk zastoupen.

Ke konci této kapitoly jest třeba ještě uvésti, jak působí na úmrtnost povolání, velikost osad a náboženství.

a) Průměrem ročně zemřelo osob náležejících těmto skupinám zaměstnání:

			Na 1000 obyv. jednotlivých skupin ročně	
	na Moravě	ve Slezsku	na Moravě	ve Slezsku
1. zemědělství	24.849	6.630	22·17	27·92
2. průmyslu	18.484	6.705	22·68	21·75
3. obchodu a dopravě	2.171	582	10·97	11·82
4. veřejné službě a volným povol...	8.188	1.994	37·28	31·78
5. služebnictvu (mimo čel. zem. a prům.)	787	189	19·70	15·18
6. bez povolání	5.590	1.552	125·49	151·24

Vysoká čísla 6. skupiny nesvědčí o velké pečlivosti při zjišťování povolání zemřelých, čímž ostatní výsledky stávají se dosti nespolehlivými. Hledíme-li k oběma hlavním zaměstnáním, zemědělství a průmyslu, znamenáme na Moravě o něco vyšší úmrtnost u obyvatelstva průmyslového, která však vyvážena jest vyšší plodností, ve Slezsku pak značně vyšší u obyvatelstva zemědělského, u něhož jest také menší množství narozených dítek. Dále zasluhuje povšimnutí nízká úmrtnost u obyvatelstva živícího se obchodem a dopravou a velmi silná u 4. skupiny povolání, na Moravě více než třikrát a ve Slezsku téměř třikrát větší než plodnost této skupiny.

b) Hledíme-li k velikosti osad, tedy zemřelo v l. 1895—1900 celkem osob:

v osadách majících	na Moravě	ve Slezsku	Na 1000 obyv. jedno'l. skupin připadá ročně úmrtí na Moravě	ve Slezsku
do 500 obyv.	78.814	14.338	23·90	25·60
500—2000 „	156.635	47.448	26·58	28·95
do 2000 „	235.449	61.786	25·62	28·10
2000—5000 „	60.998	25.294	29·24	30·53
5000—10000 „	19.411	8.898	26·89	43·41
10000—20000 „	26.332	7.674	31·87	29·04
nad 20000 „	21.161	3.963	25·31	28·88
nad 2000 „	127.902	45.829	28·61	31·94

V městech umírá tedy poměrně více lidí než na venkově. Nesmí se však zapomínati, že právě v městech jsou zřízeny humanitní ústavy, zvláště nemocnice, do nichž přicházejí lidé také z venkova, tím se kvota úmrtnosti v městech zvyšuje, na venkově pak snižuje. Kdyby úmrtí těchto osob byla započítána do kategorií osad, v nichž bylo jejich bydliště, objevilo by se nám zajisté, že úmrtnost v městech, není-li menší, není jistě o mnoho větší než na venkově. Porovnáme-li úmrtnost s plodností, jest třeba říci, že pro vývoj obyvatelstva mají města aspoň takový význam jako venkov.

c) Podle náboženství bylo zemřelých v l. 1895—1902 a 1904

	na Moravě	ve Slezsku	Na 1000 příslušníků konfesse připadá méně zemřelých na Moravě	ve Slezsku
katolíků	522.138	136.729	24·95	26·35
evangelíků	13.719	23.044	22·94	27·91
židů	5.803	1.309	14·57	12·13

Nejmenší jest úmrtnost židů, což jest vysvětlitelno malou jejich plodností a tím, že náleží vyšším třídám společenským. U evangelíků jest úmrtnost na Moravě menší, ve Slezsku větší než u katolíků; týž poměr mezi oběma konfessemi shledali jsme i u plodnosti. Odečteme-li množství zemřelých od počtu narozených, shledáme, že příznivější vzrůst v obou zemích mají evangelíci; přebytek porodů obnáší u nich na Moravě 13·67 (u katolíků jen 12·18), ve Slezsku 15·03 (u katolíků jen 13·74) na 1000 obyv. ročně. Nejnepříznivější vývoj mají ovšem židé.

V.

Přirozený vzrůst obyvatelstva.

Přebytek porodů nad úmrtími určuje nám přirozený vzrůst obyvatelstva. Jak bylo možno vypozorovati z kapitoly 2. a 4., není ve všech národnostních oblastech stejný. Pro posouzení vyhlídek jednotlivých národů, hlavně Čechů a Němců, na Moravě a ve Slezsku do budoucnosti, jest přirozený vzrůst měřítkem bezpečným.

Narodilo se pak (živě) osob více než zemřelo (absol.):

A) Na Moravě:	v l. 1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze českých	107.852	148.004	75.130
II. v „ smíš. s českou většinou.....	35.359	40.559	17.378
v okresích většinou českých	143.211	188.563	92.508
III. v okresích smíš. s německou většinou ..	18.205	31.127	15.711
IV. v „ ryze německých	14.971	16.727	7.323
v okresích většinou německých	33.176	47.854	23.034
na Moravě	176.387	236.417	115.542

B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:	v l. 1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze německých	11.858	11.470	5.929
II. v „ většinou českých	8.125	11.030	5.869
v Opavsku	19.983	22.500	11.798
v Těšínsku	28.118	52.821	28.069
ve Slezsku	48.101	75.321	39.867

čili vyjádřeno čísly poměrnými: na 1000 obyv. středního stavu (pro l. 1901 až 1904 stavu z r. 1900) připadá více porodů (živých) než úmrtí:

A) Na Moravě:	v l. 1881-1890	1891-1900	1901-1904
I. v okresích ryze českých	94·7	119·5	140·2
II. v „ smíš. s českou většinou	87·0	96·2	106·5
v okresích většinou českých	90·8	113·9	132·4
III. v okresích smíš. s německou většinou	43·2	69·9	90·8
IV. v „ ryze německých	60·4	66·1	71·2
v okresích většinou německých	49·5	68·5	83·3
na Moravě	79·6	100·3	118·5
B) Ve Slezsku, a to v Opavsku:			
I. v okresích ryze německých	57·8	55·5	71·9
II. v „ většinou českých	84·6	108·6	139·7
v Opavsku	66·4	73·0	94·9
v Těšínsku	98·9	157·8	189·9
ve Slezsku	82·1	117·1	146·5

Převaha českého území nad německým na Moravě jest rozhodná. V posledním desítiletí činil přebytek živě narozených nad zemřelými v okresích většinou českých 113·9 na 1000 obyvatelů, v okresích většinou německých jen 68·5. Tento rozdíl mezi oběma oblastmi se v probírané periodě nezmenšuje, nýbrž naopak stále zvětšuje, neboť obnáší v jednotlivých obdobích 41·3, 45·4 a posléze 49·1. Ještě nápadnější jest difference mezi okresy jednojazyčnými, v nichž menšina nedosahuje 20% dom. obyv.; vzrůst okresů ryze českých jest téměř již dvojnásobný proti okresům ryze německým.

Týž rozdíl jest také mezi okresy německými a většinou českými ve Slezsku; v oněch obnášel v l. 1891—1900 přírost měnou přirozenou 55·5 a proti dřívějšímu období se dokonce o něco zmenšil, u těchto 108·6. Ještě výše než východní část Opavska stojí Těšínsko. Rozmnožování jeho obyvatelstva rychle stoupá a jest nyní již dvakrát větší než vzrůst Opavska. Slovanské Těšínsko nabývá stále větší a větší převahy nad Opavskem.

Vzrůst obyvatelstva měnou přirozenou v desítiletí 1891—1900 podle jednotlivých politických okresů znázorňuje nám mapka 6. Nejméně rychle množí se obyvatelstvo v severní Moravě a západním Opavsku, tedy v okresích převážně německých nebo aspoň smíšených; z českých okresů přistupují k nim okres velkomeziříčský (množství zemřelých dětí nemanželských!) a novoměstský. Přírůstek vyšší 14% mají okresy uhelné pánve ostravské, pak Bílovec (většinou český) a Bílsko (pol.) ve Slezsku, Třebíč a Uh. Hradiště na Moravě; na opačném polu stojí město Opava, v němž více lidí umírá, než se rodí.

Srovnáme-li výsledky za desítiletí 1891—1900 s předcházejícím obdobím, seznáme, že příznivější vývoj má východní Morava s Těšínskem a východním Opavskem než Morava západní a severní; západní Opavsko se šternberským okresem a okres velkomeziříčský a krumlovský mají menší vzrůst přirozenou měnou než v l. 1881—1890.

Celková bilance českého národa na Moravě a ve Slezsku jest tedy utěšená. I když musíme počítati s tím, že určitý zlomek českého

Mapka 6.
Na 1000 obyv. (středního stavu) připadá v l. 1891—1900 porodů,

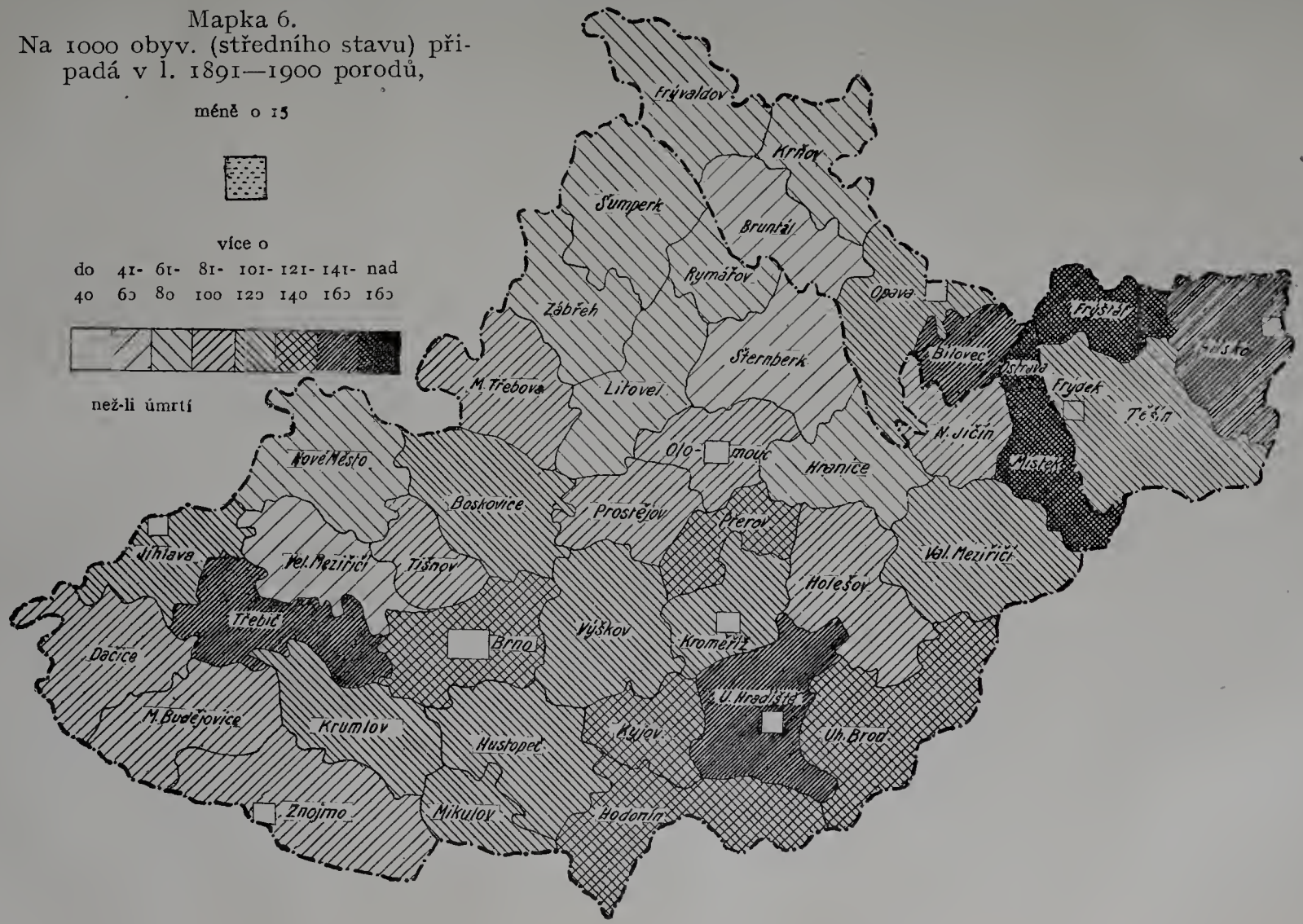

lidu se odnárodní, přece jen v obou zemích poroste české obyvatelstvo rychleji než německé, německá kvota bude značně klesati i dále, tak jako klesla od r. 1890 do r. 1900. V tom ohledu vynikají Morava a Slezsko nad Čechy; v Čechách dřívější převaha českého území nad německým stále se drobí hlavně následkem industrialisace německé oblasti, rozdíl v přebytku živě narozených nad zemřelými, který ještě v l. 1881—1890 byl značný v český prospěch, se stále zmenšuje, ba dnes mají německé okresy, dík svému hospodářskému rozkvětu, v celku již vyšší vzrůst obyvatelstva také měnou přirozenou než okresy české, fakt to, nad nímž třeba jest se zamysliti.*)

Ant. Boháč.

Jest možno dokázati větší plodnost Slovanů v Rakousku?

(Odpověď prof. Dru Ot. Srdínkovi.)

V posledním dvojsešitě (5. a 6.) Národopisného Věstníku dotýká se prof. Srdínko znovu vlivů národnostních při reprodukci obyvatelstva a znova vykládá „větší čísla porodů u Slovanů větší reprodukční silou, danou organismu Slovanů". Nebyl bych zatím reagoval na tento článek, poněvadž mám připravený materiál pro větší statistickou práci na thema: Národnost a plodnost v Rakousku, ale konec svého článku věnoval prof. Srdínko mně a postavil mne v něm věru do zvláštního světla, že jsem nucen odpověděti hned.

O problému samém se shodneme asi snadno. Jestliže u dvou národů (já bych raději užíval slova raç) se objeví, že za stejných podmínek rodí se nestejné množství dětí, pak příčina té nestejnosti leží v národech samých, v jejich organismu a mluvíme o vlivu národnosti (lépe raçy) na plodnost. Zjistíme-li však, že sice rodí se u jednoho národa více, u druhého méně dětí, ale že také zároveň všecky okolnosti, za kterých oba národové žijí, nejsou stejné, nemůžeme hned souditi na účast národnostních vlivů při plodnosti. Nejprve jest třeba ostatní vlivy, které působí na plodnost, eliminovati, a zbude-li nám po jejich eliminování ještě nějaký rozdíl, pak můžeme konstatovati teprve vliv národnostní. A že takových vlivů, které působí na rozmnožování obyvatelstva, které plodnost jeho zvyšují nebo zase naopak stlačují, jest celá řada, jest zajisté všeobecně známo.

Tak na př. působí silně na plodnost obyvatelstva poměry sociální. Jest dozajista s dostatek znám fakt, že třídy chudší mají více dětí než obyvatelstvo zámožnější. Bertillon shledal, že na 1000 žen starých 15—50 roků připadá porodů:

	v Paříži	Berlíně	Vídni	Londýně
v okresích velmi chudých	108	157	200	147
„ chudých	95	129	164	140
„ zámožných	72	114	155	107
„ velmi zámožných	65	96	153	107
„ bohatých	53	63.	107	87
„ velmi bohatých	34	47	71	63

*) Výsledky podle jednotlivých okresů zakreslil jsem původně na větší počet mapek, ale pro jejich nákladnost byl jsem nucen omeziti se na počet co možno nejmenší (6).

Podobné výpočty najdeme u statistiků anglických, hollandských, německých atd.

Na plodnost obyvatelstva má dále silný vliv kulturní jeho výše. Čím národ kulturnější, tím níže klesá počet porodů. Také tomuto jevu věnována byla pozornost. Del Vecchio srovnával množství porodů v jednotlivých provinciích italských s množstvím analfabetů a shledal, že s množstvím analfabetů klesá také počet porodů. Studie podobného rázu máme také pro jiné země, na př. pro Belgii, Ameriku.

Bez vlivu na plodnost není dále zaměstnání obyvatelstva, není ani náboženství a jeho mravní výše, nejsou poměry klimatické, krátce vlivů těch je mnoho a, chceme-li zjišťovati vliv národnostní, musíme se všemi počítati.

Jevy a vlivy národnostní při reprodukci obyvatelstva lze nejlépe studovati ve státě tolika různými národy obývaném, jako jest Rakousko. Zjišťovati onen vliv jest však neobyčejně obtížno. Nejen že nemáme přesně určeny jiné vlivy shora uvedené, jež působí na plodnost obyvatelstva, my nemáme ani přesně statisticky zjištěno, jak který národ v Rakousku se rozmnožuje. Ve zprávách o pohybu obyvatelstva se k národnosti vůbec nepřihlíží (nepřihlíží se vlastně k ní ani při sčítání) a už tím jest studium této otázky silně stíženo. Náhradou za vývoj národností jest pak nutno bráti vývoj území jednotlivých národů, jež skládáním politických okresů podle většiny jejich obyvatelstva si uměle vytvoříme. Prof. Srdínko ve svých studiích spokojil se pak dokonce zeměmi, z nichž pouze Horní Rakousy a Salcbursko jsou čistě německé, slabší národnostní menšiny mají již Vorarlberk, Dolní Rakousy, Dalmacie a Krajina, ostatní země pak vůbec jsou národnostně smíšené. Nejvýše Halič možno počítati k jednonárodním, dbáme-li pouze rozdílu mezi Němci a Slovany, ač zase tam jest silná menšina Židů.

Ale abstrahujme od toho všeho, abstrahujme od toho, že není možno přesně určiti sociální složení obyvatelstva jednotlivých zemí, že nelze bezpečně zjistiti jeho kulturní vyspělost (bezpečně známe pouze počet analfabetů), že také ostatní vlivy nejsou nám úplně známy, a připusťme, že ve všech zemích jsou vlivy ty stejné — jest možno z množství porodů v jednotlivých zemích dokázati národnostní vliv při reprodukci obyvatelstva a zvláště že organismus Slovanů má větší reprodukční sílu než Němců? Prof. Srdínko se domnívá, že větší plodnost Slovanů dokázati lze, ježto v zemích podle většiny svého obyvatelstva slovanských se rodí více dětí než v zemích neslovanských. V recensi jeho úvahy Plodnost a úmrtnost v Rakousku jsem naznačil, že měřítkem, jehož užívá prof. Srdínko pro stanovení větší nebo menší plodnosti, totiž poměrem porodů k množství obyvatelstva se spokojiti nemohu. V úvahu se musí vzíti především věkové složení obyvatelstva. Schopnost plodit a roditi dostavuje se v určitém věku a v určitém věku zase přestává. V zemi, v níž dosahují obyvatelé vyššího stáří a tedy jsou silněji zastoupeny třídy neplodné, objeví se nám při stejné plodnosti poměr porodů k množství obyvatelstva nižší než v zemi, v které neplodné třídy obyvatelstva jsou slabší. Toť samozřejmo. A tu právě rozdíly mezi zeměmi rakouskými jsou veliké. Nejvyšší číslo porodů mají podle prof. Srdínka Halič a Bukovina — nejnižší Tyroly a Štýrsko. Nuže, podle posledního sčítání lidu dosáhlo stáří vyššího 60 let z 1000 obyvatelů v Haliči 48·1, v Bukovině 49·2 — v Tyrolsku však 99·2, ve Štýrsku 92·5; rozdíly jsou tedy zrovna tak frappantní jako rozdíly ve všeobecných číslech porodů. Z toho důvodu plodnost obyvatelstva se nestanoví poměrem množství porodů k obyvatelstvu vůbec, nýbrž poměrem porodů k obyvatelstvu plodnému, při čemž přihlíží se z pochopitelných dů-

vodů pouze k obyvatelstvu ženskému. V rakouské statistice béře se za mez plodnosti u žen — zdali docela právem, jest jiná otázka — dosažený rok 14. a 45. a při posledních dvou sčítáních množství žen 14—45letých bylo pro každý politický okres stanoveno. Mluvím-li o plodnosti — nikoli o množství narozených dětí —, musím vzíti za základ tyto číslice a ne obyvatelstvo vůbec.

Na množství porodů a na plodnost působí dále rodinný stav obyvatelstva. Reprodukční síla národa se nejlépe projeví v rodině, tedy dítkami manželskými, neboť v rodině, abychom to tak řekli, jest jí dán plný průchod. Tak tomu není u svobodných. Jsou sice také porody nemanželské, ale víme nejlépe, jak se na ně pohlíží, že jest snaha se jim vyvarovati — ovšem snaha ta nejeví se ve všech zemích měrou stejnou. Kde obyvatelé uzavírají sňatky četněji, tam rodí se také více dětí než v zemích, v nichž vstupuje se v manželství méně a řídčeji, i za stejné plodnosti. A také v tom ohledu jsou velké rozdíly mezi zeměmi rakouskými. Z 1000 mužů starších 24 let bylo r. 1900 svobodných (vezmeme opět jen uvedené země) v Haliči 177·0, v Bukovině 154·5 — ale v Tyrolsku 397·7, ve Štýrsku 355·0. Nejspolehlivějším měřítkem plodnosti jest plodnost manželská, vedle níž ovšem jest třeba také přihlížeti k plodnosti nemanželské. A stanoví se první poměrem porodů manželských k počtu žen (podle rakouské statistiky) 14—45letých provdaných, druhá poměrem porodů nemanželských k množství žen ve stejném stáří neprovdaných.

V Rakousku můžeme však jíti ještě dále. Od r. 1895 přináší nám rakouská statistika také zprávy o stáří otce a matky u dětí manželských, o stáří matky u dětí nemanželských. Data pro r. 1895 mají menší cenu, poněvadž úřady na změněný způsob zjišťování nebyly ještě připraveny a vykázaly velká čísla pro stáří „neznámé", proto je ve své práci pomíjím. Dosud máme příslušná data (mimo r. 1895) za 8 let (pro r. 1903 a 1905 nejsou).

Z práce, kterou chystám a do níž čtenáře odkazuji, vyjímám tyto přehledy, které snad již nadobro učiní konec legendě o větší plodnosti Slovanů, proti níž ve vědě se dosud ozvaly jen nesmělé námitky a která v obecném životě platí za neomylné dogma:

a) Dětí narozených v l. 1896—1905, a to dětí

	vůbec	manžel.	nemanžel.
	připadá na 100		
	obyvatelů vůbec	žen ve stáří 14—45 let	provd. žen 14—45 letých	neprovd. žen 14—45 letých
	(podle sčítání lidu z roku 1900)		
Čechy	33·77	144·8	254·7	37·4
Morava	35·77	153·0	285·4	29·4
Slezsko	39·41	167·5	308·7	32·6
Dolní Rakousy	31·06	122·6	223·9	50·6
Horní Rakousy	31·37	143·6	277·5	46·1
Salcbursko	31·57	136·7	266·0	57·4
Štýrsko	30·28	134·0	262·5	51·6
Korutany	32·19	143·1	260·9	86·2
Krajina	35·38	156·5	340·1	17·9
Terst	31·49	119·0	231·7	36·2
Gorice a Gradiška	35·44	165·5	327·9	11·2
Istrie	37·78	177·6	318·6	15·3
Tyroly	30·11	130·2	328·5	14·8
Vorarlberk	28·62	117·9	309·3	10·7
Halič	43·21	183·3	304·5	45·4
Bukovina	41·07	178·7	293·4	47·0
Dalmacie	37·53	169·0	300·4	15·2

b) Na 1000 provdaných žen majících svého věku

	let 17	17—20	20—25	25—30	30—40	40—45
(podle sčítání z r. 1900) připadá průměrem ročně narozených dětí manželských v letech 1896—1902 a 1904:						
Čechy	65·0	309·6	311·5	373·6	239·7	106·9
Morava	55·1	224·1	365·9	376·3	280·7	126·1
Slezsko	93·9	230·6	373·9	391·9	298·6	135·2
Vídeň	89·0	207·1	279·8	259·5	164·3	57·9
Dol. Rakousy mimo Vídeň	62·0	235·5	352·4	371·4	268·2	113·2
Horní Rakousy	56·2	228·7	364·3	392·2	279·6	118·0
Salcbursko	84·6	224·1	354·2	369·6	262·5	107·2
Štýrsko	67·1	218·9	345·8	359·6	265·5	118·1
Korutany	96·6	236·9	343·2	358·4	247·9	108·7
Krajina	91·0	232·1	391·9	441·3	350·7	188·8
Terst	86·1	210.9	289·3	280·9	180·7	68·1
Gorice a Gradiška	49·2	237·8	368·3	440·7	333·3	148·9
Istrie	77·6	251·0	365·9	397·0	318·0	157·5
Tyroly	67·5	212·0	343·3	417·2	333·3	158·3
Vorarlberk	34·1	201·4	335·7	404·0	306·3	122·2
Halič	60·1	200·1	322·3	344·1	297·7	191·3
Bukovina	89·1	250·3	336·9	353·9	266·6	145·4
Dalmacie	77·1	180·1	332·0	330·9	309·0	202·6

c) Na 1000 neprovdaných (svobodných, ovdovělých a rozvedených) žen majících svého věku

	let 14—17	17—20	20—25	25—30	30—40	40—45
(podle sčítání z r. 1900) připadá průměrem ročně narozených dětí nemanželských v letech 1896—1902 a 1904:						
Čechy	1·0	27·0	98·9	65·7	44·0	13·1
Morava	0·7	17·9	63·6	69·1	37·3	11·9
Slezsko	0·8	18·6	66·2	75·6	41·9	12·2
Vídeň	2·9	37·4	92·6	98·8	63·0	19·1
Dol. Rakousy mimo Vídeň	1·5	29·3	80·1	76·7	42·2	12·4
Horní Rakousy	1·5	32·9	93·6	87·9	39·0	8·4
Salcbursko	2·6	35·5	107·8	110·0	55·5	12·5
Štýrsko	1·9	32·3	94·4	102·3	58·9	17·3
Korutany	2·1	47·5	150·9	160·8	105·2	28·0
Krajina	0·3	7·5	36·1	44·2	26·3	8·2
Terst	1·8	22·3	58·2	62·6	39·5	11·4
Gorice a Gradiška	0·2	7·1	25·5	25·5	13·0	5·5
Istrie	0·6	10·2	29·7	34·4	23·5	6·3
Tyroly	0·5	8·1	25·4	27·5	15·3	3·4
Voralberk	0·6	6·6	15·9	17·4	8·7	3·2
Halič	0·3	7·3	54·5	116·6	104·0	35·2
Bukovina	1·0	17·4	86·4	168·8	110·1	31·9
Dalmacie	0·3	6·3	27·3	26·3	16·0	5·5

d) Na 1000 žen vůbec majících svého věku

	let 14—17	17—20	20—25	25—30	30—40	40—45
(podle sčítání z r. 1900) připadá průměrem ročně narozených dětí v letech 1896 až 1902 a 1904:						
Čechy	1·4	42·2	194·6	259·8	202·4	87·4
Morava	1·1	32·8	174·6	276·9	229·0	100·3
Slezsko	1·6	39·8	188·5	287·0	238·6	104·8
Vídeň	3·2	44·8	137·4	179·8	129·6	44·9
Dol. Rakousy mimo Vídeň	1·8	38·3	155·0	251·8	217·2	93·1
Horní Rakousy	1·8	40·5	158·5	247·2	211·3	91·3
Salcbursko	3·0	43·7	163·8	230·8	187·9	75·7
Štýrsko	2·2	41·6	153·5	226·3	193·4	87·4
Korutany	2·4	55·1	190·5	237·1	183·5	72·9
Krajina	0·8	21·6	145·0	278·3	264·8	143·2
Terst	2·6	34·5	131·5	183·2	133·9	49·7

d) Na 1000 žen vůbec majících svého věku

	let 14—17	17—20	20—25	25—30	30—40	40—45

(podle sčítání z r. 1900) připadá průměrem ročně narozených dětí v letech 1896 až 1902 a 1904:

Gorice a Gradiška	0·6	19·8	164·2	317·7	274·6	123·3
Istrie	2·1	44·3	198·4	304·4	269·7	131·5
Tyroly	0·8	15·2	94·5	208·9	217·4	104·5
Vorarlberk	0·7	12·3	78·3	194·4	198·1	82·5
Halič	2·4	49·0	200·2	282·9	259·0	156·1
Bukovina	4·8	77·1	241·1	312·8	238·6	123·1
Dalmacie	2·2	43·1	196·2	259·6	256·1	164·1

e) Na 1000 ženatých mužů majících svého věku

	do 20	20—25	25—30	30—40	40—50	nad 50 l.

(podle sčítání z r. 1900) připadá průměrem ročně narozených dětí manželských v letech 1896—1902 a 1904:

Čechy	120·2	254·8	369·6	280·6	114·9	13·6
Morava	187·5	248·0	392·3	312·7	127·7	16·3
Slezsko	107·1	220·5	392·2	327·0	143·2	22·8
Vídeň	70·3	179·1	288·2	199·4	71·2	10·1
Dol. Rakousy mimo Vídeň	86·5	214·3	374·2	258·8	125·2	15·2
Horní Rakousy	98·2	220·8	372·1	310·1	144·6	24·3
Salcbursko	250·0	220·6	345·2	289·0	147·6	25·7
Štýrsko	112·5	177·9	357·6	286·6	142·4	26·1
Korutany	250·0	185·1	357·9	282·4	140·1	24·8
Krajina	220·6	262·1	489·4	419·8	232·3	38·3
Terst	67·7	236·7	330·2	240·6	96·9	11·9
Gorice a Gradiška	111·1	253·6	430·1	385·6	191·6	22·8
Istrie	168·0	272·4	414·0	387·2	187·7	23·3
Tyroly	201·0	192·0	403·4	382·2	209·5	32·1
Vorarlberk	17·9	232·9	362·3	339·5	172·2	25·0
Halič	13·7	155·6	351·3	331·9	208·6	47·4
Bukovina	32·2	180·7	372·3	305·1	179·5	34·2
Dalmacie	111·1	204·8	336·4	351·3	218·8	35·1

Prof. Srdínko vyslovil přesvědčení, provedu-li šetření plodnosti rakouských Slovanů dle speciálních měřítek, že dojdu k stejnému závěru, k jakému mi důkaz všeobecnými čísly porodů nestačil. Šetření to jsem provedl a, jak se prof. Srdínko z podaných přehledů přesvědčiti může, k stejnému závěru jsem dospěti nemohl. Markantních dokladů, ještě přesvědčivějších nežli onen, jejž jsem v recensi jeho rozpravy uvedl ze Slezska, je tu celá řada. Horní Rakousy, Salcbursko, Štýrsko a Korutany mají manželskou i nemanželskou plodnost vyšší než Čechy a přece všeobecné číslo porodů jest u nich nižší. Prof. Srdínko dokazoval, že vyšší číslo porodů v Čechách způsobeno jest jejich slovanským obyvatelstvem, a zatím německé obyvatelstvo jmenovaných alpských zemí jest plodnější než obyvatelé Čech. Hledíme-li k všeobecnému číslu porodů, stojí Tyroly s Vorarlberkem a Halič právě na opačných koncích řady. A přece v Tyrolsku je vyšší manželská plodnost než v Haliči — a pak prý organismus Slovanů má danou větší reprodukční sílu. Jak se to srovná? A kdo prostuduje zvláště přehledy b), c) a e), ten uloží theorii o vyšší plodnosti Slovanů definitivně ad acta. Na základě nynějšího statistického materiálu větší plodnost rakouských Slovanů a tedy větší danou reprodukční sílu v jejich organismu dokázati nelze.

Vysoké číslo porodů v některých zemích slovanských (krasových a karpatských) způsobeno jest jinými okolnostmi než vyšší plodností; jednak slabším zastoupením vyšších věkových tříd, což špatně svědčí o domněle

silnějším organismu Slovanů, hlavně však častějším a hojnějším uzavíráním sňatků. V tom ohledu můžeme snad přijmouti národnostní vliv, ke kterému mne vedlo také studium poměrů na Moravě a ve Slezsku. Zdá se, že nejen hospodářské, sociální a kulturní poměry u Slovanů vedou k časnému uzavírání sňatků, nýbrž, že již povaha Slovanů, jejich zvyky a obyčeje vedou k tomu, že vstupují v manželství dříve než Němci. S tím budou asi souviseti četnější porody nemanželské v některých zemích německých (nikoli však ve všech — vysoké číslo nemanželských porodů v Haliči a Bukovině působeno jest četnými rituelními sňatky židů, které nejsou platně uznány zákonem).

Za to přehledy mnou podané ukazují jiné vlivy na plodnost. Čtenář nechť laskavě si srovná z přehledů b), c) a e) poměry Vídně a dolnorakouského venkova (podle Srdínka Vídeň vlastně by měla býti plodnější, majíc víc slovanského živlu) a nechť si povšimne, jaké místo zaujímají Čechy, země kulturně a hospodářsky nejvyspělejší.

Jako prof. Srdínko nedokázal větší reprodukční síly v organismu Slovanů, zrovna tak pochybena jest theorie jeho o reprodukční schopnosti obyvatelstva v království Českém. V Plodnosti a úmrtnosti v Rakousku konstatoval ještě, pojednávaje o přírůstku obyvatelstva: „Země německé nalézají se všechny pod zeměmi slovanskými, vyjímajíc Dolní Rakousy; příčinou této výjimky jest opět živel slovanský (tedy český!), který jest v Dolních Rakousích a zvláště ve Vídni vysokým procentem zastoupen". Když studoval prof. Srdínko podrobněji poměry v Čechách, viděl docela dobře, že theorie o vyšší plodnosti Čechů jest naprosto neudržitelná. Místo vlivu národnostního stává se mu patrným vliv zaměstnání obyvatelstva a, poněvadž shledal, že 7 okresů s nejvyššími všeobecnými čísly porodů mají většinu obyvatelstva průmyslového, 7 okresů s nejmenšími těmito čísly mimo jeden většinu obyvatelstva zemědělského, tvrdí, že průmysl přispívá k zvyšování plodnosti obyvatelstva. „Příčinu pak častějších ovulací, které svědčí o čilejším životním ději, a koncepcí, vedoucích k porodům, které opět svědčí o dospělosti vajíček i spermatu, sluší asi hledati jednak v lepší výživě osob při průmyslu zaměstnaných (proti zemědělství), jednak v celém charakteru zaměstnání průmyslových, vyznačujících se většinou jistým kvapem a čilostí, které působí i na životní děje organismu dotyčných osob. Jistou vložku tu tvoří dále asi příznivý pro rozmnožování vliv křížení vůbec a vliv křížení národnostního, dosud však málo prozkoumaného", tvrdí prof. Srdínko v Časop. lékařů česk. 1908, str. 1418.

Aby bylo patrno, na jak vratkých základech také tato theorie spočívá, sestavím 15 okresů a) nejzemědělštějších a b) 15 nejprůmyslovějších s všeobecnými čísly porodů, plodností všeobecnou, manželskou i nemanželskou za l. 1896—1905 (vzhledem k výsledkům sčítání z r. 1900, tedy právě v době střední).

a) Okresy	Z 10.000 ob. živí se zemědělstvím	Všeobecné čís. porodů	Plodnost všeobec.	manželská	nemanž.
Sedlčany	6859	30·16	132·0	255·1	16·0
Dubá	6740	29·27	130·9	229·0	37·0
Litomyšl	6736	30·88	126·0	244·1	27·7
Pelhřimov	6731	33·75	160·7	279·6	25·7
Milevsko	6695	30·91	142·3	260·4	20·5
Ledeč	6693	34·94	170·6	299·8	23·8
Podbořany	6615	35·12	158·9	262·9	62·9

a) Okresy	Z 10.000 ob. živí se zemědělstvím	Všeobecné čís. porodů	Plodnost všeobec.	Plodnost manželská	Plodnost nemanž.
Strakonice	6512	32·73	140·0	293·9	15·4
Žlutice	6488	35·04	163·3	276·4	65·7
Blatná	6473	30·74	144·9	268·9	16·8
Kralovice	6332	31·88	144·7	269·6	31·5
Prachatice	6326	32·52	145·4	278·3	36·2
Český Brod	6320	31·06	149·3	262·2	19·9
Poděbrady	6299	34·09	149·2	261·2	25·8
Mělník	6265	31·88	140·6	235·3	30·8

b) Okresy	z 10.000 ob. živí se průmyslem	Všeobecné čís. porodů	Plodnost všeobecná	Plodnost manželská	Plodnost nemanž.
Šluknov	7660	31·14	128·4	212·2	34·6
Rumburk	7556	26·89	111·4	171·5	42·3
Aš	7295	33·80	142·7	238·3	49·7
Jablonec	7132	32·90	126·0	214·0	36·1
Liberec	6767	33·73	140·1	214·6	46·3
Kraslice	6557	41·74	182·7	286·8	98·3
Teplice	6393	38·30	153·6	256·2	54·3
Náchod	6136	34·73	139·7	242·0	22·3
Frýdland	6004	36·42	163·0	243·6	54·6
Falknov	5984	42·07	192·0	294·8	84·0
Most	5934	45·89	202·1	302·8	65·3
Jáchymov	5848	42·64	180·4	302·2	79·6
Duchcov	5815	44·92	205·3	350·1	54·3
Jilemnice	5790	31·21	136·8	240·4	27·3
Trutnov	5735	37·37	153·6	284·3	34·5

Že není možno tvrditi, že průmysl zvyšuje plodnost, že není možno mluviti o „častějších ovulacích, které svědčí o čilejším životním ději, a koncepcích vedoucích k porodům“, jest z předchozího patrno. Příčina, že průmyslové obyvatelstvo má o něco vyšší číslo porodů než zemědělské, jak jsem také pro Moravu a Slezsko konstatoval, leží docela jinde, a to ve věkovém složení obyvatelstva. Zemědělské obyvatelstvo přechází k zaměstnáním průmyslovým a to dojista ne ve věku stařeckém, nýbrž právě ve věku plodném, a proto jest větší číslo porodů u obyvatelstva průmyslového a zpravidla také v průmyslových okresech; a naopak snad bylo by možno i dokázati, že skutečná plodnost průmyslového obyvatelstva je nižší než zemědělského. Že okresy jako Most, Duchcov, Ústí atd. mají nejen vysoké všeobecné číslo porodů, nýbrž i vysokou plodnost (hlavně i manželskou), vysvětlíme si lehce sociálním postavením většiny obyvatelstva těchto okresů, jež náleží hlavně třídě dělnické.

* * *

Ke konci budiž mi dovoleno odpověděti několik slov k závěru posledního článku prof. Srdínka, věnovaného mně, ač odhodlávám se k tomu nerad. Nejprve něco o Rauchbergovi. Nemohu si, bohužel, pomoci, ale Rauchberg skutečně dokázal, že na německé půdě v Čechách rodí se více dětí než v okresích českých.*) Jeho čísla jsou:

*) Rozumí se samo sebou, že poměrně. Čtenáři Národop. Věstníku nejsou tak naivní, aby se jim výslovně muselo přidávati slovo „relativně“ a nenadál jsem se věru, že prof. Srdínko by mohl z toho těžiti.

Živých dětí se narodilo v l. 1891—1900:

	absolutně	relativně na 1000 osob
I. v okresích německých	650.201	368·8
II. v okresích smíš. s něm. většinou	119.907	393·5
III. v okresích smíš. s čes. většinou	226.765	332·9
IV. v okresích českých	1,150.996	346·0

Prof. Srdínko jednoduše zaměnil docela nepřípustným způsobem dva pojmy docela rozdílné: množství porodů a přirozený přírůstek. A i k přirozenému přírůstku třeba podotknouti, že asi od r. 1897 ani tu neexistuje převaha českých okresů nad německými: dnes mají německé okresy již větší — a značně větší — přirozený vzrůst obyvatelstva než okresy české.

Připadá mi také trochu komickým, že mám bráti Rauchberga v ochranu proti prof. Srdínkovi, když jsem sám dříve dosti ostře se proti Rauchbergovi postavil. Ale jest třeba ukázati, jak ve skutečnosti neoprávněné jest morální rozhořčení Srdínkovo proti němu. Rauchberg udává na str. 169 přebytek porodů nad úmrtími v okresích ryze německých 9·69, v českých 9·91. Prof. Srdinko píše: „Toho zželelo se Rauchbergovi a proto na str. 221 a 222, kde o věci ještě jednou mluví, opravuje uvedený výpočet proto, že prý jest třeba učiniti malé přesunutí v hranici mezi čistě německými okresy a okresy s německou většinou. Přesunutí ono pak vysvětluje v poznámce drobným tiskem opět jinde .... A jak klassicky!“ Věc má se takto: R. 1896 rozdělen byl politický okres teplický ve dva: duchcovský a teplický, z nichž první objevil se při sčítání r. 1900 smíšeným, druhý německým (česká menšina menší 20%). Pro léta před r. 1896 známe čísla porodů a úmrtí přirozeně pouze pro oba okresy dohromady a Rauchbergovi, který jde až k r. 1880, ba až 1870 nezbývalo nic jiného než sloučit oba okresy také pro r. 1896—1900 a připojit je ovšem k okresům německým, poněvadž česká menšina v obou dohromady nedosahovala 20%. Kdyby byl psal jeho knihu prof. Srdínko, byl by musel si počínati zrovna tak, poněvadž jinak to není možno. Tak se objevil v okresích německých málo větší přirozený přírůstek než v českých. Úřední statistika z r. 1900 uvádí však pro oba okresy, duchcovský i teplický, přirozený přírůstek obyvatelstva za celé desítiletí (pro l. 1891—1896 patrně úmyslně vypočtený), neudává však ani množství porodů ani úmrtí pro celou desetiletou periodu. Proto Rauchberg pojednávaje v úvodní kapitole o přirozeném vzrůstu obyvatelstva mohl započítati duchcovský okres mezi smíšené (při porodech a úmrtích již to možno není), a tím objevil se zase o něco málo větší přírůstek v okresích českých než německých, neboť okres duchcovský má velmi vysoký přírůstek obyvatelstva. Rauchberg jednal tedy docela správně a poctivě a všechno mravní rozhořčení prof. Srdínka v tom ohledu postrádá všeho podkladu.

Dále píše prof. Srdínko: „Ostatně poměry v Čechách podrobil jsem zvláštnímu šetření, které již v říjnu 1908 bylo publikováno, tak že prof. Boháč mohl je znáti.“ Přál bych prof. Srdínkovi, aby tak na dvě léta aspoň zajel si vědecky pracovat do Uh. Brodu a při tom sledoval současnou literaturu. Ale to je věcí vedlejší. Referát o rozpravě Plodnost a úmrtnost v Rakousku psal a zaslal jsem v měsíci listopadu (vyšel v březnu), nemohl jsem tedy v té době znáti článku Srdínkova, který nevyšel v říjnu, nýbrž 28. listopadu, a část, o niž běželo, 5. prosince. Sluší se psáti takovým způsobem?

Ant. Boháč.

Plátenictví na Českotřebovsku.

Část IV.

Řemeslo tkalcovské.

1. Tkadlec.

Od nedostatečného nářadí nelze žádati dobrých služeb. Tuto pravdu znali i tkalci a protož ohlíželi se vždy po osvědčených vyrabitelích těch kterých příslušností řemesla jejich. Na stavy byl v České Třebové Suchánek. Vyučen nebyl žádnému řemeslu a měl tolik práce, že nepostačil dělati.

Výborným člunkařem byl Jiroušek v Litomyšli. Nebyl též řemeslníkem, „měl to ze sebe“. Velmi dobrá brda dělal jakýsi Bernard, brdař na Mendryku, a na drátěné paprsky byl vyhlášen Zeman ve Vamberce. Píšťaly dělali, jak praveno, kolovratníci; o cívkách bylo též pověděno. I pro rozpěradla, rejkany a j. přístroje znali vynikající hotovitele.

Zarážek se báli děti, měltě je otec stále při ruce.

Každé řemeslo mívalo své zvláštní zvyklosti a také — pověry. Podle pravidel tkalcovských nemá člunek zůstati nikdy prázdný, vždy se má v něm nechati cívka navlečena, sice nejde řemeslo. „Čert se ti do člunku vy— a máš po štěstí“, poučoval starší mladšího; „hnedne nebudeš mít co dělat“. Zapoměnlivým učňům lili vodu do člunku. Jiné pravidlo nakazuje, že při přestávce sluší v práci člunek odkládati vždy na pravou stranu.

Při tkaní má tkadlec zásobu nasoukaných cívek na ošatce nebo v košíčku. Když mu cívky dojdou, poklepává na sukače. Vyndá t. duši a přejede jí okraje člunku sem tam. Dutina člunku vydá hlasitý zvuk, jímž se dává sukači na srozuměnou, by rychle cívky podal. Poklepávání či klepání bývá příčinou nedorozumění mezi tkalcem a sukačem, zvláště je-li to popudlivá osoba ženská.

Za vlády pověr nebylo ani radno, dáti na jevo zvláštní zručnost nebo dovednost v řemesle, nechtěl-li se takový vydati v podezření, že má spolek s ďáblem. Povím příklad.

U mistra M. na Trávníku v České Třebové dělal teprv krátký čas cizí tovaryš, kterýž ještě neukázal, co dovede. Mistr jezdíval v sobotu na trh do Litomyšle. Jeden pátek večer navinul tovaryš kopu, aby měl druhý den co dělati. Časně ráno, než mistr odešel z domova, otázal se ho tovaryš: „Pane mistr, co pak budu dělat, než přijdou z Litomyšle?“ Mistr vracíval se k poledním, o čemž tovaryš dobře věděl. I jsa ujištěn, že tovaryš třeba při pilné práci ztěžka kopu do večera udělá, ba spíše neudělá, považoval otázku za planou a proto mu odtušil jakoby jen tak do prázdna: „Ale pobíjejte třeba střechu“. Měli t. šindel již připravený na pobití chatrné střechy. To řek, odešel a brzy na vše zapomněl. Ale když se v poledne domů vracel a viděl již z pozdálí, že tovaryš na střeše a jak se činí, a že má již s hranici šindele vybito, tu si teprve vzpomněl na ráno a nechtěl svým očím věřiti. Spěšně vešel do světnice a přímo hledí ke stavu tovaryšovu. A hle, kopa také již celá hotová. I ulekl se náramně, že to není samo sebou, že tovaryšovi pomáhal ten — jehož jméno se báli tehdáž vysloviti. Po obědě tovaryše vy-

platil a na hodinu vypověděl řka, že „takového“ řemeslníka nemůže potřebovati. Stav, na němž tovaryš pracoval, rozbil a spálil tvrdě, že na něm nikdo již nebyl s to dělati, v čemž mu tehdáž každý uvěřil.

Kroj tkalcovský po domácku byl jednoduchý: jak mistr a tovaryši ráno vstali, tak zůstali celý den, na nejvýše, že se mistr opásal dlouhou modrou zástěrou, kterou však odložil sedaje za stav. On i tovaryš dělali v kratičké režné zástěře, kolem pasu pak připínali řemenem desatero, kožený to náprsník, jenž chránil je, aby oděv o pazdeřité dílo se nedral. Jméno to má původ svůj dle podoby kovových náprsníků kněží starozákonních, Za starší doby, kdy se řemesla na vzájem škádlila, musili i tkalci strpěti rádi neradi posměšek na ně namířený. Nejednou otázal se některý šibal tkalce přímo nebo v jeho přítomnosti, ví-li kdo, proč má tkadlec při práci vyhrnuté rukávy. Příčina prý jest tato. Jednou vylítl tkalci oknem člunek. Právě šla okolo kráva a člunek do ní zadkem vletěl. Tkadlec běžel za kravou, ale než vyhrnul rukáv, by do krávy sáhl, sjel člunek krávě až do „dršťky“, tak že ho již nedosáhl. Dle jiné verse utekla zatím kráva i s člunkem. Od té doby má tedy tkadlec stále vyhrnuté rukávy, kdyby se mu taková příhoda zase stala, aby byl pohotově.

Jistě nescházely ani na tkalce posměšné písničky, jakž tehdáž býval o řemeslnících obyčej. Jedna pocházející z konce 18. stol. byla takováto:

Zatrolený handropletník —
jak tím člunkem hází
Nestojí ani za sedmík,
myslím, že se zblázní.

Jiná, neméně štiplavá známa byla kolem roku 1830:

Ta tkalcovská chasa,
ta se čistě nese,
ledajaký čteník*)
pro ní nešikne se.

Ta tkalcovská chasa,
žádnej to nevěří,
přijde do hospody,
je plná pazdeří.

Ta tkalcovská chasa,
ti si tuze vedou,
jen v modrých zástěrách
přízi protahujou.

(To jest v modrých venku na očích lidem, kdežto doma jsou v režných.)

Že posměšky tyto byly namířeny na tkalce culkoviny, netřeba dokládati. Samy artykule cechovní nařizovaly, že tovaryš pod pokutou nesmí bez modré zástěry na ulici se objevit.

2. Tovaryš tkalcovský.

Neměl sice na růžích ustláno tovaryš tkalcův, ale u porovnání s velkým počtem mistrů, přečasto v starostech tonoucích, mohl se pokládati za šťastna. Starostí neměl o nikoho než o sebe a hlady zahynouti nemohl. Požadavky

*) Nemotorná ženština.

jeho byly skromné, proto se spokojil i s málem. A jako se tehdáž vůbec hojně zpívalo, tak se ústa jeho málo kdy zavírala. Šel-li člověk kdykoli kolem stavení tkalcova, kde pracovali mladí lidé, povždy doléhal k uchu mimo temně bouchání bidel zpěv, a většiny zpěv veselý.

Nejveselejší byli chasníci ovšem o výroční slavnosti cechovní, kdy měli též muziku; než i letní neděle byly dny, kdy se v sále na Horách pilné tančilo a také zpívalo a pilo, bylo-li — zač. Když pak se hlavy rozveselily, tu chasníci držíce se v řadě kolem krku zazpívali si s nadšením a hrdostí „tkalcovskou".

Píseň ta, nadepsaná „Pravdivá píseň o řemeslu tkalcovském a jeho přináležející chvále", vyšla tiskem záhy na úsvitě 19. stol. a zní takto:

Již jsem dávno študýroval,
abych mohl pochopiti,
jakou bych o vás chválu vzdal,
nemohu vymysliti,
nejmilejší páni tkalci,
dovolte promluviti
o vašem vzáctném profesí,*)
chci něco povědíti.

Ostatní všecky řemesla
nechci hanět žádnému,
nýbrž celou čest a chválu
musím nechat každému;
neb jsou všechny k službám lidským
tak od Boha zřízeny,
neslušelo by žádnému,
aby byly tupeny.

Honosit se musím s vámi,
páni mistři tkalcovský,
neb pravou ruku nad vámi
držel náš císař římský,
toho jmena šestý, Karel,
na svém slavném paláci,
že jste hodni všechny chvály,
tu máte hodnost, tkalci.

Artikule tak potvrdil,
že je žádný nezruší,
ani proti tomu není
žádný potentát jinší;
neb nejvzácnější prezenty
bývají darovány,
kteráž tkalcovským řemeslem
kunstovně spracovány.

Nejmilejší páni tkalci,
vy se se mnou radujte,
že takovou čest a chválu
po celém světě máte;
vy skrz vaši pilnou práci
Boha ozdobujete,
když pro kněží bílé roucho
i na oltář děláte.

Ej hle, Ježíšek maličký,
v Betlémě narozený,
od své rozmilé matičky
do plen zaobalený;
nebo jinší řemeslníci
tu milost jsou neměli,
aby jemu svým řemeslem
jako tkalci sloužili.

Severius, ten byl tkalcem,
nyní svatým učiněn,
za patrona pánům tkalcům
od dávna jest vyvolen.
Proto nyní, páni mistři
i páni tovaryši,
vzdejte Bohu čest a chválu
za tuto milost vaši.

A, když člověk dá za pravdu
proto, že to sám zkusil,
že řemesla tkalcovského
nejprv košili nosil;
neb, jak se dítě narodí,
v plátno je obalejí
a peřinku s krásnou cejškou
hned pěkně ozdobějí.

*) Ve hře na řemesla tázal se v České Třebové hádač vandrovníků: „Jaké profeso?"

Anděl Rafael Abele
učil plátno dělati,
věděl, že je budou všickni
nejvíc potřebovati.
Abel, druhý syn Adamův,
to řemeslo založil,
a tak na věčnou památku
jiné také naučil.

Plátno když se spotřebuje,
papír z něj udělají,
na kterém pamětný věci
v knihách zapsané mají;
skrze něj se slovo Boží
po světě rozhlašuje,
čest, chvála se Bohu množí,
Bůh se z toho raduje.

Šikuje se jejich práce
pro člověka každého,
to já vám ukážu v krátce,
neoklamu žádného.
Malíři krásné obrazy
na plátně vymalujou,
skrze to vlastní kontrfekt
páni sobě darujou.

Adio, s tebou se loučím,
hodné chvály bratrstvo
řemesla trýbu, damašku,
barchánu tkalcovského;
též vy, páni kamarádi,
na mě nezapomeňte,
až se v hospodě sejdeme,
vy mi také zavdáte.

Radovat se budem spolu,
až se všichni sejdeme,
sednem si k velkému stolu,
tam si zpívat budeme.
vezmem sobě hezký panny,
za stůl je posadíme,
ony budou zpívat s námi,
radovat se budeme.

Mzda tovaryšova bývala různá, což u výše pověděného již dosti vysvitlo. Měl-li mistr dobrý výdělek, dostal i tovaryš a naopak.

V létech 1820—1840 měl tovaryš u mistra od kopy štrůzoku 8 grošů šajnů a stravu. Za den udělal polouch i více. Přišel si tedy týdně na tolar šajnů čili na 90 haléřů nynější měny. Který nedělal od kusu, měl týdenní mzdy stříbrný desetník, někdy i dvacetník (70 h). Rok 1840 byl mimořádný, to si vyděl al 2 tolary i více. V letech 1860tých bral od tuplovek 50—60 kr. r. č. a že udělal týdně 2—$2^1/_2$ kopy, přišel si na 1—1·50 zl. r. č.

Pracovalo se pak od 5 hod. ráno do 9 večer, v létě ode tmy do tmy. Na krátkých dnech bylo na tovaryši pořídit si světlo. Míval malou lampičku, častěji lojovou svíčku zavěšenou na niti nebo motouzu nad osnovou. Uprostřed niti udělalo se očko, do něhož se svíčka zastrčila.

Strava byla také jednoduchá; k snídani suchý chléb, jenž se pojídal mezi prací, k obědu polévka a nějaká nadívajna,*) večer zelouka a jabka,**) nebo jabka se syrovým zelím. Chléb večer nebýval, maso jen v neděli. Snování obstaral mistr, tovaryš si navinul a přikroutil. Chtěl-li jíti z díla, poděkoval třeba na hodinu a šel.

Některý užil k tomu i lsti. Tovaryš jakýsi přijal práci, ale hned první den se mu to u mistra znechutilo; nevěděl jen, s jakou ctí by vypověděl. Navinuv a přikroutiv počal pracovati. Udělal kus až k dolnímu vratidlu, ale dosud „nezapal“ šperejzní. Mistr ho po očku pozoroval, přistoupil ke stavu,

*) kaše.
**) t. j. zemčata.

prohlížel dílo a řekl: „Máte nerovné kraje, to si musíte zapnouti šperejzně“. Tovaryš se stavěl, jako by nevěděl, co to je a nechal si od mistra šperejzně zapnouti. Tak dělal zase, až šperejzně došly k prsníku. I povídá: „Pane mistr, nemají těch šperejzní víc?“ Mistr vida, že tovaryš z něho chce tahati rozum, i nechtěje se rozhněvati řekl klidně: „Nu, odstupte od stavu a můžete si jíti.“

Tovaryšův ujímala se proti mistrům a mistrovým nejedna písnička. Zde skrovný zbytek o jídelním lístku:

V pondělí mám polívčičku,
v outerý mám hrách neb čočku,
ve středu zelí, to je kyselý.
Ve čtvrtek je hrách s kroupama,
v pátek zelí s knedlíkama,
v sobotu mám kaši, to mně netěší.
V neděli mám masa kousek
a buchtičku jako brousek.
Te je pro chasu v nynějším času.

Zpravodajská povinnost mi káže však, bych písničku tuto pokud se týče chasy tkalcovské, najmě v Č. Třebové a okolí, prohlásil za podvrženou Takováto strava bývala ve statcích, ale nikoli v chalupách tkalcovských; zde byla hubenější.

Již tehdáž byli chasníci, kteří milovali „svobodu“ a proto rádi „vandrovali“. O tom se zpívalo ve všech řemeslech:

Pane mistr, tu je křída,
spočítejte, co je díla.
Lepší vandrovat
než u vás dělat.

Dřív, než ten groš vyhobluju,
tři neb čtyry vyfechtuju,
Lepší vandrovat a t. d.

Pane mistr, na mou kuši,
jak mně filajs hezky sluší
Lepší vandrovat a t. d.

Mzda řídila se též dle jakosti zboží. V létech padesátých měl tovaryš od poloucha z tvrdého (tudíž hustšího) outku papírový desetník ke stravě, vydělal si tudíž týdně zlatý stříbra. Od tlustého outku dostal polovičku.

Zachovati se arci mnoho nedalo. Sem se vztahuje případná anekdota. Šli dva tovaryši tkalcovští ze Svitav domů. Jeden maje radost, že si nese stříbrný tolar, koulel si jím po cestě, až se mu zakoulel do rybníba. Druhý začal nad tou ztrátou naříkati a ho litovati. „Jaké pak co!“ odtušil první. „Budu eště rok dělat a mám to doma.“ (Pokračování.) *Jan Tykač.*

LITERATURA.

Hlídka kritik o Peiskerově theorii, hlásající dvojí (turkotatarskou i germánskou) praporobu slovanskou.

Zaznamenávám dnes práci jazykozpytce nad jiné — i prakticky — zběhlého v jazycích evropských a asijských, ruského akademika Th. E.

Korše. Článek jeho (О нѣкоторыхъ бытовыхъ словахъ, заимствованныхъ древними Славянами изъ такъ называемыхъ урало-алтайскихъ языковъ) vyšel v „Zápiskách cís. ruské Společnosti zeměpisné, odděl. národopisné sv. XXXIV." a to ve „Sborníku na počest 70. narozenin Řeh. Nik. Potanina" (1909, str. 537—546).

Ruský badatel, pravý Mezzofanti, přistoupil tu přes leckteré námitky, které sdělil s původcem theorie písemně se stanoviska národopisného, přece na základní thesi Peiskerovu o dvojí praporobě slovanské, již má za prokázánu; sám opravuje a doplňuje některé Peiskerovy údaje jazykovědecké, pokud se týkají slovního pokladu praslovanského, po případě obecně slovanského. Korš jde zejména dále při jistých názvech zvířat domácích, které (mimo *nuta* a souznačné *skotъ*) Peisker uznával ještě za domorodé, jež však Korš pokládá za pravděpodobné výpůjčky z jazyků cizích, většinou z uraloaltajštiny v nejširším slova smyslu, z části též z *germánštiny a z baltštiny*. Původ uraloaltajský přiznává obecně slovanským názvům *bykъ*, *volъ* a *koza*, k nimž druží i *tvarogъ*, původ germánský názvům *svinija* a *skotъ*, původ baltský názvu „*kráva*". Přičte-li se k tomu rovněž cizí podle Korše *baranъ* a *konь*, konečně slovo *pьsъ*, které prý značilo původně „skot", ale súženo bylo na strážce skotu „*psa*", vyplývá spisovateli v souhlase s přijatou naukou o nedostatku chovu dobytka, nastalém u Praslovanů, poznatek ten, že staří Slované chovali, t. j. směli doma chovati pouze mláďata, která, když vzrostla, byla jim uloupena kočovnými Turkotatary, Altajci; proto podrželi také svoje vlastní, starobylá pojmenování jen pro zvířata mladá (na př. *telę*, *jagnę* atp.), kdežto pro zvířata dorostlá, jim méně běžná, nutně přejímali nové názvy odjinud, hlavně od obapolných porobitelů svých. —

Hodlaje linguistické vývody Koršovy, na všechen způsob bystré a zajímavé, podrobiti obšírnější kritice v listě odborném, připomínám zde jen tolik, že autor neznal námitek, pronesených proti theorii Peiskerově od jiných, že však ani sám nezkoumal jejího podkladu tak důkladně a všestranně, jak by se bylo slušelo dříve, než se přidal k ní bezpodmínečně. To vysvítá zřejmě z toho, co v svém článku uvádí o slově *tvarogъ*, jímž referent se zabýval co nejpodrobněji ve „Věstníku Č. Akademie" XVII., 113—131. Korš (str. 538) odmítá sice právem etymologii Vámbéryho, přejatou Peiskerem, i postřehuje správně, že domnělý základ turecký (osmanské *turuš* „kyselý") prozrazuje jazykový materiál především iránský, totiž perský; přes to nevyvozuje přirozeného z toho důsledku, že slovanské *tvarogъ* jakož i řecké τῡρός „sýr" a avestské *tūiri* „syrovátka"*) nejsou asi původu cizího, nýbrž domácího, indoevropského, naopak: Korš vypátral zatím vzor a pramen nový, čuvašské *tybyrč* a čeremiské *tuburš*, s nimiž však řecké a slovanské slovo velmi málo mají společného.

Tím však padl jeden z hlavních sloupů Peiskerovy theorie o praporobě uraloaltajské, a Korš nemá vlastně práva, aby v dálejšku u stanovených jím výpůjček, jazykově více méně nejistých, dovolával se jakéhosi axiomatu o pradávných těsných stycích Praslovanů s Turkotatary (Uraloaltajci). Co se pak týče Koršových parallel a dokladů i rozborů uraloaltajských samých, neupírám jim velké důležitosti potud, pokud skytají novou látku k badání obapolnému se strany jak indoevropské, tak orientální. Zároveň však upozorňuji na několik momentů rázu obecnějšího, které padají na váhu spíše

*) Na toto slovo Peisker a nyní i Korš zapomněl úplně.

v neprospěch thesí Koršových. Dlužno hned předem považiti, že není ještě dostatečným důvodem pro podezřívání domácího původu slova to, že nebylo dosud spolehlivě vyloženo z jazykového materiálu indoevropského; zvláště taková starožitná slova, jakými jsou názvy zvířat domácích, vyžadují posouzení mimořádného. Jsou to vesměs slova braná často, ano každou chvíli do úst, a proto buď zachovávají houževnatě útvar svůj velice starobylý, nám nyní neproniknutelný, anebo naopak, právě že to byla slova všední, snadno se otírala a měnila, nahrazovala výrazy podružnými, mladšími, zřejmě onomatopoetickými neb i zkrácenými z výrazů delších. Krom toho je nesporno, že známe přece jen vznik a dějiny jazyků indoevropských lépe než filiaci a zejména historii jazyků altajských, u kterých sám Korš jest nucen teprve stopovati a formulovati pravidelné hláskoslovné střídnice mezi dialekty příbuznými, práce, která v indoevropštině (slovanštině) vykonána téměř bez výjimky.

Avšak ani s p e c i á l n í výklady Koršovy, ač přísně vědecké a ostrovtipné, nejsou přesvědčivy tak, abychom je přijali nutně a bez odmluvy. Při slově *bykъ* není na př. splněna hlavní podmínka převzetí z uraloaltajštiny, aby cizí *bugá* mělo *u* prokázaně dlouhé; pozdější, jistě z turečtiny přejaté ruské *буйá* nasvědčuje spíše opaku. Ostatek výklad slova *bykъ* z praslovanštiny (indoevropštiny), jak je podán v *Bernekerově* novém etymologickém slovníku slovanském (str. 112), uspokojuje úplně. Při *koza* je nápadno, že podle samého Korše severoturecké jazyky učinily z ruštiny výpůjčku znění podobného (*käzä* atp.), jaké dovozuje Korš i pro nářečí jihoturecká (**käz[ä]ki*, z toho teprv *käčki*); při tom obecně altajské slovo zní docela jinak! Nejméně námitek linguistických lze snad činiti při *volъ*, ačkoli jsou vážné také zde; ale i kdybychom tu nutně uznali s Koršem výpůjčku z uraloaltajštiny (čuvaštiny), zdaž je tím spolu již řečeno, na kterém místě slovanského území a v které době přejetí to se událo? Pravěké styky slovanské s východem cizoplemenným nejsou přesně dosvědčeny, k tomu pak, aby slovo *volъ*, byť cizí, dostalo se ke všem kmenům slovanským, stačilo převzetí ještě v dobách před 8. stoletím, kdy stále trvala jazyková jednota slovanská. Pro dobu tu i dřívější (pro 4. stol. po Kr. již) styky s Uraloaltajci jsou historicky zabezpečeny — a tak by bylo lze počítati nejspíše s výpůjčkou z *bulharštiny* (po 5. stol. po Kr.), což ostatně Korš sám naznačuje (str. 542). Toť však doba tak pozdní, že Peiskerova základní theorie nemůže se jí dovolávati, ani v tom smyslu ne, že by pozdní převzetí slova *volъ* znamenalo právě dřívější, již od pravěku trvající neznalost předmětu samého, totiž *skotu*; nehledě k dobře indoevropským názvům „*hovado*“ a „*kráva*“, Korš by nejraději totéž přejetí názvu *vola* přisoudil též ostatním jazykům západoevropským, v nichž vyskytují se slova podobná nizoněmeckému *Bulle* „býk“, totiž jazyku litevskému a severním i nizoněmeckým nářečím germánským, ale ovšem b e z jakýchkoli důsledků kulturně-historických neb dokonce politických, pouze jako příznak mezinárodních styků vůbec. A totéž by bylo nezbytno při hodnocení výpůjčky slovanské. Představu, znalost a jisté domorodé názvy skotu Slované podle svědectví jazyka vždycky měli a nepozbyli jich nikdy, ale mohli se od východu naučiti něčemu novému, poznati jiný druh skotu nebo jiný, nový způsob kastrace jeho atp.

Slovem, *etymologie Koršovy nejsou s to, aby podepřely posici Peiskerovu*, silně otřesenou s několika stran. Etymologie ty, podle samého autora jen pravděpodobné za jistých podmínek a předpokladů, *nejsou však ani způsobilým podkladem shora naznačené dedukce Koršovy*, i psychologicky ne-

uvěřitelné, že by starší Slované byli po slovansku jmenovali a tudíž také znali jen mláďata zvířat domácích; neboť kromě uvedených názvů pro *skot* je tu nepochybně — i přes Koršovu negaci — domorodé a nikoli germánské slovo *svinija*, které arciť samostatně zastoupeno i u Germánů a ještě ve funkci adjektiva u Římanů; jest tu dále záhadné dosud slovo *рьsъ*, které H. Osthoff*) pokusil se vyložiti jako zkráceninu z úsloví „*dobytka* (ale ne hovězího, nýbrž drobného) strážce"; bylo tu vedle slova *stádo* (rozuměj zprvu: koní) ne nutně neindoevropské *konь* a *kobyla*;**) konečně vedle nepochybných *ovьca*, *jarъcь* „beran", *bravъ* a *skopьcь* „skopec, Schöps" záhadné, ale opět ne nutně neprajazykové *baranъ*.***) To k vyvrácení domnělého výtěžku Koršova zatím stačí.

Josef Janko.

Arnold van Gennep, **Les Rites de Passage.** Paříž, Emile Nourry, 1909, 8⁰, str. II. + 288, cena 5 fr.

V podstatě své kniha van Gennepova jest souhrnem výsledků, k nimž učenci ethnografičtí, zvláště angličtí a němečtí, svými theoriemi došli. Ovšem přináší mnoho nového a zaujímá při roztřiďování obřadů svoje zvláštní stanovisko.

Dvě hlavní theorie: dynamism (monism; neosobní) a animism (dualism; osobní) se všemi předchozími stadii totemismem, spiritismem, polydeismem a theismem tvoří náboženství, jehož technikou (obřady, rity, kultem) jest magie. Praxe a theorie nejsou odlučitelny — společný název jejich jest v adjektivu „magicko-náboženský". Praxi magickou možno jest posuzovati zase dle několika hledisek: obřady jsou buď sympatické nebo kontagionické, přímé nebo nepřímé, positivní nebo negativní. A. van Gennep věnuje pozornost hlavně důsledkům ceremonialním, jež provázejí přechod z jedné situace do druhé a z jednoho světa (kosmického nebo sociálního) do druhého. Obřady přechodu možno děliti v praeliminární (obřady odluky), liminární (mezné) a postliminární (obřady sloučení). Všechny kapitoly přítomné studie sledují bod přechodní mezi různými stadii životními ve světě jedince i celé společnosti, zvyky a ceremonie provázející přechod z jednotlivých fasí věku, stavů, náboženství atd. do fasí následujících, všímají si povšechně všech význačných tradic světových a prodlévají detajlněji a specialněji jen u některých fasí, pokud jest toho zapotřebí pro zjasnění předpokladu a účelu studie. Každá kap. o sobě mohla by tvořiti celek samostatný a vzrůsti ve zvláštní monografii. V kap. II. (str. 18) autor probírá obřady přechodu z jedné země do druhé, z jednoho domu do druhého atd. Význačnými zjevy jsou božstva hranic (babylonské Kudurry, řec. Hermes, Priap atd.), mezné příkopy, zdi, sochy u národů klassických; prostředky jednodušší u národů polocivilisovaných, oběti při přechodu hranic atp. Překročiti práh u domu obyčejného značí přechod z domácnosti do ciziny, u chrámu přechod ze světa posvátného do světa profáního, tím souvisí vznik božstev prahu (okřídlení draci, sfingy, obludy všeho druhu v Egyptě, v Assyrské Babylonii, sochy v Číně atd.), rovněž zasvěcování nového domu, libace, obřadní návštěvy, posvěcování různých částí příbytku, poskytováním chleba a soli příchozím, nápoje, všeobecné hostiny atd. Stejným způsobem autor sleduje obřady při východu a odchodu z domu, ze země atd.

*) Etymologische Parerga I. (1901), str. 255 n.

**) Srv. A. Boháč, Listy filologické 33 (1906), str. 106 n. a pro závěrek referátu vůbec i moji lonskou stať v tomto Věstníku, str. 111 n.

***) Srv. E. Berneker, Slavisches etymol. Wörterbuch I. (1908), str. 43.

Kap. III. (str. 35) probírá obřady přechodní v poměru ke společnosti a individuím, v poměru cizince ke společnosti atd. Obřady sblížení cizinců s domorodci různí se co do délky a komplikovanosti dle jednotlivých národův. Ať jedná se o skupinu nebo o jednotlivce, vždy mechanism jest týž: zadržení, smír, přechod, vstup, přijetí. Autor sleduje etapy sblížení u různých národů: výměna (krve, darův atd.), pouto, páska, společný byt, kojení skutečné i simulované, simulované narození, obřady sexualní (nabízení a výměna žen atd. . .). Rovněž probírá obřady při odchodu z domova na cesty a při návratu. S tím souvisí adaptace (římské detestatio sacrorum a transitio in sacra, zvyky národů jihoslovanských, indských, čínských atd.), obřady v poměru otroka a pána, obřady při změně pána s týmiž stadii: odluka, mez a přijetí, rovněž mechanism při vypovídání válek (vendetta evropská, semitská, australská atd.), aliance člověka s božstvem (židovské velkonoce) atd.

Kap. IV. (str. 57) věnována jest obřadům při těhotenství a při porodu. Jest to mimo jiné značný počet obřadů sympatických nebo kontagio nických, přímých i nepřímých, dynamických i animistických, jichž účelem jest usnadniti porod a chrániti matku a dítě, často také otce a příbuzné, celou rodinu i celý národ proti vlivům zlým, neosobným i zosobněným. Zvláště probírá autor obřady při těhotenství a při porodu u indského národa Toda, u Oraïbů v Arizoně atd. . . . Velmi často vyskytuje se změna obřadů přechodních s obřady protežování. Rovněž sleduje autor obřady očisty a úvodu matky a novorozeného dítěte do rodiny a do společnosti čili sociální návrat po porodu, obřady při porodu dvojčat u národa Ishogo (v Kongu) atd. . . . U některých národů dívka považuje se za vdanou teprve po prvním porodu — porod jest důležitým přechodem z jednoho stavu do druhého, z hlediska individualního i sociálního. Konečně důležitým momentem jsou výroční slavnosti na počest dětí narozených téhož roku.

Kap. V. (str. 71) jedná o obřadech při narození a v dětství. Dítě nověnarozené jako matka jeho u některých národů považuje se za nečisté a zvláštními obřady uváděno jest do společnosti: obřadní přeříznutí pupečníku, obřízka, první koupel atd. . . . Většina obřadů značí odluku ze stavu předešlého, přechod. Obřady vzhledem k zemi, jež ve smyslu symbolickém i materialním jest příbytkem dětí před narozením, jako jest příbytkem mrtvých po smrti. Odtud analogie s obřady pohřebními. Obřad úvodu jest přechodem dětí ze života mrtvých do společnosti živých: stříhání vlasů, holení hlavy, první oděv atd. u různých národů, zvláště podrobně u národů čínských. Rovněž první zub, první krok — křest a pojmenování jest příčinou obřadů zvláštních. Pojmenováním dítě 1. se individualisuje, 2. přijímá do společnosti. Představení slunci, měsíci, styk se zemí atd.

Kap. VI. (str. 93) sleduje obřady úvodní. Dospělost sociální a dospělost fysiologická jsou zjevy podstatně různé. Fysická dospělost u dívek: V Římě dospělost sociální předchází dospělost fysickou, v Paříži následuje po ní. Obřady dospělosti u dívek značí přechod ze stavu neutrálního do stavu čistě pohlavního, ježto činnost sociální u ženy jest jednodušší než u muže. Komplikovanější jest věc u hochů. Obřízka není aktem fysiologickým, nýbrž sociálním; nelze ji oddělovati od jiných tělesných zmrzačení (vyražení jednoho zubu, uříznutí koncového článku malíčku atp.). U Židů obřízka jest známkou spojení s určitým božstvem, má vyznačovati všechny Židy jemu věrné na rozdíl od jiných lidí. Autor probírá obřady při přechodu z dětství do jinošství, křest, přijetí do řad bojovníků atp., zvláště podrobně u národů indiánských; rovněž obřady křesťanské, islamské a antické mysterie. Mysteriemi rozumí autor

„souhrn ceremonií, jimiž novověrec přechází ze světa profáního do světa posvátného a jimiž se uvádí ve spojení se světem posvátným přímo a definitivně“. Sleduje mysterie eleusinské a mysterie attické. Vlivem kultu asijského, řeckého a egyptského vytvořil se římsko-křesťanský obřad — ordo baptismi (z poč. XI. st.) a obřad gallický. Rovněž sleduje autor obřady islamské, obřady odluky v křesťanském pokání (španěl. indulgencia), náboženská bratrstva u buddhistův, u mohamedánův a u křesťanů; svaté panny a nevěsty, křesťanské jeptišky, posvátné tanečnice, hudebnice a prostitutky u národů jiných. S tím souvisí obřady přechodu do tříd, kast a řemesel: kněží, magikové, korunovace králů, nastolení faraonův atp.

Kap. VII. (str. 165). Obřady při sňatku a při manželství. Obřady při sňatku zaujímají obřady odluky i obřady mezné a končí se obřady ať praeliminárního připojení k novému prostředí, ať obřady odluky od meze, jež se považuje za prostředí autonomní. Obřady při manželství obsahují zvláště obřady definitivního splynutí s prostředím novým a často obřady spojení individualního. Manželství má vždy ráz hospodářský (výkupné, věno atd.). Autor probírá volné manželství, manželství u národů polygynských a polyandrických. Stálé spojení sociální dlužno považovati za zjev individualní, sporádický a anormální. Únos žen jest zároveň zjev numerický (dynamický), hospodářský i sentimentální. Obřady při manželství jsou obřady odluky i obřady spojení. Mezní perioda může a nemusí míti význam sexualní. U některých národů děti narozené před sňatkem jsou považovány za legitimní, u jiných vyžaduje se naprosté oddálení pohlavní obou milenců před sňatkem. Autor všímá si zvyků a obřadů při sňatku podrobněji. Při sňatku krále, sultána, knížete atp. patrna jest analogie s korunovací a nastolením. Rovněž probírá autor obřady při rozvodu, jehož význam jest sociální a ekonomický.

Kap. VIII. (str. 209) jedná o obřadech pohřebních. Smutek jest mezí, do níž vstupují pozůstalí obřady odluky a z níž vycházejí obřady návratu do společnosti (po odložení smutku). Periodou mezní v obřadech pohřebních jest ponechání mrtvoly, rakve po jistou dobu ve světnici smutku. Autor sleduje zvyky pohřební u různých národů. Cesta do světa záhrobního, který v tradicích národních jest světem analogickým se světem pozemním, provázena jest řadou obřadů přechodních (mrtvému dává se člun, zbroj, obal Charonův atp.). Obřady pohřební z velké části mají ráz utilitaristický: mají chrániti pozůstalé proti pomstě zemřelých, náležitě nepohřbených. Odtud několikeronásobný přechod duší zemřelých z jednoho stavu do druhého, vtělování se jich do dětí zrozených z krásných žen atp., s čímž souvisí obřady při narození dětí. Autor probírá obřady při pohřbívání do země, na hřbitovy, obřady při zavírání rakve atp. Únosu dívek odpovídá boj o mrtvolu (u národů afrických). Obřadem přijetí jest hostina po pohřbu, po odložení smutku atp. Podrobnější jest popis obřadů přijetí do středu mrtvých: rána obuškem do hlavy nově příchozího mrtvého; křesťanské poslední pomazání, kladení mrtvého na zem, „tance mrtvých“ atp.

Kap. IX. (str. 237) jedná o jiných skupinách obřadů přechodních. 1. Stříhání vlasů jest odlukou od světa dřívějšího; věnování, zasvěcení vlasů jest spojením se světem posvátným, specialněji s božstvem, démonem, jehož příbuzným se súčastněný stává. Stříhání vlasů jest známkou přechodu z dětství do věku dospělejšího, u mrtvých přechodem do druhého světa atp. 2. Rouška při obřadech posvátných dělí obětníka od světa profáního. 3. Při obřadech užívá se zvláštní řeči. 4. Obřady pohlavní na utužení svazku čeledi, národa, splynutí s božstvem (posvátné prostitutky atd.). Totéž platí v praxi homo-

sexualní, jíž přijímají se novici do jisté třídy, jíž utužují se svazky pobratimství a jíž súčastnění zasvěcují se božstvu. I činy bestiální (koït se zvířaty) tvoří složku obřadů agregace. 5. Bičování jest také obřadem připojení k čeledi, k národu atp., zrovna jako „bití země“ nebo „bití hranic“ jest obřadem přivlastnění. 6. Příslovečné „poprvé“ — první krok do domu, první těhotenství a první porod, narození prvního dítěte, první sňatek, první koït, první manželství atp. jsou rovněž předmětem zvláštních obřadů přechodu.— Obřady přechodu možno sledovati též při proměnách ročních, na začátku a na konci roku, při ročních sezonách, při změně týdnu atp.

Rozbor studie van Gemepovy vzrostl by nepoměrně, kdybychom podrobně chtěli probírati jednotlivé její části. Důkladná znalost literatur světových charakterisuje cenné, obsáhlé dílo francouzského ethnografa, jehož ráz snažili jsme se aspoň v hlavních rysech načrtnouti. *Otton Dubský.*

Slavische Volksforschungen. Abhandlungen über Glauben, Gewohnheitrechte, Sitte, Bräuche und die Guslarenlieder der Südslaven. Vorwiegend auf Grund eigener Erhebungen von Dr. Friedrich S. Krauss. Verlag von Wilhelm Heims, Leipzig 1908, str. VII + 431.

Kniha rozpadá se ve dva nestejné díly, ve větší obsahující písně „guslarské“ (str. 177—404) v originale spolu s německým překladem, kommentářem a hojnými vysvětlivkami a menší obsahující tradice o různých nadpozemských a nadlidských bytostech, pověrečných představách a názorech (str. 31—173). Úvodní slovo přimyká se více k druhému oddílu knihy (str. 1—28). V něm vykládá spis. velmi povrchně o bogomilství, o byzantském vlivu na Jihoslovanstvo, o rychlém dobytí Bosny od Turků a jejím rychlém poislamštění (o tom pověděl spis. několik slov ještě na str. 306). Tuto nesnadnou otázku rozluštil spis. velmi snadně: obyvatelstvo úpící pod útiskem kněžstva, hlavně mnišstva, uvítalo s jásotem prý turecké osvoboditele z nesnesitelných společenských poměrů! Hlavně pojednává spisovatel o počátcích „moslimsko-slovanského“ písemnictví, o tureckém vlivu na národnost slovanskou a sděluje zajímavé ukázky z rukopisné literatury bosenských moslimů. V tom leží nepopíratelná cena knihy Kraussovy, jako vůbec v tom, že sděluje nám nový material, kterým nemalou měrou rozšiřuje naše poznatky. Fr. S. Krauss oceňuje dále epickou poesii mohamedanských i křesťanských Jihoslovanů — do otázky, lišila-li se epika katolických Srbů-Chrvatů od epiky pravoslavných, se nepouští. Zvláštním způsobem přeceňuje spis. epickou poesii mohamedanských Srbů — tomuto ethnickému jménu se Fr. S. Krauss důsledně vyhýbá, jako jeden z předních vydavatelů těchto písní, K. Hörman, a mluví pouze o moslimských Slovanech, o moslimských Bosňácích. Odvážil se k výroku: ‚Meine grossen Sammlungen moslimisch-slavischer Epen legen ein glänzendes Zeugnis dafür ab, dass das südslavische Volkstum in diesen Schöpfungen seinen höchsten und künstlerisch vollendetsten Ausdruck gefunden. Nur die altgriechischen Epen Homers sind den moslimisch-slavischen ebenbürtig, sonst hat kein Volk unter den sog. Indogermanen so gediegenen Reichtum an Volkepen „aus tiefen Furchen seiner Brust“ gezogen.‘ To jest výrok, který sotva který jiný znalec jihoslovanské epiky podpíše. Právě naopak zněly posudky této moslimské epiky od důkladných znalců jihoslovanské poesie epické, jak na př. posudek Jagićův. (Archiv f. slav. Phil. XI., 424 sl., XXI., 628 sl.)

Fr. S. Krauss nepustil se ovšem do hlubšího srovnávacího „filologického“ rozboru epické poesie mohamedanských a křesťanských Jihoslovanů,

nekladl vůbec otázku, měli-li Jihoslované epickou poesii již před zotročením a jakou, kterou odvažovali se řešiti jiní učenci od p. Fr. S. Krausse přezíraní a ignorovaní. Bohužel nevydal dosud soubornou publikaci „moslimsko-slovanských" písní epických; dosavadní jeho publikace jsou nesmírně roztroušeny a ani tato jeho kniha nepodává vlastně větší jich sbírku, obsahujíc namnoze písně guslarů křesťanských. Bohužel také ignoruje sbírky epických písní mohamedanských Srbů vydané od jiných, sbírku Hörmannovu, velkou dvousvazkovou sbírku Matice chrvatské, a výhradně jen odkazuje na publikace své vlastní. Považujeme-li výrok p. Kraussův o této mohamedanské epice za jednostranný, tož sotva očím svým můžeme věřiti, čteme-li za ním hned dále „In der Crna Gora, in Bosnien, im eigentlichen Serbien und in Bulgarien entfaltete sich vom 15. Jahrhundert ab unter den slavischen Nichtmoslimen eine Hajduken-Epik, die stofflich und in der Ausführung auf ein Haar den neugriechischen und den albanesischen Klephten-Epen gleicht . . ." ale hned za tím píše dále: „Merkwürdig ist die Erscheinung, dass bei den Bulgaren sowohl die epischen Lieder aus der älteren Periode als die Hajduken-Epen vorwiegend auf Anlehnung an serbische Originale oder auf unmittelbare Entlehnung an dem Serbischen hindeuten" (str. 8). To jsou dva výroky, které se sotva srovnávají, a které může tak na papír hoditi leda ten, kdo velkou literaturu o jihoslovanské epice nezná a ignoruje. Ovšem p. spis. na jednom místě knihy své blahořečil těm, kdož nemusí číst obsáhlých „tlustých" studií na př. o Kralevici Markovi.

Z velikých svých sbírek dosud netištěných — jež obsahují 172.000 řádků (str. 178), sdělil Fr. S. Krauss pouze malou část. Z písní v této knize vytištěných pocházejí pouze čtyři od mohamedanských guslarů: 1. „Buljubaša Džano primi pô muhura carskog" (str. 197—217, 915 veršů), 2. „Čuprilić vezir i Rakocija ban u bici kod Temišvara"*) (str. 229—248, 928 veršů), 3. „Čupriliću travnički valija" (str. 253—270, 825 veršů), a 4. „Jak víly uzdravily Ibrahima Nukiće" (str. 394—401, 323 verše). Ostatní písně všecky menšího rozsahu zapsány jsou od křesťanských, do daleké většiny pravoslavných guslarů. Sbírce této a též jednotlivým písním předeslány jsou všeobecnější poznámky o technice veršovnické, o paměti guslarově, o historickém podkladu písně, jak píseň se mění a přetvořuje v tradici (str. 226 sl. 380) a j. Zvláště cenné jsou charakteristiky guslarů a jich přednesu. Německý překlad třebas ne doslovně věrný, přece vystihuje náležitou měrou original, a plní tak poslání, které jemu vindikuje Fr. S. Krauss, býti zároveň komentářem. Bývají v textech těch výrazy a slova, jichž marně by čtenář hledal v slovnících a jichž vysvětlení seznal vydavatel od pěvců. Vítán bude všem také komentář. Bohužel nezapomíná spis. nikdy rozdíleti všeliké štulce, a zvláště jak vůbec ve svých spisech projevuje nezřízenou zášť všemu chrvatskému. Tropí stále si úsměšky z mythologických blouznění Nodilových, které svého času vyšly v Radu jihoslovanské akademie (str. 275), z Pavićových hypothesí o písních cyklu kosovopolského (str. 380), a též z akademie záhřebské vůbec, ačkoliv ani své doby, tím méně nyní se tyto práce nikterak nepovažují za základní práce vědecké, než byly uloženy do historického archivu jako věci odbyté. Proto jest zbytečno, práce takové činiti stále předmětem útoků a posměchu, a před cizím forem, kterému

*) Guslar Ibrahim Dervišević, od kterého pochází tato píseň, jest nám již znám z Marjanovićovy sbírky „Junačka pjesne muhamedovske" vydané od Matice hrvatské 1898, a tu III, str. XXVII vytištěn i krátký jeho životopis.

v první řadě jsou adresovány publikace p. Kraussovy, mohou působiti zcela lživé ponětí, jakoby takové byly poslední hlasy vědy slavistické vůbec. Dotýkaje se písní o „střelách viliných“ praví, že slovanští mythologové neopomenuli do této pověsti „einen grossartigen Sonnenmythus hineinzugeheimnissen, und blaue Wunder von der durch das schlimme Christentum zerstörten alten slavischen Religion auszusinnen“, jakoby slovanská mythologie dosud stála na tomto stanovisku. Fr. S. Kraussovi nedostává se bohužel chladné vědecké objektivity, než jest přes příliš subjektivní a osobní, zná leda své přátele aneb dávné odbyté vědecké veličiny, jako W. A. Maciejowského (str. 177).

Písně, které v knize této vydal, jsou známy z jiných už vydání, jako Matka Jugovićů (289 sl.), Starina Novak (str. 297 sl.), Zmaj ognjeni Vuče (333 sl.), Záhuba víly u jezera (366 sl.). Očekávali bychom od vydavatele, že by přesně stanovil poměr verse své k versím dříve vytištěným, že by přesně dokázal, že jeho verse jest dokonalejší, jak to tvrdí o posledně jmenované písni, aby aspoň uvedl přesně bibliograficky ostatní varianty. Ale p. dr. Fr. S. Krauss opovrhuje takovou suchoparnou vědeckou prací a nemohl by ovšem při takovém způsobu práce přece ignorovati, co ve slovanské vědě bylo vykonáno.

V první části pojednáváno o čarodějnicích v tradicích jihoslovanských, o jich schůzkách, sletech, jak možno viděti a poznávati čarodějnice, o čarovaní krav při dojení a p. (str. 31—86), sestaveny tradice sebrané od spisovatele, řídčeji od jiných, a ovšem materiál daleko není vyčerpán, jelikož důležité novější sbírky, jako zvláště Zbornik za narodni život južnih Slavena i j. důsledně jsou ignorovány. Totéž platí o dalších částech knihy, o kapitolách, ve kterých sestaveny tradice o moru (str. 87—109), o vracejících se nebožtících (112—123), o úpíru (124—136), — Krauss nesouhlasí zcela s míněním běžným, že víra v úpíry má svůj střed u národů slovanských, než míní zajisté správně, že tato víra jest společná všem národům, pravá nejznámější její forma jest slovanská, vykazující se některými zvláštnostmi vůči názorům jiných národů — o vlkodlaku (137—144) — tradice o vlčím pastýři potřebují silně doplňků —, o můře (145—154), o kanibalismu (155 až 163) se zbytečným a nemístným záštiplným útokem na Chrvaty, o čarování lásky (164—173), kterážto kapitola by se snadno dala velice rozhojniti na základě novějších materiálů sebraných od domácích národopisců.

Dr. Friedrich S. Krauss vykonal zajisté velmi mnoho na poli jihoslovanského národopisu, o výzkum jihoslovanských tradic a šíření jich známosti ve vědeckém světě získal si nepochybně zásluh nikoliv nepatrných, a on si jest jich také až příliš vědom. Bohužel svou nevraživostí a hašteřivostí vůči každému, kdo neprovází bezpodmínečnou chválou každou jeho publikaci, nesouhlasí s každým jeho názorem, zavinil jaksi sám křivé postavení k odborným kruhům slavistickým, kterým právě pro dalekou většinu svých vědeckých prací by měl býti nejbližším. Z příčin bůhví jakých zanevřel naprosto na slavistické kruhy, má pro ně leda úštěpky, posměch záštím překypující, pokud jich vůbec neignoruje, nezamlčuje. A tím zajisté vědecké práci slavistické při svých stycích s předními etnografy všeho vzdělaného světa velmi ubližuje a škodí, čím méně jsou vědecké práce slovanské jazykem svým blízké světu neslovanskému. Ale není to ani na prospěch vědecké práci dra Friedricha S. Krausse, jak snad pozná časem svým i cizí svět vědecký.

J. Polívka.

G. Paris: **Le conte du trésor du roi Rhampsinite.** Annales du Musée Guimet. Revue de l'historie des religions. Paris, Leroux, 1907.

V první části práce, vydané po smrti G. Parise G. Huetem, jsou uvedeny verse známé povídky o pokladu krále Rhampsinita a to nejprve literární, potom teprve lidové. Autor analysuje povídku, jak je zachována u Herodota 2,121 (= H), u Pausania IX., 37, 3 (= P), Charakta Pergamského (podle svědectví scholiasty k Aristofanovým Oblakům v. 508) (= X), v lat. Dolopathu (= J), v románu o 7 mudrcích (L), ve franc. románu Berinus et Aigres son fils (dle G. P. z pol. XIV. st.: = B), v Pecorone sera Giovanniho z r. 1378 (= G); v povídkách De Deif van Brugghe (Z. f. deut. Altertum V., 385) (= N), a třech německých Z (Zingerle, K. u. HMärchen a. Süddeutschland 300), W (J. W. Wolf: Deutsche Hmärchen, 1851, str. 397) a A v dánské, vztahující se k pověstnému Klausovi (= D); ve skotské (Campbell, Popular Tales of the West Highland 1860 I. 330) (= E). Bylo by zbytečno znovu je vypravovati, poněvadž jsou podány v Köhlerových Kl. Schriften I., 200 n. — Potom následuje povídka ruská (Afanasjev VII., 37b, str. 257 n). (= R): Seňka se strýcem se dostali podzemní chodbou do královy pokladny. Král na zloděje nastrojí káď se smolou, strýc do ní spadne a Seňka mu utne hlavu. Když vozí tělo a chtí po pláči vypátrat druhého zloděje, jde vdova na radu Seňkovu proti vozu s krajáčem mléka v rukou a upustí jej, aby tak zakryla pravou příčinu pláče. Tělo vozí též po sousedních vesnicích. Seňka opije vojáky a strýce pohřbí. Králi radí, aby nastražil na zloděje zlato a víno. Seňka sebere zlato, opije se vínem a voják mu ve spaní oholí půl vousu a jde ke králi. S. procitnuv to zpozoruje, a koho na silnici potká, tomu vytrhne polovici vousů a nikdo to nepozná. Jedna episoda povídky původně sem patřící se zachovala v příhodách pověstného Šibarše. Král dal přidělat na rohy kozla diamanty a dal jej provádět Moskvou. Š. jej ukradne, zabije u tety a živí žebráky jeho masem. Stará žebračka dostane od tety rohy kozlovy, ale Š. ji zabije a položí i s rohy u paláce králova. —

Podle kyperské (C) strýc a synovec vniknou k pokladu děrou ve střeše, kterou král odkryje tím, že jí vniká světlo, když zavřena okna a dveře. Nástraha, stětí staršího mladším, vyvěšení těla, pláč vdovin nad opuštěným krajáčem se vypravuje celkem jako v předešlé. Zloděj hraje si s chlapcem jakýmsi na koně a odnese na podešvech potřených lepem zlaté peníze pod mrtvolou na něho nastražené. Jsa přestrojen za prodavače vína opije vůdce velblouda s nákladem drahého zboží, oholí jim vous a polovic vlasů, odvede a zabije s tetou zvíře. Král pošle stařenu žebrat o tuk na léčení, ta ho dostane od vdovy a poznamená jím dvéře domu, ale zloděj označí stejně všechny domy. Starý zloděj, jenž při všech lstech radil, se vzdává už zápasu. — Král prohlásí vojákům, že zloděj dostane bohatý dar. Zloděj, přestrojen za vojáka, vykřikne: „Já to jsem," a když král zvolá: „Chyťte ho!", volá i on jako ostatní a není poznán. Král slíbí dceru s královstvím tomu, kdo jí řekne nejhorší věc, kterou vykonal. Zloděj vypravuje a nechá jí v rukou mrtvou ruku. Konečně přece dostane princeznu i říši.

Tibetská kompilace Kandžur (= T), přeložená ze sanskrtu asi před tisíci lety je povídka v této formě: synovec je lepším zlodějem než strýc tkadlec. Na jeho radu se tkadlec dostává pozpátku do jednoho domu děrou, kterou vyboural, domácí ho však chytí za nohy a synovec mu usekne hlavu. Trup na rozcestí. Synovec se přestrojí za blázna, objímá kde koho a tak obejme i mrtvého. — V líčené nepozornosti převrhne vůz dříví, podpálí je a mrtvolu tak spálí. Obětuje duši mrtvého nejasným způsobem, přestrojem jsa za brah-

mana. Jako kâpâlikâs (přívrženec sekty šivaitů, nosící v ruce lebku) dá popel do lebky a hodí do řeky. — Pomocí rozbitých džbánů (ale není jasno, jak), dostane se do zahrady u Gangu, v níž dcera králova, provede na ní svou a odejde. Princezna porodí syna. Při oslavě toho vloudí se zloděj mezi dvořany a poručí jménem královým vydrancovat obchodní čtvrt. Král shromáždí v tvrzi poddané muže a syn princeznin korunou, kterou podá zloději, jej označí za otce. Sňatek s princeznou.

Somadeva (= S) ve sbírce Kathā Sarit Sāgara vypravuje o zlodějích Ghata (džbán) a Karpara (střep). K. pronikl k princezně, která se mu poddala, ale je chycen a vydán na smrt. Před popravištěm potká Gh., znameními ho poučí, co dělat. Gh. podzemní chodbou dostane se k uvězněné princezně a odvede ji. Král tuší, že únosce je příbuzný svůdcův a dá střežit popraveného, ale Gh. upustí u místa střep s mlékem a medem a naříká: „Ah, ubohý, drahý střepe (Karparo), ztratil jsem tě.“ — Spálí mrtvého, opiv stráž, a popel hodí do Gangu pomocí mnicha, který kouzlem uspal hlídače. Král slíbí únosci dceru a půl království, princezna však nedůvěřujíc otci odejde s Gh. a mnichem do ciziny.

V osťácké povídce (= O), zaznamenané Radlovem (Türkische Volksstämme Nord-Sibiriens IV., str. 193) vypravuje se o dvou bratřích, krádeži střechou, smrti staršího, pověšení na rozcestí, rozbití hrnce a náhradě, kterou zaň matka dostala od krále, zloděj opije stráž a pohřbí bratra; ukradne, sedě na koni, z pola bíle, z pola černě jsa nabarven, pytel zlata na stromě naň nalíčený; neshody ve výpovědech hlídačů. Vleče se jako mrzák po zemi, sebere na šaty smolou natřené zlaté peníze. Přijde proti zákazu k princezně postavené na veřejné cestě, a když mu uřízne pravý vous, uřízne jej on také jiným. Přijde k ní ještě jednou a nechá jí v rukou ruku, kterou uřízl mrtvému bratru. Král vdá dceru starému člověku, ale zloděj odvede ji o svatbě domů. Čarovný velbloud dělá křížky na domech, kde je zloděj. Mladší bratr jich nadělá plno, zabije velblouda a zavře stařenu, která chce vypátrat, kam se zvíře podělo. Kdo přinese králi, co zloděj mu ukradl, dostane trůn. Náš zloděj přinese však i prince sousedního, jenž se smál králi, že nemůže chytit zloděje. Stane se zetěm královým.

Také v kirgizské pověsti (= K), téhož sběratele zachováno je několik motivů (Radlov op. cit. sv. III., 340—2). Zloděj Eshigäldi sebere na podešvích smolou namazaných zlaté peníze se silnice. Opije vůdce velblouda a toho zabije. Matka E-ova dá sádla stařeně, která zvídá, kde jedí velbloudа. E. ji potká, vrátí, zabije, uřízne jí ruku. Pronikne k princezně, pohne ji k tomu, aby ho vydala až ráno, stráví s ní noc a podá jí místo své ruku stařeninu (lest s velbloudím měchýřem). Na usmíření přinese králi sousedního krále, jenž se jeho nezdaru smál, a dostane princeznu a trůn.

V druhé části pojednání dělí si G. P. povídku na 19 motivů, jež kriticky probírá a určuje tím původní podobu. Motivy jsou: 1. V pevné síni je zavřen králův poklad. Z něho kradou dva zloději, původně prý otec a syn. 3. Starší — stavitel — nechal ve zdi volný kámen, který lze vyndat a znovu zasadit, aniž to je poznati. 4. Král se radí s moudrým rádcem, aby vypátral zloděje. Rádcem je bývalý zloděj. 5. Kouřem ze slámy, syrového dříví atd. se vypátrá, kudy zločinec vnikl. 6. Pod otvor, jímž zloděj prolízá, nastraží káď se smolou. 7. Otec do ní spadne, nemůže se vyprostit a káže synu, aby mu uťal hlavu a zachránil sebe i rodinu. 8. Vystavení trupu a rozkaz stráži, aby zatkla toho, kdo by plakal. Vdova se nezdrží pláče, ale druhý zloděj dá jí možnost naříkati a nevzbuditi podezření. 9. Zloděj sejme trup opiv stráž a vydá ji posměchu.

10. Král dá pověsiti na strom na rozcestí pytlík se zlatem a postaví stráž doufaje, že zloděj přijde opět. Zloděj pomaluje sebe i koně z pola jednou, z pola druhou barvou, takže potom jedni svědci mluví o černém jezdci, jiní o bílém. 11. Na témž místě rozhodí zlaté peníze a zapovědí je sbírat. Hlídači. Zloděj peníze sebere podešvemi namazanými lepem. 12. Chtíce nastražiti na zloděje, provádějí nějaké zvíře, které zloděj přiláká k sobě a zabije. Podrobnosti nesnadno určit. 13. Zvěd králův žebrá o tuk toho zvířete, které bylo ukradeno, a poznamená dům, kde jej dostal. Zloděj ho potká, vrátí ho a slíbí, že mu dá více, ale zabije ho a poznamená i jiné domy. 14. Král obětuje dceru a vyvede ji na rozcestí. 15. Pod trestem smrti zakázáno, aby se kdo k ní přiblížil. 16. Princezna ustřihne zloději část vousů, ale on to zpozoruje a učiní to i jiným. 17. Potom má princezna držet zloděje za ruku, až přijde zavolaná stráž. Zloděj jí nastaví mrtvou ruku a uteče. Tuto episodu mají toliko východní verse. 18. Princezna porodí syna. Král svolá mladé muže a komu z nich dítě podá věc, kterou má v rukou, ten je otcem syna. Zloděj přivábí dítě hračkou, spozorovav, že jde k němu, a dostane za ni onu věc. Potom tvrdí, že ji nedostal, nýbrž vyměnil. 19. Král slíbí dceru otci dítěte, přihlásí-li se. Tak se zloděj stane zetěm královým a později nástupcem jeho.

Na základě toho dělí G. P. povídky ve dvě skupiny, evropskou a řecko-asijskou. Evropská (mladší), je charakterisována tím, že vdova nejde k vyvěšenému trupu a neupustí tam nádobu, aby nářek její nevzbudil podezření, nýbrž jen mrtvý je vlečen ulicemi a syn se poraní, aby pláč matčin omluvil. Princezna není vyvedena na veřejné místo, ti, kdo se chtí k ní přiblížit, jdou do paláce. Také neustřihne zloději půl vousu, nýbrž udělá mu znamení na obličeji. Episoda 11 (zlaté peníze na zemi) a 17 (mrtvá ruka) je vynechána. — H C (a P X) mají společné rysy s evropskou větví: zloděj je stavitelem a tropí si smích ze stráže. Není tu episody 10 (bílý a černý) a 18 (syn). Tato větev je nejstarší. Žádná asijská nemá episodu 3 a 5. Positivní znaky viz při evropské větvi.

V třetí části, v závěrech, vyloživ theorii indskou migrační, ukazuje G. P., že v tomto případě se nehodí. Povídka nepovstala ani v Indii ani v Řecku, odkud by se byla rozšířila do Indie. Patrno z toho, že členové větve indsko-tibetské jsou nezávislí na sobě i na větvi rusko-tatarské, rovněž evropské povídky nemohly vzniknout z indské, která už tak záhy je porušena. Proto dlužno zkoumat původ podle prvků, z nichž se povídka skládá. Egypt je vyloučen, roztřídění společnosti tomu odporuje: nikdy princezna královská by si nevzala muže z nízkého rodu — a zloděje. (Srv. pozn. Rawlinsonovy k Herodotu.) Podobně proti Egyptu svědčí to, že vojáci egyptští nosili vous toliko na bradě (Wilkins a j.). Ale pověst musila vzniknout na východě, aby se byla mohla rozšířit do zemí, v nichž ji nalézáme nyní. G. P. hledá její počátek u Assyrů. Námitka Wilkinsova neplatí o Babyloně a Ninive. Kast tam nebylo. Pohřební nářky žen byly obvyklé. A co se zdá zvlášť důkazné: prostituce, aspoň jednou za života žen i v nejvyšších vrstvách byla tam obřadem náboženským. — Babyloňané měli literaturu podobnou — Lukian, Babrios, Jamblichos o tom svědčí. Z Babylona se také povídka mohla rozšířit do oněch zemí.

Je základem povídky mythus? Nikoli. Jen motiv starého oslepeného zloděje připomíná G. P.-ovi mythus o zloději ohně Prometheovi, který se stal rádcem Diovým. U Charakta je rádcem Daedal, ale i ten je zajatcem královým. Je tedy prý možno, že autor povídky vzal tento prvek z mythu nedbaje původního významu.

Naše povídka je plod literární, nikoli lidový. Neboť civilisace je značně pokročilá: král, věž na poklady; zdi stavěné z velkých tesaných kamenů; vojsko, věšení zločinců, ražení zlaté mince, vše o tom svědčí.

Výsledky pojednání jsou založeny hlavně na důvodech negativních: nic neodporuje tomu, aby pověst byla vznikla v Assyrii. Proto asi je G. P. sám má jen za pravděpodobné.

Za více než 30 let, která uplynula mezi sepsáním a vydáním práce, objeveny byly četné jiné verse této povídky, ale podstata hypothesy G. P. jimi tuším není dotčena. V jednotlivostech neshledáte skoro nic, s čím byste nemohli souhlasit. Snad by se dal zdůrazniti více než se stalo velkoměstský ráz povídky (zmizení člověka ujde pátrání, potřeba označit dům) ovšem toliko uznáme-li, že prostředí prvního vypravovatele zanechalo v ní stopu po sobě. Mythický původ motivu o starém zloději nezdá se mi dost pravděpodobný. Je dokázáno, že mythus podobný Prometheovu skutečně existoval v Assyrii? A nemálo to zvyšuje pikantnost a souhlasí krásně s povahou povídky, že právě zloděj, sestárlý v zápase s lidskou chytrostí řídí beze zdaru nástrahy královy proti mladému a počínajícímu.

Velebit přednosti methody G. P. bylo by zbytečno; uznávají a oceňují je všichni. *M. Křepinský.*

Připojujeme tu českou versi uveřejněnou od G. Hueta v Revue des traditions populaires, mai 1908, str. 161. Osud její jest dosti zajímavý. Nalezena byla od Paula Mayera v pozůstalosti Gastona Parise, který ji obdržel v překladu francouzském od Vídeňana Fr. Hirstera v listopadu r. 1879. Hirster slyšel ji vyprávěti v Domažlicích, v Terezíně ano i ve Vídni, kam prý se dostala s přistěhovalými z Čech řemeslníky a služebnictvem. Nebude od místa, podáme-li zde překlad povídky:

Byl jednou pastýř, jménem Jan, kterého považovali za hlupáčka, nemotoru a bázlivce. Ale netrvalo to dlouho a dokázal skvěle svou lstivost a odvahu. Jednoho dne nespokojen jsa se svým zaměstnáním, zanechal stád a bloudil po lesích. Tu upadl do rukou loupežníků, kteří poznavše brzo jeho sílu a důmyslnost, přijali jej do své družiny. Počínal si tak dobře, že stal se postrachem celé země a po smrti starého náčelníka byl postaven v čelo bandy. Král český a jeho poddaní jsouce neustále znepokojováni od těchto pobudů, rozhodli se udělati tomu konec a schytati lupiče, zvláště pak jejich náčelníka Jana. Vyslali proti nim vojsko, jemuž se poštěstilo zmocniti se bandy, vyjma Jana, který obezřele se skryl v dutém pni starého dubu. Král zvěděv, že Janovi podařilo se uniknouti, rozhodl se užíti lsti. Dal umístiti na jedné bráně města diamant veliké ceny; jenom že diamant byl spojen se strojem, s pastí, která měla zachytiti toho, kdo by se dotkl klenotu, a zkrátiti jej o hlavu.

Jan vydal se do města, aby ukradl diamant, ale tuše lest, spojil se s jedním sedlákem a jeho ženou. Venkovan přijal na sebe úlohu, sejmouti diamant. Sotvaže však se dotekl stroje, drahocenný kámen spadl a s ním zároveň také hlava ubožákova. Lupič těšil selku slibuje jí, že se s ní rozdělí o cenu diamantu a že pohřbí bezhlavé tělo jejího muže (hlava patrně zůstala v pasti). Z rozkazu králova bylo pověšeno tělo na šibenici. Šibenice byla střežena vojáky, kteří měli se zmocniti mimojdoucích, již by oplakávali oběšence. Když nadešla noc, Jan přestrojil se za vinaře, vzal vozík, na nějž naložil několik sudů vína a dvanáct sutan. Tak jsa vypraven přiblížil se k šibenici. Přišed tam vymyslil si nehodu. Vojáci přišli mu na pomoc

a on z vděčnosti pohostil je vínem tolik, že se úplně opili. Ostřihav pak všem dvanácti vojákům hlavy, navlekl jim sutany a ukradl oběšence.

Jaké bylo překvapení královo, když nalezl u prázdné šibenice místo vojáků kněží! Slíbil, že odpustí náčelníku lupičů a že mu dá nad to i ruku své dcery, jen když se dá poznati. Jan usekl chytře ruku mrtvole, kterou byl ukradl, a vydal se do paláce královského. Princezna se objevila a uchopila ruku, kterou Jan jí podával, neboť bylo jejím úkolem, zadržeti lupiče, aby jej vydala strážníkům. Ale Jan obratně unikl zanechav v ruce princeznině ruku oběšencovu. Vymyslili si jinou lest, aby se zmocnili Jana. Král pozval nižší poddané na hostinu a do jídelny dal postaviti veliký stůl, na němž byl zlatý pohár. Předvídalo se, že Jan v přestrojení se objeví, aby ukradl pohár. V okamžiku, když všichni pozvaní seděli u stolu, Jan, který skutečně byl přišel, náhle vykřikl: „Hoří! Hoří! Princezna hoří!“ Ihned pozvaní jsouce polekáni hrnuli se do pokoje princeznina, která však byla živa a zdráva a viděla Jana, jak krade pohár. Přiblížila se k němu a poznamenala jej křídou na zádech. Avšak Jan si toho všiml a poznamenal křídou všechny přítomné, strčiv pohár do kapsy jednomu faráři, který také byl přišel na hostinu. Král spatřiv jednoho člověka se značkou křídy na zádech, kázal jej zatknouti. Když však tento obhajoval svou nevinu, zatkli jiné osoby označené, až konečně zatkli a prohledávali všechen lid, protože všechen lid byl označen. Neprohlédli však faráře, který nazítří přinesl pohár králi, velice překvapenému. Nedoufaje již, že by se kdy zmocnil lstivého lupiče, král přísáhal, že mu odpouští a činí z něj svého zetě. Tentokráte slovu svému dostál.

Jak viděti, obsahuje povídka česká episodu o princezně ve dvojí podobě: lupič klame pronásledovatele useknutou rukou i značkou. Vypravování o useknuté ruce nevyskytuje se v žádné jiné z versí evropských, nýbrž jest rysem povídek asijských. Viz nahoře str. 183 a 184. Okolnost ta byla jedním z důvodů theorie G. Parise, který připouštěl velmi starou různoběžnost mezi versemi evropskými a asijskými. Názor G. Hueta (l. c. str. 163), že nynější tvar varianty české mohl se pozměniti v době poměrně novější vlivem nějakého pramene asijského, nezdá se dosti pravděpodobným, zajisté nelze posunovati vliv ten snad do dob vpádu mongolského ve středověku.

Děj povídky od vpádu do pokladnice královy až po sňatek lupičův s dcerou královou jest stereotypním téměř ve všech versích evropských. Původně hrdiny byli stavitel a jeho syn. Zajímavo jest, že episoda známá z Herodota, kde princezna dává si vyprávěti od každého nejchytřejší a nejpovedenější lest a dle toho poznává zloděje, nevyskytuje se v žádné versi. Za ni všude nastupuje výjev, jak princezna toho, kdo s ní leží nebo tančí, označuje znamením. V povídkách západoevropských označení to se děje barvou černou, v české naproti tomu označuje princezna lupiče křídou.

Opíjení strážcův hlídajících mrtvolu oběti lupičovy jako v povídce české vyskytuje se i v galské, nizozemské, tyrolské, německé i v ruské, kdežto v Dolopathu lupič klamal 20 černých a 20 bílých strážců tím, že se oblékl po jedné straně černě, po druhé bíle.

Taktéž motiv o 12 sutanách kněžských, do nichž lupič přestrojí opilé strážce, vyskytuje se souhlasně s českou povídkou i v nizozemské, tyrolské, německé (J. W. Wolf, l. c.) a v části i v Pecorone, kde jest řeč o 12 nosičích v kutnách mnišských. Ve velko-bretoňské povídce („Le filon de Paris et le filon de Madrid“ v Rev. d. trad. pop. 1895, str. 205) převléká lupič 30 vojáků střežících vystavěnou mrtvolu ve 30 mnichův. Také v bretoňské versi (F. M.

Luzel, Contes de Basse- Bretagne, III., str. 355), jsou vojáci opiti a přestrojeni za mnichy.

Za to však episoda o poháru skrytém v kapse farářově není v žádné jiné versi západoevropské, jenom v české.*)

Ota Dubský.

Николай Виноградовъ: **Бѣлорусскій вертепъ**. Его устройство. Описаніе куколъ. Вертепная драма въ Смоленскѣ. Представленіе въ Спасъ-Деменскѣ. Petrohrad, 1908. Zvláštní otisk z Izvěstí Otděl. rus. jaz., i slovesnosti sv. XIII., kn. 2. Stran 38.

Běloruský nebo ruský „vertep" vůbec není nic jiného než náboženské zabarvení obyčejného loutkového divadla. Vertep (původně značil jeskyni, v níž se Kristus narodil, pak jesle), jenž podle poslední rozpravy Vinogradova v Bělorusi dnes téměř úplně zanikl, byl dvojího druhu: První byl upraven jako přenosná skříň ve třech odděleních nad sebou (o dvou poschodích), rozdělená na dvě části také i v kolmém směru od jedné pobočni stěny ke druhé, druhý byl přenosná lavice, na níž byl připevněn kostelíček o třech dílech, ve shodě se třemi částmi vertepu podle sdělení E. R. Romanova, (Бѣлорусскіе тексты вертепнаго дѣйства, 1898). Vedle toho byl typ třetí, jakási kontaminace obou typů prvních, uložený v museu Imp. Akademie Nauk, nejbližší druhu maloruských vertepů, jež vyznačuje se též svou velikostí (vysoký 2 metry 43 cm., viz u Vinogradova tab. I.—III.). V prostřední části nalézaly se jesle s Jezulátkem, tak zv. „pěščera-vertep" (jeskyně-jesle) sloužící někdy za nebe, v dolní pak dvorek císaře Heroda, sloužící zároveň za dějiště země, kde po přehrání náboženské hry byly provozovány rozličné žertovné scény. Z toho důvodu možno považovat vertep za zvláštní odrůdu loutkového divadla, jen že zde scéna je upravena ve shodě s náboženským dějištěm, obdobně jako při kostelních hrách vánočních, provozovaných živými osobami. V upravení jeviště je pouze ten rozdíl, že v ruském vertepu je země, nebe a nejhořejší prázdná část jako kupole, v církevním vypravení pak bylo nebe, země a peklo, jež v rus. vertepu je naznačeno pouze dřevěnou rozšklebenou tlamou s vyceněnými zuby, kam čerti krále Heroda odvlekou. Podobné hry jesličkové se stejně upravenou scénou o dvou poschodích, provozovány byly i u nás na českém venkově, jak na př. vypravuje L. Quis ve svých „Vzpomínkách" (Praha 1902) o Čáslavi z let padesátých; i tu po provedení jesliček přidávány žertovné či satirické scény, jaké čteme ve spisku Vinogradova. Ostatně i Peretc ve svém spise „Кукольный театръ на Руси" (Petrohrad 1895), jenž obsahuje dějiny ruského loutkového divadla hlavně ve stol. XVII. a XVIII., pojednává vedle her rázu světského také o hrách náboženských, zvláště o jesličkách. Tam také uvedena je celá příslušná literatura předmětu nejen domácí ale i cizí. České práce o loutkovém divadle doplňuje dr. Č. Zíbrt v Čes. lidu V., 467 n. Dalším příspěvkem k ruskému vertepu je spisek Vinogradova z r. 1906, pojednávající o velkoruském vertepu, kde také připojen je bibliografický přehled celé látky a konečně citovaný spisek o běloruském vertepu z r. 1908.

Autor podává tu především zprávu o běloruském vertepu a jeho dnešním zániku, dále popis jel'ninského vertepu, darovaného do musea Akademie nauk, popisuje též zevrubně všechny loutky, většinou zhotovené ze dřeva, nestejně pečlivě vypravené, výšky 19 až 27 centimetrů, jichž je celkem 36. Všechny jsou vypraveny přiměřeně svému typu, podle toho ustrojeny a obar-

*) Ale jest to motiv v jiné látce velmi oblíbený a byl patrně z této látky sem přenesen, tak že shoda české verse s asijskými v tomto motivu může býti považována za nahodilou. Pozn. red.

veny, dámy dokonce mají hlavičky porculánové na znamení jakési ušlechtilosti (Herodes má mimo to hlavu pohyblivou). Všechny loutky mohly pohybovat nohama i rukama, což dálo se pomocí hlavního silného drátu a drátků slabších. Jsou to dva andělé, tři carové- kouzelníci, (= svatí tři králové), car Irod, jeho vojín, dva pastýři, Ráchel, její dítě, kněz, smrt, satanáš, jeho bratranec a vnuk, a zvláštní strašlivá hlava samého satanáše, kteří všichni byli v jesličkové hře zaměstnáni; v zábavné části (na přidanou) vystupoval Anika-vojín na koni se smrtí a čerty, v jiné scéně stařec ze 12. st. a jeho syn, dále ženich Chochol a jeho nevěsta, jindy zase Antonín s kozou a jeho žena Antonicha, židé a policajt, cikán s cikánkou a pod. Vinogradov podává též podle Dobrovolského popisu náčrtek scen smolenského vertepu a jeho rozdíly od vertepu jel'ninského (str. 25 a 26), načež otiskuje hru o caru Irodovi a dvě žertovné scény o krásné Arišeňce, starci a švihákovi a Maksimkovi, jenž hledá v zimě hřibky, a jeho otci v lidovém nářečí. K tomu připojena je stručná poznámka o prostonárodní hře o Spas-Demensku, jež je jakousi obměnou hry o caru Herodesovi, a poznámky Dobrovolského o smolenském a jel'ninském vertepu, K celému spisku připojeno je 17 tabulek s fotografiemi vertepu a příslušných loutek, čímž nejlépe znázorněno je čtenáři celé loutkové divadlo a jeho figury.

Nejzajímavější pro nás a nejdůležitější je hra o Herodesovi. Podle záznamu Vinogradova hrála se tak ve Smolensku ještě před 30 lety po domech, ovšem s loutkami, jichž role hrály za scénou osoby živé za doprovodu chóru a hudby; hra začínala prý chvalozpěvem „Sláva na výsostech Bohu —", jejž prozpěvovali andělé okolo jesliček. V dolní části seděl na trůnu král Herodes, čekající na návrat sv. tří králů z Betléma; tito se však nevracejí a Herod rozuřený volá na svého vojína: „Воинъ мой, воинъ, | воинъ вооруженны | стань передъ мною | какъ листъ передъ | травою, | и слушай мои приказанія." Zde začíná veršovaný záznam Vinogradova. Na volání Herodesovo vstoupí vojín, aby vyslechl „hrozné rozkazy". Herodes káže povraždit chlapečky betlémské, což se ihned stane, jediná Ráchel ukrývá svého synka. Herodes káže ji předvésti a před jejíma očima chlapečka zavraždit; Ráchel pláče, chór ji (za kulisami) utěšuje. V tom vchází poustevník a Herodesa varuje a napomíná, je však na rozkaz Herodův vojákem vyhnán a již blíží se smrt s kosou. Marně Herodes prosí o prodloužení života, smrt srubne mu hlavu a čerti tělo odvlekou s ďábelským chechtem do pekla. Chór naznačuje při tom syčením vření pekelné smoly. Zde hra končí.

Na první pohled je zřejmo, že je to zlomek, vlastně konec větší hry tříkrálové. Vidíme to již z toho, že pro tuto část projektováno je více loutek, jež však nevystupují: Dva andělé, dva pastýři a Svatí tři králové; jesle s Jezulátkem, P. Marií a sv. Josefem jsou ovšem na scéně (viz shora) a možno na základě toho celou hru skonstruovati, zvláště přihlédneme-li k jiným skladbám tříkrálovým. Hry tříkrálové tvoří část her vánočních vůbec a vyrostly na podkladě církevním ve Francii. Odtud dostaly se do ostatních západoevropských zemí, hlavně do Anglie a Německa, odkudž pronikly asi zároveň s hrami velkonočními i do Čech a k ostatním Slovanům. (Srv. o tom Ferd. Menčík, Vánoční hry. Ruch VI., 1884, str. 550 a násl.) Úplná hra tříkrálová představovala 1. hru pastýřskou (na salaši i u jesliček), 2. scénu sv. tří králů s Herodem a 3. vraždu dětí betlemských s pláčem Rácheliným a konečným potrestáním Heroda. Hry tyto byly i v Čechách a na Moravě hojně oblíbeny a provozovány, ne však pomocí loutek, nýbrž skutečnými osobami, a byly to hlavně Jesuité, kteří tyto hry v XVI. stol. horlivě

podporovali a kdy dostaly se také do lidu obecného. Latinské partie byly vynechány a místo nich skládány prosté lidové verše, kteréžto hry udržely se částečně až do nedávna. Písemně zachováno je však poměrně velmi málo; ze XVII. stol. hra Václ. Kozmánka v rkp. Strahovském, otištěná u Ferd. Menčíka ve Vánočních hrách (Holešov 1894), záznamy o jiných hrách viz l. c. v Ruchu, VI., 550 n., dále některé zaznamenány jsou u Fejfalíka, Volksschauspiele in Mähren (Olomouc, 1864) a v Bartošových Nových nár. písních mor. (Brno, 1882).*) V Čechách byly tyto hry hojné a velmi oblíbeny; některé podařilo se ještě zachytit a jsou otištěny v „Českém lidu". Tak podává Fr. Flos ve IV. ročníku podle starého rkp. hru z Přelouče ze zač. 19. stol. o „Příjezdu svatých tří králů do Betlema" (str. 127 n.), tamže na str. 128 a násl. otištěna, hra o třech králích", provozovaná ke konci 18. a zač. 19. stol. v Netolicích, dále v ročn. V., str. 137 n. uveřejňuje Jos. F. Král „Komedii o narození Pána Ježíše Krista, totiž o přijetí sv. tří králův a o smrti krále Herodesa", hranou ve Vamberce zač. 19. stol. a konečně v ročn. XI. na str. 121 n. otiskuje K. Rozum hru o narození Páně a příchodu slavných sv. tří králů do Betléma, provozovanou v Soběslavi rovněž v 1. pol. 19. stol. Všechny citované hry jsou veršované a většinou složeny od prostých, neučených lidí. Kromě první o „příjezdu sv. tří králů do Betléma" ostatní tři podávají znění hry úplné s nepatrnými variantami a shodují se, což je zajímavo, se zachovaným zlomkem hry Vinogradovovy. Pro seznání celistvého rázu úplné hry tříkrálové uvedu stručný postup podle provedení netolického, jež je asi nejúplnější. Všichni účinkující zpívají nejdříve vánoční popěvek „Radostná novina", načež král Kašpar přednese jakýsi prolog a prosí o pozornost. (V soběslavské hře vystoupí místo toho prorok, jenž přeje posluchačům zdraví a resonuje obsah hry; vamberská hra má úvodní scénu s hospodářem, hausknechtem a syndikusem, u nichž prosí pak sv. Josef o přístřeší.) Dva pastýři leží na salaši a pozorují hvězdu; usnou, anděl je zbudí zpěvem „Gloria in excelsis deo" a oznámením o narození Kristově, při čemž je vybízí k cestě do Betléma. Pastýři jdou a obětují Ježíškovi P. Maria a sv. Josef děkují. Následuje intermezzo dvou čertů, umlouvajících se, že Krista zahubí a Heroda přemluví k vraždě nemluvňat. (Motiv ten úplně proveden ve hře soběslavské.) Na to jdou tři králové, stavují se u Heroda, slíbí mu, že se u něho zpět zastaví, anděl je varuje, načež oni skládají poklonu Jesulátku. Na rozkaz andělův svatá rodina se chystá k útěku. Herodes zatím marně čeká, zlobí se a volá služebníka, aby mu přivolal žida. Žid má mu vyjevit vše, co ví o Mesiášovi. Žid brebentí židovským žargonem (jako ve všech hrách ostatních), aby se král Ježíše nebál, ale je vyhozen. Herodes zuřivě káže nemluvňata povraždit; je vykonáno, a Ráchel na scéně naříká. Objevuje se smrt a čerti Heroda odnesou do pekla. Kašpar říká závěrečný vinš. — Celek protkán je žalmickými zpěvy, ariemi, jež zpívá chór jako ve hře ruské.

Z celé té hry zachycen je u Vinogradova pouze zlomek od hněvu Herodesova. Není bez zajímavosti srovnat zlomek ten s citovanými hrami z „Českého lidu". V běloruské hře Herodes volí vojína, v českých služebníka, jen

*) Z ruských vánočních her nejoblíbenější je lidová hra o císaři Maximiliánovi; text podán od Iv. Avramova v Izv. IX., 3 sv., 366 násl. Jiný záznam otištěn tmž. X., sv. 2., 301 a násl. Vinogradov v cit. spisku o velkorus. vertepu otiskuje hru o Herodesovi a některé dodatečné poznámky v Izv. XI., 4 sv., 408 násl., tmž. 165 n. je rozbor z her o Magelóně. Srv. o tom prof. J. Polívka v bibliogr. přehledech Zeitschriftu des Vereins für Volkskunde in Berlin, 1905, str. 224, 1906, 222 a 1908, 323, kde jsou ještě některé drobné poukazy další.

v soběsl. káže pacholeti přivolat vojsko. Vojín u Vin. se táže: „Почто своего вѣрнаго воина призываеши — —“, v soběsl.: „— — z jaké příčiny jsme sem citirováni “ —, načež Herodes velí: „Поди въ Виѳлеемъ | и избей всѣхъ младенцевъ | отъ двухъ лѣтъ и ниже,“ — ve vamb. „pomordujte dítky malé od dvou let i níže staré“; v netolické hře naříká Ráchel, v soběsl. sama P. Maria, ve vamberské vystupují dokonce 3 matky, s nimiž se žoldnéři tahají a dítky mordují. Matce, která nechce dát dítka, praví žoldnéř: „Co, ty se budeš zpečovat? Nevíš, že je to královský poručení “ — u Vin. sám Herodes volá: „Какъ ты- | смѣешь не давать своего дитенка бить — — |, когда я это приказалъ? V rus. hře poustevník napomíná Heroda, ve vamberské činí tak sám služebník a v netol. P. Maria. — Objevuje se pak smrt a pronáší: „О Ироде, Ироде, | полно тебѣ грѣшити, | пора смерти просити! — stejně tak v netol. smrt volá: „Hola, hola!“ — „Vypršela tvá hodina“, a v soběsl. „Iškarere, Herodesi králi — — Vypršela tvá hodina!“ Následuje dialog mezi Herodesem a smrtí, jenž končí odvlečením Heroda do pekla. Jedině v soběsl. hře prosí Herodes smrt o slitování: „Ach smrt, buď mně milostivá“, jako u Vin.: „Дай отстрочки одинъ годъ — — atd.“

Z uvedeného je patrno, že Vinogradova hra o Herodesovi je zlomek všeobecně rozšířených a oblíbených her tříkrálových. Stálo by za to, shledati podobných parallel více a věnovat jim zvláštní podrobnou studii; přispělo by se tím k historii vánočních her vůbec.

Josef Páta.

Zprávy o museích a společnostech národopisných.

Ze Společnosti Národopisného Musea Československého v Praze. V museu byla nově instalována síň druhá, v níž je nyní umístěno zvykosloví, kde vystaveny nejen jednotlivé předměty, hmotné památky lidových slavností a obyčejů, nýbrž vypravena i celá skupina selských maškar (kozlík, klibna, medvěd, brůna) a lucka i krvavá Perechta. Úpravou tou, při níž radou i darem masek byl museu nápomocen prof. K. Rozum z Roudnice, získala zvykoslovná exposice stejně na zajímavosti jako názornosti. — Oddělení zemědělské bude rozmnoženo ještě letos o exposici chmelařskou, pro kterou darovalo sdružení pražských chmelařských firem rozsáhlou plastiku česání chmele, sestavenou akad. malířem p. K. Štapferem. — Z fotografického archivu Národop. Musea byly postoupeny otisky lidového nábytku musejního odborné škole pro spracování dřeva v Chrudimi k účelům učebným a Lehrmittelbureau za účelem snímků pro světelné obrazy pro kursy truhlářské. Sbírka negativů byla při tom doplněna tak, že nyní obsahuje vyobrazení všech význačných kusů nábytkové sbírky musejní. Spolu opatřilo Národopisné Museum pro informační spisek o Čechách, jejž vydá Przewodnik Oświatowy v Krakově, fotografie krojů a typů moravských a slovenských. — Konečně opatřilo a vypravilo do Národního Musea Spojených Států Severoamerických ve Washingtonu kolekci československých vyšívek a některých drobných výrobků našeho lidového umění (zejména kraslic). Českou kolekci do Washingtonského národopisného musea, v němž jsou již svými sbírkami representováni téměř všechni národové světa, sprostředkoval za přispění dra Aleše Hrdličky, kurátora fysické antropologie při uvedeném museu, univ. prof. dr. Jindřich Matiegka, člen rady Společnosti NMČ. Česká kolekce, jíž jsou vymezeny as 3—4 m^2 místa, obsahuje 79 předmětů (mezi nimi dva úplné dívčí kroje moravsko-slovenské).

—

Český výbor pro sbírání národní písně na Moravě a ve Slezsku sebral do června 1909 celkem 5457 nových písní. Na schůzi výboru byla vyslovena naděje, že již letos bude možno sbírání skončiti a přikročiti k vydávání sbírky. Výbor zjistil i celé sbírky soukromé; bohužel však nemůže jich použíti, neboť majetníci-

sběratelé odpírají dáti mu své sbírky k disposici. Výbor, aby mohl postupovati soustavně, dává na několika místech registrovati začátky všech písní, v obci vůbec známých. Dle začátků těch pak půjde za písněmi samotnými. Sbírka, jak Věstník již ohlásil, bude obsahovati i vysvětlující studie původní, z nichž o vývoji a historii písně napíše prof. Váša, o hudební stránce řed. Janáček, o dialektické řed. Autrata. Sepsati stať o duši lidu, umělecky tvořícího, budou pověřeni někteří vynikající literáti a znalci moravského lidu, z nichž dosud zpráva uvádí bratry Mrštíky.

—

Museum okresu hlineckého počalo r. 1908 vydávati svoje Zprávy, jež pořádá dr. K. V. Adámek. Vyšly dosud dva pěkně vypravené svazky se zajímavým obsahem. Vydávati se budou jednou za rok a budou obsahovati příspěvky topografické, archeologické, statistické, národopisné a historické o Hlinsku a okresu hlineckém, budou však přihlížeti též k vůkolním okresům, s jejichž osadami osady jeho patřívaly k panstvím rychmburskému, nazavršskému, chrasteckému a j. V úvodě podávají velmi dobrý přehled bibliografický, v němž hledí ke všem pracem, týkajícím se Hlinecka i k belletristickým a připojují i upozornění na malíře, kteří z Hlinecka brali látku svých obrazů. V prvém svazku otiskují „Výsady králi českými Hlinsku a Svratce dané“, „Obecní hospodářství hlinecké v létech 1757 až 1760“, „Památní kniha školy hlinecké od r. 1833“, „Národní garda na Hlinecku“ a „Z lidového podání na Hlinecku“, jež zapsal dle vypravování J. Biška, učitele hlineckého (* 1820) a jiných, ne vždy uvedených vypravěčů, dr. K. V. Adámek. Jsou to většinou drobné zprávy a pověsti o jednotlivých místech i osobách, budících své doby lokální pozornost, o obyčejích, náboženských poměrech a čtyři zkazky o sv. Petru. (Jak povstaly ve dřevě suky. — Jak vznikly houby. — Proč prší, když vojáci mašírujou. — O vojákovi, jemuž sv. Petr splní tři přání: dá mu karty, s nimiž vždy vyhraje, dlouhý život a torbu, do níž musí každý, komu poručí.) Ve svazku druhém mimo stať „Ze starého Hlinska“ (Zápisky písmáka Švandy z r. 1770—1847) a dra K. V. Adámka „Obyvatelstvo Hlinska a okolí r. 1698“ (rozbor zpráv z „register popsání“ panství rychmburského (1698) jsou obsaženy dějiny musea okresu hlineckého, jež bylo založeno r. 1874. Je tedy nejstarší okresní museum české. Podnět vyšel od okr. star. K. Adámka, na jehož návrh usnesl se okresní výbor sbírati materiál k založení sbírek přírodovědeckých, technologických, archaeologických a knihovních. Sbírky byly zprvu ukládány v úřadovně okresního výboru. Zde v samém jejich začátku, 3. října 1874 postihla je zkáza při požáru, jemuž padl v oběť dům, ve kterém sídlel okresní výbor. Roku 1875 byly dalším sbírkám musejním propůjčeny místnosti ve školní budově. Téhož roku ještě ustavil se spolek „Museum okresu hlineckého“, jenž převzal za stálé další součinnosti okresního výboru řízení musea. Prvým starostou spolku, jenž při samém ustavení čítal 53 členy, byl K. Adámek, s jehož jménem i v ostatních létech všechna práce musea těsně souvisí. Roku 1876 byly sbírky učiněny již poprvé přístupny obecenstvu. Navštívilo je v 5 výstavních dnech nad 4000 osob. Počátečné prostředky musejní byly ovšem skrovné: roční obrat peněz, jež mělo museum r. 1876 k disposici, byl 418 korun. Při tom nemělo museum ani stálé výstavní místnosti, tak že mohly býti jeho sbírky obecenstvu přístupny jen po několik dnů do roka, v době prázdninové. Zvláště značnou a rozsáhlou činnost rozvinulo museum v době příprav pro Národopisnou Výstavu, kdy mimo jiné pořádalo prvý sjezd českých museí a přátel Vlastivědy a sjezd průmyslový. V tu dobu také zejména byly značně rozmnoženy národopisné sbírky musejní. Dle výkazu z r. 1897 mělo museum 3130 inv. předmětů přírodopisných, 411 historických, 507 průmyslových a 62 národopisných (celkem 4110) a 793 děl v knihovně. Do r. 1905 vzrostly sbírky na 4940 předmětů přírodovědných, 540 historických, 135 národopisných a 813 průmyslových a 5 různých, v celku (mimo knihovnu) 6433 čísel. Mimo to postaralo se hlinecké museum, aby jeho působiště bylo náležitě zastoupeno v Museu král. Českého a v pražském Museu Národopisném. V r. 1908 dle návrhu dra K. V. Adámka bylo provedeno nové rozdělení musejních sbírek. Téhož roku pak byla uspořádána velká výstava sbírek Musea okresu hlineckého, jež zaujala pět síní. Při skrovných začátcích, z nichž české ústavy musejní bez výjimky vyrůstají, je uvedená činnost a rozvoj hlineckého musea jistě úspěšný a potěšlivý.

Vychází péčí publikační komise Společnosti Národopisného Musea Československého, nákladem Společnosti NMČ. a za vydavatelství a odpov. redakce prof. dr. J. Polívky. — Papír ze skladu České společnosti pro obchod a průmysl papírnický G. Wiesner, Duffek & spol. v Praze. — Tiskne Alois Wiesner, knihtiskař České Akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění v Praze.

Plátenictví na Českotřebovsku.

(Dokončení.)

Část V.

Bílení, barvení a válení plátna. Olejny.

1. Bílení.

V krajině českotřebovské se též plátna hojně bílila. Veliká běliska měla Řetová, Lhotka, Přívrat, Kozlov. Menší byla skoro všude. Okolí Svitav vypadalo ještě v roce 1870 jakoby uprostřed léta sníh napadl.

Kdo chtěl plátno bíliti, musil míti při stavení rozsáhlý trávník a na blízku vodu. Doma pak nebo u bělidla ve zvláštním stavení — kotlisku — obezděný kotel, nad ním nebo vedle něho káď, mimo jiné nářadí.

V Kozlově měli běliska na stráni proti slunci, proto se jim pěkně bílilo a běliska jejich těšila se takové pověsti, že i ze vzdálí si tam dávali bíliti. Dle vypravování starého hostinského Sítaře (z r. 1880) dělo se domácí bílení v Kozlově tímto postupem:

Režné plátno se nejprvé po tři dni močilo v kapané = kapavičné vodě, kapavce neboli dešťovce, načež položilo = natáhlo se na bělisko. Když uschlo, skropilo se vodou, posypalo popelem na ouhrabečníku přetočeným, složilo se po listech a narovnalo se do kádi nad kotlem postavené. Pod kotlem zatím hořelo a „vařoucí“ voda se lila do kádi tak dlouho, až plátno zaplavalo, t. j. až voda na vrch vystoupila. Pak se vytáhl dole čep a voda spouštěla se nazpět do kotle, znovu se vařila, nabírala a lila zase na plátno, což se opakovalo 12—14krát za sebou nepřetržitě. Polévání psalo se uhlem na káď a říkalo se: „Spustil jsem třikrát, čtyřikrát“ a t. d.

Při začátku dalo se pod kotlinu několik „pískových“ kamenů, a když bylo do libosti spuštěno, vyndáno kamení z ohně a dáno opatrně do kádi, tak že se pak voda v ní ještě dlouho vařila. Na vrh dali slámu a přitížili ji kamením, vše pak přikryli pečlivě popelkou, roztuší z režného plátna, která k tomu sloužila, že občas ji nad kádí roztáhli, popela do ní nasypali a teprv pak vodu z kotle na vrch lili, aby se udělal nový louh.

Plátno nechalo se takto 36 hodin pařiti, načež se vyndalo, v rybníčku vypralo a na bělisko znova natáhlo, kde se nechalo týden na slunci a pilně polévalo (kropilo). Potom následoval druhý záhřev. Plátno se opět na bělisku jako poprvé pokropilo, posypalo popelem, složilo v listy a do kádi dalo, kde se vařící vodou polévalo.

Po několika záhřevech (asi za 4 neděle) plátno na polovic sběleo. Pak se již popelem neprosýpalo, jen v kádích polévalo. K tomu cíli sebralo se suché s běliska na sáhy (co dosáhl), kladlo se po listech na sebe, skropilo a spoře (hustě) do kádi narovnalo, načež se udělal louh. Popelka se dala na vrch, provazem dokola ovázala, na ni nasypal se popel a „vařoucí“ voda na něj lila, až plátno opět zaplavalo. Nalévání opakovalo se asi 10—12kráte, též horké kameny se dovnitř kladly. Praní v rybníčku a natahování na bělisko dělo se po každém záhřevu, jichž bylo zapotřebí celkem 7—8. Naposledy se plátno v čisté horké vodě vypralo, na slunci osušilo a — bylo bílé.

Při praní se šlapalo.

Na běliskách měli boudy přenosné o 4 nohách. V těch v noci hlídači líhali, ale přes to stávalo se, že zloději třeba několik kop najednou stáhli a odnesli.

V Přívratě měli na praní prádla valchu, poháněnou vodní silou. Říkali tam Na presích. V roce 1870 stála již opuštěna a později ji rozebrali.

V Dlouhé Třebové a na Lhotce bílili poněkud jinak. Natažené na plátnisku plátno kropilo se vodou z řeky. Též na noc se kropilo, byla-li měsíčná, neboť dle mínění lidu měsíčním světlem se rychleji bílilo než slunečním. Zahřívalo pak se vždy po dvou dnech. Voda vařila se v kotli vedle řeky v kotlisku postaveném, kde stála vedle kotle i pejchovka (pejchouka), t. j. džber neb káď s dřevěnou trubkou a zátkou na dně. Kopy složily se do pejchovky, na vrch prostřela se trávnice nebo plachta, na tu nasypalo se popela a lila se vařící voda z kotle. Byla-li pejchovka plná, vypouštěl se louh dole do putýnky a vracel do kotle. Polévání opakovalo se tak dlouho, až dužiny pejchovky i zevně byly horké. Na to se káď pečlivě plachtou přikryla a víkem přiklopila. Plátno se nechalo pařiti, dokud samo neschladlo. Potom se v řece vymáchalo. Vymáchané se tlouklo. K tomu měli lávku o 2 nohách. Nohy stály ve vodě, beznohý konec spočíval na břehu. Na prkno položila se kopa, čtyři ji obstoupili a bouchači, krátkými, tlustými dřevy, ji tloukli, načež ji opět na plátnisko natáhli. Než se plátno vybílilo, bylo potřebí 15 záhřevů.

V Dl. Třebové bylo několik bělidel, byla obecní i vlastní bělidla. Bílili jen chalupníci, protože bydleli dole při řece, kde měli u chalup různo stojících široké a rovné trávníky, které se k bílení výborně hodily. Sedláci „na kopci“ neměli ani vody, ani trávníků, ba ani kdy. Potřebovali v noci odpočinku, kdežto plátno se musilo hlídati; šli po něm zloději.

Noční hlídky pláten bývaly příčinou mnohých veselostí a venkovských žertů. Nejednou se stalo, že hlídač z plátniska na smrt polekaný utekl. Zahnal ho „duch“, v jeho vlastní plátno zabalený. Nejvíce šibalství natropili chasníci, přišla-li hlídka na dívku. Číhali na ni za křovím, až vstoupí do boudy. Počkali pak chvílku, až usne, o čemž nepochybovali. Potom vzali opatrně boudu i s holkou, odnesli ji do řeky nebo do rybníka, tam ji postavili a vzdálivše se házeli na střechu kamínky. Když pak se dívka probudila a rozespalá nic zlého netušíc z boudy rovnýma nohama do vody třeba po pás skočila, tu měli mladíci ovšem nehoráznou radost. Dívka nejednou uhodla, kdo asi byl původcem. „Počkej, Bobši (jméno domnělého) ty potvoro!“ volala do tmy, „já vím, že tys to byl.“

V kotliskách se v sobotu večer děvčata též koupávala, při čemž je opět hoši plašívali.

V České Třebové měl na domácí plátna bělidlo Rambousek v Bezděkově. Celý týden nechával plátno u řeky nataženo, v sobotu je sebral a přes neděli zahříval.

Někteří jednotlivci, majíce k tomu příležitosti, bílili si doma sami. Práce ta byla nemálo namáhavá a prováděla se takto: Plátno natáhli na drn a zavěsili na skolíčky, opatřené zuby. Na každý konec plátna přišly tři kolíky vedle sebe. Zarazily se pevně do země v poloze poněkud šikmé. Na jednom konci plátna svázaly se třásně v oka, kteráž se zavěsila na zuby kolíků, na druhý konec nemající třásní přišily se tkanice. Prostředek plátna, aby nepřilehl (t. j. k zemi) zpodpíral se šibeničkami.

Zarazily se do země dva kolíky, rozeklaly se a do rozkolů zastrčila se příčka. U stavení, kde pobíhala drůbež, kteráž mohla plátno znečišťovati, bylo takového opatření třeba. Na velkých bělidlech nebylo drůbeže, také tam lidé stále hlídali, proto se kladlo plátno přímo na trávu. Natahováním na kolících dělal se vejtažek. Proto se musily kolíky překládati.

Natažené plátno polévalo se za den tolikrát, kolikrát uschlo, po týdnu se zahřívalo v pejchovce = pejchovně, na Člupku čepový škopek řečené, poněvadž byla dole trubka s čepem na vypouštění vody. Při prvních záhřevech prokládali plátno popelem Na vrch dali záhřivku (plachtu), na kterouž dali popel a lili vřelou vodu jako v Kozlově, pokud se plátno nezalilo. Tak se nechalo do rána. Ráno vytáhli z pejchovky čep a luh slili, opět ohřáli a tak 2—3krát na plátno lili. Konečně se luh hustě do hněda zbarvený vylil, plátno se v čisté vodě ve škopku vyduplo, v potoce (v řece) vymáchalo a zase na kolíky pověsilo. Vše toto se opakovalo potud, dokud nebylo dosti bílé.

V Říčkách měl sedlák Šponar bělidlo pro lidi v Klopotech u řeky Orlice. Hospodyně však si bílily též doma samy. Plátno se nejprvé asi 2 dni močilo, pak se rozdělalo na drn, potom se asi šestkrát polilo, načež zabalené v záhřivce narovnalo se do pejchovny. Na vrch položila se popelka, na ni nasypalo se popela a ten se vařící vodou poléval. Ta se pak vypustila a ohřátá znova nalévala. Takových zápařků udělalo se asi 12. Když se vybílilo plátno, vypralo se, osušilo a dalo do mandlé. —

Plátno bílené na trh se odměřilo, aby byl náležitý kus (kopa nebo polouch), výtažek se odstřihl a použil za dar nebo za přídanek (v hospodářství). U kopy obnášel loket nebo dva a hodil se na zástěry a p.

Hospodyně, které si dávaly plátno někam bíliti, dělaly si na konci znamení, aby jim výtažek nemohl býti odstřižen.

Ze zápisků zmíněné paní Pavlíny Dařílkové z Č. Třebové dovídáme se, kolik se platilo od bílení. Psala:

„R. 1866. Půl dlouhé kopy, od vybílení v Přívratě 1 zl. 40 kr.
„ Od vybílení kopy (celé) v Přívratě 2 zl. 40 kr.
R. 1869. Od bílení 80 krátkých loket tenkého plátna v Dl. Třebové u Venclů na Pustině 2 zl. 70 kr. r. č.“

Nesvědomití běliči pomáhali si vápnem. Vápno uhasili a ustálou vodu vápennou lili do džberu na plátno. Vápenným louhem se arci brzy vybílilo, ale zprudilo se tak, že se záhy rozsypalo.

Bílila se též příze, zvláště na kanafasy a k pletení punčoch. To však se v pozdější době málo dělo po domácku, nýbrž se dávala do továrních bělidel. K tomu cíli sešila se přadena po dvou k sobě a za znamení přišil se ústřižek kanafasu, na nějž v bělidle vyrazili cejch (známku).

2. Bílení plátna culkového.

Před časy bílilo se též plátno culkové.

V České Třebové bylo na culkovinu jediné bělidlo a to bylo obecní. Prostíralo se od obecní pazderny (u pivováru) přes pozemky nynější dráhy podle potoka dolů. Obec pronajímala je od nepamětných let běličům. V prvé polovici 19. stol. měl je najaté Antonín Hýbl a to byl poslední na něm bělič. Povýš, kde nyní běží koleje dráhy, stálo kotlisko, dřevěná to bouda malých

rozměrů. Za léto vybílilo se třikráte, pokaždé 110—130 kop. Od kopy bylo 25 až 30 grošů šajnů (1.04—1.26 K). Když se blížilo sv. Josefa, „pozdravovali“ lidé běliče: „Jak pak, Hýble, budete bílit? Tak vám toho navezeme.“

Správa nebyla nákladná. Dříví se nekupovalo. V panském nadělalo se paliva s potřebu: nasekalo se soušek (suchých stromků), nasbíralo chrastí a drůbků — na to nikdo nehleděl. Popela nanosili vesničtí za levný peníz k jaru do hojnosti. Bělič ho měl na stropě v chalupě „hroznou kůpu“. Za měřici platil 7—8 grošů (29—33 haléře) a to jej přivezli ze vsi až do stavení. Na záhřev dala se měřice popela z měkkého dříví. Na první záhřev bralo se 18 kop, na další po 20—22 kopách.

Již za mrazů začali voziti plátno, neboť vymrznutím bělelo samo. Práce děla se takto:

Nejprvé se plátno naházelo do potoka, kterýž se přepážkou zachytil, že se udělala nádržka. Tam leželo třeba dva dni i rozmočilo se tak, že z něho tekla červenohnědá voda. Čím více se vymočilo, tím lépe se mu posloužilo. Ve vodě kladlo se do šířiny, t. j. nesložené, aby se nesplštělo, sic by je nebyl dostal od sebe. Když se vytáhlo na břeh, odvezlo se na trakaři na prostranství a tam se rozložilo. Rozkládali je na holou zem, na drn, a tam zůstalo týden. Každý den se dvakrát až třikrát polívačkou polévalo.

Polívačka byla malá dřevěná nádoba, kterou se voda snadno rozstříkala. Přilévala se do ní potoční voda konví. V Č. Třebové bylo několik bednářů, ale polívačku, jak měla býti, dovedl jen jeden (Pirkl na Skalce). Po týdnu dalo se plátno na záhřev. Káď měla díru od hůry, aby pak se neucpala, vězel v ní štenflík. Nad dírou byly čtyři opůrky, aby plátno do vnitř nezalézalo. Plátno se do kádě kladlo po listech, všude stejně. Plná káď se přikryla jedním polouchem, jemuž říkali luhovka. Vybral se k tomu vždy nejšpatnější kus. Z kotle ležícího níže (jako v Kozlově) nalévala se vařící voda na luhovku, až plátno bylo pod vodou zavřety. Potom se z kádě voda zase spustila do kotle, což se opakovalo. Když bylo podruhé vyzahřito, nechalo se plátno (v té druhé vodě) státi 12 hodin, načež se louh vypustil. Byl tak hustý, že ho tkalci používali ke škrobení příze. Jinak se nosil na pole a zalévalo se jím.

Po záhřevu naházelo se plátno na 2—3 hodiny opět do potoka a vymáchalo se. Šla z něho hustá barva. Pak se vyvezlo jako hromádky hnoje na prostranství a tam se opět natáhlo. Takových záhřevů, praní a natahování bylo potřebí šestero; za 6 neděl bylo tedy vybíleno. Bylo-li oschlé, kladly se přes ně „tejčky“, aby je vítr nebral. Když se dobilovalo, tedy po posledním záhřevu vymáchané se položilo na štok, silný stůl, a boucháči tlouklo, že z něho tekla voda jako mléko. Boucháče byly přisekané štěpiny bukové.

Vybouchané se ještě důkladně vymáchalo, položilo na místo, kde by se nepomazalo, načež po uschnutí do trubek stahovalo a do předního konce zahotrlelo. Na to svázalo se provázkem na tkalcovský uzel a odvezlo se na mandle.

Jmenovaný Hýbl pracoval na bělidle až do stavby dráhy r. 1844. Bělisko se pak zrušilo a pozemky na stavební místa rozprodaly. Prostírá se na nich nynější Tkalcovská ulice.

Bílená culkovina vozila se do Vídně, Št. Hradce, Pešti, Terstu a j. Pokrývali jí schody v domech, aby je nemusili bíliti nebo umývati.

Také se bílila příze culková a sice na knoty lojových svíček.

Kupci hleděli docíliti rychle prvního bílení, neboť k svatodušním svátkům přijížděli pravidelně židovští obchodníci z Vídně a skoupili, co hotového shledali.

3. Popeláři.

Značná spotřeba popela ve velkých bělidlech vyvolala zvláštní živnost, kterou se zabývali t. zv. popeláři. Jedouce po vsi volali lidem do oken: „Máte popel na prodej?“

Za malé částky dávali kousky mýdla, větší množství kupovali na měřice a platili je penězi. Podle barvy a tíže rozeznali druhy popela. Za bukový platili nejvíce.

4. Barvení.

Z domácího plátna nosil se nejen spodní oděv, nýbrž i oblek svrchní. Na Moravě a dále na východ byl i svrchní oděv z plátna buď režného, nebo vybíleného, v Čechách dávalo se plátno na svrchní oblek barviti, což obstarávali barvíři; barvilo pak se nejvíce na modro.

V první polovici 19. stol. chodily i nejpřednější měšťanky po domácku v modrých šatech, také dospělé dcerky ve všední den byly celé v modrém. Později měly aspoň široké zástěry z obarveného plátna domácího. Také muži spotřebovali dosti modrého plátna na kapesníky, zástěry, kazajky, podvlékačky. Modré bývaly i povlaky a přikrývky na postelích, záclony i šátky na hlavu. Chalupníci venkovští, ženy i muži, chodí dosud v modrém obleku. Chudí mívali plátno na kabátech, kalhotech a kazajkách pouze režné; barevný oděv byl příznakem již jakéhosi stupně zámožnosti. A čím zámožnější ženy byly, tím světleji dávaly si plátno barviti; volily ovšem také hlavně plátno jen tenké, ať na sukně, živůtky nebo zástěry. Za takových okolností mívali barvíři práce hojnost a bylo jich také značný počet proti nynějšku. Vedli též obchod, chodíce na jarmarky, někteří (menší) i po domích.

Barvíř byl u porovnání s vlnou částí občanstva člověk zámožný. Měl nejen rozsáhlejší stavení než tkalci nebo jiní řemeslníci, v něm pak mimo byt barvírnu s tiskárnou, též veliký mandl, umístěný obyčejně na dvoře v budově velké todole podobné. Potřeboval nevyhnutelně i dobytek, aspoň jednoho koně a pro něj stáj. Vedl-li obchod, musil míti i do toho. U barvířů mívali často, podlahy umyty, což bylo známkou blahobytu.

V České Třebové byli v oné době čtyři takoví barvíři, tři Uncajtykové a Cejnar.

Místo firmy míval barvíř obyčejně kus modrého, vzorkovaného plátna na stavení. Podobná, ale mnohem větší vzorkovnice visela uvnitř, buď v síni, buď v tiskárně, nebo kde s lidmi vyjednával. Každý vzorek měl číslo formy, podle čísla se pak forma snadno našla. Forem měli barvíři na sta, mnohdy si je také ze dřeva vyřezávali, nebo z mosazných plíšků a drátků (nýtků) vytloukali.

V neděli a ve svátek přicházeli venkované v zástupích k barvířům. Přinášeli plátna do běla nebo na polo vybílená, tenká, tlustá, prohlíželi plachtu se vzorky a vybírali si číslo. Vyvolené ukázali přichystanou tam hůlkou. Některé vzorky byly zvláště oblíbeny a to číslo lidé již znali a bez hledání jmenovali. U Uncajtyka „u kostela“ nejoblíbenější bylo číslo 18

a 41. Jiní z příchozích podávali cejchy, mosazné plíšky s očíslovanou známkou. Podobný cejch byl přišit na kuse a dle něho se vyhledal.

Bílé plátno bylo barveno jasně modro, blankytno, v blízké Moravě říkali zalívané; z polobílého bylo tmavé, nejasné. To se nosilo na všední den.

Barvilo se indychem. Z modré půdy vyvstával vzorek obyčejně barvy bílé, přirozené to barvy plátna. Jen mimořádně dávalo se tisknouti dvěma, třemi barvami, tak že mimo tečky a čárky bílé jevily se v modré půdě tečky a čárky i jinobarevné (žluté, červené, hnědé, zelené).

Indych vozili kupci z hlavních měst (Prahy, Brna, Vídně). Platilo se za starou libru (56 dg.) až 14 zl. r. č. Bylo to zboží dobré. Nyní dostane kg. po 11—9 i 7 zl., za to však špatnější.

Od barvení počítalo se dle „loketní míry". Za jednobarevné, bez vzorků, platilo se 12 kr. šajnů od „krátkého" lokte. Jednoduše čili na blankytno obarvené a potisknuté bylo po 18 kr. od lokte, tuplovaná barva (tmavomodrá i na jasněbílém) byla za 20 kr. Ceny shodovaly se v celém okolí u všech barvířů, jak v Č. Třebové, tak v Litomyšli, Lanškrouně, Ústí a j. Shody té barvíři měli zapotřebí, sice by byli tehdejší lidé pro několik málo krejcarů vážili cestu i hodně dalekou.

Barvíř měl v barvírně kýpy na barvu, kádě s tři metry hluboké a v zemi zasazené. Nad každou kýpou visel na řetěze železný ráf, jenž se po kladce u stropu zavěšené do ní spouštěl nebo vzhůru vytahoval. Železný věnec ten byl uvnitř opatřen hustě rozestavenými háčky, na něž se plátno pověsilo. Věšelo se ho na jedno spouštění 90 i 110 loket. Barva se mísidlem nejprve zamíchala, pak se plátno spustilo a nechalo půl hodiny v barvě. Na to se vytáhlo a nechalo nad kýpou vsáknouti. Po ¼ hodině se opět na ½ hodiny spustilo a to se opakovalo celý den. Pak bylo dost obarveno. Na blankytno barvené bylo ovšem dříve hotovo, neboť se tolikrát nenamáčelo jako tmavě barvené.

Vytažené z barvy se v tekoucí vodě vymáchalo, na ploty nebo bidla rozvěšelo a usušilo, naposledy se mandlovalo.

Též příze se barvila na kanafasy, punčochy a j. Hospodyně některé samy uměly přízi všelijak barviti, ale málo se tím zabývaly. V Říčkách znamenaly jen žoky tříslem. Poněvadž barvíři potřebovali v mandli potah a stálé lidi, pro něž však ze řemesla neměli dosti zaměstnání, mandlovali kupcům a tkalcům zboží, plátna a pytle. Od poloucha brali 12 kr. šajnů. „To byly perně zasloužené peníze!" vzpomíná s povzdechem dcera po jednom barvíři. „To sme se musely přičiniti, až nám z ruk krev tekla."

Dělník (stálý) v mandli měl ke stravě 20 kr. šajnů (28 haléřů) denně. Den byl v létě ode tmy do tmy. V zimě pracovalo se při lucerně.

5. Válení — mandlování.

Válením či mandlováním dává se zboží lepší vzhled, aby bylo prodajnější.

Dokud šlo plátenictví, bylo jedině v Č. Třebové pět velikých mandlů. Nyní je tam jen jeden. Ke zrušeným náleží mandl někdy Narcise Uncajtyka, k němuž se popis zde přiložený vztahuje.

Mandlovna „Narcisova" jest velmi důkladné stavení z tesaného, dosud zdravého dříví, ač jest nejméně 200 let stará. Trámy jsou z většiny

I.

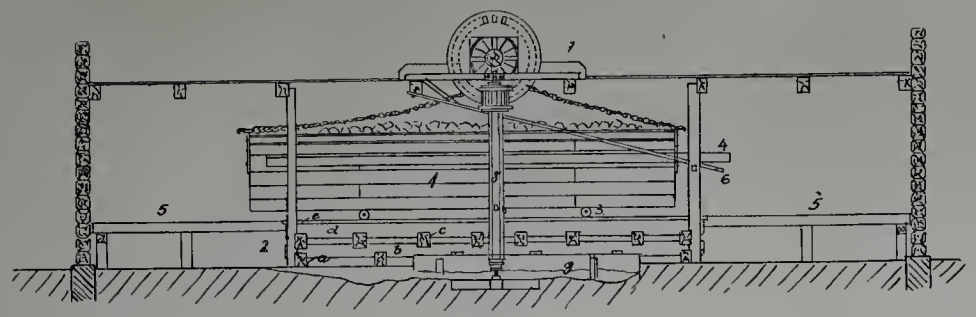

II.

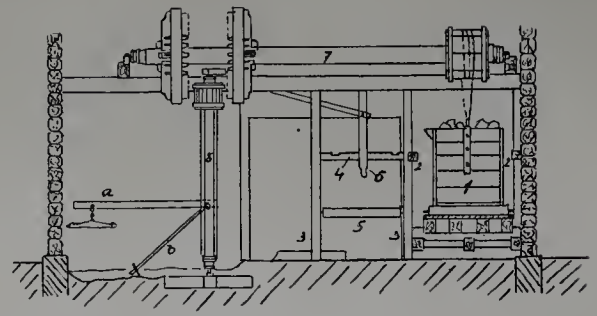

III.

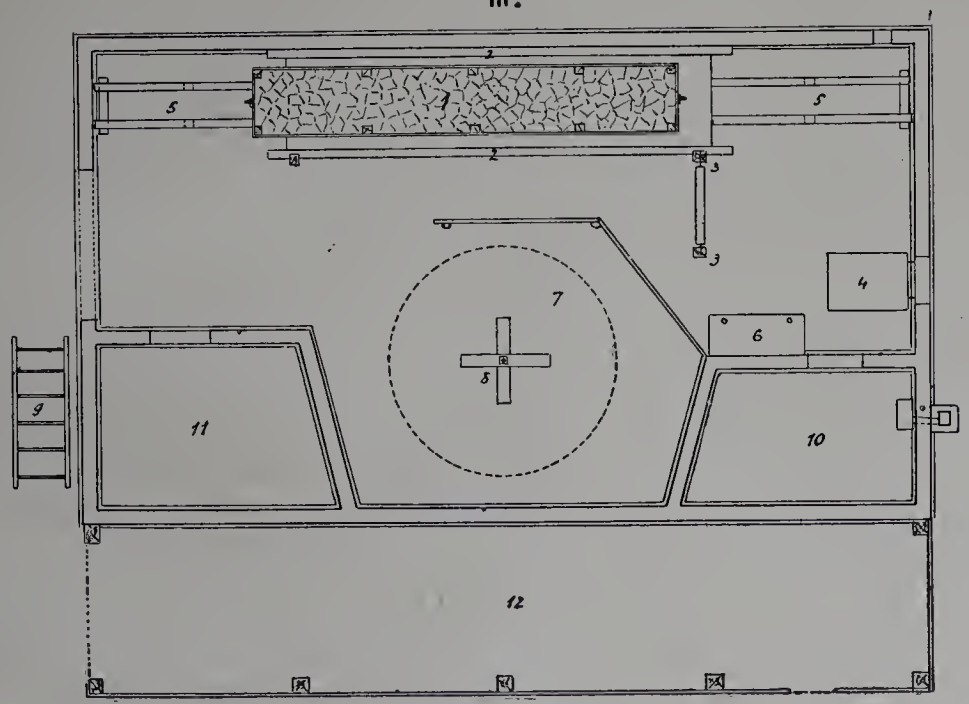

IV.

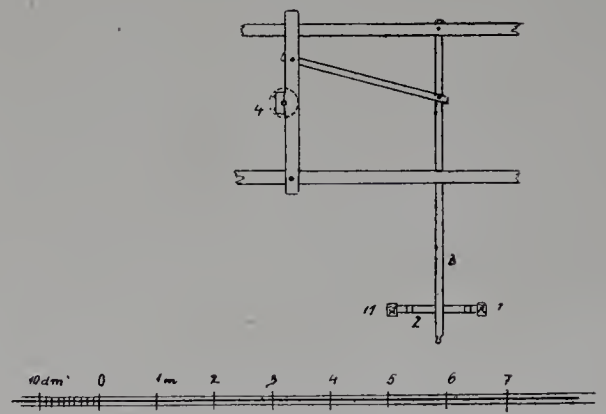

Mandl Narcise Uncajtyka v České Třebové zrušený roku 1904.

Lit. J. Lá.

I. Řez podélný.

1. Škatule. 2. Spodek, *a*) Skřipce dolní, *b*) Pražce, *c*) Skřipce horní, *d*) Podlaha. *e*) Tabule. 3. Válce. 4. Přední štajchpán. 5. Líhy. 6. Hopování. 7. Patro s hranicí pro hřídel. 8. Pastor. 9. Prohlubina kola.

II. Řez příčný.

1. Škatule s válcem a spodkem. 2. Štajchpány. 3. Hašple. 4. Hrázka s třemi zářezy. 5. Válec zásobní. 6. Klika od hopování ležící právě v mrtvém bodě. 7. Hřídel s dvěma palečníky a bubnem na patře. 8. Pastor *a*) Ruka s brdíčkem. *b*) Bidýlko s roubíčkem.

III. Půdorys.

1. Škatule. 2. Štajchpány. 3. Hašple s válcem zásobním. 4. Tabule. 5. Líhy. 6. Stůl. 7. Kolo (roškoňk). 8. Pánvice pro čep pastoru. 9. Špringlata. 10. Komora zadní s kamny. 11. Komora horní. 12. Kolna (humno).

IV. Hopování.

1. Hašple. 2. Hrázka. 3. Klika. 4. Pastor.

46 cm. silné. V předu ze dvora vstupuje se dovnitř vraty. Po pravé straně přidali později ke krovům náměty, prodloužili takto střechu a docílili vedlejší místnosti pro humno v šíři 3 m.

Hlavní budova měří uvnitř 14·06 m. délky a 7·11 m. šířky. Uprostřed průčelí jsou vrata, uvnitř po levé straně mandlslíhami, po pravé straně v obou rozích komory, mezi nimi pak kolo, v ústí roškoňk (Rossgang) řečené. Podlaha jest všude dřevěná, v kole nižší a vystýlala se slamou; v komorách jest vyšší. Proti vratům jest okno s poklopem ke stropu se zdvihajícím, kromě toho jsou v celé budově ještě 3 okénka. U velkého okna stojí tabule na skládání pláten, opodál jest jiný stůl, jenž se zdvihá též jako poklop.

Mandl má škatuli („mandl") aspodek, mezi nimi pak 2 válce. Všecek jest z trámů pevně srouben. Škatule má 7·30 m. délky, 1·20 m. šířky a 1.30 m. výšky. Naplněna jest kamením a váží kolem 120 q. Dno vespod jest hladké a skládá se z osmicentim. dýh tvrdého dřeva. Spodek jest podložen šesti skřipci (trámky) dolními, na nichž leží tři silné pražce, na těch jest opět 8 skřipců horních, kteréž svírají podlahu, složenou z tvrdých moštin, hustě k sobě sražených. Na moštinách přibita jest teprve tabule, složená ze silných, tvrdých dýh. Válce jsou ze dřeva habrového a mají světlost 18 cm.

Spodek mandle prodloužen jest na obou koncích líhami. Na ty sklápí se mandl, když dojde, aby se mohl válec vyndati. Aby se mandl nesvrtl na bok, jest po obou stranách opatřen štajchpány. Nad škatulí jest patro ze silných trámův a na něm hranice pro hřídel. Hřídel začepen jest právě nad prostředkem mandle; jest 50 cm. tlustý a nese buben, kolem něhož ovinut jest mohutný řetěz. Druhý čep hřídele má hranici v protější stěně mandlovny. Konce řetězu zavěšeny jsou na háčích v obou čelech škatule. Otáčí-li se hřídel směrem ruky hodinové t. j. v pravo, pohybuje se škatule v stranu opáčnou, t. j. v levo, a obráceně.

Vprostřed kola na stěžejním kameni umístěna jest pánvice pro čep stojatého hřídele pastoru, jenž sděluje pohyb hřídeli s bubnem pomocí kola palečního. Aby pohyby mohly býti střídavé, jsou na hřídeli dvě paleční kola. Stojí-li pastor svisle, točí se na prázdno; má-li pracovati, musí se přikloniti k jednomu nebo druhému palečnímu kolu. Přesmykování děje se složením pák, kterémuž říkají hopování, poněvadž se volá hop! má-li se přeměniti.

Řídidlo hopování umístěno jest tam, kde se plátno navinuje. Tam stojí dva sloupky, hašple, které mají asi s metr od země lůžka pro čepy válce. U vrchu jest zapuštěna hrázka, kteráž má tři zářezy, do nichž zapadá klika, dlouhá to lať. Leží-li klika v prostředním zářezu — v mrtvém to bodě — stojí pastor volně mezi koly a točil by se na prázdno, kdyby vycvičený kůň sám se nezastavil. Hopne-li se, t. j. přesmekne-li se klika do některého krajního zářezu, pak se pastor nakloní k palcům kola a cevě jeho pobízejí palce k otáčení. V kole (roškoňku) zapřažen jest tahoun (kůň, vůl, kráva) u ruky zaražené do pastoru, uvázán jest u roubíčku, jenž visí na bidýlku.

K mandlování jest třeba tří osob (mandlířů), točiče, navinovače a nadržovače. Točič stojí mezi hašplemi a pomocí brdíčka, křivého dřeva na řetízku, točí válcem. Spolu řídí hopování (hopuje). Navinovač, nejpřednější osoba, stojí vedle točiče a rozpíná zboží, aby se patřičně navinulo. Též má na starosti podkládání na-

vinutých válců pod mandl a vůbec řídí všecku práci. Podložil-li, volá na točiče hop! aby přesmekl kliku. Nadržovač má na starosti rozvinování balíků, provádí začátek kusu sloupky v koze blíže vrat stojící a donese jej navinovači. Zároveň má dohled k tahounovi.

Válce se podkládají od prostředka. Dojde-li válec až na konec mandlu, svědčí to o bedlivosti mandlířově. Při podkládání nahýbá se škatule na líhy a tu třeba míti pozor, aby nespadla. Kroutí-li se válec a nejde přímo po tabuli, musí se potlouci, t. j. palicí se narovná. Tahoun musí zvolna bráti, sice urazí palce, a ponenáhlu se zastavovati, aby ho ruka neudeřila.

Celý postup práce byl takovýto:

Když přivezli zboží k mandli, složili je pod přístřeší. Pak je rozdělávali a na špringlatech kropili. Špringlata bylo lešeníčko o 4 nohách, podobné krátkému a širokému žebříku. Kropila se čistá voda březovým pometýlkem. Pokropené se opět složilo a odneslo do zadní komory, kde se vyrovnalo na hranici a nechalo 24 hodin pařiti. Pakli za mrazu ztuhlo, zatopilo se v kamínkách k tomu cíli tam postavených.

K mandlování navinovalo se a nechalo přejíti pěkné zboží třikráte, rubky jen dvakráte. Všecko vůbec navinulo se nejprv na široko či na ostro. Od tkalce přišlo, jak známo, přeloženo, nyní se dalo na válec jednoduše. Když bylo přešlé, stáhlo se, uložilo zatímně do komory, až by byla celá partie hotova; pak se navinovalo na úzko (složené), hřbetovalo se. U rubků toto dvojí stačilo. Pěkné zboží se bralo na ostro dvakrát. Zboží rozložilo se jednoduše, oba kraje pak se přehrnuly dovnitř, až se setkaly, a takto se dalo přejíti; zostřilo se kvůli krajům. Po druhé navinulo se na široko a potřetí se ohřbetovalo.

Poté se zboží opatrně stáhlo a pečlivě skládalo po listech na tabuli. Na pěkném složení mnoho záleží, úhlednost zboží tím získá. Proto mandlíř kladl listy v stejné délce na sebe. Listy se pak skulily v balík. Složený takto polouch se velkými jehlami motouzem navlhčeným sešil a do horní komory uložil. Drobné míšky peněžní se nenavíjely, jen v hromádkách po tabuli rozložily a válcem přešly. Mandlovalo se též prádlo lidem, nebylo-li jinak na pilno.

Za rubek platilo se v druhé polovici 19. stol. od poloucha 7 kr., od jemného, třikrát přešlého plátna 10 kr., od pytlů dle jakosti. A sice od 100 velkých pytlů dalo se 25 kr. až 1 zl., od drobných peněžních míšků 60 kr. za 1000.

V přítomné době jest v Č. Třebové, jak praveno, jediný mandl, náležející barvíři panu Štanclovi. Válí se na něm i pro tkalce.

6. Olejny.

Nemalý užitek z pěstování lnu přinášel olej, jehož se v tehdejší domácnosti hojně užívalo; svítilo se jím a za čerstva i mastilo. Olejen bylo pořídku. Většinou nacházely se při statcích, zřídka jako samostatná živnost. Olejníci-sedláci požívali pro zámožnost doma v obci i ve vůkolí značné vážnosti.

V České Třebové byla olejna Gabryšova v nynější ulici Chorinově. Když ta roku 1820 vyhořela, žádná již v místě nevznikla a na olej chodili do vsí. Nejbližší byla v Kozlově.

V Kozlově byl sedlák Starý, jinak Beran nazývaný, nejprednějším gruntovníkem a při jeho statku nacházela se též olejna. Maje veliký, zachovalý les, jehož dříví se mu do olejny na pražení moučky dobře hodilo, kácel ho ročně jen za tím účelem 24 sáhy. V lázeňském hostinci „na Horách" u Č. Třebové lichotívali mu o muzikách „písničkou", která začínala takto:

V Kozlově u Starýho,
přes toho přec není,
von má moc vejnosnej grunt,
handluje v oleji.

V této olejně pracovalo se, pokud paměť sahá, nejpilněji kolem roku 1830 a největší nával býval — jako ostatně všude jinde — v postě, zvláště v pašijovém témdni. Tu tlačil se olej ve dne v noci. Lidé přicházeli z celého okolí. Užívalo se oleje v postní době výhradně jako omastku, na svátky velikonoční chtěl pak každý míti dosti čerstvého oleje na koblihy. Platilo pak se dle počtu pokrutin, jichž se nadělalo z půlměřice semene 12. Od pokrutiny přišly 2 kr. šajnů, jiného poplatku nebylo; i dříví dával olejník bezplatně. Jen pomáhati musil každý při práci.

Jak se v Kozlovské olejně pracovalo.

Aby semeno skřehlo, usušil si je každý doma vedle množství buď v troubě nebo v pytli na kamnech, také v peci chlebové a za tepla šlo se s ním do olejny, kdež se nejprvé roztlouklo ve stoupě na moučku. Starý měl čtyři stoupy podle sebe v jednom celku zhotovené, tak že mohl najednou čtyři lidé semeno drtiti.

Stoupy byly dvouramenné páky z tvrdého dřeva umístěné na nízkém lešení, kde se kolem vodorovných čepů otáčely. Jeden konec sešlapoval se jako páka u měchů varhan, druhý konec obtěžkaný tloukem, jenž k němu v úhlu 90° přidělán byl, zapadal jím do prohlubně asi ½ lokte hluboké a vydlabané v mohutném dubovém špalku. Pro lepší účinek bylo dno prohlubně vykováno ze železa a tlouk u spodu posázen silnými cvočky. Kdo šlapal stoupu, držel se rukama bidla napříč upevněného. Šlapati byl s to jen jednu stoupu, bylatě břevna těžká. Někdo druhý míchal chvilkami moučku, aby stoupa netloukla na prázdno. Větší množství semene dávalo se semlíti do mlýna.

Semeno musil si každý sám roztlouci, moučku sítem (řiticí) hustým přetočiti (přesíti) a hrubší kousky, které nepropadly, ještě v stoupě přetlouci. Když na něj přišla řada, že se mu měl olej tlačiti, musil si moučku ještě stírati. K tomu konci dala se moučka do necek (truhlíku), pokropila se horkou vodou, která se stále u pícky ohřívala, a mačkala, hnětla se jako těsto. Setřená moučka přesila se ještě na řídkém sítě, aby nebylo žmolků, načež měřila se na zatahování. K tomu byl džbánek (mírka), do něhož se vešly dvě mírky, což stačilo právě na jednu pokrutinu. Odměřená takto moučka ještě se pekla. Vysypala se totiž na tlustý plech zasazený ve zvláštní pícce, v které se mírně, ale stejnoměrně topilo. Okraj plechu byl kolkolem na 2—3 prsty tlustou mazaninou ohraničen, aby se moučka netrousila na zem; jen jedno místo bylo otevřeno, kudy se smítala na necičky. Moučka na plechu pečlivě se míchala míchačkou nebo rukama, aby se olej v ní nepřismahl. Dle barvy a zvláštní vůně (jako při pražení jíšky) poznalo se, kdy je dosti upečena. Pak se smetla kosinkou na žlábek, necičkám to podobnou lopatku, odkudž

ji olejník vsypal do pokrutnice, formy. Byl to dvouuchý hrnec z kovaného železa o stěnách s prst tlustých. K němu patřilo pohyblivé dno a pokličk a vnikající dovnitř hrnce. Obé taktéž z tlustého železa ukováno. Dole měla pokrutnice široký okraj k zachycení dna. Olejník postavil ji na kládu, dovnitř dal nejprvé dno, pak vsypal teplou moučku, upěchoval ji, aby se všecka vešla, přikryl podložkem (kouskem plátna), přiklopil pokličkou a drže nádobu pak za ucho podržel ji ležmo mezi olejními kládami tak dlouho, dokud ji neuchopily.

Olejní klády byly dva mohutné trámy dubové s 3 sáhy délky. Na jednom konci byly podepřeny a sčepovány, by se nemohly hýbati. Druhé konce byly volné a visely na lafkách u stropu zavěšených a pohyblivých. V obou dolních (volných) koncích zadělány byly železné matky se závitky proti sobě postavenými a mezi nimi umístěno bylo kolo na zatahování (sbližování) klad. Kolo mělo hřídel taktéž železný a místo hladkých čepů byly na něm šrouby rovněž opačně k sobě postavené. Ramena kola nesla věnec, v němž zaraženy byly dřevěné hřebíky vyčnívající po obou stranách. Když se kolo točilo dolů, klády se stahovaly (svíraly), až došly, t. j. do konců šroubů. Uvnitř mezi kládami čněl vodorovně postavený čep (dudák, svalek, cvalek), oblý to kus tlustého, tvrdého dřeva. Čep zapadal do pokrutnice a tlačil pokličku dovnitř. Když olejník, jak výše praveno, pokrutnici mezi kládami držel, dal točičovi (nebo dvěma točičům) znamení, nebo na ně zvolal: „Zatahujte!“ Točičové chopivše se kola otáčeli jím nejprvé zvolna dolů. Až když klády pokrutnici ujaly a olejník pustiv ji poodstoupil, točili úsilno rukama i nohama pomocí hřebíků (kolíků). Klády sbližívše se na dolním (volném) konci, prohnuly se uprostřed a pružností svou hnaly čep do pokrutnice, až olej srčkem na žlábek nebo podloženou mísu či jinou nádobu vytékal. Klády nechaly se sevřeny po několik minut. Mezi tím časem točič obstarával jinou práci, buď stíraje nebo přesívaje a měře moučku, kdežto olejník (pražič) pekl na pícce moučku pro novou pokrutinu. Když ji měl na nečičkách již připravenu, zavolal na točiče: „Popouštějte!“ Stačilo nevelké hnutí kolem vzhůru, aby se rozpustilo, a již běželo samo na zpět. Olejník vyňal uvolněnou pokrutnici, vyklopil pokličku na kládu a dno i s pokrutinou vyrazil nárazem na jiný čep stojící svisle na jedné z klad, okovaný železem a tlustý i vysoký s 8 cm.

Poněvadž na okraji pokrutnice zůstalo něco vytrysklé, nevymačkané moučky, oškrábl olejník pokrutnici a obřízek přihodil do moučky k nové pokrutině. Potom nasypal poznovu pokrutnici a zatahovalo se znova. Práce postupovala dosti rychle. Pokrutiny jsou vymačkaná moučka. Mají tvar okrouhlých desek silných asi 3 cm. a jsou tvrdé jako prkno.

Pro obyčejnou potřebu dávalo ve statcích (v Kozlově, Říčkách i jinde) na olej půl měřice semene, řídčeji i celá. Olej sléval se do baněk (džbánů) nebo plucorů (kameninových lahví baňatých) a s pokrutinami odnesl se domů. Čerstvý voněl a byl téměř sladký. Rádi si do něj namáčeli chléb. Při dobré chuti zůstal asi 14 dní, načež žlukl a hodil se jedině k svícení a mazání. Pokrutiny sloužily za krmivo, mastila se jimi píce dobytku. Dosud vaří se kravám před otelením i kozám z téže příčiny. Vůbec užívalo se i místy dosud užívá semene lněného, oleje i pokrutin v lékařství jak při dobytku, tak u lidí.

Kozlovská olejna zanikla, když se v okolí přestal síti len.

V Litomyšli nachází se olejna řečená na Bernadce. Založena byla roku 1793 jako živnost samostatná na výrobu oleje a fermeže. Majitelem

jejím jest pan Jan Vandas. Nyní jest zřízena novodobě na válce a vodní lis; ale před několika desítiletími pracovalo se tam ještě po starosvětsku stoupami šlapacími a kládami. Na olej chodili i soukromníci z města a okolí. Stoupy šlapal si každý sám, ale pražení obstarával domácí míchač neboli pražič, na nějž bylo lze se spolehnouti, že nenechá moučku připáliti. Kolem roku 1848 měl denního platu 50 kr. šajnů.

Moučka ze stup vyhrnula se dřevěnou míchačkou neboli nabíračkou na necky, kdež se skropila a setřela, načež se na sítě (řitici) přetočila do truhly. Z truhly měřila se mírkou na plech a tam ohřívala (pražila). Pak se sypala do pokrutnice k zatahování. Pokrutnice, tvořidlo neboli forma byla jako jinde z kovaného železa s centimetr tlustého a měla 2 pokličky. Moučka sypala se do ní buď prostě, nebo se kladly do vnitř plstěné ušky (nepoch. uštkety, od uštknutí, sevření), kotouče větší pokliček, tak že ke stěnám nádoby přiléhaly a vyniknutí moučky zabraňovaly. Složení pokrutnice bylo tím obrazem takovéto: spodní poklička, ušket, nasypání, druhý ušket, svrchní poklička. Klády byly s tři sáhy dlouhé a přes 1½ stopy široké (silné), z tvrdého dřeva. Klešť byly též z tvrdého dřeva. Ostatní bylo jako jinde. Kdo zatahoval (točil kolem), ten spolu stíral moučku, měřil ji mírkou a stavěl pražiči k ruce. Kdo byl u pražírny, dával spolu do pokrutnice a měl krátce na starosti ostatní. Na vyrážení pokrutů byl dřevěný, okovaný pupek, stojící na pravé kládě (při stanovišti pražičově). Pražírna měla plotnu litou, na ½ palce tlustou. Topilo se dřívím, jež dával olejník. Platu bylo od pokrutu 2—3 kr. šajnů, později nových (r. č.). Byl-li nával lidí, rozdávaly se lístky a k pražení nastupovalo se po číslech Majitel vedl též obchod s olejem, z něhož vyráběl, jak praveno, i pokost. Semínko platil po 6—8 zl. r. č. za měřici. Pokost brali od něho kupci a truhláři.

V Sloupnici má olejnu po živnostensku zřízenou pan J. Novák s firmou „Výroba oleje a fermeže J. Novák". Na drcení semene jsou zde válce a stoupy s vodním pohonem, ostatní děje se ještě starým způsobem. Přijdou-li soukromníci na olej, musí tito poloviční práci zastati; jinak pracuje*) p. Novák s jedinou dcerou, dívkou slabého těla, ale velmi hbitou a vytrvalou, kteráž prosévá, měří a točí. Sám p. Novák praží a dává pokrutnici do klad. Střídavě pak oba dohlížejí k válcům a stoupám.

Umletá moučka, kteráž se dvakrát na koš nasýpá, přichází do stup, kdež se horkou vodou skrápí a stoupami stírá. Setřená přichází do truhlíka. Tam se přetáčí na hrachůvce, aby nezůstaly žmolky, a načechraná nabírá se mírkou ku pražení na pánvi. „Páneu" jest pícka asi 80 cm. dlouhá, široká a vysoká, má plech s okolkem a vedle kamnovec na ohřívání vody. Topení jest ze síně.

Klády pě. Novákovy mají ctihodné stáří. Zde na místě nacházejí se již 200 let a byly sem přeloženy již upotřebené z jiné olejny; a poněvadž jsou silné do čtverce 50 cm., soudí p. Novák právem, že dřevo to „pamatuje Žižkovu vojnu". Délka jejich obnáší 5·80 m. Pravá kláda jest navrchu od stavění mírky a pěchování pokrutnice značně vytlučena, ač pro pokrutnici samu podklad se často vyměňuje. Šrouby jsou dřevěné. Třením ubývá dřeva jim i matkám, ač se dostatečně maží. Ve 30—50 letech musí se obnovovati a patrně nahraditi vždy většími. Odtud pochází jejich nynější nápadná

*) Týká se roku 1905.

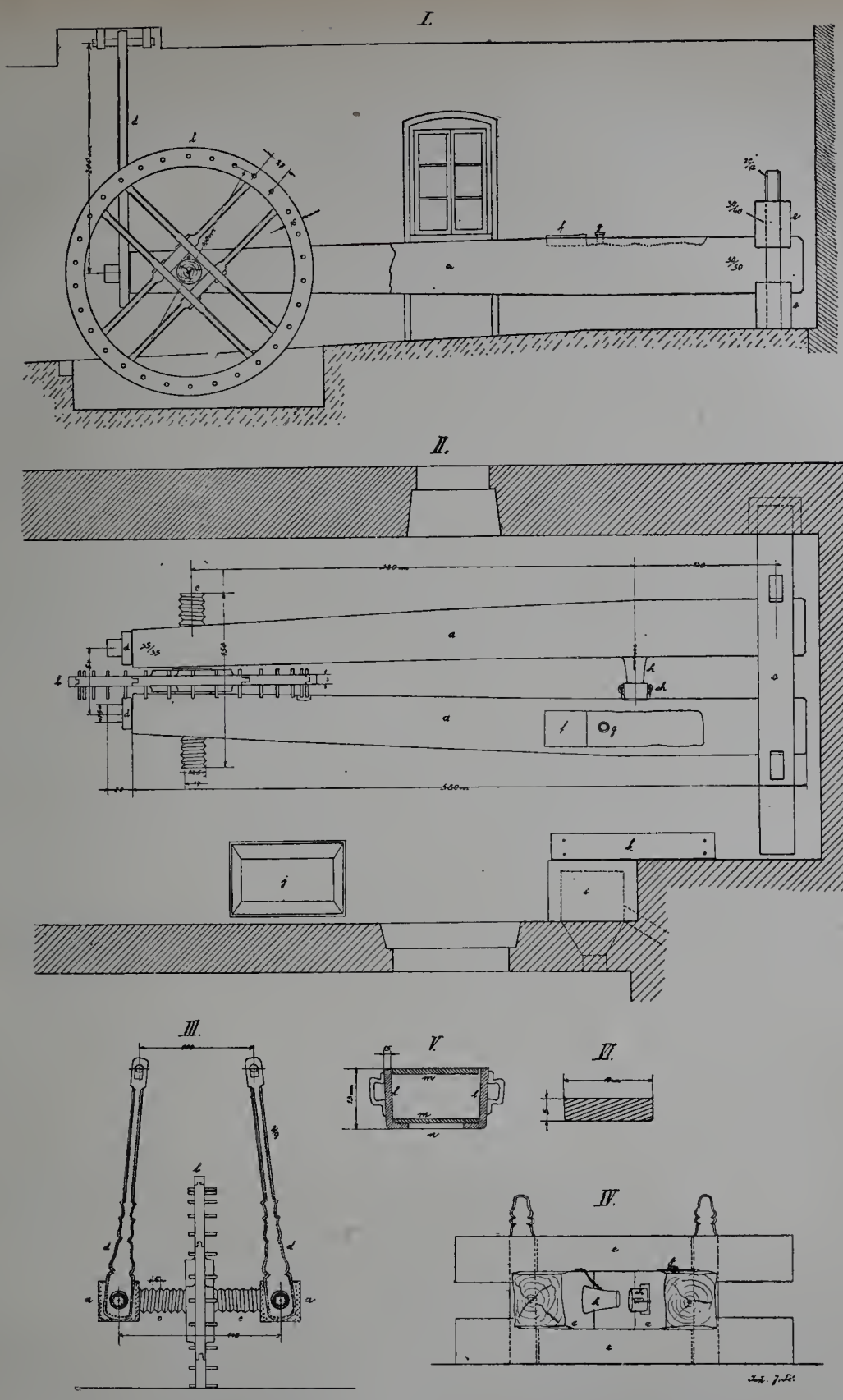

Pres čili olejné kládý v olejně p. J. Nováka ve Sloupnici.

I. Pohled se strany.

a Kládý, *b* kolo se hřebíky, *c* dřevěný šroub, *d* vesáky, *e* kleště (čepování), *f* deska na pěchování, *g* čep (pupek).

II. Pohled shora.

a Kládý, *b* kolo, *c* šroub, *d* vesáky, *e* kleště (čepování), *f* deska na pěchování moučky do pokrutnice, *g* čep (pupek), *h* opora (čep) na řetěze visící, *ch* pokrutnice opřená o železnou desku v kládě, *j* truhlík, *i* páneu (pícka), *k* lavička (lajčka).

III. Pohled zpředu.

a Kládý, *b* kolo, *c* šroub, *d* vesáky.

IV. Průřez klad.

a Kládý, *e* kleště, *g* čep (pupek), *h* opora (čep), *ch* pokrutnice.

V. Pokrutnice v průřezu.

l stěny, *m* talíře (poklíčky), *n* díra na vyrážení pokrutiny.

VI. Pokrutina po vyražení.

tlouštka. Vřeteno jejich má světlosti 17 cm., se závity pak 22½ cm. Jedním otočením sblíží se každá kláda ke středu o 6 cm. Vesáky*) nesoucí volné konce klad jsou v lidovém slohu ozdobeny.

Pokrutnice vykovaná z kujného železa, má vnitřní světlosti 19 cm. při výšce 13 cm. Stěny jsou 15 mm. silné, rovněž tak oba talíře, kteréž se do vnitř kladou. Dno pokrutnice ukováno bylo zároveň s oblinou v jeden kus. Uprostřed dna nechán byl okrouhlý otvor pro čep (pupek) na vyrážení pokrutiny. Dlouholetým upotřebováním ošoupalo se dno tou měrou, že na jednom místě se již kus vylomil. Opora, t. j. čep, jenž vniká do pokrutnice a vymačkání oleje způsobuje, jest tvaru konického nazpůsob zátky. Jest pohyblivá a visí na řetěze u levé kládv (uvnitř). Proti ní v druhé kládě zapuštěna jest tlustá deska železná, která zabraňuje jednak vyhlodávání klády, jednak podporuje tlak na moučku. Moučku sype p. N. prostě do pokrutnice, podložku ani ušketu neužívá.

Za starší doby byly i v této olejně stoupy šlapací. Šlapadla měly asi 1½ m. dlouhá na čepích. Na konci byla hlava se zobcem. Zobec pobitý hřebíky dopadal do stoupy, mající kované dno. O tom, kdo měl šlapati, říkalo se v Sloupnici, že musí býti dobrým tanečníkem, chce-li dobře na stoupě tančiti. Šlapalo se t. takto: Pravá noha sešlápla dolní konec a zvedla tím hlavu na horním konci; když nápotom hlava padala, vyměněny nohy v poskoku tak, že pravá přeskočila na pevnou půdu místo levé, tato pak skočila na horní konec šlapadla, aby sesílila dopad zobce do stoupy. Hned po té v poskoku vyměněny opět nohy v prvější postavení.

Za soukromé tlačení oleje béře p. N. 6 h od pokrutiny a jiného nic. Při tom obstarává mletí, pražení i vymačkávání; příchozí stírá, měří a zatahuje. Lidé přinášejí si mimo lněné všelijaká semena olejnatá na olej i za účelem léčebním, jako: řepku, mák, jitrocel a různou bořeň z obilí vyčištěnou. Jméno záboje jest v Sloupnici sice známo, ale neužívá se ho, leč jen známějšího pokrutiny.

V horách u Lanškrouna, kde se podnes setí lnu udrželo, jsou tři olejny téměř těsně vedle sebe, t. ve Výprachticích jedna a v Dolních Heřmanicích dvě. Všecky tři užívají vodní síly ke zdvihání stup.

Ve Výprachticích náleží „olejně“ panu Fr. Ročnovi a má pověst, že se v ní pokrutiny výborně zatáhnou. Pres jest soustavy novější.

V Dolních Heřmanicích náleží jedna z obou olejní panu Markovi, druhá, starší, panu Fr. Švestkovi. Stír (moučka) praží se tam v kotli, kdež se ovšem musí stále míšet, aby se nepřipálil. Pan Marek má stroje novější. U p. Švestky jest na zatahování jediná kláda, která se heverem stlačuje. Účinek její se chválí. V pašijovém témdni bývá ve všech třech olejnách plno horského lidu na olej.

Z Říček chodili na olej do blízkých Dolních Libchav (něm.) nebo až do Sloupnice. Brávali s sebou ½ měřice nebo měřici semene a od pokrutiny platili 3 kr. šajnů.

Sudislavští chodili na olej též do Sloupnice. Ukládali ho pak doma ve flucarech pro potřebu.

Jan Tykač.

*) Dle výslovnosti čecháckého čili litomyšlského nářečí místo věšáky.

Národopisné potulky na východě Slovenska.

(Spiš, Šáryš, Abauj.)

1. U slovenského etnografa.

Na východ od Popradu ve Spiši počíná oblast východoslovenského jazyka, značně odlišného od jazyka středo- a západoslovenského. Dr. S. Czambel ve svém díle*) na str. 56 čítá celkem 679 obcí východoslovenských se 387.000 dušemi.

Ve Spiši obývají Slováci na levém břehu řeky Hernadu území mezi dvěma velkými ostrovy německými: sev. Kežmarským a již. Gelnickým. To jsou slovenské osady většinou rolnické a dle toho i starodávné, seskupené kolem stoličného města Levoče. Osady Gelnického ostrova německého jsou patrně pozdějšího původu, založené v horách od německých horníků. I několik slovenských osad jižně od Hernadu jest hornických, jsou založeny dílem od okolního obyvatelstva slovenského, dílem od Němců, kteří se časem poslovenštili. Takovou hornickou (čili po slovensku baníckou) osadou jest daleko od světa v horách a lesích zapadlý Hnilec, působiště známého etnografa spišského dp. faráře a konsistor. rádce Štefana Mišíka.

Hnilec leží na levém břehu potoka Hnilce mezi vrchem Grajnárem a Sulovou. Potok Hnilec tvoří zde hranici mezi stolicí spišskou a gemerskou a odděluje tak osadu Hnilec Gemerský od Hnilce Spišského. Hnilec Gemerský jest obec samostatná; Hnilec Spišský jest pouze t. zv. lesní obcí, tvořící součást města Nové Vsi čili Iglova.

Do Iglova jest jen několik stanic z Popradu. Jest to jedno z největších měst spišských a založeno bylo nepochybně od Němců, kteří ještě dnes mají tu většinu, silně se však maďarisují. Jest dosti čisté a úpravné. Při cestě z nádraží po pravé straně táhne se řada vill, ukrytých v zeleni stromků. V Levočské ulici v levo kostel, t. zv. vikariát, v němž se káže jenom slovensky (pro přespolní přifařené věřící). Průchodem vstoupíme na podloubí náměstí, kteréž se táhne od západu k východu, tak že se dělí na stranu půlnoční a polední. Na stranu půlnoční celý rok slunko nesvítí. Na náměstí stojí katolický gotický kostel s věží, v němž se káže jen německy, pak evangelický kostel bez věže, v němž se konají služby boží německy i slovensky. Odtud do Hnilce máme 4 hodiny pěší cesty, stále po území města Iglova. Z náměstí vede silnice opět průchodem, překročí Hernád a táhne se osadou Prednia Huta do Iglovských kúpelí (lázní s pramenem kyselky), odkud jde cesta stále lesem, buď novou silnicí nebo starou kratší cestou přes osadu Hnilčík, uloženou v údolí a pak přes vrch Grajnár, na němž na rozcestí stojí dřevěný kříž, načež sestupujeme stále až do Hnilce. Zde vidíme v pravo na malém vršku nedávno přičiněním p. faráře Mišíka vystavěný, pěkný kamenný gotický kostel a v levo faru a pod ní školu.

Pan farář přívětivě mne přijav, ihned mne zasvěcuje do místních poměrů. I obchůzku podnikl se mnou po dědině. Obyvatelé Hnilce jsou původem většinou Slováci z okolních dědin spišských, čemuž nasvědčují příjmení některých rodin (Jamnický z Jamniku, Hrušovský z Hrušova, Hadušovský z Hadušovic, Domanovský z Domanovic, Letanovský z Letanovic

*) Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Osnovy a iný materiál rečový. 1. Východnoslovenské nárečie.

a j.). Z malé části jsou to nepochybně též poslovenčení Němci, přistěhovalí horníci. Asi 30 rodin má příjmení německá, jako Reich, Klein, Lang, Röth, Weiss, Schwarz a j.

Zaměstnáním jsou buď „furmani“, odvážející dříví z lesa nebo „baníci“ čili „haviari“, pracující v okolních baních nejvíce na Bindtě a v Roztokách, kde dobývají železnou rudu pro německou společnost z Pruského Slezska. Železná ruda dopravuje se v koších po drátové dráze k úzkokolejné železnici a pak po košicko-bohumínské dráze do Pruska, kde se teprve v hutích vyrábí z ní železo na mesopotamskou železnici. Horníci vydělají si zde denně 3—4 K, z čehož ovšem dosti značnou část ztráví na místě. Přece však i rodiny horníků v Hnilci žijí celkem dobře, kávu mají denně, k tomu bílý chléb, maso, mouku a pálenku nosí si z Iglova z potravného spolku, ano i čaj pijí — to je naučili ti, kteří se vrátili z Ameriky. Žebrák není v obci ani jeden. V Americe jest z Hnilce a okolí asi 600 duší, obyvatel jest v obou Hnilcích a příslušných samotách: Delava, Pusté Pole, Stupy, Sikavka a Rakovec asi 1300. Více by se jich tu ani neuživilo. Orati zde neumějí, neboť žádných polí nemají. Jedině brambory si sázejí na malých kouscích nedaleko domků svých, pozemek si motykou zkopají. Kdyby sázeli brambory u lesa, vyryli by jim je divocí vepři, kteří jsou jejich milovníky. U lesa mají jen louky, nazvané tu „lesné zahrady“, na nichž tráva pro dobytek roste. Také len se zde rodí pěkný, z něhož v zimě tkají ženy plátno, dříve ho ovšem „sušia, buchkajú a trepú“. Domky zde mají všude pěkné, čisté, dílem kamenné, dílem dřevěné, vyjma bývalou „hutu“ všecky přízemní, šindelem kryté (sláma je tu drahá věc). Dřevěné chaloupky jsou celkem známého oravského typu s kabřincem a makovicí a se stříškou kolem do kola. Zvláštností jsou tu věžičkovité, šindelem pobité komíny. Okna bývají dosti veliká, tak že tu nebývá jako jinde na Slovensku

„keď kura sadne do okenca,
je hneď zatmenie slnca.“

Vedle domků a před domky mají oplocené zahrádky s květinami, zejména slunečnicemi. Priklet (pitvor) s ohniskem pro vaření mají již jen v jedné chalupě, všude jinde „pece“ s plotnou.

Navštívili jsme vnitřek zděného domku, patřícího Karlu Smoradovi, kde získal jsem pro N. M. Č. starý kulač na slivovici s modrými a zelenými ozdobami. Prádlo (graty) perou jako jinde na vodze, tlukouce na ně „piestom“. V Hnilci mají na 20 šicích strojů. Odbírají asi 20 „Ľudových Novin“. Škola jest ve Spišském i v Gemerském Hnilci. Do každé z nich chodí as 50 dětí.

P. farář Št. Mišík je pilný sběratel písní, pověstí a lidových prostředků léčivých. Z těchto pokladů svých uveřejnil nejvíce ve Sborníku a v Časopise Musealní Slovenské Společnosti, zejména Pověsti slovenského lidu ve Spiši 1896, Dačo z ľudového herbára na Hnilci 1905. Samostatně vydal Písně lidu slovenského ve Spiši 1898. Avšak písně východoslovenské, jak Czambel ve své Slovenské reči, str. 202 a sl. dokázal, nejsou většinou původní, nýbrž české a středoslovenské, jak z rýmů a jiných věcí patrno. P. far. Mišík jest nejlepším znalcem národopisných poměrů ve Spiši vůbec. Z rozhovorů s ním o tom uvádím toto:

Se Smrtkou na počátku jara chodí v Markušovcích a v Jablonové. Na Velikonoce chodí chlapi na pomlázku a ženy oblievajú čili „okúpajú“. Dárkem pak dostávají vajíčka se škrabanými nápisy a ozdobami. Tyto jsou v Hnilci jen nedokonalé, za to v Ščavniku umějí škrabati krásné.

Některé nápisy vajíček ze Ščavniku:

„Povjec mi Haničko
čo ce boli
nešem ci listek
javorovi.
Listeček z javora
nič nepomaha.“

„Dnes dobru noc. Utre veseli den.
To ja im zo serca vinšujem
každi den.
Emlőköl 1905.“*)

„Ma mila Dušičko
darujem im to vajičko
to ja im ho darujem
že ih verne milujem.“
„Piše Svati Pavel
Jakšto kniha rodu**)
že by se lubili
mlade lude spolu.“

Zemská statistická kancelář
král. Českého v Praze
d. Königreiches Böhm

Na 1. máje zasazují se stromky (brezinky). Při chorobách lidí i dobytka začitujú (zaříkají) a pomáhají jmenovitě léky rostlinnými. Na př. lupčík rostlina (ligusticum leviticum) dává se jako obkladek na ránu tomu, kdo je od hada „ukušený“.

Hojné jsou zvyky o svatbách. V Levoči o svatbě vyváděli vždy ženicha za město a zavázali mu oči, načež musel stínati kohouta. V Hnilci a vůbec v okolí Iglova dosud se zachovala stopa němectví v názvu „brautyan“ (ženich) a „brauta“ (nevěsta). Tak na cestě do Iglova dohonil jsem dva mládence, přes černé šaty křížem bílou šerpou ozdobené, se třetím bez šerpy. Na moji otázku po významu toho, odpověděli mi: „Ideme pytac (zvát) na veśelu.“ „A to je naš pan brautyan,“ okazovali mi mládence bez šerpy. „A oni kdze idu?“ navzájem zase tázali se mne. „Boh ich sprovodz!“ loučili se se mnou. Při svatbách v Hnilci také rozličné „fígle (žerty) robia“, ženy nevěstu čepčí, za muže se oblékají, muži opět za ženy a pak jedni druhých dřevěnou břitvou holí.

Zvláštní originalní zvyk jest „zbojnický tanec“. P. far. Mišík popisuje jej ve své knížce „Kostol a fara v Hnilci“ r. 1895 v Turč. Sv. Martině vydané, na str. 27 dle skutečnosti takto: „Práve keď je všetko v najlepšom rozmare, otvoria sa zrazu dvere a „12 zbojníkov“ — chlapi ako jedle — vkročí do izby s „harnadom“ na čele. Muzika zatíchne a všetko utiahne sa do kúta — ani ceknúť. „Harnad“ najsamprv vážne si obozre tanečníkov a svadobníkov, potom rozkáže muzikantom zahrať „zbojnícku“, pri ktorej „zbojníci“ voľno kráčajú v kole, jeden za druhým a potom na povel tancujú odzemok, vyskakujú a dupocú, že sa celý dom otriasa. O nedlho prestanú tancovať, učupia sa v kruhu na podlahe a držia akúsi poradu. V tom počuť z vonku hvizd — a všetci „zbojníci“ vyrúťa sa z domu, ako blesk, i zmiznú.“

Na pohřbech muži často „vykladaju“, t. j. mluví o mrtvém, jak žil. Ženy opět lásku k mrtvému prokazují přeukrutným pláčem. „Ach ta krásně plakala,“ bývá nejlepším svědectvím manželské lásky.

V krčmě bývá muzika spojena s tancem dvakrát ročně, totiž na fašiangy (masopust) a na odpust (pout a posvícení zároveň).

*) Po maďarsku: „Na památku.“

**) Patrně čtenář bible, jenž ovšem přišel jen na 1. stránku Nového zákona a sv. Matouše zmátl si se sv. Pavlem.

Nejslavnější odpusty v celé stolici spišské bývají marianské odpusty v Levoči o marianských svátcích. Jsou to pravé národní svátky a lidová shromáždění, na nichž bývá 15.000—20.000 lidí ze všech stran Spiše a i ze Šáryše. Vědomí národní spolunáležitosti se těmito odpusty velmi posiluje. Na nich se káže vždy slovensky a jest pro národopisce nesmírně zajímavo různé kroje i řeči pozorovati. Odpust jmenuje se dle toho, že lidé na pout přišlí jdou téměř vesměs k zpovědi. Evangelíci slovenští mají také církevní slavnost na památku založení chrámu, ale nazývají ji „hody“, jelikož nejdou k zpovědi.

Podíváme se tedy, jak vypadá slovenský odpust a to do středu stolice Abaujské, do Košic, města s 50.000 obyvateli, které jest sice dnes většinou maďarské, ale má okolí ryze slovenské.

Musíme se rozloučiti s Hnilcem, v lesích a horách zapadlým, i s milým a sdílným panem farářem. Časně ráno, sotva že slunce v těsném údolí hnileckém trochu nad lesy vyšlo — poněvadž je daleko do Iglova k dráze — ubírám se již po lesní silnici vzhůru na Grajnár. Minuv kříž na temeni jeho dám se přímo starou cestou dále. Zde v upomínku na šíré lesy a život jejich popřáno mi bylo viděti jejich ne právě příjemné obyvatele — divoké kance — kteří patrně kroky mými z ranního sna byli vyrušeni a divoce frkajíce hnali se přes cestu. Jak mi asi bylo, snadno si lze pomysliti. Byl jsem již hodinu na cestě a dosud jsem nepotkal ani človíčka a já sám v těch rozsáhlých lesích s půdou bažinatou . . . To jsou rozkoše pěšího cestování po Slovensku našimi turisty dosud nedoceněné.

2. Na slovenském odpustě.

Na náměstí před dominikánským kostelem v Košicích bylo v první neděli srpnovou (po sv. Dominiku) r. 1906 živo. Jeť zde pouť a na tu přicházejí sem lidé z blízkých i odlehlejších vesnic. Ano přišlo sem i několik venkovanů až ze stolice šaryšské od města Prešova, kteří přenocovali a obědvali u svého krajana J. S., výborného to buditele lidu šaryšského, v ulici Karpátské. S nimi po obědě se podíváme na slavnost poutní čili po slovensku „odpust“. Prostora před dominikánským kostelem jest plna lidí, kteří procházejí se tu mezi několika boudami se zbožím cukrářským a jiným. Jsou zde zastoupeny svými kroji všecky slovenské vesnice abaujské z okolí košického, kroje většinou světlé jak u mužských i u ženských. U mužských krojů skoro napořád vidíš šedivé soukenné kabanice a nohavice přiléhavé, více nebo méně zdobené a do vysokých bot zastrčené. Od slovenských těch krojů mužských velmi se odlišuje tmavý kroj maďarský z vesnice Nadidy (Velké Idy), sestávající z bílé košile, černé vesty, bílých řasnatých a dole roztřepených nohavic, přes něž měli všichni modrou zástěru a z vysokých bot. Nejkrásnější ze všech slovenských krojů, zde zastoupených a ze všech krojů východoslovenských vůbec jest bez odporu kroj Slováků z dědiny Myslavy, asi 1 hod. západně od Košic vzdálené.

U jedné boudy stojí skupina žen a děvčat myslavských. Pojďme, abychom si jich kroje mohli povšimnouti. Hlavní částí oděvu jest „kabát“, totiž sukně „reformní“, na ramenech zavěšená, u děvčat bílá, u žen černá, nahoře zlatými pruhy cik-cak přišitými ozdobená. Tento kabát jest v pasu k tělu připevněn červeným vlněným „pasem“, tak že se zdá, že živůtek („vist“) a sukně jsou zvláště. Pod kabátem vyčnívá bílé „oplečko“

se širokými rukávci bez vyšívání. Za to krásným vyšíváním zdobeny jsou „šorce“ (zástěry) z předu na sukni na pásu pomocí širokých vyšívaných „paňtlíků“ připevněné. Šorce jsou buď vyšívané, obyčejně na řídké kongressové látce s motivy krásného slovenského ornamentu jelínkového a kohoutkového nebo i s rostlinnými motivy, na př. dubu a j. Některé mají opět „šorce tkate“ (tkané), domácí to výrobek z bílého tkaniva, zdobeného červenými vetkanými vzory. Při předení lnu používají „k u d z e l ů“, krásně kovanými ozdobami vybitých, jaký jeden koupil jsem pro Národopisné Museum.

Ptáme se těchto děvčat, zdali by prodali takovéto šorce. Dají se s námi bez ostychu do hovoru. Je viděti, že častý styk jejich s městským obyvatelstvem košickým setřel s nich nedůvěru a ostýchavost, na jiných stranách u slovenského lidu tak známou. Ptají se nás sice, nač je potřebujeme, ale zvěděvše, že se nám líbí a že bychom je rádi získali pro Národopisné Museum v Praze, vyzvaly nás, abychom počkali na konec pobožnosti a šli pak s nimi do Myslavy tam doma, že nám prodají. Ujednali jsme tak s Kirchnerovými, známými vzpomenutého přítele J. S. Mladá žena Kirchnerova s kvetoucími tvářemi jako „dzevčica“ vypadá, ale má v ruce klobouk, neklamné to znamení, že je vdaná, jelikož opatruje klobouk svému muži, který v kostele drží korouhev. Kostel jest totiž tak nabit, že nestačí všechen lid pojmouti i musila proto valná část zůstati venku. Proto po požehnání vychází kněžstvo z kostela v průvodu a udílí shromážděnému lidu svátostí požehnání. Asi k 5. hodině byla pobožnost skončena, i seřadil se zástup Myslavanů na zpáteční cestu k domovu za svými korouhvemi. Mladí mužové myslavští, nesoucí korouhve, mají rovněž pěkný kroj: široké řasnaté bílé nohavice, dole nad vysokými botami roztřepené, bílou košili nevyšívanou a na ní „vist“ z modrého sukna světlého, v zadu pěkně zlatem vyšívaný v různé ozdoby tvaru tulipánu a jablíček i jiných rostlin. Myslavané za zpěvu svých náboženských písní, které se vyznačují vesměs rychlým tempem, ubírali se do svého „vasalu“ (vesnice). Cesta do Myslavy je velmi bídná — pouhá to polní cesta — a jelikož bylo právě po dešti, nebylo o bláto nouze.

Přezpívavše vždy asi 5 slok písně, vystřídali zpěv modlitbou „Otčenáše“, který se takto modlili:

„Otče naš, ktery ši na nebe, pošvec še meno tvojo, pridz ku nam kralovstvo tvojo, budze tvoja svata vola, jako v nebe, tak i na žemi, hleb naš vezdejši daj nam dňeš a odpušč nam našo viny, jako i my odpuščame našim vinnikom a ňeuvodz nas u pokušeni, ale zbav nas od zleho. Amen.“

V písni vzývali Myslavané jmenovitě sv. Dominika a sv. Floriána za ochranu proti ohni. Pěknou melodií vynikala zvláště jedna píseň marianská „H v e z d o j a s n a M a r i a !“, kterou jsem si také poznačil a podávám zde její nápěv:

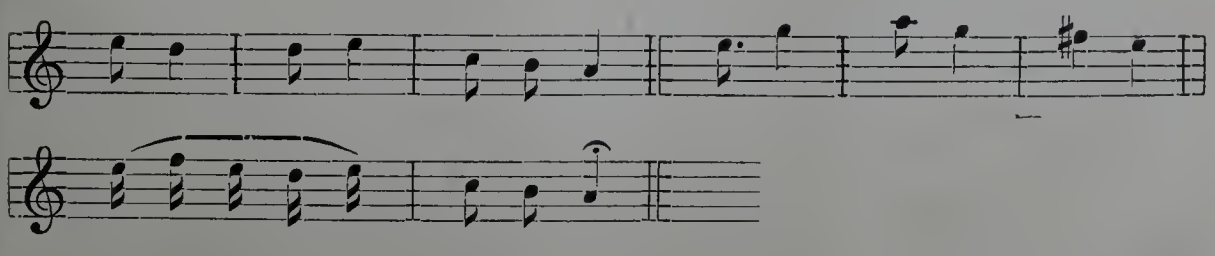

Byl už večer, když došli jsme do Myslavy. Pobožnost skončili poutníci v kostelíku, který stojí na návsi, kde odložili také korouhve. Hned u kostela

zůstávají Kirchnerovi, kde koupil jsem pro Národopisné Museum 2 vyšívané a 2 tkaté „šorce“ a 2 „servítky“ vyšívané. Domky mají zde většinou „murane“ (zděné). Jsouť Myslavané mimo rolníky také i z části zedníky, pomáhajíce budovati vzrůstající Košice.

Dvéře vedoucí z prikletu (kuchyně), kde už skoro všude mají „pecok“ (kamna), do „hiže“ (pokoje) ozdobeny jsou kolem dokola navěšenými malovanými talíři. Myslava jmenuje se maďarsky Myszlóka, německy Deutschendorf (na vojenské mapě speciální), což by snad svědčilo o tom, že v Myslavě kdysi kromě původního obyvatelstva slovenského byli také osadníky Němci, kteří se však zcela poslovenštili, tak že dnes v celé Myslavě nikdo ani slova německy neví. I vlastní jména některá, jako vzpomenuté „Kirchner“ domněnku tuto potvrzují. Byla již úplná tma, když jsem se navrátil s národopisnou kořistí svou do Košice.

Stanislav Klíma.

Východoslovenské pohádky (pripovidky).

Podávám zde 4 východoslovenské pohádky, které jsem si o prázdninách r. 1906 zapsal. Prvé 3 jsou z Hnilce u Iglova ve Spiši, čtvrtá jest z Němcovec u Kapušan v Šaryši. Pripovidky ty jsou zajímavé a důležité jednak jazykově, jelikož z nich nejlépe poznati můžeme východoslovenské nářečí, lépe než z písní, jak praví i Dr. Czambel, kterých mají východní Slováci nedostatek. Mimo to jsou však také zajímavé i národopisně, neboť jsou do jisté míry jakýmsi obrazem duševního stavu lidu, který si je vypravuje.

Tak vidíme na př. v pripovidkách z Hnilce, kde živí se muži většinou banictvím, že vypravovala mi babička Šmelková o „bergmanykách“, čili jak bychom my řekli o „permonicích“ čili trpaslících. Ženy zaměstnávají se tam jako jinde v zimě předením lnu a na přástkách vlastně jest původ všech pripovídek i jaký div, že látka k pripovídce ze života přadlen čili kudzelnic nejdříve jest na snadě. Třetí pripovidka zase tlumočí názor, jaký má lid o faráři — vedle učitele jediném intelligentu mezi nimi žijícím.

V Němcovcích pak sám vyzval jsem vypravovatele krejčího Horváta, aby něco mi povídal o „zbujnikoch“ a nesklamal jsem se. Jsouť nedaleko Kapušany, nad nimiž zvedají se na vrchu zříceniny starého hradu kapušanského a v takových krajích jistě nebyla nouze o lid proti útisku pánů se bouřící a tedy i disposice pro povídky o zbojnících. Jazykově jsou tyto pripovidky proto cenné, jelikož nám nejlépe ukazují, kterak liší se východoslovenské nářečí od středoslovenského spisovného.

Přízvuk jest všude na předposlední slabice a samohlásky jsou krátké jako v polštině. Nejčistší východoslovenské nářečí*) jest nářečí v okolí Prešova, zejména z městečka Velkého Šaryše. I naše pripovidka z Němcovec blíží se k tomuto nejčistšímu nářečí, jelikož Kapušany i Němcovce nejsou od Prešova daleko.

Rozumí se, že jsou i mnohé zvláštnosti lexikální.

Stanislav Klíma.

---

*) Dr. S. Czambel, Slovenská reč I., 120.

1. Plana matka.

Bula jedna kralovna a ta kralovna barz pekna bula. Śedzela pri obloku. Padal śneh a ona šila a uštyhla śe v palec. Tak jej krev vyšla a ona povedala, kebi mala take dzecko, biele jak ten śneh a červene jak ta krev, žebi ona barz śe radovala. A vera potym jej Pan Boh tak dal, že mala take dzecko. A to dzecko ukrutne šumne bulo. Tak ona śe barz merźela na to, že ono je take pekne. Tak ona ho vźala na ruky a išla s nym do špigla a śe pitala: „Špiglu chto krajši či ja a či moja dzevka?“ A špigel jej tak povedal: „Vi sce pany kralovna šumna a vaša dzevka je ešči vše krajša.“

Tak ona śe za to barz pohnevala. Tu ona dala toto dzecko vźac jej sluhom do lesa a že bi ho zmarnyli. Tak ony ho vźali a išli s nym do lesa, že ho tam zmarna. Ono už malo dobri rozum. Tak še jich ukrutne pitalo, že bi ho nezmarnyli, že ono nychdaj veci ku jeho matke nepridze, že bi mu život darovali. Tak ony ho puščili. Tak ono išlo švetom potym huramí leśami a prišlo ku jednej hižke a v tej hižke jak vejšlo dnu, tak bol stol prikrity pre dvanast persony a všelijake jedla nahotovene na večeru. Tak ono bulo bars lačne, tak śe najedlo a śe potym pod jednu poscel skrilo. A tam bivali v tej hižke take male bergmanyki. Tak ony přišli v noci domu a poznali, že im dachto jedol, že tam dachto bul. Tak ony ukrutne po calim dome hledali a nychdze nyc najsc nemohli. Potym už neznali, dze ho maju hledac a išli pod poscel. Tak ho tam najšli pod jednu poscelu a jak ho vidzeli, tak ono śe ukrutne balo. Tak mu povedali, že bi śe nebalo, že ony mu nyč neurobia, že bi len vonka prišlo, že ony ho budu vše pri śebe trimac, že im budze varic a ich hižu pratac. Tak ony rano śe posbirali, že pujdu hec a dzevčetu prikazali, že bi śe zamklo a nykoho nepuščilo dnu, hoc jak budze dachto volac naňho. Tak že bi neotvorilo, any do hiži nepuščilo a ked bi mu dachto prijšol ponuknuc predac, že bi nyč nekupilo. Tak ony pošli potym hec a dzevče zostalo samo.

A ta jeho matka ešči nemala pokoj. Vše premišlela, že chto zna, že či ono ešči dachdze nežije? Tak išla ku temu špiglu zas a śe opitala: „Špiglu, chto krajši, či ja, či moja dzevka?“ A špigel jej zas odpovedzel: „Pany kralovno vi sce šumna a vaša dzevka ešči vše krajša.“ Tak ona śe za to zas barz pohnevala, že ona ju rozkazala zmarnyc a že ona ešči vše žije. Tak ona doraz totych sluhoch dala pomarnyc, prečo ony jej rozkaz nesluhali. Tak ona potym śe zrobila za taku sprostu ženu a vźala śebe pekne jablučka a išla tu dzevku hledac a do tych jablučkoch napravila otrovi. Tak ona prosto prišla ku tej hižke, chdze to dzevče bulo. A ona durkala na dvere a volala: „Či nekupia jablka?“ A ona povedala, že nekupi, že jej neślebodno, že ona nešce nyjake jablka. Ale ona ju nepoznala, že to jej matka. Tak potym išla až pod oblok a ukrutne hu volala ku temu obloku, že bi prišla a že bi ši len kupila, že to barz pekne jablka a barz dobre. A ono neścelo. Ale ona ho na to donesla, že bi ši len vźalo pokoštovac, že jej darmo da, jake su to dobre jablka, že ešči take nychdaj nejedla. Tak ona ši vźala a jak raz z neho odkusila, tak śe prevracila a zostala ležec mertva. A matka ucekala nazad domu.

Jak prišla domu, tak išla ku špiglu a śe zas pitala: „Špiglu, chto krajši či ja či moja dzevka?“ A špigel śe jej už neožval vecej. A ona śe bars radovala: „Preci som už tu bestiu zmarnyla.“ Potym prišli tote bergmanyki domu a najšli dzevče ležec. Tak ho ukrutne terhali a plakali nad nym. Jak ho ukrutne terhali, tak mu jabluko vyskočilo a dzevče zaś ožilo. Tak mu

barz prikazali, že bi nychdaj vecej nyč nevźalo od nykeho any že śe neožvalo ku nykemu, hoc ho jak budze volac.

Tak ony potym odejšli a ono jim prislubilo, že śe vecej neožve ku nykemu any nyč nevežme.

Potym ta matka zaś ši myslela, že chto zna, či ešči nežije. Zaś išla ku temu špiglu a zaś še pytala: „Špiglu, chto krajši, či ja či moja dzevka?“ A on jej povedal: „Vi sce pany kralovna šumna, a vaša dzevka je ešči vše krajša.“ Tak ona śe zaš pohnevala, že co už ona ma jej zrobic, ked ona ešči vše žije. Tak ona vžala jeden mider, barz šumny a išla ku tej dzevke a ukrutne durkala na dvere a volala, že či nekupia mider? A ona jej povedala, že jej to netreba a ona ju k obloku privolala potym a ju tak prihvarala, že by ši len kupila, že ona je barz šumna a ked budze mac mider že budze vše krajša. Tak ona ju na telo donesla, že k obloku prišla a oblok otvorila. A ona jej hvarela, že ona jej ten mider darmo da. Potym ju sama do teho midra zašnurovala. Tak ona priam špadla a zostala ležec a matka ucekla domu. Jak prišla domu, tak doraz išla do teho špigla a śe pytala: „Špiglu chto krajši či ja či moja dzevka?“ A špigel śe jej teraz neožval nyč. Tak še barz radovala, že už preci tu bestiu zmarnyla. Potym prišli tote bergmanyčki domu a zas najšli dzevče ležec. Tak ony ukrutne nad nym plakali a ho terhali. A dovtedy ho terhali, kym ten mider mu neobačili, že ho ma oblečeny. Tak ony potym mu ten mider zoblekli a priam dzevče oživlo. Potym barz śe radovali v tym dzevčecu, že jim žije. Tak mu barz prikazovali, abi vecej nykomu neotvorilo, any od nykoho nyč nebralo, hoc mu jak budze dachto davac.

A tak pojšli zaś hec rano. A matka zaś śe obačila a zaś śe šla pitac do špigla, či jej dzevče ešči žije? Špigel jej povedal, že ešči žije. Tak ona priam śe dumala, jak ho ma ešči zmarnyc, že ono ešči vše žije.

Tak ona vźala gombočky a pojšla za dzevčetem a ukrutne trepala na dvere a volala zaś, že či nekupi gombočky. Ale ona śe jej už nešcela ožvac. Ale preci na telo ju donesla, že musela prisc ku obločku a barz jej nukala tje gombočky. Ale ona to nešcela, že jej to netreba. Tak ona jej pres oblok zaštyhla jednu malu gombočku do hlavi, tak že śe ono dzevče priam prevracilo. A matka s radoscu ućekala domu. A dzevče zostalo ležec mertve. Ked prišla domu, zaś śe pytala špigla: „Špiglu chto krajši, či ja, či moja dzevka?“ A špigel śe jej neožval nyč.

Tak śe bars radovala, že už preci ju zmarnyla. Potym prišli domu tote bergmanyki a ukrutne plakali nad nu. A ju terhali, barz ale už ju okresic nemohli, bo gombočka bola mala a ta śe jej medzi vlasi škrila. Tak len ukrutne plakali nad nu. A potym ju dali sklenenu truhlu spravic. A do tej truhli jej položili a na jeden veliki verh ju odnešli. Tak ju na tym verhu nehali a pojšli hned od nej. Potym jeden kral ijšol na polovku. Po tym verhu pši letali a barz do totej truhli tam brehali. Tak on poslal inaša, že by šol patrec, čo te pši tam maju, že tak ukrutne brehaju. Tak on ijšol tam a videl, že tam barz pekne dzevče v tej truhle leži. To prijšol povjesc kralovi. Kral še pošbiral a ijšol kukac na to dzevče. Prijšol ku temu dzevčecu, ku tej truhle a ono barz pekne bulo. Tak stal pri nemu a kukal vše na neho. Vlasi malo žolte a slunečko naňho švetilo, tak śe mu ta gombočka bliščela v tych vlasoch. Kral hitro otvoril truhlu a vibral mu tu gombočku z hlavi. A dzevče doraz ožilo. A ono śe bars zleklo, bo ono takých ludzi ešči nevidzelo. Potym mu ten kral povedal, že by ono śe nebalo, že on mu nyč nezrobi. Potym ho

vźal zo śebu do svojho palacu kralovskeho a že ho tam budze trimac. Tak ono s nym ijšlo a on ho tam vychoval.

Vypravovala: Josefina Šmelko v Hnilci, ve Spiši 3. srpna 1906.

* * *

Poznámka: Typická verse povídky o sněhurce lépe vypravovaná, než verse, kterou podle vypravování téže ženy zapsal Št Mišík, Čas. mus. slov. spol. XII., 55; v té podruhé přinesla matka děvčeti hrušku, která měla stejný účinek jako poprvé jablko. V obou těchto versích jest lépe zachována látka naše než v jiné spišské v knize Czambelově Slovenská reč 229, 122 a maloruské ze Spiše ve sbírce Hnatjukově Етногр. Збірник IV., 114. Mnohem více se srovnávají s Grimmovou versí K. M. č. 3. Srv. mé poznámky Извѣстія отд. рус. яз. XII., kn. 3., str. 374. *J. P—a.*

2. Ako śe stal zo śedlaka farar.

(Z Hnilce.)

Tak bul jeden bohaty śedlak a ukrutne śe mu fararski stav pačil. Tak on ijšol ku fararovi a rehtorovi, že či bi ho nenaučili za farara, že bi on im vśicko svoje bohatstvo za to dal. Ten farar nemal volu, ale rehtor scel, bo śe lakomil na jeho majetnosc. A rehtor na telo donesol farara, že ho učili. Tak mu prišlubili, že ony ho nauča a ho do času učili. Ale už potym zunuli. Farar s rehtorom śe dohvarali, že čo maju s tym človekom robic, že ony takeho stareho človeka už nenauča, že čo se ony s nym budu trapic.

Tak povedal rehtor fararovi: „Znaju čo, pan farar, nech ony daju temu človekovi dajaku staru reverendu i staru knyžku a mu povjeme, že on už je farar hotovi, že bi teraz už ijšol do śveta službu śebe shanac!“ A tak śe stalo. Tak on śe pobral, vźal knyžku pod pazuchu a pojšol. Prijšol do jednej dzedziny. Tam išli dzeci do školi. A ho stretli. Tak mu vśicke ruku božkali. Tak on śe barz zveličil, že už on je preci farar, že mu vśicke dzeci ruku božkaju, že ho preci ten farar s tym rehtorom dobre vyučili. Tak potym bul večar a on ijšol na faru na noc a ten farar dal mu poclivosc, jak fararovi śe prinaleži, bo śi myślel, že to opravdyvi farar. A mu povedal večar: „Tak znaju čo, ked ony tak zdaleka sem prijšli, možu rano mac kazeň ony!“ Tak on śe ukrutne staral celu noc a śebe myslel, co on na tej kazni povje. Ale on len śi namyslel, jak prijšol na tu kazeň — tak jim začal rozpravjac: „Vi sce zavišlive a hamišne — jedno druhemu zavidzice a śe klamece! A to te ludze śe tak dohvarali, že ten farar pravdu ma. Tak už ale potym neznal, čo mal hvarec a tak povedal tak: „Pratajce śe z teho koscela, bo vi śe tu vśicke prepadnece a ja s vami.“ Tak ludze vśicke poucekali von a on za nyma prijšol na faru a povedal fararovi, že čo on takich hlupich ludzi ma, že vśicke z koscèla poucekali a že on tjež musel isc von, bo vśicke ucekli het. Tak śe ten farar hanbil, že čo te ludze śi myśleli, že ucekli z koscela od cudzeho farara? Tak se mu potym dal naobedovac jak fararovi a ho vyprevadzil.

A farar pojšol dalej z tej dzedziny a prijšol potym do jedneho mesta. A v tym mesce prijšol do jedneho hotelu na noc a śe pital, čo tam noveho? Tak mu tam povedali, že kralovi sobašny perscen skapal, tak že kto bi mu ho vinajšol, že bi mu dobre zaplacili. A on povedal, že on je taki farar a ma

taku knyžku, že on z tej knyžki všicko zna, a prečita, čo komu zkape a čo še stane.

Tak potym išli povjesc do telio krala, že tam jest taki farar, čo ma taku knyžku, že z tej knyžki všicko zna, čo še stane alebo ked dakemu dačo zkape. Tak ho doraz dali došikovac a ho dali do jednej hiži sameho posadzic a mu prikrili stol a mu dali dobru večeru prihotovic. A on v tej hiži še ukrutne bal, že čo on len zrobi teraz, že on any z tej knyžki čitac nezna?!

A ten perscen ukradla čeladz, kuharka, inaš, frajcimirka. Tak potym samoperše jedlo donesol mu inaš. A on ši tak rahoval: „Už mam jedno“ — a ten prindze už zapaleny von a hvari: „Už ten isce nas teraz zjavi, že mi sme ten perscen ukvarili.“ Tak tote trojo še barz zlekli.

A potym hvarela frajcimirka: „Teraz pujdzem ja, čo povje?“ A on poveda: „Už mam druhe.“ Tota še barz zlekla, ledvo vonka od strahu vynšla ku tamtym. Jak vynšla von, tak povedala: „Už mi sme všicke trojo neščeślive, už nas teraz daju zmarnyc.“ A kuharka povedala: „Teraz pujdzem ja. Uvidzim, čo povje. A budzem ho barz pitac, že bi nas nezjavil.“ Jak ona dnuka prijšla, tak povedal: „Už mam trece“ (bo mu trece jedlo prišlo). A ona se ešči storazi horšje zlekla, jak tamte dvojo, bo še hanbila, že bila taka verna kuharka. Tak ho barz pekne pitala, že bi on jich nevijavil, že ony mu dobre za to zaplaca. Tak on jej prislubil, že ich nezjavi, že bi len perscen mu dali. A pital še potym, či nemaju daku hadzinu, že či nemaju pulky (morky)? Ona mu hvarela, vera, že maju. Tak jej rozkazal, že bi mu jednu do hiži prinesli. A ked mu donesli, tak ten perscen totej pulke do gagora šturil. A potym ju poznačil, že bi ju na rano poznal. Tak ju potym odnesli medzi tamtych.

Rano, jak kral vstanul, poslal ho zavolac, že či už zna, kdze ten perscen? A on hvarel, že zna a še pital, či nemaju daku hadzinu, pulky, kury, husy? A kral odpovedel, že vera maju. Tak kazal všicko na dvor popuščac, že im ukaže, ktera pulka toten perscen sožrela. Tak ony popuščali tu hadzinu všicku na dvor a on na totu pulku doraz ukazal, že tota ma perscen sožrety, že bi ju ulapili a dali zarezac. Tak ony ju doraz zarezali a mala ten perscen v gagore. Tak mu kral za to barz velo peneži dal, čo any nemohol odnesc, čo sebe musel voz najac a peneži dac domu odvjesc. A bul potym ešči bohatši, jako pred tym bul. Jeho žena še radovala, že preci len ši to dobre zrobil, že ši tak vimišlel, že nemušil cežko robic a dužo peneži šebe zarobil.

* * *

Poznámka: Poněkud pokažená verse rozšířené povídky o „Doktoru Vševědovi“. Jen částečně jest podobná polská verse ze spišské stolice, Mater. antropol-archeol. VI., odd. 2., str. 137, č. 5. Tu však zpustlý mnich oblékl do kněžských šatů sedláka, když ho byl opil. Scenu v kostele vypravuje na konci, poněkud změněnou, ale také ji pokazil, třebas menší měrou než vypravovatel hnilecký: bouchl totiž tak do kazatelnice, že sletěla i s ním na zem. Lépe v některých versích domnělý kněz křičí na lid v kostele shromážděný, aby se útěkem spasil, že se strop boří a p., a skutečně zachránil tak lid před pohromou. Srv. můj článek ve Wisłe XI., str. 305. Hnilecký vypravovatel uvedl tuto episodu hned na počátku: i tu domnělý kněz hromoval, a lid vystrašil, že utekl z kostela, ale zapomněl zcela, že katastrofa skutečně se stala a lid útěkem se zachránil. *J. P—a.*

3. Šťešliva kudzelnica.

(Z Hnilce.)

Bula jedna žena taka stara a mala dvanast dzevki. Len jedna ž nych taka plana bula. Vše śedzela a nyč nerobila. Jeden pan taki barz bohaty ijšol na polovku a prijšol dzišc. Ta neźnal, dze śe ma pozrec. Bol s nym ešči inaš a kočiš. A vidzeli v jednej hižke švetlo. Išli opatric, dze śe to tam šveci. Tak vera ony kukali: a tot predli a jedna nepredla — ta dvanasta. A še pitali na noc a ta ony jich prenocovali. Ta śe pital ten pan, že prečo ona nepredze. A jej matka povedzela:

„Jaj, pan velkomožny, ja jej nemožem dac prejsc, bo ona ukrutna, bo ona bi nam odpredla, že bi všicko čiste zlate nytki buli.“

A pan odpovedzel: „Tak ked ona tak šikovna, to ja ši ju vezmem, to ja jej dam, že bi ona mala co prejsc.“ Tak potym ši hu vźal. Tak hu dovedol do śebe a hu položil do jednej hižki. A polnu hižu hu nakladol lenu, abi predla a že to všicko budu zlate nytki do rana, že rano budu zlate predzenka višec na štange, kim on rano vstane. Tak ona plakala, že ona nychda nepredla, čo ona to budze teraz robic.

Tak potym prijšol ku ny jeden pan a mal taki zlaty furik a červenu čapku. Ta jej povedal, ked ona budze za rok jeho, že jej všicko popredze a všicko budze zlate predzenka, do rana. Tak ona prislubila jemu, že hej, že budze! Tak on to v minute mal zrobeno a potym śe ztracil od nej. Pan, jak rano vstal, ijšol kukac ku Haničke, ale tak čiste zlato śe te bliščelo, že nemohol any kukac, bo od tych predzenoch śe tak švecilo. A Hanička ši śedzela vesela pri predzenoch. Tak on jej povedal: „Už Hanička nebudzeš vecej prejsc, ty budzeš moja pany.“ Tak on śe s nu pozdaval a barz dobre žili do roka.

Ale ona barz plakala, čo už rok dochadzal, bo śe tomu ślubila, čo bul v tej červenej čapke a bala śe, že už prindze po nu. Ta ten pan śe ji prepital, že prečo tak plače. To ona mu nescela zjavic, že prečo. Ale on hu preci na telo donesol, že mu zjavila všicko. Ta ona mu povedala, že ona nychdy nepredla. A neznala prejsc nychdy nyč. Že prijšol jeden ku nej a mal červenu čapičku i zlaty furik, že jej povedal, ked ona budze jeho od teraz na rok, že on jej to všicko popredze. A ona mu prislubila. Tak on tež ukrutne plakal s ňou, bo už še bal, že on hu vežme. Ale on jej tak povedal, ked uhodne jeho meno, že nesce hu, a ked neuhodne, že hu vezme. A ona to potym rozpravala tomu svojmu panovi. Tak on potym už nežnal, čo by mal urobic a povedal kočišovi, aby zaprahal kone, že pujdu na polovane ak budu moc ďaleko zajsc, bo bi vtedy doma nebul, ked si on pro jeho pany pridze.

A vźal inaša śebu a jeli ďaleko a potym už bula velka noc dzišc padal. Tak povedal inašovi, aby dakdze kukal, či śe neśveci na tej polovke. Inaš vindzol na jeden strom a kukal, kdze bi bulo švetlo. A vidzel švetlo, ale bulo ďaleko v jednej hižečke, že kapku len švecilo.

Tak oni śe pobrali do toho koča a ukrutne leceli ku temu švetlu na noc še pitac. Jak prišli ku tej hižke, ta poslal pan inaša opatrec, že čo tam biva v tej hižke. Ta on ijšol a kukal na oblok. Tam bul stol prikrity pre dva persony a jeden v červenej čapičke so zlatym furikom kolo stola letal a rozpraval ši: „Budze moja Hanička se mnou jesc a na zlatu poscel budze popravjac.“ A śebe śpival: „Ked uhadneš mojo meno nešcem ce, ked neuhadneš mojo meno vežmem ce! A ja som Klingač Martyn.“ Inaš prisluhoval

a jak on to počul tak ijšol panovi rozpravjac. A pan tomu nescel any veric. Ta poslal zas kočiša a ten mu tak isto tež povedal. Ale on ani tomu neveril.

Ijšol sam pod ten oblok sluhac.

Potym on už to tež tak čul, že on tak rozpravjal. Tak śe zaradoval a lecel ku koči a kazal kočišovi, že bi barz ucekal, jak najhorši može ku domu. Jak prišli domu, tak ona śe zlekla, bo myslela, že to už ten po ňu idze. Ale doraz prilecel ten pan ku nej. Ta jej povedal, že by śe nebala, že jak pridze a budze śe jej pitac, jak on śe vola, ta že bi mu povedala, že on se vola Klingač Martyn. Tak on hned prilecel so zlatym furikom — scena śe mu otvorila a potym śe jej pital: „Haničko moja, jak śe volam?“ A ona mu povedala: „Klingač Martyn!“ Jak ona mu to povedala, on priam čapku o žem rucil — scena śe mu otvorila a on ucekal hec. Scena śe vecej neporichtovala, ale ostala poborena. Potym pan prijšol ku Haničke opatrec a najšol hu tam. Tak śe barz radoval, že hu preci vymohol od teho človeka, bo to bol čert!

* * *

Poznámka: Verse více méně shodná s povídkou ze Zvolenska, vypravovanou od B. Němcové, Slov. poh. a pověsti č. 13 a s versí z Krakovan, zapsanou od V. Tille, Národopis. Věstník II., 232, č. 2. Této jest hnilecká verse bližší, že jméno nesdělil mladé paní jakýsi záhadný žebráček, než že je vyslídí její manžel sám, v hnilecké versi ještě ovšem pomocí sluhovou. Jméno pak „čertovo“ zní málem stejně „Klingač Martyn“, u Němcové Kinkaš Martinko, u Tille Martinko Klimdaš.

J. P—a.

4. Zbujnik.

(Z Němcovec u Kapušan v Šaryši.)

Bul jeden chudobny šustr. Mal troch sinoch a němah ich nijakim zpusobem chovac. Ale bul u grofa na komencii. Ta śe skaržul grofovi, že jak ich ma chovac? A grof mu povedal, že bi ich poslal do lesa. A chtori jake drevo prineše, že bi ich za to dal učic. Jeden prinis prut a „ten“ poda, „budze juhas.“ Druhy prinis falat dreva a „ten“ poda, „budze kolesar.“ A treci prinis taki bongou a „ten budze zbujnik.“ Za teho zbujnika śe učil za dvanast roki.

O dvanast roki prijšol nazad do grofa tam, kdze jeho ojcec bul. Ta še ho pital grof, či zna dobre kradnuc. A on podal, že zna dobre. Grof mal takeho zleho psa a povedal, že keď teho psa ukradně, že dostaně dva sto zlaty a keď ně, tak je o hlavu meňši. A ojcec plakal, že on ten sin to němože zrobic, bo jaki zbujnik bul, toten pes bul mocno zly, že to němože zrobic. A on vžal taki velki mech. A na kapure (vratech) bola dzira. A nastavil ten mech ku tej dzire a udeřil po tej kapure. Ta pes skočiu do mecha. Na rano še grof pita teho stareho oca, že co robi sin? A on poda: „Ma roboty, bo še sam čisty i psa karmi.“ A grof poveda: „No dobre, naj pridze!“ Tu jak prijšol, tak mu dal dva sto zlaty.

A teraz poveda: „Mam takeho koňa šedlaveho, co še na něm nošim, tak keď ho něukradněš, ta ši o hlavu meňši!“

A grof mal sluhoch, ta všickich na vartu dal ku temu koňovi a jedneho na koňa, co na koňovi šedzel. A ten zbujnik vžal šebe jedneho šomara a zaprehnul ho do vožika a še oblik do žadouskich*) šmat. A vžal ši do jednej

*) Polonism = dźadovských, t. j. žebráckých.

flaški palenki takej, co se z něj napil, ta mušel spac. A tam pri dvure bula taka ježir (mlaka) a nahnal teho šomara i s vožikem tam do tej mlaki a kričel, že chto v Boha veri, nach ho idze ratovac! A tote sluhove čuli, ta ho išli ratovac, bo podali, že škoda chudobneho, že bi ta zahinul. A jak ho vipchali, ta še pital, že bi ho vzali tam do dvora na noc. A jak už ta prišol do dvora, ta poda: „Nemam vam co dac, bom chudobny, lem tu mam kus palenki, ta še z tej palenki ponapijajce!“ A oni še ponapijali a všicke polehali špac i ten na koňovi usnul. A on vžal ho z teho koňa a ho zoblik do hola a položil ho na druka (oj) šedzec a porvisla mu uvadzal na druk a dal mu do ruki, co tak trimal, jako keď bi na koňovi šedzel. Ta koňa vzal a pošol do domu. A grof rano pridze do maštalni — každy šebe špal. A ten na drukovi šebe šedzel holi. A grof vžal korbač a ta ho vipasal po chribce. A ten kričel: „Di!“ na teho druka.

A tak grof povedal temu zbujnikovi: „No dobre znaš kradnuc! Tu maš tri sto zlaty! A teraz keď něukradněš popa i s popaďu, tak budzeš o hlavu meňši!“

A on še štaral, ako že ho može ukradnuc. A on še vžal hybaj na jarek a nalapal rakoch a každemu kupil švičku a dal mu (rakovi) ji mezi klišče a pujščil ho na kojscil. A sam pošol ku zvonu, ta zazvonil a kojscelnik prijšol a cez kličovu dzirku patril, že co v kojscele. A on kričel: „Ja som anděl, poslany z něba pope i s popaďu po těba!“ Kojscelnik prijšol ku popovi a poda: „Pan prevelebny, naj še beru, bo už prijšol po nich anděl a idu do něba! V kojscele puno dušičkoch a každa ma švičečku v ruce.“

A pop i s popaďu prijšol. Ta poda ten zbujnik: „Naj še zobleču, pan prevelebny, lebo do něba něchodza oblečena.“ A vžal ich do takeho velkeho mecha a cahal ich za šebu po takich velkich kameňoch a jak už ijšol do grofa hore garadičami (schody) a jak prijšol na prvu garadiču, ta s popem treslo a on kriči z mecha: „Ta dze me?“

A zbujnik poda: „Cicho! Bo už idzeme ku očijscu!“ A grof velku hojscinu vtedy založil a privid bandu, co hrali. A on ich ten zbujnik caha za šebu. A zajs nim dirglo, ako šol dolu prez garadiče. Tu pop poda: „Kdze me?“ A zbujnik poda: „Cicho! Bo už idzeme do něba!“ A pop poveda: „Pravda, bo už anděloch čuc hrac a trubic!“(A to boli mužikanti, chtere u grofa na hojscine hrali.) Jak vijšol na verch do grofa, do kaštyla, rozvazal mech a ich pujščil obi dvojoch z mecha. Hole buli oba dvojo. A dal mu grof pejc sto zlaty a podzel mu, že bi išol kraj švet, bo bi ho za všickej chudobi rozsipal. —*)

Vypravoval Michal Horvát, krejčí, 9. srpna 1906.

* * *

Poznámka: Dosti obyčejná verse rozšířené povídky o mistrném zloději, srv. Kubín, Kladské povídky I., 44, č. 19. Pán sám žádá na zloději, jen dva kousky aby provedl; první ukradení psa jest dosti vzácné. Podobně ukradl učený zloděj hned tři psy ve versi polské z horního Slezska, Malinowski II., 129. Třetí úkol, ukrásti plachtu zpod paní aneb panin prsten, byl zde zapomenut. Závěrečný motiv nemá zvláštních rysů, leda že ovšem poukazuje zjevně na to, že verse tato byla do katolických Němcovců přenesena od uniatských sousedů. *J. P—a.*

*) Maďarismy: juhas = pastýř, falat = kus, bongou = klacek.

LITERATURA.

Arnold van Gennep: **Religions, moeurs et légendes.** Essais d'ethnographie et de linguistique. Paris 1908. 3 fr. 50. p. 318.

Kniha tato rozdělena jest ve tři části (1—164). První část obsahuje stati obsahu folkloristického (na př.: „la ceinture de l'église", t. j. o železném pásu kostelním, lucina sine concubitu: o pohádkách, kde žena, pojedši kousek ryby neb čehokoliv jiného, porodí bez soulože; o rybě jako symbolu víry křesťanské, o Polyfémovi, o legendách o svatých a t. d.), které jsou vlastně samostatnými kritikami různých děl a pojednání o dotyčném předmětu. Druhá část (165—248) jest obsahu ethnografického; zde autor hlavně se stanoviska praxe kolonisační snaží se upozorniti na důležitost ethnografie při kolonisaci. V prvé stati nadepsané „La situation internationale des études ethnographiques" stopuje autor v jednotlivých státech rozvoj a pokrok ve výzkumech a studiích ethnografických a tu poznamenává, že nejvíce o studia tohoto oboru postaráno jest ve Spojených státech amerických, nejméně pak ve Francii, která stojí až za Rakouskem, jež žádných kolonií nemá. Trpce stěžuje si na indolenci a neochotu kolonisačních úřadů francouzských. V druhém článku „Climat, migrations de peuples et civilisations" zabývá se otázkou, že geografie nemá býti vědou jen deskriptivní, ale i explikativní. Třetí článek jedná o zhoubném vlivu civilisace na domorodce a klade za odstrašující příklad černošskou republiku Liberii; ve čtvrtém článku přetřásá se otázka o vzniku státu a konečně v pátém pak sdílí názor Woltmannův, že renaissance italská jest dílem jednotlivců a skupin původu germanského; dokazuje to Woltmann ze jmen rodin šlechtických, básníků, umělců, z fysiognomie a anthropologie, která ukazuje na rasu evropskou blízkou rase germanské.

Třetí část nemá významu pro národopis ani pro naše filology, neboť obsahuje stati, které se týkají jazykozpytu různých divokých národů.

Cena knihy spočívá v hojnosti bibliografického materialu, mimo to jest důležitou pomůckou zvláště pro folkloristy a ethnografy, kteří se zajímají o národy neevropské.

K. Paul.

Max Höfler: **Volksmedizinische Botanik der Germanen.** V Blümlově sbírce Quellen und Forschungen zur deutschen Volkskunde, sv. V. Nákl. Dra R. Ludwiga ve Vídni, str. 124.

Německá lidověda se rok co rok prohlubuje a rozprostraňuje díly, věnovanými podrobnostem jednotlivých oborů lidopisných. Také tato nová kniha Höflerova jest toho výmluvným dokladem. Botanikou lidově lékařskou spisovatel myslí především rostliny, na kterých se zakládá lidové-léčitelství rostlinné; ale, jak uvidíme, neobmezuje se jenom na rostliny, ke kterým se lid obrací o pomoc léčivou, nýbrž přibírá také některé rostliny, kterých kdysi bylo užíváno na př. za potravu, z nichž dobýván nápoj a p. Výběr rostlin, kterými se autor zabývá, a pořad, ve kterém je probírá, neřídí se vědeckou systematikou botanickou, o které lid arci ničeho neví. Autor je přesvědčen, že nejen staří Germáni, ale i kterýkoli národ nejprve vyhledával z rostlinstva stromy, keře a byliny, které mu jakýmkoli způsobem poskytovaly potravy. Těm tedy nejdříve věnuje pozornost, zkoumaje ovšem zároveň, jak a v čem bylo zmíněných rostlin užíváno také pověrečně, zejména jaká léčiva z nich byla brána. Léčivé byliny a koření (také toto naše slovo

původně označuje léčivé kořeny, „Heilwurzeln") shledávali prý nejstarší Germáni v nejbližším okolí svých příbytků, správněji řečeno, brali na léky rostliny, které rády rostou v plotech, u plotů a na cestách blízko vesnic a samot. K těm rostlinám tedy obrací se v druhé řadě a od nich potom postupuje ke skupinám odlehlejším.

Podle názvu knihy bychom čekali, že zde autor podává vše, co si německý lid z říše rostlinné vybírá, léče se pověrečně i prakticky, ale tomu není tak. Höfler činí, aneb alespoň snaží se činiti mezi léčivými rostlinami jemný rozdíl. Našim folkloristům je známo, že mnohá léčiva rostlinná, kterých náš lid podnes s plnou důvěrou užívá, rozšířila se v něm teprve v pozdním středověku z tištěných herbářů, podle nichž vznikaly přečetné herbáře psané. Mathioli, Hájek, před ním Černý a po něm Huber, Zalužanský a j. u každé rostliny udávali, k jakému je „lékařství". Toho pamatuje Höfler a vymycuje předem rostliny, jichž užívání vešlo do lidu z knih středověkých botaniků. Naproti tomu ochotně pojímá ve své úvahy rostliny, které venkované poznali od mnichů z klášterů v jejich sousedství založených, ať už to byly byliny domácí, ať importované z krajin jiných. Není pochyby, že bude velmi nesnadno vystihnouti přesně a správně rozdíl právě uvedený. Jedinou téměř pomůckou jsou nám při tom názvy rostlin, uvedené v středověkých slovnících a jiných seznamech, ale tou pomůckou vystačíme u rostlin některých, nikoli však u všech. Říkají-li na př. na Českobrodsku kterémusi druhu bodláku kartnbenedik, poznáme neklamně, že tento Carduus benedictus jménem i užíváním jest původu herbárního. Sluje-li na Kladensku chrastavec „kaviáš" (scabiosa arvensis) a nalezneme-li toto slovo již v staročeských seznamech botanických, můžeme už pouze jméno uznati za herbární, nikoli však užívání, které tam ve spolku s jalovcem a hruštičkou (pirola) dává „lékařství" pro chorá prsa, zvláště pro slabé plíce. Po té stránce zdá se mi kniha Höflerova neúplnou a také nedůslednou. Za nedůslednost totiž pokládám, uvádí-li autor mezi léčivými (a živnými) rostlinami starogermánskými zelí a proso (str. 10) a mák str. (92) (u tohoto připouští cizí původ — z Malé Asie, snad přes jihozápadní Rus), ale neuvádí lnu, žita, pšenice, ječmene a vůbec kromě prosa žádného obilí. A přece netoliko proso, ale i jiné druhy obilní byly nalezeny na stavbách kolových, kterých se autor dovolává.

Základem, na kterém Höfler u jednotlivých rostlin buduje své výklady, jest jméno rostliny. Autor správně hledí k tomu, aby ze slovesných dokumentů dovodil existenci toho neb onoho názvu v dávných dobách a při vývodech etymologických, kterých hojně užívá, opírá se o uznané autority. Nespokojuje se pak běžným nebo většinou obvyklým názvem rostliny, nýbrž uvádí zhusta rozmanité názvy téhož jedince, na př. ze Sas, Bavor, Tyrol a přibírá na pomoc i názvy jiných kmenů germánských, asi dvakrát i názvy slovanské. Případně ukazuje, že lid názvem hleděl vystihnouti především tu stránku rostliny, která mu poskytovala užitku, že nazval rostliny nejdříve podle jejich upotřebení. (Jiných názvů, podle podoby listů, květu nebo kořene, názvů, výmluvně svědčících o živém názoru lidovém, autor se nedotýká.) Aby však v té příčině mohly býti činěny důsledky podrobné a veskrz oprávněné, bylo by potřebí, aby bylo užito také všech k r a j i n n ý c h názvů rostlin, neboť v nich bývá obsažen cenný příspěvek k celkovému posouzení byliny. Toho materiálu Höfler neužil, spoléhaje více na prameny knihové, v nichž hledal dokladů historických. Výminkou od pravidla, že rostlina byla nazvána po tom, k čemu byla, jest kapradí — Farn (prý = federähnliches Blatt), o tom tedy autor vykládá nejdříve a pak — osladič

(polypodium) je mu přechodem — obrací se k rostlinám, které starým Germánům poskytovaly jakékoli potravy. Sem počítá zejména zelí, proso, jitrocel (nyní potrava ptačí), o kterém se u nás říkalo, že má 99 kořínků a každý z nich jest od jedné zimnice, čekanku, kakost (geranium robertianum), merlík (chenopodium), lebedu, šťovík, černý bez, který má v německém čarování a lekování skoro totéž místo jako u nás, trnku, jeřáb, jasan, lípu (poutání hastrmana lýkem není uvedeno), břízu, jilm, dub, buk, l mbu (pinus cembra) i pinii (p. pinea), která se sem z jihu jaksi podivně přimísila, jalovec, lísku — ta je Höflerovi „echt germanisch", ač se dařila mnohem lépe v Italii a stejně se daří u nás — břečťan. Kulturním stromům ovocným věnována jest kratičká zmínka (str. 37), o lékařství z ovoce (na př. sušené švestky a hrušky) neuvedeno nic. Potom je skupina jahod, ostružin, borůvek, brusinek, od níž autor přechází k jasanu a k olši, břeku (sorbus torminalis), střemše, pelyňku a černobýlu (artemisia), ke krušině (rhammus frangula). To byly vesměs rostliny, které „durch die rohe Empirie zu einer Wertschätzung gelangten". Dále se autor zevrubně zabývá rostlinami, které „náležejí germánské periodě kulturní". To je rozrazil rezekvítek, popenec, mateřídouška, prostřelenec (gentiana cruciata), vrátič (tanacetum), byliny, zvané „Bugler", což je někde zběhovec (ajuga), někde třebule (anthriscus), někde pelyněk, dále „Beifuß", t. j. buď pelyněk, buď ambrosia, buď kozlík (valeriana) a j., kdež vliv antiky není asi tak nejistý, jak se autorovi zdá (str. 77). Potom se jedná o kopřivách, jež by spisovatel podle své theorie (posud se přiměšují do velikonočního pečiva) byl měl zařaditi do prvé skupiny, do potravin, o hluchavkách, o rozchodníku (sedum) a netřesku, o čemeřici a kýchavici (veratrum), šípku, blínu, máku, rozpuku, potměchuti, vraním oku, konopí, psím česneku (allium ursinum) a česneku vůbec (cibule neuvedena), mrkvi, posedu, řeřiše (nasturtium), bodláku, máčce (eryngium), jmelí, lýkovci, třezalce a bylinách, zvaných „Unser Frauen Bettstroh". Přehledný výčet závěrů, k nimž autor došel, a hojný seznam literární končí práci.

Höflerova kniha vyniká množstvím pečlivě snesených údajův o rostlinách tuto vyčtených, v nichž je dbáno právě tak zpráv antických (jak známo, Hippokrates, Galenus, Plinius, Dioskurides a j. měli značný vliv na lidové lékařství evropských národů), jako materiálu, sebraného a spracovaného od německých folkloristů. Za citelnou vadu její pokládáme upřílišněné autorovo mythologisování. Höfler jako jinde, tak i v botanice — a tady zvláště — má plno daemonů a duchů všeho druhu. Nelíbí se mu sice „mythologischer Unfug", který prý se tropí s názvy rostlinnými, připouští (str. 33), že má Rostafiński mnoho pravdy, když zdůrazňuje vliv antiky na lidové podání botanické, ale při tom neúnavně operuje samými symboly, Seelengeisty, Totengeisty, daemony atd. Zastrkávání jasanových proutků do polí o velikonocích na př. vykládá (str. 63): „sie vertreiben Maulwürfe (unterirdische Geister) und Fieberdaemonen." Jitrocel jest vlastně „Totengeist" v něm vtělený (str. 15), o jeřábu dí (str. 33): „es scheint, daß der Vegetationsgeist in diesem Lebensbaum mit Menschenblut ernährt wurde", o netřesku (str. 80): „der schützende Hausgeist ist in der Pflanze verkörpert". O bodláku dospívá k úsudku, „daß die Distel zumeist als Verkörperung eines zauberkräftigen Totengeistes galt, der aber entsprechend der abnormen, rauhkantigen und widerborstigen Form der Pflanze den Charakter eines Unholden trug" (str. 111). Jako před lety u našeho Sobotky, také u Höflera lískový prut „wurde zum Symbol des Schutzes vor Blitz, Feuer, Schlangen,

Dämonen, wilden Tieren, Krankheiten und Zauber" (str. 52). A takových úsudků bychom mohli uvésti dlouhou řadu. Shledáváme, že autor řadil články své botanicky vlastně dle toho, jak se hodily k jeho mythologickým theoriím. Látka však, která zbude po těchto přemrštěných závěrech, dobře poslouží tomu, kdo by srovnával léčivou botaniku germánskou s naší.

F. V. Vykoukal.

Adolf Thimme: **Das Märchen.** (Handbücher zur Volkskunde, Bd. II.) Leipzig 1909, str. VII + 200.

Spisek má na zřeteli v první řadě pohádku německou, opírá se převážnou měrou o německý materiál a určen jest ovšem německému čtenářstvu. Nicméně též neněmecké obecenstvo může se v něm dobře poučiti o nynějším stadiu studií pohádkoslovných. Spis. po výtce ovšem referuje, ale snaží se přece zaujímati do jisté míry také samostatné stanovisko k různým otázkám o původu a vzniku našich pohádek a jich šíření. Nelze ovšem říci, že jeho stanovisko k hlavním a zásadním problémům by bylo pevné a jasné; naopak jeví se tu jisté kolísání. Podává stručný přehled dějin vývoje tohoto studia. Činí tu poznámku zcela případnou, že při řešení těchto otázek bude třeba rozlišovati báchorku — Thimme užívá výrazu Zaubermärchen — od pouhé povídky nadpřirozených živlů prosté, od novelly aneb anekdoty. Však na př. Ed. S. Hartland mluví ve své knížce „The Science of Fairy Tales" výhradně jen o „fairytales", báchorkách, jichž podstatnou částí jest nadpřirozené. Z vývodů novějších etnologů ukazuje, že opětně se vlastní vznik pohádek, t. j. jich motivů klade do pradoby prehistorické. Vyslovuje domněnku, že již pranárod indoevropský měl pohádky aneb aspoň pohádkové motivy, a nic nepřekáží předpokládati, že shoda různých motivů, které se nalézají u spřízněných národů může právě se zakládati na původní spřízněnosti, aniž by bylo nutno předpokládati pozdější stěhování (str. 24). Tak bychom tedy díky t. ř. antropologické školy se ocitali opět u teorie Grimmovské! Ostatně nelze dosť důrazně připomínati, že jest to naprosto chybné říkati „Märchen d. h. ihre Motive", že naopak pohádka jest řada motivů spjatá jistými více méně přesnými pravidly. Možnost samostatného vzniku jednotlivých pohádkových motivů u různých národů v různých dobách nepodléhá nijakým pochybnostem. Ale to neznamená ještě dopouštěti možnost vznikání celkových pohádek, jistých to dosti uměleckých výtvorů, které ku podivu zachovávají svou formu, jak to spis. sám na jednom místě připomíná (str. 8). Dotýká se ještě hypothese, vyslovené Ludv. Laistnerem (Rätsel der Sphinx) a právem ji dosti obmezuje (str. 32, 50 sl.). Jistou koncessi i ovšem by spis. byl ochoten dělati stoupencům Benfeyovského učení, umělou komposici pohádek kladl by v jednotlivých případech do Orientu, Indie, Egyptu a j., do určitých center kulturních, ale jak praví, nikoli vlast pohádek lidových než vlast padělání pohádek: tu prý literární zájem obracel se vědomě, s uměleckým úmyslem tvořících básníků na prosté starodávné motivy pohádkové, a tak byla pomocí bujné fantasie tyto motivy rozhojňující vytvořena literární specialita, která pak sousední země zaplavovala, kontaminovaná indická pohádka. Technika rámcové povídky a kontaminování motivů podle mínění spisovatelova přišla z Indie do Evropy. Pro určení souvislosti, po případě závislosti jedněch povídek na jiných stanoví několik základních pravidel a ta zasluhují vší pozornosti. Reprodukujeme je: 1. Vedlejších rysů, jež možno snadno nahraditi novým kulturním materialem, nesmí se užívati ke stanovení stáří a původu. Naopak jest průkazným materialem pro přejímání pohádky, kde se jeví rys odporující kultuře dotyčného

národa. 2. Etymologie jmen většinou nedostačuje a může konati cenné služby jen, když se to potvrzuje jinými momenty. 3. Souhlasí-li pohádka vyskytující se v různých zemích nápadně s mytickými tradicemi pouze jednoho z těchto národů, lze pravděpodobně předpokládati, že se u toho národa vyvinula organicky a odtud dále se šířila. 4. Kde máme přejatou pohádku a shledáváme v různých útvarech pohádky nový do ní uvedený rys, jest to důkazem, že tyto útvary se zakládají na společném prameni. 5. Kde dvě verse pohádkové se zakládají na indoevropském mytu, v podrobnostech však jsou na sobě nezávislé, tu třeba předpokládati samostatný vývoj u obou národů. 6. Jeví-li se v jedné versi vlastní obsah mytický popleten a temný, a jinak-li souhlasí v nepodstatných podrobnostech, tu třeba předpokládati přejímání. Probírá též spis. některé význačnější látky, u kterých předpokládán orientalní (indický) původ, a tu snaží se vyvraceti důvody, pronášené Benfeyem a jeho stoupenci. Ovšem jsou jeho rozbory velmi stručné. Postrádáme ve spisku poznámky jiné, pro otázky tyto důležité: látky pohádkové celkem lze sledovati jen do jistých mezí. Přesné sledování jich ukazuje nám, že naše evropské pohádky na př. jsou obmezeny na jistý kulturní svět; více méně podobně vyskytují se ještě na Kavkaze, částečně v jiho- a severozápadní Asii, na severním břehu Afriky atd., a tu opět mohli bychom u jednotlivých látek ukazovati jisté menší okrsky, na které jsou určité formy látek našich obmezeny.

Správně vykládá spis. poměr pohádek k bájesloví, a pokládá za lepší, podle možnosti oddalovati prozatím aspoň mytologickou spekulaci od studií pohádkoslovných, především stanoviti historii každé skupiny pohádkové, a obraceti zřetel na techniku, stavbu a estetiku pohádky. Tomu věnována dosud malá pozornost.

Velice bude vítán přehled literatury ke konci knihy umístěný, který třebas zaujímá poměrně značné místo (str. 166—201), daleko ovšem nevyčerpává předmět, ani výčet sbírek pohádkových, byť i důležitých, ani výčet studií pohádkových ani výčet časopisů národopisných není úplný. Nebudiž zamlčeno, že také některá slovanská publikace do toho seznamu zapadla. *P—a.*

Albert Wesselski: **Mönchslatein.** Erzählungen aus geistlichen Schriften des XIII. Jahrhunderts. Leipzig. Bei Wilhelm Heims 1909, v. 8⁰, str. LI + 264.

Dávno již jest všeobecně uznáno, že valnou, ne-li převážnou měrou s kazatelny, působením kazatelny se rozšířily mezi obecným lidem povídky, které od počátku minulého století znovu zapisovány z úst lidu, pokládány za pradávné tradice lidové, za duševní produkt duše lidové. Kazatelské sborníky upoutaly zvláštní pozornost literárních historiků pro látkovědu a řada jich vydána od učenců anglických, francouzských, německých. Výbor povídek z takových děl, jichž středověcí kazatelé přehojnou měrou užívali, pořídil vydavatel této sbírky, který horlivou činnost začal vyvíjeti v posledních letech právě vydáváním starých pramenů „tradic lidových“. Tak vydal německý překlad facecií Bebelových s důkladným komentářem a j. Nečerpal jenom ze sbírek již vydaných, ze kterých vydání „Exemplů“ Jakuba (Jacques) de Vitry od Th. F. Crane-a 1890 patří mezi nejlepší publikace tohoto druhu, než také ze sbírek dosud blíže neznámých, dosud neprozkoumaných, jako zvláště z „Mensa philosophica“ poprvé r. 1475 a potom v 16.—17. století častěji tištěné, jejíž 4. část se stala vzorem pozdějším sbírkám facecií a byla

k tomu účelu častěji užívána, zvláště od Bebela. Sbírka tato byla sestavena asi od různých, aspoň dvou mužů, poslední část asi na samém sklonku 13. stol. od mnicha dominikánského, rodem Němce, jak vydavatel v předmluvě své dovozuje. Předmluva tato má také místo své v historii theorie o původu našich tradic lidových. Kazatelské umění vyvinulo se bujněji teprve působením zvláštních řádů kazatelských, v první řadě dominikánského řádu v 13. stol. A zakladatel tohoto řádu vytknul jako zvláštní účinný prostředek kazatelský exempla — povídky. První nám známá sbírka kázání od Dominikána, sbírka sestavená od Étienne de Bourbon † 1261, není však vůbec první sbírka, už Exempla Jacques de Vitry jsou o něco starší. Povídky, kteréž tito kazatelé vypravují, jsou namnoze orientalního původu, jak výslovně jest dosvědčeno. Jacques de Vitry působil řadu let na východě. Hojným pramenem pro kazatele i vypravovatele-básníky byl spis křtěného žida Petra Alphonsi „Disciplina clericalis", z něho čerpal jmenovaný Étienne de Bourbon. Jiný pokřtěný žid přeložil arabskou knihu Kalîlah a Dimnah asi na konci 13. stol. pod titulem „Directorium humanae vitae". Pan Albert Wesselski v úvodě přesvědčivě dovozuje, že se povídky šířily zvláště také cestou ústní; ukazuje (str. XXI.), že anglický cisterciák Odo de Ceritona ve své sbírce bájek, kterou psal mezi 1219—1221, umístil bajku, kterou evropští čtenáři mohli při nejmenším 30 let později poznati až z Directorium humanae vitae. Taktéž jinou ještě bájku zná tento Odo, kterou zpracovala již starší Marie de France a kterou nalézáme jen v jmenované arabské a úzce spřízněné jí sbírce indické Pančatantra. Též Étienne de Bourbon čerpal od osob, které byly v orientě. Vydavatel poznamenal ještě fakt dosti pozoruhodný a důležitý pro styky orientu se západem, že saracenští jinochové vysíláni na konci 13. stol. na dvůr krále jerusalemského, aby se naučili francouzsky, a v Montpellier pěstovaly se studie orientalistické. Wesselski do jisté míry hájí thesi o orientálním, určitěji řečeno indickém původu našich pohádek. Ale zajisté jest dalek toho, předpokládati jej u všech našich pohádek, ba kloní se až ke skeptickým názorům o účelnosti studií látkovědných, pokud se snaží stanoviti původ a pramen pohádek. Praví přímo — přes všecku vážnou námahu začasté se nezdaří stanoviti pramen proudu našich pohádek.

Sbírka tato obsahuje velký počet povídek — celkem 154 — obsahu velmi rozmanitého a pestrého. Ačkoliv Wesselski zásadně vyloučil legendy svatých, přece pojal do sbírky své nemalý počet legend marianských, vypravujících o různých zázracích P. Marie a vykládá to tím, že jsou legendy vysoce charakteristické pro svou dobu. Jeví se tu všude P. Marie jak laskavá a vlivná orodovnice za hříšné u Pána Ježíše. Vypravují namnoze o poklescích zvlášť členů řádů klášterních i ženských, ve kterých odvracela za pomocí modlitby provinilců a hříšnic (jeptišek) přirozené následky rozněcené krve. Čteme také povídky velmi kluzké, až obscenní, které s takovou chutí poslouchávali příslušníci všech stavů bez výminky. Přečetné povídky vypsané v této knize z kazatelských pomůcek a sborníků 13. stol. byly, jak řečeno v novějších dobách, zapsány z úst lidových, tak povídky pololegendové, mravoučné: žena, muž plísní biblické prarodiče, že oni zavinili všecku bídu č. 127, anděl a poustevník č. 79, mnich zlákán zpěvem ptačím vrátil se do kláštera až za 300 let č. 194, z opilosti všecky hříchy č. 17; poustevník sváděn od ženy odolal č. 18, 73; prasátka předložená mnichům přeměnila se v ryby č. 126. Hojné jsou povídky o kněžích všeho druhu: kněz nechce pokřtíti chuďasa č. 143, pohřbil osla se všemi církevními poctami č. 60, zpíval tak

krásně, že žena jest pohnuta až k slzám, vzpomínajíc si na svého osla, že právě tak krásně zpívával č. 2, chodí za cizí ženou č. 4, 5; čteme také již pověru, že zlé jest znamení potkati kněze: když jednou řádila smrt, hodili lidé do hrobu ještě kněze č. 31, 32. Bájky: o lvu a Androklovi č. 77, čáp se svými druhy zabil nevěrnou svou ženu č. 72, blecha a zimnice vyměňují místo své č. 75; vlk, liška a osel předvoláni na dvůr lvův, z nich byl odsouzen jen hloupý osel č. 61. Jiné povídky známé: o Damoklově meči č. 78, Robert ďábel č. 11; Shylock č. 128; aby vlastní syn byl poznán, nařízeno synům nevlastním i vlastním, aby stříleli do mrtvoly otcovy č. 6; zkouška přátelství, jeden každý bere na sebe vinu vraždy č. 120, krví přítelových dětí uzdraven malomocný str. 154, draku přinášeny denně oběti, též lidské č. 77, nejsilnější není měsíc ani slunce ani oblak ani vítr ani zámek než myš č. 71. Muž žárlivý zpovídá ženu převlečen za kněze č. 93. Hojné jsou povídky o ženské nevěře, ale vyskytují se též povídky, svědčící pro věrnost a stálost ženinu, jako č. 116, vypravující o ženě, kterou odmítnutý ctitel krutě pronásledoval; žena žaluje, že byla znásilněna č. 43; o ženské lsti: kam až dovedla žena Aristotela, že na něm jezdila č. 128, žena horší než čert č. 22 a j. My tři č. 37 — srv. můj článek v časopise Lud II. str. 9 sl.; sen ukazuje poklad č. 101, slepý nese chromého č. 141; sázka o pravdomluvnost věrného sluhy č. 1; šaty dělají člověka, prokazována jim zvláštní pocta č. 73; historky zlodějské: namluvili sedlákovi, že nenese jehně na trh, než psa č. 29 a j.

Povídky jsou opatřeny bohatým komentářem, který bude velice vítán všem, kdož se studiemi látkovědnými obírají, a který velice zvyšuje cenu této knihy. Rejstřík usnadňuje užívání knihy, ačkoliv nevyčerpává všecky motivy vytištěných povídek. *P—a.*

А. Ветуховъ: **Заговоры, заклинанія, обереги и другіе виды народнаго врачеванія, основанные на вѣрѣ въ силу слова.** (Otisk z „Russk. filolog. Vêstnika“.) Varšava 1907, 8⁰, str. 509 + VII.

Již v úvodě práce vyznačen jest cíl pozorování autorova a možno jest sledovati celým postupem, jakými cestami autor řeší psychologicko-syntaktickou osnovu vývoje zaříkadel.

Vetuchov snaží se objeviti v zaklínadlech nejdůležitější etapy lidového nazírání na svět a seskupuje bohatý material, který sebral z rozsáhlého obvodu ruské i cizozemské literatury tištěné, dle těch psychologických motivů, které tvoří podklad představ o nemoci a jim odpovídajících formulí. Proces pochodu jest známý. Nejstarší hrubá formule, v níž mluvící obrací se k nemoci jakožto k živé, svobodnou vůlí obdařené bytosti, přechází opírajíc se o všemocnou sílu původního slova, k uměleckému stadiu přirovnání. Poslední stupeň jest karakterisován jakožto „vrstva církevní a vrstva modlitby“.

Jako stoupenec psychologické školy Potebnjovy jest Vetuchov pro posouzení otázek psychologických při zaříkadlech se vyskytujících dobře připraven. Stopuje psychologický podklad zaříkadel autor ponořil se v úvahu o duševním procesu přírodního člověka, naznačuje celý vývoj původního myšlení od prvních jiskérek analysujícího sebepozorování a od poznání založeného na víře v „dvojbytost“ vnějšího světa až k přesvědčení, že slovo „jakožto nejlepší výraz myšlenky“ spojeno jest s tajemnou silou. Prošed celou domnělou historií myšlení a slova a promluviv o periodě smísení různých názorů na svět, o které několikráte se zmiňuje pod názvem „dvojvíry“, autor přistupuje k pojednání o suggesci, ježto spatřuje právem v tomto

psychickém stavu člověka nejhlavnější příčinu kouzelné moci zaříkací formule. Vnější forma říkadla opírá se dle názoru autorova o srovnání či parallelism, jak je nazval Veselovskij.

Na str. 127 autor přistupuje k citaci rozličných ruských i cizích zaříkacích formulí a můžeme se blíže seznámiti s jeho methodou, seskupiti je dle stupně předpokládaného jich stáří. Postup cesty zaklínadel ustanovuje od temnoty pohanství až do světa křesťanského.

Vnitřní rozdělení děje se tímto pořádkem: Nejprve zaříkadla s bytostí obdařenou svobodnou vůlí, k níž možno se obrátiti s prosbou, příkazem, potom takové, kde již se bytost podřizuje síle zbožněné, kde postupně převládá element křesťanský.

Národně mythologická methoda není však zde bez nedostatků. Pozorování buď v zaříkadle samém nebo v ději je provázejícím dají se dle ní snadno vysvětliti různým výkladem, někdy vzájemně opačným. Velice často poetický a mythologický obraz jeví se jakožto zkamenělý přežitek, ano neumělé pokažení více méně vzdálených představ „rozumných“, čerpaných z knihy nebo cizích pramenů, na př. časté obracení se k záři, luně (zvláště ve folkloru maloruském), k vodě a k lesu.

Zaříkadla nelze vtěsnati v jeden typ osnový, jsou různotvaré, o čemž může se přesvědčiti každý, kdo seznámí se s materiálem a vývody Vetuchova.

Ota Dubský.

Drobné zprávy národopisné.

G. Smólski snaží se ve zvláštním článku „Ludność polska we wschodnich i środkowych żupańskwach Górnych Węgier“ (Świat Słowiański V., sv. 2., str. 107—124) dovozovati thesi vyslovenou hned na počátku článku „Nemůže býti pochybností, že celé území východoslovenských nářečí, objímající mimo Spiž, který nevchází do rámců této stati, stolice šaryšská, abaujská, zemplinská a ungská obsahovaly prvotně obyvatelstvo polské, jehož dialekty odtržené od země mateřské věkovými vlivy češtiny, slovenštiny a ruštiny a v pravěku pravděpodobně vlivem jazyka církevního, t. ř. staroslovanského, byly zkaženy.“ Tato tvrzení a další vývody p. G. Smólského dokazují jenom, že nemá jazykovědeckého vzdělání na tolik, že by byl mohl rozhodovati takové přece dosti nesnadné problémy historické dialektologie slovanské. Hlásky *ń, ś, ź, ć, dź* nic nedokazují. Rozhodujícími jsou tu střídnice za psl. nosovky, *ę*, (cons+) o*r*, *l* + cons., *r*, *l*. V záměně těchto posledních hlásek skutečně jest nápadná shoda s polštinou, ale naproti tomu není *grod* — *hrod*, než *hrad* atd., ojedinělé *chlop* jest právě polonism. Za *ę* není *a*, leda ve zaneseném polonismě *cali*. Sám spis. nijakých dialektických studií nekonal, žádných zápisů dialektických neuvádí, mimo kratičký rozhovor z Košic. Jinak jest nucen omezovati se na data etnografická o polských osadách, jež shledal u Šembery, Czambela a j. Srovnáváme se úplně se spis., že jest nanejvýše žádoucno, aby polské vědecké kruhy obracely pilný zřetel na tyto kraje; myslíme také, že by polským učencům za nynějších poměrů bylo nejspíše ještě možno studovati slovenský lid, jeho mluvu atd. v jeho dědinách, když se přece stále akcentuje přátelství polsko-maďarské. Poslední seš. Swiata Slow. již (str. 197—200) požaduje pro tyto hornouherské Poláky jazyk polský ve škole a v úřadě. *P—a*

—

Ve zprávě o studii H. Windakiewiczové „Katalog pieśni polsko-morawskich“ zmiňuji se též o známé písni „Rozbitý džbán“ (Erb$_3$ 127, čís. 74) a uvádím tam mimo jiné variant litevský. Při korrektuře jsem zapomněl připojiti poznámku: srovn. Перетцъ, Современная русская нар. пѣсня, str. 24.

Zajímavou zprávu jsem nalezl v Českém Lidu V., str. 470. V rýmovaném letáku o panu „Nevím“ (ze stol. XVI.) čteme: „Když jí pak rozbí čbán, zpívá,

že jí dostane Jan". Právem připomíná na uv. m. prof. Č. Zíbrt, že „smíme snad ve styk s touto narážkou uvozovati lidovou píseň známou v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i na Slovensku (děvče jde pro vodu, pán rozbije jí džbán" atd.).

Jiří Horák.

—

I. **Lidová rčení.** Chalupa, že by ji na trakách odnes. — Má hladu jako mlynářova slepice. — Neposedný jako voda v nůši. — Má polí, že by to pr .... zased. — Diví se jako koza smrti. — Když se dobře nají: to je dušička jako v peřinkách. — Když má něco po jídle zbýti: než se to má zkazit, ať se kůže natáhne. — Nastane-li na podzim chladno, říkají: to se jelen uchc . . do vody. — Když se někomu dělá pleš: ten je sv. Petru dlužen za ryby. — Votevřela sem vokna, a ten studený vzduch tah se jako niti seknicí. — Starším vdaným ženám říká se — ale jen hromadně — „báby".

II. **Několik pověr.***) Když mají šišky masopust, mají lidé půst (t. j. když se urodí hodně smrkových šišek).

Uzel, jímž je povříslo zavázáno, nesmí se přeseknout ani spálit; v tom uzlu je zakletá dušička; a když se rozváže, tak se duše vysvobodí.

Když se skrojí pata u pecnu, nesmí se dát celá jednomu člověku; potom by moh uhranout.

Bolení v krku zaženeme, ovineme-li si kolem krku teplou ženskou punčochu, právě s nohy staženou. (Osvědčený prostředek staré Mrskošky.)

Když se zujou boty, nemají se postavit k sobě tak, jak se na noze nosí, nýbrž přehodit, ale špičkami do předu (aby nohy nebrněly).

Jde-li bába k porodu, musí mít růženec, nemá-li, je to zlé znamení.

Při narození dítěte má být na stole bochník, aby bylo hospodárné.

Novorozenému má se dát košilka ze „starého", aby netrhalo.

Když má dítě (novorozeně) jíti do vody, dává mu Janotka**) 3 kapky vody do huby, aby dobře spalo.

Jak léčila Janotka průtrž:

Vyhlídla si mladý doubek, rozštípla ho a před východem slunce dítě rozštěpem protáhla. To však se mohlo jen tehdy dělat, když šel měsíček dolů. Třikrát se procedura opakovala. Na cestě se modlila a nikoho nesměla pozdravit. Srůstal-li doubek, bylo to dobré znamení, že průtrž zaroste a že se podaří následující léčení: Namočila konopné přadeno v teplé vodě a jím křížem zatlačovala zpět vysypaná střeva, dokud nevychladlo. Při tom se divně modlila.

Sdělila mi moje sestra Božena.

III. **Pravý mládenec.** V Čelimě***) na jednom statku byli 2 mládenci. Staršímu domlouvali, aby se oženil; ale nechtěl. Jedenkráte jel na kobyle domů. Když přijel k vratům byla zavřena; nechtěl slézti a si je otevřít. Jel tedy fortnou,†) ale narazil hlavou a spad s koně; vyhrnula se mu krev z úst a za chvíli zemřel. Po osmnácti letech otvírali jeho hrob a tu našli rozmarinu třikrát ovinutou kolem jeho kostí; a to jako měl být pravý mládenec. Kdybyste tam šli, mohli byste se na to přeptat.

Vypravoval Kadeřábek, rolník z Osečan.

V Osečanech u Selčan sebral *Miloš Vystyd.*

—

Vdolková baba. Vdolková baba chodila v Benešově a okolí na sv. Barboru. Den před sv. Barborou peklo se pečivo, vdolky a šišky, pro babu. Za vdolkovou babu přestrojena bývala starší žena v rozedraných šatech. Na zádech nosila nůši, v níž vrchem vyčnívala vycpaná hlava, dnem pak vycpané kalhoty a vysoké boty. Chodila od domu k domu a zpívala: „Dejte, dejte vdolky, když nemáte vdolky, dejte aspoň holky." Na to podělena byla vdolky; jinak brala holky neb hochy, při čemž uštědřila jim výprask. Mnohdy z toho povstaly pračky. Tak babička pí. Kosíkové, jež mi toto sdělila, neměla náhodou upečené vdolky.

---

*) Výslovně připomínám, že to nejsou věci snad jen pamatované a vypravované, nýbrž dosud živé a v praxi užívané.

**) Janotka byla nedůvěřivá porodní bába; dnes už je tak stará, že už se svým povoláním ani nezabývá. Zná hodně, jako kronika, ale toto, aby svá tajemství někomu sdělila.

***) Ves „za vodou", t. j. za Vltavou směrem ke Knínu.

†) Postranní dvéře vedle brány aneb v bráně.

Doma byl její syn, který vlezl si před babou pod kamna. Baba lezla za ním a málem by strhli kamna. — Zvyk tento počal prý v l. 1827, kdy babička pí. Kosíkové byla nevěstou, a potrval až do r. 1894. Od té doby již neexistuje.

— *Kajetán Turek.*

Národní Listy zaznamenaly dne 30. čce. t. r. v rubrice „Ze soudní síně", následující zprávu:

Okresní soud v Benešově nad Ploučnicí (hejtm. děčínské) zabývá se neuvěřitelným procesem o čarodějnici. Podkladem k němu je případ, svědčící, že v některých vrstvách „kulturně výše stojícího národa" nejpitomější pověra má ještě široké pole působnosti. Majitelka usedlosti v nedaleké obci u zmíněného Benešova spozorovala na podzim roku 1908, že neznámým pachatelem polámány jí byly ovocné stromy na zahradě. Provedla tudíž nějaké čáry kolem zahrady a rozkřikla, že kdo bez jejího vědomí do zahrady vstoupí, zlomí nohu. Sousedka, jež přijela odněkud z delšího pobytu a o čarodějné síle zahrady neměla tušení, vešla jednoho dne skutečně do její zahrady a sklouznuvši, zlomila nohu. Ihned se to rozkřik o obcí a „čarodějnice" stala se obávanou osobou. Z prvu měla z toho žert, později však, když některé ženy se jí počaly vyhýbati, křižovaly se potkávajíce ji a též hmotně byla poškozována tím, že nikdo od ní nechtěl kupovati ovoce, mléko a máslo, podala na celou řadu osob, jež jí vytýkaly čarodějnictví, žalobu pro urážku na cti. Nyní bude o čarodějnickém procesu v r. 1909 jednáno před soudem.

—

Časopis „Den" dne 21. srpna 1909 zaznamenal z „Hlasů z Posázaví": V obci Příjemkách u Chotěboře zapálil blesk hospodářské stavení. Když hasiči pustili se do hašení, horšili se na ně mnozí dobří katolíci, že prý se nemá hasit, když zapálí „boží posel"!

—

Dr. Fr. Lorentz uvedl ve svém novém časopise „Mitteilungen des Vereins für kaschubische Landeskunde" I., str. 19 sl., že v slovinském dialektě v Pomořanech dosud se udržel Černý bůh ovšem ve významu čerta, a od něho rozeznávají přímo svého boha „bílého boha"; zaznamenal ústní tradici: „Naši. předkové měli dva bohy, jednoho bílého boha, jednoho černého . . .", ale sám prohlásil ji za nevěrohodnou; žena, od které měl tuto pověst, čítala ráda, a nejspíš dočetla se o Svantovítu a jeho uctění v Arkoně. Ale našel jinou pověst ještě, svědčící jakoby proto, že se podání dosud udrželo. Zapsal ještě odpověď jistého chlapce na otázku farářovu, kolik jest bohů: „Tünisch — jiný soused a kouzelník v sousední vesnici — má osm a náš otec sedm." O. Knoop ukázal nejnověji v témže časopise, 3, 98, že jest to anekdota dosti rozšířená u Němců a nemůže býti považována za specificky kašubskou; a „bohové" nemůže tu znamenati „demony". A co se týče jmén Černobog-Bělbog, míní, že jistě pronikla do lidu působením školy. Čítanka, jíž se před 45 lety užívalo ve školách tohoto okresu, měla stať o „Vendech", a odtud má původ svůj pověst znamenaná Fr. Lorentzem.

—

Geo. F. Black vydal bibliografii o Cikánech „A Gypsy Bibliography" prozatím jen soukromě pro členy „Gypsy Lore Society" a odborníky s výzvou, aby ji dle možnosti doplnili. Zaznamenány jsou v ní též články časopisecké, ne pouze z revuí než též z denního tisku. Zaznamenána také básnická díla, jejichž látka čerpána z cikánského života, aneb jich rekem jest cikán, cikánka, na př. starého dubrovnického poety Čubranoviće „Jegjupka", Puškinova známá báseň, ovšem ne Máchův román; také hudebniny, ku př. Bendlovy „Cigánské melodie" na slova Ad. Heydukova. Vydavatel prosí o doplňky. Pp. čtenáři, kteří se blíže tímto předmětem zabývají, račtež se přihlásiti u něho (New York Public Library [Lenox Library Building] New York U. S. A.).

—

Prof. Dr. A. Frinta poukazuje v pozoruhodném pojednání „O učení cizí výslovnosti" (v 5. výroční zprávě c. k. vyšší reálky v Mladé Boleslavi) na důležitost gramofonu pro vyučování cizím jazykům, třebas „že důmyslné a obdivuhodné tyto přístroje jsou přece jen ještě nedokonalé pro věrnou reprodukci fonetickou." V novinách bylo nedávno také sděleno, že ve Vídeňské akademii věd stále se pracuje na poři ování fonografického archivu a že se spojila za tím účelem s universitou Curyšskou a Ženevskou.

Zprávy o museích a společnostech národopisných.

Ze Společnosti Národopisného Musea Československého. Sbírky musejní navštívili 27. září členové mezinárodního svazu ředitelů museí umělecko-průmyslových a historických, u nichž setkaly se s živým zájmem a uznáním zejména bohaté sbírky lidové keramiky československé. — Rada musejní podniká právě soustavnou akci, aby doplnila jinoslovanské sbírky Národopisného musea Československého. Prosí proto členy Společnosti NMČ. a všechny příznivce musea, kteří mají styky s mimočeským světem slovanským, aby jí byli nápomocni radou i skutkem: sdělováním, ke komu by se mohlo do slovanských zemí Národopisné Museum obraceti při sbírání jinoslovanského materiálu lidopisného i přímluvou u příslušných činitelů jinoslovanských, aby pamatovali na sbírky Národopisného Musea. — Národopisné Museum pořídilo řadu fotografií vybraných kusů ze svých sbírek lidového (malovaného i vykládaného) nábytku československého. Kopie fotografií těch (ve formátu 13/18) postupuje jednotlivcům i jiným ústavům k studijním účelům (za cenu 2 kor. za list). — Dle sdělení J. E. min. Dra J. Žáčka bude Národopisnému Museu povolena vys. ministerstvem veřejných prací z prostředků k povznesení návštěvy cizinců podpora 2000 korun. Rostoucí úkoly a s nimi rostoucí výdaje Národopisného Musea, jež zavinily trvalý schodek v posledních letech v musejním hospodářství, činí další veřejné podpory museu nezbytnými. — Musejní rada snažíc se o rozmnožení svého fotografického archivu snímky význačných staveb lidových, krojů, slavností, výrobků lidového průmyslu, prací zemědělských atd., prosí pp. fotografy amateury, aby zasílali pro musejní archiv ze svých snímků, jež by po národopisné stránce mohly býti zajímavy. Prokáží tím českému národopisu platnou službu a přispějí k docelení fotografické sbírky, pro studium československého lidu neobyčejně důležité.

—

Městské průmyslové museum v Hradci Králové dle zprávy, kterou vydalo za r. 1908, čítá 6171 inv. číslo; v uplynulém roce z toho nově přibylo 377 předmětů. Nově byly instalovány v bývalé tržnici řemeslných výrobků, která byla museu propůjčena, sbírky textilní a národopisné. Vyloženy tu jsou východočeské vyšívky, čepce a součásti krojové, vyšívky jihoslovanské, vyšívky a krojové součásti moravské a slovácké; dále vyšívky čínské a japonské. Dvě skříně vyplňují staré i moderní orlické krajky. Mimo to vystaven lidový nábytek (vykládané truhly a malované almary), keramika a sklo. Staré dřevěné předměty umělecko-průmyslové vystaveny v místnostech historického musea. Knihovna byla rozmnožena o 791 číslo a čítá nyní 4670 spisů v 7237 svazcích a na 80 tisíc jednotlivých předloh. Čítárna musejní vykládá 117 odborných časopisů. Přednášek uspořádalo museum 14 s celkovou návštěvou 1953 osob, kursů 8 s 292 účastníky a 4 výstavky. Celková návštěva musejní byla 11.759 osob (se vpočtením frekvence čítárny, přednášek, kursů a výstavy). Nejzávažnější musejní činností je však akce krajkářská: pořádán byl jeden praktický kurs (návštěva 27 osob), dodávány nové vzory, prostředkován odbyt (135 pracovnicím za 16 tisíc korun), pro nějž navázáno spojení s Anglií a Amerikou. Pro zvýšení místního odbytu zařízen krám. Vzorníkem krajek účastnilo se museum umělecko-průmyslové výstavy v Petrohradě. Při odborné škole krajkářské honoruje museum učitele kreslení a pro potřebu obecných škol na Žamberecku (vyučování ručním pracím) upravilo dalších 20 vzorových alb. Členů mělo museum 207. Novostavba musejní, s níž se počíná, zaujme 1700 m^2 plochy a bude vyžadovati dle definitivného rozpočtu 454.223 korun.

—

Městská rada v Sadské usnesla se založiti místní museum. Základem nového musea budou sbírky † prof. G. V. Paroubka, jež budou doplňovány místními památkami a nálezy domácími i z okolí. — Stejně usnesla se letos městská rada v Netolicích, jež vydala v srpnu provolání o sbírání vhodných předmětů pro místní museum. — Městské museum ve Vysokém Mýtě zakládá oddělení pedagogické, jež nebude pouze místního rázu, nýbrž bude shromažďovati všechny cenné památky staré i současné školy. Výzvu „Co sbírati pro městské museum?“ rozšiřuje občas prostřednictvím školních správ, při čemž je žactvo upozorňováno na cenu památek (historických, uměleckých i lidových) a na význam jejich zachování v museu. — Nové místní museum bylo letos zařízeno

i v Králové Městci. Je to na Poděbradsku, kde již trvají dvě musea starší (v Nymburce a v Poděbradech), třetí letos nově založené museum (před ním již byla založena letos musea v Pečkách a v Sadské). Nové museum má zatím zabezpečeny jen dotace obecního a okresního zastupitelstva (po 50 kor.). „Věstník“ v Poděbradech vítá zakládání dalších museí jako nejvhodnějších místních sběren starožitností a památek. Ale správně při tom požaduje, aby z místních museí „vzácnější předměty a duplikáty byly věnovány museím okresním; odtud opět duplikáty (a jistě i vzácné kusy, jichž ústředí dosud nemá a jež jsou pro soustavné doplnění centrálních sbírek nezbytny — pozn. red.) měly by se věnovati museu zemskému (rsp. odborným museím ústředním — pozn. red.). Tím způsobem práce sběratelská byla by nejlépe organisována“. — Materiál, který byl své doby sebrán pro oddělení Vysocké n. J. na Národopisné Výstavě Československé, a jenž — pokud si jej nevyžádali zpět soukromí vystavovatelé — ležel dosud ladem, bude dle rozhodnutí městské správy umístěn v zatimním museu v budově občanské záložny ve Vysokém nad Jizerou.

—

Městské museum v Benešově u Prahy. R. 1892 několik jednotlivců dalo městské radě návrh k zřízení musea. Ta návrh přijala a uložila tomuto přípravnému výboru, aby podnikl práce přípravné k zřízení musea. Než tu zatím zřízen byl v Benešově odbor národopisné výstavy, který sbíral po okresu předměty nejen pro národopis, ale i pro kulturu důležité. Proto v r. 1893 sloučil se prozatimní musejní výbor s národopisným odborem. Výslednice horlivé práce byla národopisná výstavka v Benešově 11.—13. listopadu 1894. Odbor pak splniv úkoly rozešel se 13. června 1896 a jmění dal na zřízení měst. musea. Obec věnovala místnosti v obecním domě pro museum a subvenci roční 200 K. Z počátku museum bylo spravováno prof. J. Soukupem a Dr. Cvrčkem. V září roku 1907 bylo museum přemístěno do piaristické koleje, kterou obec pronajala. Zde však bylo to skladiště předmětů poházených v prachu, ježto nikdo se o srovnání nestaral. Teprve v únoru 1909 naléhali pp. JUC. Kajetán Turek a JUC. Jiří Burghauser na městskou radu, aby bylo museum opět spořádáno, a ihned se nabídli k uspořádání tomuto. Museum pak bylo jejich péčí o prázdninách těchto uspořádáno, zřízen nový katalog všech předmětů, ježto starý nevyhovoval k určení předmětů, byl neúplný a nesprávný. Otevřeno bylo museum 3. října t. r. Museum je prozatímně v jedné místnosti, ale v nejbližší době bude rozšířeno aspoň o 3 síně. Knihovna musejní obsahuje 500 výt. knih z 16.—19. stol., numismatická sbírka 156 mincí, archeologická sbírka čítá 18 inventárních čísel, oddělení historické 525, národopisné 391, a to 225 invent. čísel krojů a vyšívek z Benešovska. Archiv není ještě spořádán úplně, jen srovnány byly listiny dle bývalých panství a dle odborů. Očíslováno pouze 560 listin. Mimo to zřízeno nově oddělení tiskopisů, obrazů a pod., znázorňující obraz okresu, jeho dějů a vývoje.

—

Průmyslové museum pro východní Čechy v Chrudimi mělo koncem r. 1908 inventárních čísel 9848, z nichž bylo nově přibyvších 771. Návštěva sbírek musejních byla denně volná a dostoupila 28.456 osob. Odborná knihovna čítala 2108 děl o 4406 svazcích a 38.623 předlohách. Přírůstek knihovny byl 173 díla o 508 svazcích. Ve veřejné čítárně byly vykládány 104 časopisy. Při museu byla tržnice (stálá výstavka) řemeslných výrobků, kterou navštívilo na 27.500 osob; mimo ni uspořádalo museum 8 výstav a účastnilo se 3 výstav cizích. Přednášky pořádalo 3. Kursů bílého vyšívání, jež zahájilo chrudimské museum r. 1903, bylo celkem do r. 1908 uspořádáno 11 a účastnilo se jich 218 vyšívaček. Kurs dvanáctý (v Hořicích 1908) konal se již ve správě ministerstva kultu a vyučování. 1. března 1909 zahájen byl prvý stálý c. k. státní kurs vyšívačský, spojený se sprostředkovatelnou práce v Chrudimi. Místnosti jeho nalézají se v budově musejní. Rokem příštím otevřen bude druhý stálý kurs vyšívačský ve Skutči.

—

V Českém Brodě konala se ve dnech 26. září až 10. října t. r. všeobecná okresní výstava. Od podobných podniků jiných prospěšně se lišila tím, že na ní bylo pamatováno také stránky lidopisné a že ve výstavní program byla pojata také hospodářská retrospektiva. Pořádajícímu výboru nepodařilo se sice z rozmanitých příčin (pozdní počátek práce, nedostatek místa a j.) úplně provésti plán, který pro tu část výstavy byl vypracován, přes to však jeho úsilí i výsledky zasluhují chvály. V síni lidopisné, na kterou byla změněna jedna

učebna dívčí školy, byl snesen z okresu a z míst sousedních materiál velmi rozmanitý. Rázovité ukázky hospodářského náčiní, domácí nářadí, nábytek vesnický i městský, kroje a výšivky (mezi nimi velmi pěkné kusy ze soukromých sbírek, v nichž však byly zastoupeny i jižní Čechy a Pošumaví), majoliky i cínové nádobí, dětské hračky, kraslice z Velimě, vedle toho pak sbírky mincí a nálezy archeologické atd. vzbuzovaly naději, že se místní museum českobrodské z výstavy náležitě obohatí. Četné návštěvnictvo, zejména mladší, nejvíce zajímala — přadlena. Výbor vypátral v Císařské kuchyni, vesničce u Čelakovic na levém břehu labském, 77letou, čipernou stařenku — Majdalenu Šnajdrovou, která — poslední asi v tom kraji — umí přísti a konati všecky práce, spojené se spracováním lnu. Přivezl ji na výstavu, posadil ji v lidopisné síni ku přeslici, ale lnu nikde nebylo, jen kus konopné koudele zprvu podařilo se opatřiti. Tu si babička vyčesala, připravila, a již se točilo kolo i cívka. Ale potom stařenka nestačila mládeži vykládati, co a jak, neboť nynější pokolení na Českobrodsku zná předení již jen z tradice a z obrázků. — Zajímavá byla na výstavě také síň vzdělanostní, poutající se k výstavě školské, v každém směru vzorně upravené. Tam byly vystaveny práce krajanů, kteří pracovali v umění a literatuře, především však bylo znázorněno vystavenými tisky, co lid kdysi čítal a co čte za našich dob. Tuto část výstavy českobrodské lze všem okresním výstavám doporučiti za vzor hodný následování. —*al.*

—

Museálna slovenská Spoločnost konala v srpnu svoji výroční valnou hromadu v Turč. sv. Martině, u jejíž příležitosti byl odhalen pomník bývalému předsedovi, vynikajícímu slovenskému pracovníku vědeckému A. Kmeťovi. Museum, jež přestěhovalo se do nové, své vlastní budovy, potřebuje i zpravidelněnou, odbornou správu. Proto zařízen při museu úřad kustodský. Prvým kustodem byl jmenován Václav Vraný, býv. slovenský učitel, známý botanik. Sbírky musejní byly v r. 1908 rozšířeny o 2545 darovaných předmětů, z nichž národopisných bylo 240. Dárců bylo 192. Zakoupeno bylo 132 předmětů za 384 koruny. Členů měla slov. mus. společnost 656.

*

Dle zprávy Časopisu slov. mus. Spoločnosti (XII., 3) opatřuje si od tří let zemské hlavní dozorstvo nad musei a knihovnami pomocí zvláštního svého důvěrníka Kornela Divalda soustavný přehled národopisných a kulturně-historických starožitností na Slovensku. Dosud podal veřejné zprávy o Oravě a Liptovské stolici, o Šaryšské a Zvoleňské. Zjistil soukromé sbírky, památky kostelní, lidové stavby atd. Zprávy své uzavírá návrhem na zařízení velkého Tatranského musea, které by památky ty sebralo, a jež by ovšem bylo v ruce maďarské. S jakým prospěchem by byla maďarská správa musejní pro vědu a vědeckou pravdu, osvětlí samo směšně odvážné Divaldovo tvrzení, že lidový průmysl umělecký na Slovensku je — maďarský, neboť mu dávaly ráz ženy a dcery maďarských statkářů!

—

V Kostromě odbýval se počátkem července t. r. krajský sjezd archeologický, dosti silně navštěvovaný, měl ok. 200 členů. Hlavní zájem byl věnován otázkám přísně archeologickým, hlavně ovšem místního rázu, ale byly předmětem diskussí místy velmi oživených všeobecnější otázky z historické ethnografie, o původu ruského národa, o slovanské kolonisaci severu, o assimilaci kmenů finských, které kdysi sídlily v kraji Rostovo-Suzdalském a j.

—

Ze zprávy o činnosti Jihoslovanské akademie za r. 1908 (Ljetopis jugoslov. akad. znan. i umjet. 23. sv.) vyjímáme, že její odbor pro sbírání tradic lidových rozšířil svou činnost na Istrii a přistoupil k systematickému studiu isterského folkloru, prozatím nejdříve v okr. Volovském se sídlem v Kastavštině. Mimo to dostal do svého archivu starou chrvatskou knihu lékařskou a obšírnější výpravu o životě i obyčejích města Samobora od učit. Milana Langa, čímž zahájeno hlubší studium starých měst chrvatských též se stránky lidopisné.

Vychází péčí publikační komise Společnosti Národopisného Musea Československého, nákladem Společnosti NMČ. a za vydavatelství a odpov. redakce prof. dr. J. Polívky. — Papír ze skladu České společnosti pro obchod a průmysl papírnický G. Wiesner, Duffek & spol. v Praze. — Tiskne Alois Wiesner, knihtiskař České Akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění v Praze.

Rejstřík jmenný.

Adámek Karel 192
Adámek K. V. Dr. 71, 192
Ballay Kožar Karol 37
Black F. G. 229
Boháč A. 7, 8, 50, 52, 103, 122, 125, 162, 169
Bonč Brujevič V. D. 142
Brückner Al. 122, 140
Brummer O. J. 59
Cosquin Emmanuel 90
Černík Jože 49
Divald Kornel 232
Dopsch Alfons 123
Dubský Otta 61, 93, 180, 188, 227
Étiene de Bourbon 225
Flajšhans V. 52
Francev Vl. Dr. 82, 143
Frinta A. Dr. 229
Fryšová E. 23
Gehre M. Dr. 93
Gennep, Arnold van 177, 220
Goldmann E. 124
Hauffen A. 93
Helfert A. sv. p. 141
Hnaťjuk Vlad. 85, 137
Hoernes M. Dr. 142
Höfler Max 220
Holas Č. 53
Horák B. Dr. 144
Horák J. 16, 59, 89, 95, 96, 137, 143, 228
Horčička-Sinapius Daniel 52
Hošek V. 6
Hrdlička Aleš Dr. 139, 191
Hrnčíř Fr. 141
Chadžov Ivan 13
Charuzina Věra 8
Chotek K. Dr. 143
Chylík J. JUDr. 22
Jacques de Vitry 224
Jakubec J. Dr. 143
Janko Josef 124, 177
Ješina Josef 48
Jiránek Miloš 143
Jungbauer Gustav 86
Jurkovič Dušan 70
Klíma Stanislav 212
Knoop O. 229
Kolankowski L. Dr. 70
Kolessa F. 96
Korš Th. E. 174
Kraus A. Dr. 140, 143
Krauss F. S. Dr. 180
Krček Fr. Dr. 123
Křepinský M. Dr. 92, 186
Krohn Kaarle 126
Kvěch J. 143
Landa R. 140
Levec Vl. 123
Leyen, Fr. von der 128
Lorentz Fr. Dr. 229
Lustig K. 23
Matiegka J. Dr. 143, 191
Miletič 10
Mišík Št. 207
Niederle Lubor 68, 85, 142, 144
Novák J. V. 52
Novák Vítězslav 42
Pakosta Ferd. 144
Papillaut G. Dr. 142
Paraškevov P. 11
Paris G. 183
Páta Josef Dr. 86, 191
Paul K. 142, 143, 220
Peisker J. Dr. 122, 174
Petrov A. L. 68
Piskáček Ad. 70
Plánský V. 144
Polívka Jiří (jpa, P-a) 53, 92, 127 128, 143, 182, 224, 226
Procházka Karel 41
Prudký Fr. 21
Rauchberg H. Dr. 6, 8, 50, 51, 101
Riklin Franz Dr. 127
Rozum K. 191
Sebillot P. 142
Schlaeger Ferd. 143
Sinapius Daniel 52
Smólski G. 227
Srb Jan 50
Srdínko Otokar Dr. 49, 103, 162
Stoering Curt. 24
Štapfer K. 191
Šubrt F. A. 143
Šubrt J. 6, 7
Thimme Adolf 223
Tille V. Dr. 143
Turek Kajetán 229
Tvrdý Ondřej 41
Tykač Jan 6, 37, 82, 143, 174, 206
Václavek Matouš † 21
Vašek Ad. 22
Vatev S. Dr. 22
Vetuchov A. 226
Vinogradov N. 188
Vraný Václav 232
Vykoukal F. V. 126, 223
Vystyd Miloš 228
Wallensköld A. 92
Wehrhan Karl 125
Wesselski Albert 224
Windakiewiczowa Helena 129, 227
Witte Hans Dr. 69
Wutte Martin Dr. 93

Restřík věcný.

Abauj 207
abeceda česká při transkripci cizích řečí 139
Akademie česká pro vědy, slovesnost a umění 52
Akademie jihoslovanská 232

baba vdolková 228
bájesloví slovanské 229
ballady české 54
barvíři 197
básníci lidoví 87
Bělbog 229
Bělorusové 188
Benešov 228
Bibliografie 16, 61
birdas, lidová hra v karty 141
boj národnostní a věda 69
Borotín, čes. osada na Rusi 21
Bosna 180
bosorka (v Kolárovicích) 39
Brod Železný 143
Bulharsko 11, 12
cikáni 48, 229
cívkaři 4
cudná žena, pokoušená švakrem, motiv pohádky 92
čardaš, podání o jeho vzniku 45
čarodějnice 182, 229
„Časopis Vlasteneckého Spolku Musejního v Olomouci" 22
černokněžníci (v Kolárovicích) 39
Černý bůh 229
čert spoután na dně pekla hryže řetěz, motiv pohádky 127
Češi, menšiny jejich v sev.-záp. Čechách 7; — nár. hranice jejich v sev.-západních Čechách 6; — reprodukce čes. obyvatelstva 97; — v Pruském Slezsku 21; — v Prusku 71; — na Rusi 21; — stará sídla jejich 68
děti, jejich hry a písně 125
Doktor Vševěd, motiv pohádky 215
Domažlicko 53
domovoj 9
dotazník o uctívání ohně 10; — po jménech a názvech polí 22
dráteníci 40
epika národní česká 54; — jihoslovanská 180
extense národopisná 141
Exulanti čeští na Rusi, jejich osady 21
Finsko 59
fonograf ve službách národopisu 139, 229
formule zaklínací 13
Frýdek 47
had domácí 38
Hesensko 22
Hessische Vereinigung für Volkskunde 22
hledání vody kouzelným proutkem 142
Hořela lípa, hořela, výklad písně 133
hospodáříček 9
hračky dětské slovanské, výstavka v Turnově 24
hranice národnostní polskoslovenská 227; — německočeská v sev.-záp. Čechách 6
hra v karty lidová 141
hromové střely 10
hry dětské 125; — vánoční (v Praze) 70, (běloruské) 188
Hvozdnice 42
chléb a jeho obřady 10
Cholmsko 82
Janošík 130
jesličky běloruské 188; — pražské 70
ještěrky v lidové tradici 38
Jistebnice 140
kanibalism 182
Kerestúr 137
kinematograf ve službě musejní 71
Klatovsko 53
kletba co motiv v bulh. nár. písních 13; — v českých nár. písních 14
knížete korutanského nastolení 124
kobzaři 96
kočičky velikonoční 140
Kolárovice 37
koledy dráteníckě (z Kolárovic) 40
kolovratníci 4
Košice 210
kostel dřevěný ve Velkých Kozojedech 70; — v Tošovicích na Opavsku 141
„koště" (svazek kočiček) 140
Kozina, píseň o něm 55
Kozojedy Velké 70
krajka lidová v Německu 72
Kučov, čes. exul. reform. osada na Rusi 21
kult ohně 8; — předků 9
Kupičev, čes. osada na Rusi 21
legenda o rytíři a smrti 85
lékařství lidové 220, 228; bibliografie jeho 61
len, spracování jeho 1, 25, 73, 170, 193
lidověda německá v Čechách 93
Líšeň 47
manžel vracející se 131—132
mapa církevní (katolické a řecko-uniatské církve) východní Haliče 70; — národnostní: sev.-západních Čech 6; — Cholmské Rusi 82; — Krajiny 93; — Slovenska 68; — Svitavska a Lanškrounska 93; — statistické Moravy a Slezska: o svobodných mužích starších 24 let 110; — o početnosti porodů 115; o plodnosti žen 118; o porodech nemanželských 147; o úmrtnosti 154
Mariavité 143
Maříková 44
mateřské mléko a plující košík, motiv pohádky 90
měna přirozená obyvatelstva v Rakousku 49, 97; — na Moravě a ve Slezsku 104, 145
menšiny české v sev. záp. Čechách 7
migrační teorie, indská 185
mistrný zloděj, motiv pohádky 219
Mitrovice Nové 141
mléka ženského napil se rek a stal se takto synem ženy té, motiv pohádky 90

Modrovous 130
mor 182
Morava 104, 145
„můra“ 38, 182
musea česká 71
museum V. V. Polivanova v Akšuatu 24; — městské v Benešově u Prahy 231; — vlastivědné v Bruntále 72; — městské v Bydžově Novém 22; — Včely Čáslavské v Čáslavi 22, 144; — okresní v Hlinsku 192; — diecésní 144 a průmyslové v Hradci Králové 230; — městské v Chocni 144; — průmyslové v Chrudimi 231; — v Turč. sv. Martině 232; — městské v Králově Městci 231; — antropologické a etnografické universitní v Moskvě 24; — městské ve Vysokém Mýtě 230; — městské v Netolicích 230; — místní v Pacově 144; — průmyslové v Pardubicích 144; — Guimetovo v Paříži 183; — místní v Pečkách na dr. 144; — národopisné cara Alexandra III. v Petrohradě 72; — v Plzni historické 144 a umělecko-průmyslové 144; — národopisné v Poltavě 24; — městské v Praze 144; — Národopisné Československé v Praze 71, 143, 191, 230; — technické v Praze 22, 71; — zemské království Českého 71; — místní v Radnicích 72; — městské v Rokycanech 71; — místní v Sadské 230; — městské v Soběslavi 23; — místní ve Svatoňovicích 72; — okresní v Ústí n. Orl. 144; — národopisné rakouské ve Vídni 72; — městské ve Vysokém n. Jizerou 231; — národní Spojených Států Severoamerických ve Washingtoně 191.
nábytek lidový v Národop. Museu v Praze 71
národnost, vlivy její na reprodukci obyvatelstva 97, 162
Národopisný Věstník Československý 140
nastolování knížete v Korutanech 124
nebožtík vracející se 182
neděle květná, lidové obřady její 140
Němec, původ slova 122
Němci a Slované 69; — reprodukce něm. obyvatelstva v Rakousku 97, 162
netvor zajatý, motiv pohádkový 126
obřady o přechodu v lidském životě 177; — pohřební 177; — v Bulharsku 11
obřízka 178
obyčeje (bibliografie) 63
obyvatelstvo na Moravě a ve Slezsku, přirozená jeho měna 145
odpust v Košicích 210
oheň, uctívání jeho 8
ochrana památek 21, 141
olejny 193
Osečany u Sedlčan 228
Ostrava Moravská 125
oviňanik 9
pálení hranic 9
památky, ochrana jejich 21, 141
písně dětské 125; — lidové bulharské 13; — cikánské 48; — české 53, 172, kletba jejich motivem 14, znárodnělé 57, 139, ve školském zpěvníku 70; — finské čarodějné 59; — guslarské (z Bosny) 180; — maloruské 96; — moravské 129, 191, 227; — německé z Čech 86, 95; — polské 129, 227; — slovenské 42
píseň tkalcovská 172
pláteníci 78
plátenictví 1, 25, 73, 170, 193
plodnost Slovanů v Rakousku 49, 97, 162
pluh 122
pohádkosloví 90, 92, 126, 127, 183, 212, 223, 224
pohádky východní 90; — východoslovenské 212
pohřeb, obřady při něm 179; — v Bulharsku 11
poklad krále Rhampsinita, motiv povídkový 183
Poláci a Češi 124; — a Rusové 82; — a Slováci 227
poměry populační v Praze a okolí 50
popeláři 197
poroba starých Slovanů 122, 174
porod, obřady jeho 179; — statistika p-ů pro Moravu a Slezsko 113; — p-y nemanželské na Moravě a ve Slezsku 145
pout v Košicích 210
pověry 10, 11, 228, 229; — umělecké 141; — moderní 142; — jihoslovanské 182; — slovenské z Kolárovic 38; — bibliografie pověr 16
pověsti národní maloruské 85; — severské 126; — slovenské z Kolárovic 38
povídky v kazatelských sbornících XIII st. 224
práce lidová, oživení její 141
Praha, sčítání jejího obyvatelstva 50
Prácheňsko 53
předkové, kult jejich 9
Přemysl — Samo 122
Příbor 47
přísloví slovenská (sbírky Sinapiusovy) 52
prosby, vyplnění jejich v pohádkách 127
proutek kouzelný 142
průmysl lidový umělecký, výstava mezinárodní v Berlíně 24; — ve Varšavě 24
psychologie pohádek 128
ráj, představy o něm u Bulharů 11
rakev vysýpací 71
rčení lidová 228

Řemesla lidová 1, 25, 73, 170, 193
reprodukce obyvatelstva v Rakousku 97, 162; — na Moravě a Slezsku 104, 145
Rixdorf 71
rodina, zvyky a obyčeje rodinného života (bibliografie) 64
rostlinopis lidové mediciny 222
Rus Cholmská 82
Rusové 142
rybářství lidové 143
rytíř a smrt, théma legendy 85
sčítání lidu v Praze 50
Sekce národopisná čís. Společnosti přátel věd přírodních, antropologie a etnografie v Moskvě 96
sektářství ruské 142
Seminář pro slov. filologii při univ. Sofijské, zpráv jeho II. svazek 10
sestra zrádná 127
sexuální symbolika v pohádkách 128
Simson a Dalila 127
sjezd archeologický krajský IV. v Kostromě 96, 232; — museí jihočeských 144; — něm. místních museí na Moravě 24
Slezsko 72, 104, 141; — pruské 21
Slováci a Poláci 227
Slovensko 37, 42, 52, 68, 207, 227
Slované v Rakousku, reprodukční síla jejich 50, 98, 162; — a Němci 69; — staří, poroba jejich 122, 174; — jižní 11, 22, 180; — v zemích alpských, jejich útvary sociální a hospodářské 123
sňatek, obřady při něm 179; — statistika s-ů pro Moravu a Slezsko 106
sněhurka, motiv pohádky 215
soustředění pražských museí 72
Spiš 207
Srbové 180; — lužičtí 71
staroobřadníci 142
stav tkalcovský 25
stavby dřevěné lidové 141, 143
Stěnka Razin 126
strašidla (v Kolárovicích) 39
sukači 4
svatební obřady 7, 179
svatba v Kerestúru 137
svěcení kočiček v Jistebnici 140
světýlka bludná 10
symbolika v pohádce 127
šarkáni (v Kolárovicích) 39
Šaryš 207
Šťastná přadlena, motiv pohádky 217
Šťávník 42
Tkalcovství 1, 25, 73, 170, 193
Tošovice ve Slezsku 141
tradice lidová 38, 53, 85, 90, 92, 125, 126, 127, 182, 225, 232
transkripce cizích řečí pomocí české abecedy 139
Třebová Česká 1, 25, 73, 170, 193
trhy na plátno 75
do truhlice dáno děcko a vrženo do moře 90
tvaroh 122, 175
uctívání ohně 8; — předků 9
učitelstvo a ochrana památek 21
Újezd Drahoňův 71
umění lidové, mezinár. jeho výstava v Berlíně 24
úmrtnost v Rakousku 49
úvod, obřady úvodní 179
vampyrism 11, 12, 182
vdolková bába 228
věda a boj národnostní 69
Verein für oesterreichische Volkskunde 72; — für bayerische Volkskunde und Mundartforschung 72
vitęzь 122
Vlastenecký spolek musejní v Olomouci 22
vlkodlak 182
vyplnění proseb v pohádkách 127
výstava mezinárodní lidového umění v Berlíně 24, 70; — lidového a domáckého průmyslu v Brně 144; — okresní v Českém Brodě 144, 231; — všeněmecká v Drážďanech 24; — archeologická v Plzni 144; — dětských hraček v Turnově 24; — lidového průmyslu ve Varšavě 24
vzrůst obyvatelstva na Moravě a ve Slezsku 159
zádruha u alpských Slovanů 124
„Zádruha", družstvo v Praze 70, 144
zachování památek 21, 141
Zajatý netvor, motiv pohádkový 126
zaklínání v písních bulharských 13; — v písních českých slovinských, lužických 14; — v čarodějných písních finských 59
zařikání 226
Zbojník v písni 130; — motiv pohádky 219
Zelov, čes. exul. reform. osada na Rusi 21
zemědělství, oddělení jeho při Národopisném Museu v Praze 191
zloděj mistrný 185
zpěvník školský nový a česká píseň lidová 70
Zvonice dřevěná v Žel. Brodě 143
zvykosloví 140, 191, 209, 228; — bibliografie 63; — v Národopisném Museu v Praze 71
Žen neplodných početí nadpřirozené 128
župani 122, 123

2807

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00702 7622